

OPGANG

JEUGDTIJDSCHRIFT VOOR
KUNST, WETENSCHAP EN
ARBEIDERSBEWEGING

I - II JAARGANG

JANUARIE

1923

OPGANG

DRIEMAANDELIKS JEUGDTIJDSCRIFT VOOR
KUNST, WETENSCHAP EN ARBEIDERSBEWEGING

REDAKTEUR: KOOS VORRINK

2^E JAARGANG

No. 1

UITGAVE VAN DE CENTRALE VAN ARBEIDERSJEUGDVERENIGINGEN — (A. J. C.)
ABONNEMENTSPRIJS f 1.25 PER JAAR - LOSSE NUMMERS f 0.40
ADRES VAN REDAKTIE EN ADMINISTRATIE: REGULIERSGRACHT 78^{II} AMSTERDAM - TEL. C. 691

NEDERLANDSE LANDSCHAPPEN. TWENTE EN DE SALLANDSE HEUVELS.

DOOR AUG. REITSMA.

ONDER het vele verdienstelijke werk, dat door de A. N. W. B. (Algemene Nederlandse Wielerbond) is verricht, moet zeker wel genoemd worden het onvermoeid streven van deze vereniging, om bij de Nederlanders belangstelling op te wekken voor het schone en merkwaardige van hun eigen land.

De meeste Nederlanders kennen hun land niet; kennen niet de heerlijke rust van onze stille bossen en verre heidevelden; zij weten niets van de rijke weelde onze milde akkers en malse weiden; zij hebben nooit de wondere bekoring gevoeld, die er uitgaat van ons schilderachtig waterland en onze mooie, oude steden.

Het was de A. N. W. B., die ons hier de weg wees, die de aardigste hoekjes wist op te sporen en door de uitgave van voortreffelijke boekjes, vol kostelijke gegevens ons het reizen en trekken zo buitengewoon gemakkelijk heeft gemaakt.

Toch bereikt deze Bond nog maar een betrekkelijk klein deel van het publiek. Voor verreweg de meeste arbeiders b.v. is al dit mooie en interessante een gesloten boek gebleven. En juist bij hen, vooral bij de arbeidende jeugd, zien wij de laatste tijd, dank zij ook het werken der A. J. C., de lust tot reizen ontwaken.

Het doel van dit artikel en enkele, die nog zullen volgen, is iets mee te delen over het schone en merkwaardige van ons land. Als dan de lust tot zwerven over onze jonge arbeiders vaardig wordt, weten zij, waarheen ze hun schreden kunnen richten. Eerst dan kan 't reizen worden: een ontwikkelend genot.

Wat nu het eerst te kiezen?

Het onbekende heeft, voor jonge mensen vooral, de grootste bekoring. Laten wij dus het eerst iets vertellen van een streek, die als toeristenoord pas in de laatste tijd naam begint te krijgen en waar nog uit het verleden gebruiken en overleveringen zijn bewaard, die voor fantastische jonge geesten altijd iets aantrekkeliks hebben.

Het eerst dus naar Twente!

Ik ben er zeker van dat die naam bij de meesten een zeer vage en verwarde voorstelling opwekt. „Is dat niet de buurt van Hengelo en Enschede?” zal men zich afvragen. „Veel fabrieken, is 't niet? En verder zand en heide. Een land, waarachter geen land meer ligt.”

Ja, zo was Twente.

In een reisverhaal uit 1644 lezen we: „Slechtere wegen kan men zich niet voorstellen. Het land is weinig bewoond, wild en woest en bedekt met stilstaande waterpoelen en moerassen..... De helft van de tijd moesten we baggeren door holle wegen, waarin onze paarden meer zwommen dan liepen, de reiswagens werden omgeworpen en de inhoud van boven tot onder bevuild en nat. 's Avonds kwamen wij in miserabele herbergen aan, waar men door de koestal moest binnengaan.”

De Amsterdamse koopman Willem de Clercq, die in 1812 en 1813 in Twente reisde, schrijft, dat hij bij Rijssen het riviertje de Regge, in een wagen zittend, moest doorwaden en hij noemt dit dorp „het ellendigste dorp, dat ik ooit gezien heb.” Van Wierden getuigt hij, dat de huizen er van betere ruiten voorzien zijn dan te Rijssen.

Geen land dus dat uitlokt tot zwerven en trekken! Vooral als men bedenkt, dat het toen nog niet zo lang was geleden, dat Hutten-Klaas met zijn vrouw en zonen in de buurt van Delden door moord en diefstal aan de kost kwam.

Maar in de laatste vijftig jaar is veel veranderd en dezelfde Amsterdammer, Willem de Clercq, is een der mannen geweest, die daarbij een niet onbelangrijke rol heeft gespeeld.

Toen hij in 1832 weer eens met enige familieleden een reisje door Twente maakte, ontmoette hij in een logement te Hengelo, waar men van paarden wisselde, een jonge vreemdeling, die ijverig papieren en tekeningen zat te bestuderen. Het was een Engelsman, Thomas Ainsworth, de zoon van een groot fabrikant, wiens zaken echter waren achteruitgegaan. De Clercq raakte met de jongeman in gesprek en vernam, dat deze van plan was, zijn geluk in Duitsland te beproeven. Hun onderhoud liep ook over de toenmalige Nederlandse nijverheid. De Clercq had daar belang bij. Als directeur der Nederlandse Handelsmaatschappij, die de handel met Indië vrijwel geheel beheerste, zocht hij naar een goede gelegenheid om een fabriek te stichten, die katoenen stoffen kon leveren, welke men de Indiërs kon verkopen.

Ainsworth meende, dat Twente daarvoor de meest geschikte streek was. De bewoners hadden zich sinds onheugelijke tijden bezig gehouden met het weven van linnen, waarvoor het vlas, dat zij verbouwden, de grondstof leverde. Zij waren dus enigszins met het vak op de

Twentse boerenwoning.

hoogte. Bovendien leefden ze uiterst eenvoudig, bijna armoedig. Zij zouden met een laag loon genoeg nemen. Hier was winst te behalen. Hier was concurrentie met 't buitenland mogelijk.

Het resultaat van dit gesprek was, dat in Goor een weefschool werd opgericht onder leiding van Ainsworth. En een grote omkeer bracht deze daad in de Twentse nijverheid. Sedert heeft ze zich met buitengewone snelheid ontwikkeld. Met de groei der industrie nam ook het verkeer toe. Kanalen werden gegraven, spoorwegen aangelegd en daarmee trad deze achterlijke hoek uit zijn isolement naar voren en kreeg deel aan het moderne leven.

De kleine fabrieken werden geweldige inrichtingen, de eigenaars machtige industrieelen en de arbeiders, eerst half boer, half arbeider, onontwikkeld en gedwee, werden een klassebewust proletariaat, dat voor zijn belangen en rechten opkwam, dat sterke organisaties bouwde en er in slaagde reeds in 1897 een socialist naar de Tweede Kamer af te vaardigen.

Het zou zeker interessant zijn de ontwikkeling van dit industriegebied eens uitvoerig na te gaan, maar dat gaat buiten het bestek van dit artikeltje. Wij keren de fabriek de rug toe en nemen stok en ransel op om van Twentes natuurschoon te genieten, van zijn bossen en heide, zijn heuvels en beekjes en lachende korenvelden.

Die Twentse grond is sinds overoude tijden in het bezit van adellijke geslachten, machtige heren, ééns vazallen van de Utrechtse bisschop, maar die er niet tegen opzagen hun leenheer te bestrijden, ja zelfs gevangen te nemen. Vanuit hun sterke kastelen beheersten zij het omliggende land en nog is hun macht over de boerenbevolking groot. Maar van die trotse burchten, die met hun geweldige muren en geduchte torens belegeringen konden doorstaan is niet veel meer over. De meeste zijn gesloopt en vervangen door deftige landhuizen. Enkele vertonen nog het feodale karakter, zo het Weldam bij Goor, waar een paar oude kanonnen op het slotplein ook nog aan vroegere krijgstoerusting herinneren en vooral het kasteel Twickel maakt een statige indruk. Maar de prachtige tuinen, die dit laatste gebouw omgeven, de schitterende oranjerie vol vreemde gewassen, doen ons eerder denken aan een Frans slot uit de 18e eeuw, waar gepoederde heren en zwierige gekapte edelvrouwen vol gratie zich bewegen, dan aan een grimmige burcht, waar een onversaagd ridder zijn vijanden kloekmoedig het hoofd biedt en na de overwinning zijn tegenstanders in sombere kerkers doet zuchten.

Prachtige bossen omgeven deze kastelen. Die van Twinckel zijn misschien wel de mooiste, maar ook die van 't Nijenhuis bij Diepenheim zijn een bezoek meer dan waard. Hier woonde in het begin der vorige eeuw

Rutger Jan Schimmelpenninck, van 1805 tot 1806 Raadpensionaris.

Meer noordwaarts in de buurt van Oldenzaal zijn de grote goederen vooral in het bezit gekomen van Twentse fabrikanten en Hollandse kooplieden. De omgeving is ook hier schitterend. Vooral de Lutte bij Oldenzaal is in de laatste jaren een zeer geliefd plekje geworden voor vele toeristen. Men heeft hier behalve de heerlijke bossen ook de Twentse heuvels, die verrukkelijke vergezichten bieden.

Op een zomeravond, na een regendag, heb ik op de Tankenberg eens de zon zien ondergaan. Terwijl beneden in het dal fijne nevels alles met een wonderteer was omhulden, waarboven aan de verre horizon de golvende heuvelrug van Salland zich nauw merkbaar verhief, welfde zich over heel dit wijde landschap de kleurige avondhemel, welks weerschijn met warme gloed ook de lage nevels tintte. Het was als een sprookje en toch ook groots en indrukwekkend.

Zouden onze voorouders dat ook hebben gevoeld, toen ze in lang vervlogen eeuwen juist deze hoge top tot offerplaats kozen? Hier heeft later de beroemde tempel van Tanfana gestaan, die door de Romeinen onder Germanicus werd verwoest.

Aan de noordzijde van de Tankenberg is een koepeltje gebouwd, waarin een inscriptie is aangebracht, die nog de herinnering aan het oude, verdwenen heiligdom bewaart. Bij deze koepel is het uitzicht nog ruimer. Men ziet er Almelo, Ootmarsum en Denekamp, in 't oosten zelfs Nordhorn in Duitsland. Dáár gaat de opgetogen blik over de vallei van de Dinkel, het aardige riviertje, dat in grillige kronkelingen snel tussen zijn zandige oevers voortschiet. Maar dat kleine ding kan in de winter wassen tot een onstuimige stroom, die het omringende land ver onder water zet en de bomen aan zijn zoom ontworteld. Het Lutterzand heeft daardoor een eenigszins woest karakter en ziet er op sommige plaatsen onherbergzaam uit. Maar wat een schilderachtige hoekjes zijn er ook te vinden en voor wie van botaniseren houdt, is het hier een waar paradijs!

Want een bijzonder genot geeft 't zwerven in deze streken, als men er tevens aan verbindt het stil en aandachtig beschouwen van die kleine wonderen der natuur, de bloemen. Planten, die men nergens anders in ons land vindt, groeien hier; de zeldzame Rapunzel, de Dwergbloem, het Breukkruid en een overvloed van andere, meer bekende. Soms ziet de grond rood van de fijne, vrolijkkeurige steenanjelier. Wie er een herbarium op na houdt, kan hier een rijke oogst verzamelen. Welk een vreugde is 't, des avonds in je tent of logies, die schat

Kasteel Twickel.

uit de plantentrommel te voorschijn te halen en met voorzichtige zorg te rangschikken tussen de vloeibladen van de pers. Een paar stevige plankjes met een paar riemen kunnen daarvoor best dienst doen. Wat een aardige reisherinnering brengt ge zo mede naar huis!

Er is een onderwijzer in Denekamp, de heer J. B. Bemink, die de planten- en dierenwereld van Twente beter kent, dan één ander in ons land. Jaren geleden reeds is hij begonnen ze met liefde te bestuderen en een rijke kollektie werd door hem aangelegd van al dit verborgen schone. Nu is er een klein museum ingericht, waarin alles wat hij zo geduldig bijeenbracht met zorg en smaak is geëtaled. Niemand verzuime hier een kijkje te nemen!

Ook nog in ander opzicht is dit uiterste hoekje van ons land merkwaardig. Nergens zijn oude gebruiken zo goed bewaard, nergens vindt men nog zo het echt oud-Saksiese woningtype.

In de omgeving van de Lutte zijn huizen, waar het woonvertrek van 't gezin met de beestenstal en schuur één enkele ruimte uitmaken.

Ge treedt binnen door een grote deur in de achtergevel (men kon hier wel van poort spreken) en ziet dan *de deel* voor u. Aan weerskanten zijn de stallingen voor paarden, varkens en koeien. De runderen kijken u goedig aan met hun grote, domme ogen. Opmerkelijk is wel, dat de mest van die dieren in hun stal blijft liggen en zo een steeds hoger wordende mestvaalt vormt. Men noemt dit een potstal. Erg hygiënies is het niet. In de nieuwere boerderijen is de inrichting dan ook verbeterd en heeft men een z.g.n. groep, een goot, waarin de mest valt en die dagelijks gereinigd kan worden.

Het voorste deel van de grote ruimte is het woonvertrek. In de heel oude huizen is geen enkele scheiding tussen dit deel en het verblijf der dieren. In het midden is er de grote, open stookplaats. Men vindt hier zelfs nog woningen, waar de rook ontwijkt door een gat in het dak. Het doet je haast denken aan de tijd der Batavieren.

Eén bouwwerk is er hier, dat inderdaad uit de heidense tijden afkomstig is, al is 't dan ook uit de allerlaatste periode, ongeveer uit de dagen van Karel de Grote.

In de moerassen tussen Denekamp en Ootmarsum ligt n.l. de Hunenborg. Een vrij hoge wal en een brede gracht omgeven een binnenterrein van ovale vorm. De wal bestaat uit graszoden, waarover zand is gestort. Een palenrij diende als borstwering. Geleerde onderzoekers hebben nog de plaats opgespoord, waar deze in de bodem waren geslagen.

In een hoek van de omheinde ruimte vond men de

Bij de Lutte.

Bij de Lutte.

zware fondamente van een stenen toren, waaromheen nog enige vertrekken hebben gelegen. Uit aardewerkscherven, die hier werden opgegraven, bleek, dat het gebouw een oud Saksies kasteel is geweest.

Met de Hunnen, het woeste Nomadenvolk, dat in de 4e eeuw uit Azië Europa binnenviel en onder Romeinen en Germanen zo grote schrik verspreidde, heeft deze ruïne dus niets te maken.

Ook de wel aardige novelle van onze schrijver Jacob van Lennep, „de Hunenborg,” is louter fantasie. Allerlei oude sagen uit deze streek heeft hij daar handig tot één geheel verenigd.

Een van de bekendste dier verhalen is de geschiedenis van de boereknaap, die het Witte Wief van de Langebelt ter bruiloft durfde nodigen, door de vreselijke spookvrouw werd achtervolgd, maar gelukkig nog aan haar moordende greep ontsnapte. De Witte Wijven zijn in Gelderland en Overijsel bekende figuren, door de volksfantasie geschapen. Onze arme voorouders hebben uit angst voor deze monsterachtige vrouwen menig benauwd uur beleefd, als zij 's nachts langs de eenzame wegen huiswaarts keerden. Waren het misschien de wondere witte dampen, die uit de veenmoerassen opstegen, die zij voor vrouwelijke wezens aanzagen?

De bulderende storm, die over de wijde heidevlakte loeide heeft zeker het aanzijn gegeven aan de Wilde Jager een even gevreesde spookverschijning. Hij reed in woeste vaart door de lucht en men meende het luid blaffen van zijn honden duidelijk te horen.

Naast die oude histories leven in Twente nog veel oude gebruiken. Vooral bij de viering van de Christelijke feestdagen zijn ze in ere gebleven.

Op Palmzondag trekken de bewoners van Denekamp naar het landgoed „den Beugelscamp” en ontvangen daar de „palmstaken,” een van te voren gekapte boom met takken en al. Deze boom wordt in optocht naar de „Paaschbult” gebracht en daar overeind gezet met een teerton er naast. 's Avonds wordt er hout om de boom gestapeld, dit wordt met de teerton in brand gestoken, de vlammen lekken aan de hoge stam, die weldra in lichtelaaie staat en een rosse gloed verspreidt over de juichende omstanders.

Een eigenaardig Paasgebruik wordt in Ootmarsum

nog bewaard. Op de morgen van Paaszondag komen 50 katolieke mannen en jongens op de Markt bijeen en zingen er een oud lied.

Christus is opgestanden
Al van de Joden hun handen,
Dus willen we allen vrolijk zijn,
Christus zal onze verlosser zijn, Halleluja.

Er volgen nog vele kouplettten en het slot is:

Halleluja, de blijde toon, Halleluja
Wordt nu gezongen, zoet en schoon, Halleluja,
Halleluja, Halleluja, Halleluja,

Gloria zingen wij in des Heren vrees, Halleluja,
Die van den dood verreezen is, Halleluja.

Hem danken wij voor zijn gena, Halleluja!
Met deze zang, Halleluja, Halleluja!

Daarna gaan ze ter kerke.

's Middags half twee herhaalt zich dit gezang, waarna de middaggodsdienstoefening wordt bijgewoond. Na afloop hiervan gaan oud en jong naar de Paasweide. Wel een paar honderd mannen en vrouwen, jongens en meisjes komen hier bijeen. Zingend trekken zij naar de stad. Daar geven zij elkaar de hand en vormen zo een lange keten. Met luider stem het Paaslied zingend, gaan zij nu door de straten. In sommige huizen is de grote „nienduur,” de wijde achterdeur, opengezet; vooral zijn het de herbergen, die zo gastvrij de zangers nodigen. De mensenslinger gaat binnen, trekt het huis door en komt weer naar buiten. In de herbergen wordt gewoonlijk iets gedronken. Tenslotte komt de menigte op het Marktplein weer samen. Het hele Paaslied wordt daar nog eens gezongen. Aan het slot heffen de ouders hun kinderen in de hoogte. Men noemt deze eigenaardige rondgang het „vleugelen.”

Aan de avond van de dag wordt op de Paasweide nog het Paasvuur ontstoken. Als men dan op de Kuiperberg staat en zijn blik laat wijden over het landschap, ziet men overal in het uitgestrekte Twentse gebied de vrolijke vlammen ten hemel stijgen.

Met Pinksteren kan men iets aardigs zien in de buurtschap Aggelo ten Zuiden van Ootmarsum. Op Maandag na Pinksteren komen daar 'smiddags om twee uur de boeren bijeen op de hoge es, te midden van hun roggeakkers om er brood uit te delen aan de armen van Ootmarsum.

Er zijn dertien boeren, die een volgewaard erf van de mark Groot- en Klein Aggelo bewonen en die van oudsher deze jaarlijks terugkerende plicht vervullen. Men zegt, dat zij door deze daad hun rogge voor bevrozen behoeden.

Vroeger, toen de boeren hun eigen brood bakten, bracht ieder van hen zijn broden mee en verdeelde ze eigenhandig onder de behoeftigen. Grote broden waren het, van wel 25 pond. Er zijn er nog, die zo doen, maar andere boeren laten het brood bij een bakker bakken en verwijzen de armen daarheen.

Tegen twee uur ziet men een lange stoet van tobbers de Aggeler es naderen, gebrekkige mannen, vrouwen en veel kinderen; moeders met grote gezinnen zijn gewoon hun hele kroost mee te nemen, want elk der aanwezigen krijgt zijn deel.

Een oude boer leidt de plechtigheid. Eerst wordt er gebeden. Allen, de gevers zowel als de armen, liggen geknield op het gras, met het gelaat naar het noorden gewend. „Het is doodstil voor een oogenblik, alleen de

wind ruist zacht door het kreupelhout en doet de enorme korenvelden, waarboven de helder blauwe zomerhemel zich welft, golven als een zee.”

Na 't gebed begint de uitdeling. Ofschoon de boeren alle Katoliek zijn kunnen armen van alle gezindten van de uitdeling genieten. De broden worden aan stukken gesneden en elk krijgt wat hem toekomt.

Daarna wordt nog eens gebeden en allen gaan heen met hun karretjes en kinderwagens, waarin het brood is geborgen en die ze moeizaam voortduwen door de mulle zandwegen.

Nog op een andere plaats treft men een voorbeeld aan van ouderwets meeleven met elkaar. Het is te Markelo, waar de oude zede van het „noaberschap” nog bestaat. De naaste burens zijn daar verplicht elkander bij allerlei familiegebeurtenissen bij te staan. Bijgeboorte, huwelijk, overlijden en ziekte behoren zij hulp te bieden. Bij een zieke waken zij, bij feesten maken zij de voorbereidselen tot het onthaal in orde of wel zij nodigen de gasten. Als er vroeger een paar ging trouwen was er gewoonlijk heel wat werk aan de winkel. Dat ging n.l. met allerlei festiviteiten en ceremonieel gepaard. Veel van die aardige, oude gebruiken zijn nu niet meer in ere maar de bruiloftsnodigers gaan nog wel rond bij de familieleden en vrienden. Meestal zijn het er twee, die met bloemen op de hoed en op de borst de invitatie komen brengen. Zij houden daarbij dan een grappige rede, vol komieke invallen. Soms is hun speech een gedicht, dat voor de gelegenheid is vervaardigd.

In het aardig bundeltje schetsen over Twente, door Mr. G. J. ter Kuile verzameld, een werkje, waaraan ik voor dit artikel ook iets heb ontleend, staat zo'n „brulfte neugerssprök” op rijm, waarvan ik een gedeelte hier overschrijf:

G'n dag in hoes ¹⁾
Hier zet ik miene koez'
Ik wol ow zeggen, ik weet nich wat,
Ik wol ow neugen, ²⁾ ik weet nich woar,
Nou za' ik mie'j ees bezinnen.....
Laot mienen kamm'road meer beginnen:
(Sloa d'n hond veur d'n bek, dat h'oetscheidt met blekken³⁾
En net zo de wichter, ⁴⁾ die licht joo as gekken)
Wissinks Jan de Breugom
En Greet Asveld de Broed ⁵⁾
Dee neugt ow Maandag middag oer
Op 'n vätken voezel ⁶⁾ of veer
En vief, zes tönnes beer ⁷⁾

Bij het spinnewiel aan de haard.

En 'n scheppel sökker
 En koffie met nen klont
 Dee ou zal smelten in den mond
 En ne wanne vol rozienen
 Doar zö j'ow bi'j loaten verschienen
 En 'n stuk van 'n schinken ⁸⁾
 Doar kön i'j goed op drinken
 Wel ⁹⁾ 's middags soep en vleis wil etten
 Die döf ook vork en lepel nich vergetten.

Zo gaat het vers nog een poos voort. Het is een menu om van te watertanden. En de gasten zullen het onthaal zeker eer aangedaan hebben. Want van goed eten en drinken houdt de Tucker bijzonder veel.

Op de huweliksdag trekt een vrolijke stoet versierde wagens er op uit om de bruid te halen. Wie zo'n optocht heeft gezien in de vriendelijke Markelose omgeving zal er een fleurige herinnering aan behouden. Die gemoedelike levensvreugde past in dat zonnig-blijde landschap.

Het is er zo mooi rondom Markelo. Het dorpje ligt daar zo bekoorlijk tussen heuvels en heide en bos, als een recht gezegend hoekje. De roggeakkers en boekweitvelden op de zachtglooiende es zijn een weelde.

We zijn hier echter de grens van Twente genaderd. Hier begint de Sallandse heuvelrij, die als een golvende rug zich noordwaarts uitstrekt tot de Vecht.

Een oude sage vertelt hoe een reus eens met aarde in de slip van zijn mantel over de Vecht stapte. Daarbij ontviel hem de Bestemerberg, bij het gaan over de Regge verloor hij de Lemelerberg, eindelijk de Lutterberg en, daar hij de rest niet dragenswaard achtte, hij die langs Hellendoorn en verderop uitschudde.

Wie Twente bezoekt en nog een paar dagen over heeft, doet goed dit aangrenzende gebied niet over te slaan. Een goede fietsweg met heerlijke uitzichtpunten voert van Markelo naar Rijssen en verder langs de grote fabrieken van Nijverdal en door het vriendelijke Hellendoorn naar Ommen.

Links gaan mooie voetwegen door het bos en over de heuvels, waar men uitgestrekte vergezichten heeft, vooral van de hoge Lemelerberg, wiens zwaar massief zich bijna onmiddellijk uit het lage land verheft en die als een brede, steile, donkere wand het dal schijnt af te sluiten — zijn kale helling is met heide bezet — geen enkele boomgroep, geen knoestige eiken, of statige dennen, geen geestig berkje verbreekt de strakke een-tonigheid. Zo ligt hij daar als een zwiigende kolos.

¹⁾ huis ²⁾ nodigen ³⁾ blaffen ⁴⁾ meisjes ⁵⁾ bruid ⁶⁾ brandewijn
⁷⁾ bier ⁸⁾ ham ⁹⁾ wie.

Langs de Markelose Berg.

Rechts van de hoofdweg bereikt men het Reggedal. Waar de oevers laag zijn, heeft de streek iets van ons mooi Hollands waterland, maar waar het riviertje de voet der heuvels nadert, stroomt het langs steile zandzomen, waarboven donkere mastbossen zich verheffen.

Daar is een ideaal kampeerterrein.

Aan het einde van deze wegen bereikt men de Vecht bij het kleine, stille Ommen.

Toen ik eens op een avond na een heerlijke zwerftocht door de lege, verlaten straten van 't stadje liep, langs de lage, dode huisjes, waarvan er geen door een aardig, pittig geveltje wat leven en karakter gaf, toen ik stond op 't zielige, sombere pleintje, waar de zware kerk alles triest en donker maakte, toen was 't me, of al het warme, blijde leven dat die dag om me was geweest en ook in me had getrild, werd weggedrukt, weggeknepen.

En ik ben maar gauw over de rivier gevlucht naar mijn aardig hôtél, waar een gemoedelike waard me de avond kortte met gezellige verhalen.

Maar 's morgens, toen ik uit mijn venster, daar over de rivier 't stadje weerzag, beschenen door de heldere zon die de rode daken zo warm deed glanzen, toen ik de kerk daar zo rustig en kloek zich zag verheffen boven die lage, knusse woninkjes, toen heb ik toch anders geoordeeld dan de avond te voren.

En op marktdagen is Ommen vol vertier en druk bewegen. Dan rijden de huifwagens over de brug het plaatsje binnen en is 't op de markt een en al bedrijvigheid van boeren en boerinnen.

Men kan te voet van Ommen uit nog een mooie dagreis maken, oostwaarts tot het Wilde Bos bij Beerze. Fietsers kunnen westwaarts naar Dalfsen gaan en naar Zwolle en verder in noordelijke richting naar het wonderbekoorlike waterland van Giethoorn en het Beulakker en Belter Wijde, of wel ze kunnen bij Katerveer de prachtige IJssel oversteken, om over 't schilderachtige, oude stedeke Hattem de heuvels en bossen van de Veluwe te bereiken.

Gedachten van Lassalle.

Twee dingen alleen zijn groot gebleven in het algemene verval..... twee dingen alleen zijn fris gebleven en vruchtbaar te midden van de sluipende tering der zelfzucht, die in alle aderen van het Europese leven is doorgedrongen: de wetenschap en het volk, de wetenschap en de arbeiders!

De vereniging van beide kan alleen de schoot der Europese toestanden met nieuw leven bevruchten.

Het verbond van de wetenschap met de arbeiders, deze beide tegenovergestelde polen der maatschappij, die als ze elkaar omarmen alle hinderpalen der beschaving in hun ijzeren armen zullen verbrijzelen — dat is het doel, waaraan ik, zolang ik adem haal, mijn leven zal wijden!

Dat is juist de grote roeping van deze tijd — uit te voeren, wat donkere eeuwen zelfs niet als mogelijk durfden te denken, het brengen van de wetenschap aan het volk!

LASSALLE (De wetenschap en de arbeiders.

1863).

VOORTPLANTING.

DOOR J. DERKSEN.

I.

PLANTEN.

PLANTEN zowel als dieren moeten eenmaal sterven, het leven is immer beperkt. Zolang echter het leven er is, is bij beiden een sterke drang op te merken om dat leven te onderhouden, en — na de dood voort te leven in komende geslachten; m.a.w. de levensverrichtingen staan, zowel bij de plant als bij het dier ten dienste van de instandhouding van het individu, en ten dienste van de instandhouding der soort.

Voor het voortbestaan van alle levende wezens is de voortplanting dus even noodzakelijk als de voeding. Evenals voedingsorganen bezitten beiden dus voortplantingsorganen. Slechts de laagst staande, éénsellige wezentjes hebben geen aparte voortplantingsorganen. In de eerste aflevering van de vorige jaargang zijn enige van deze eensellige organismen besproken en afgebeeld. We hebben daar gezien, dat zij zich eenvoudig door *deling* vermenigvuldigen. Bestaat het individu uit een kolonie van sellen, dan vallen enkele van die sellen eenvoudig af. Ze worden uitgerust met een dikke selwand, om een voor de ontwikkeling slechte tijd te kunnen doorstaan. Zijn de tijden voor ontwikkeling gunstig, dan verbreken ze de selwand en groeien uit tot een nieuw individu.

Doch, hoe hoger een plant of dier georganiseerd is, des te meer arbeidsverdeling heeft er plaats, en des te meer organen staan in dienst van de voortplanting. Het spreekt van zelf, dat alle levende wezens zich menigvuldig in het leven voort moeten planten. Immers, zou dit slechts éénmaal plaats hebben, dan zou met een ontijdige dood van het jonge individu de gehele soort ten ondergang gedoemd zijn. Planten en dieren, die een zware strijd om het bestaan te voeren hebben, planten zich dan ook meestal veelvuldig voort. Knaagdieren (konijnen, muizen enz.) die veelal onderhevig zijn aan ernstige ziekten, of (en) veel vijanden bezitten, planten zich ongehoord sterk voort; de meeste planten eveneens. Zo brengt een gewone peen of wortel honderden zaden gedurende het leven voort; een paddestoel, een flinke champignon levert volgens Buller 1800 millioen sporen in 48 uur; d.i. 10.000 per sekonde. Een populier brengt volgens Bessy jaarlijks 28 millioen zaden voort. Maar tal van zaden worden door dieren genuttigd, vele verongelukkig of worden te diep in de aarde getrapt om te ontkiemen; slechts enkele bereiken hun doel en groeien uit tot nieuwe planten.

Als we spreken over de voortplanting der planten, moeten we scherp twee soorten van voortplantingswijzen onderscheiden:

- ten 1e de ongeslachtelijke;
- ten 2e de geslachtelijke.

De eerste wijze van voortplanten noemt men ook wel de vegetatieve of monogene, de tweede de sexuele of digene.

De meeste gewassen planten zich op beiderlei wijzen voort. De eerste is de meest eenvoudige.

Bij de sexuele voortplanting moet een mannelijke voortplantingscel zich verenigen of beter gezegd samensmelten met een vrouwelijke, wil voortplanting mogelijk zijn. Beide wijzen van ontstaan van nieuwe planten zullen we in korte trekken bespreken.

Wie wel eens tulpen of sneeuwkllokjes gekweekt heeft, zal wel opgemerkt hebben, dat zich nieuwe bolletjes vormden op de plaats waar de oude bol geweest is. Deze nieuwe bolletjes noemt men klisters. Uit deze klisters kan men weer nieuwe tulpen — of sneeuwkllokjesbollen kweken, die de grootte van de moederbol bereiken. Een sjalot, die men poot, zal zich ook in tal van jonge nakomelingen oplossen. Poot men een aardappel, dan ontwikkelen zich aan de onderaardse stengeldelen nieuwe knollen, die in de plaats komen van de oude, als deze verrot zal zijn. Een aardbeiplant of een Maarts viooltje ontwikkelt een lange stengel, die van afstand tot afstand jonge plantjes draagt. Ontmoeten die jonge plantjes een gunstige voedingsbodem, dan schieten ze wortel en voeden dan zich zelve, waarna de verbinding met de moederplant afsterft. Die lange stengel met jonge plantjes noemt men een uitloper. In vochtige weilanden ontwikkelen de pinksterbloemen vaak jonge plantjes op de bladeren.

Ook kunnen, vooral bij houtachtige gewassen, knoppen zich op de wortels ontwikkelen die weer tot jonge planten kunnen uitgroeien; dit ziet men vaak bij de leeuwenbek, de roos, de sering, de sneeuwbal, de linde, de populier, enz., enz. Vaak ontstaan deze knoppen, als de moederplant ziek is, of zwaar gewond.

Hakt men een eik of populier om, dan schieten uit de overgebleven stomp tal van nieuwe loten, die zich tot zelfstandige planten kunnen ontwikkelen.

Vele planten kunnen zich ook vermenigvuldigen door stekken en afleggers. Steekt men een tak van een populier, wilg of acacia in vochtige grond, dan ontwikkelen zich in de aarde al spoedig wortels en de tak of stek groeit uit tot een nieuwe plant. Het zelfde ziet men bij rozen, geraniums of fuchsia's gebeuren.

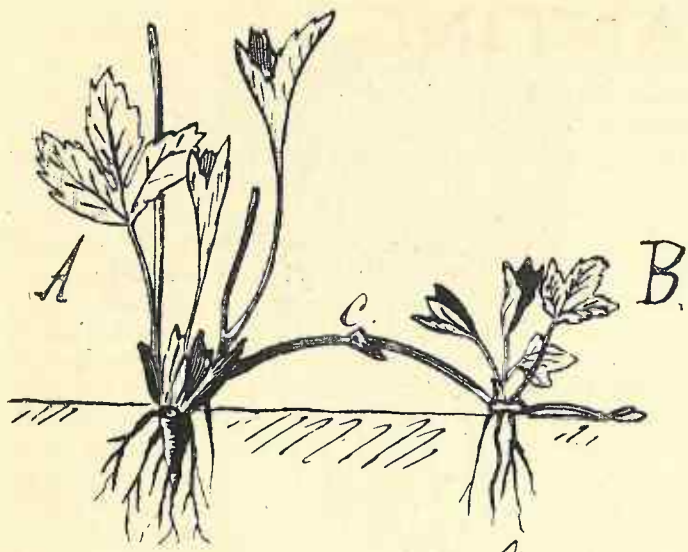
Nog een andere wijze van voortplanten bestaat in het z.g. marcotteren.

Men neemt b.v. een tak van een sering en buigt die naar de aarde. Men werpt er veel grond op maar zorgt, dat het einde weer omhoog gebogen wordt. De top met de bladeren steekt dus boven de aarde uit. Op verschillende plaatsen schiet de tak wortels. Acht men het aantal wortels voldoende, dan snijdt men de verbinding met de moederplant door en de „aflegger” heeft zich tot een nieuwe plant ontwikkeld. Op deze wijze vermenigvuldigt men anjelieren, rozen, sering en tal van andere planten.

Bij weer andere planten zoals speenkruid of lelie komen kleine bolletjes voor in de bladoksels. Deze kleine bolletjes vallen bij 't sterven van de moederplant af, en er ontwikkelen zich weer nieuwe plantjes uit.

Breekt men een begoniablade op de bladnerven door, en legt men dit blad op vochtige aarde, dan slaan op de breuken wortels uit en elk bladstukje groeit uit tot een nieuw plantje.

Voorts komt het bij sommige planten voor, dat ze zaad vormen zonder dat een eisel of vrouwelijke sel samensmelt met een mannelijke. De eisel zelve groeit dan uit tot zaad. Knipt men b.v. bij een paardenbloem alle meeldraden weg, en omwikkelt de bloem met gaas, zodat ook insecten geen stuifmeel op de stampers kunnen brengen, dan vormt de plant toch goed kiembaar zaad.

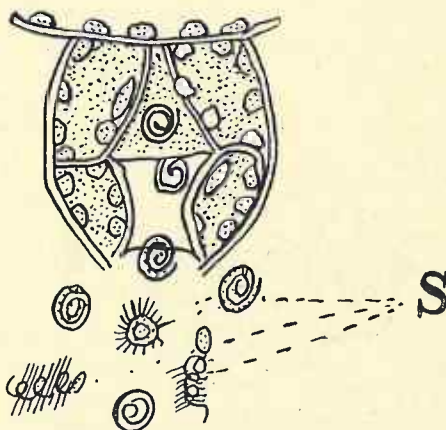
Ongeslachtelijke voortplanting van de Aardbei.
A. Oude plant. B. Jonge plant. C. Uitlopers.

Ook hier hebben we dus geen geslachtelijke voortplanting. Hetzelfde verschijnsel merken we op bij sommige leeuwenbeksoorten en het havikskruid. We spreken hier van een maagdelijke voortplanting, omdat de vrouwelijke geslachtsdelen alleen het zaad kunnen vormen. Met een vreemde naam noemt men dit 'de parthenogenetische voortplanting. Dit woord is afgeleid van het Griekse parthenogénesis dat weer ontstaan is uit parthenos (maagd) en genesis (wording).

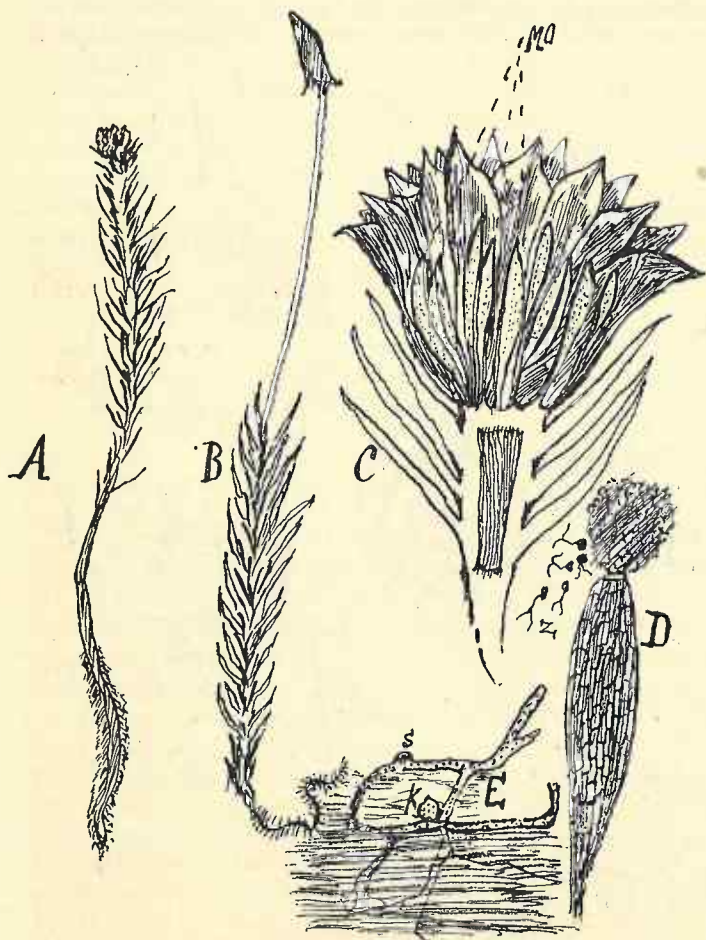
Als overgang tussen de ongeslachtelijke en de geslachtelijke ontwikkeling kan men een deel der sporeplanten beschouwen. Wat zijn sporeplanten?

Sporeplanten vormen geen zaad doch ze planten zich voort door mikroskopische kleine deeltjes, die men sporen noemt. Ze hebben dan ook geen bloemen, althans geen zichtbare, terwijl in de spore zelf geen kiem aan te wijzen is. Men noemt ze wel eens heimelijk bloeiende planten, of met een vreemd woord Cryptogamen. Kruptos = verborgen; Gamos = bloei, dus in het verborgen bloeiend. Soms snoeren deze kleine stukjes zich van de moederplant af en worden dan door de wind verstrooid. De vermenigvuldiging is dan geheel ongeslachtelijk. Soms ook heeft er een versmelting plaats van de protoplasma's van twee verschillende planten, een copulatie dus, waarbij een spore wordt afgezonderd. Hier zou men dus reeds van een zeer eenvoudige geslachtelijke voortplanting kunnen spreken.

Tot het rijk der sporeplanten rekt men: ten re. de Algen of Wieren, dat zijn die kleine plantjes die een groene aanslag te voorschijn roepen op bomen, stenen, planken, in 't fonteintje van de vogelkooi, kortom overal waar vocht de ontwikkeling van deze mikroskopische kleine plantjes mogelijk maakt. Dit zijn dus groene wieren. Doch er zijn ook rode en bruine en

Mannelijk orgaan (antheridium).
S. = spermatozoïeden.

A. „Bloeiend” Mos. B. Mos met „vrucht”. C. Middendoorgesneden Mosbloem. M.O. Mannelijke organen. D. Mannelijk orgaan vergroot; de zwemsellen (Z.) komen er uit. E. Voorkiem van Mos. (S. = spore, waaruit de voorkiem gegroeid is. K. = knop.)

kristalwieren of diatomeën. Over deze laatste is in de vorige jaargang van Opgang reeds het een en ander medegedeeld.

De spirogyra die lange groene draden vormt in stilstaand zoet water, vormt af en toe door copulatie een spore, evenals de kristalwier. De bruine en rode wieren komen in zee voor en hechten zich vast aan stenen enz. Prachtig gekleurde en gevormde planten komen hierbij voor. Men vindt er natuurlijk ook groene wieren, zoals b.v. de aan onze Zuiderzeekusten veel voorkomende blaaswier, die blazen heeft die bij stuk trappen een knappend geluid geven.

Verder behoren tot de sporeplanten:

II. De Zwammen.

Ook deze zijn in de vorige jaargang reeds besproken. Men rekt er toe: de Bakteriën of Spleitzwammen, de Gist of Spruitzwammen en de echte zwammen (schimmels en paddestoelen). De besmettelijke ziekten worden door de kleine plantjes, die men bakteriën noemt veroorzaakt. Ze planten zich op dezelfde wijze voort als de laagst staande wieren. De wieren echter kunnen zelf hun voedsel bereiden uit het bladgroen. De bakteriën kunnen dit niet, omdat ze geen bladgroen bezitten. Ze moeten hun voedsel dus van levende dieren of planten betrekken of ze leven op dode stoffen. In 't eerste geval

spreekt men van een parasitair leven, in het laatste van een saprofities, dat is van „afval” levend.

Ook de gist of spruitzwammen werden in de vorige jaargang besproken. Hun vermenigvuldiging geschiedt door blaasjes, die zich van de moedersel afsnoeren. Doordat de dochtersellen lang met de moedersel verbonden blijven, krijgen ze het voorkomen van spruiten, waaraan deze zwammen hun naam ontleenen. De echte zwammen, de schimmels of paddestoelen vormen de laatste groep van de zwammen. Hun voortplanting geschiedt door afsnoering van eensellige deeltjes.

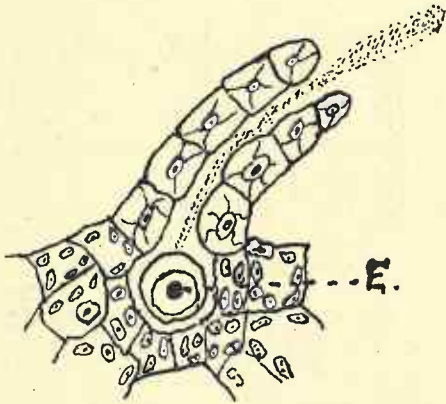
Schimmels en paddestoelen zijn algemeen bekend. Ook zij vormen geen bladgroen en moeten dus of parasities (het roest der granen, het wit van het eikenblad, het moederkoren, enz) of saprofities als de meeste echte paddestoelen (vliegenzwam, kampernoelje, vogelnestje, enz.) leven.

Tot de sporeplanten behoren verder:

III. De Korstmossen.

Deze vormen korsten op bomen en struiken en vormen de enige plantensoort van de Siberiese Toendra's waardoor deze eentonige vlakten nog door mensen en dieren (het rendier) bewoonbaar zijn.

Eigenlijk vormen deze korstmossen een samenleving

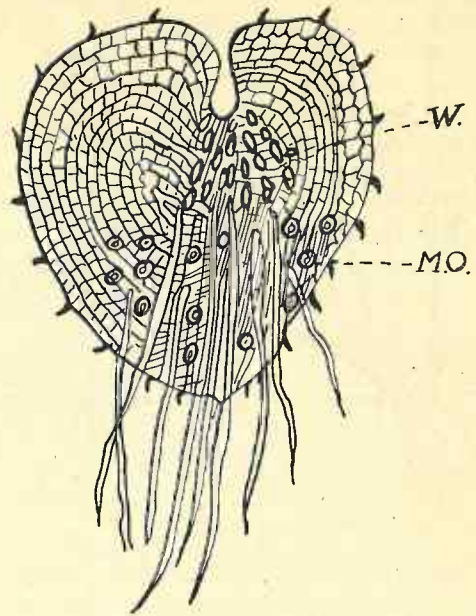

Vrouwelijk orgaan (archegonium),
E = eisel.

of symbiose van een wier en een zwam. De wieren slaan bij vochtig weer op bomen enz. op. Komen nu de zwamsporen in aanraking met de wieren, dan leven de zwammen ten koste van de wieren in symbiose en het korstmos is ontstaan. Op het loof ontwikkelen zich schotelvormige lichaampjes van bruine kleur. Deze lichaampjes bestaan uit blaasjes, die acht tweesellige sporen bezitten. Bovendien vormen de korstmossen melige korreltjes die met sellen van de zwam en de wier zijn gevuld. Deze korreltjes kunnen weer uitgroeien tot nieuwe korstmossen.

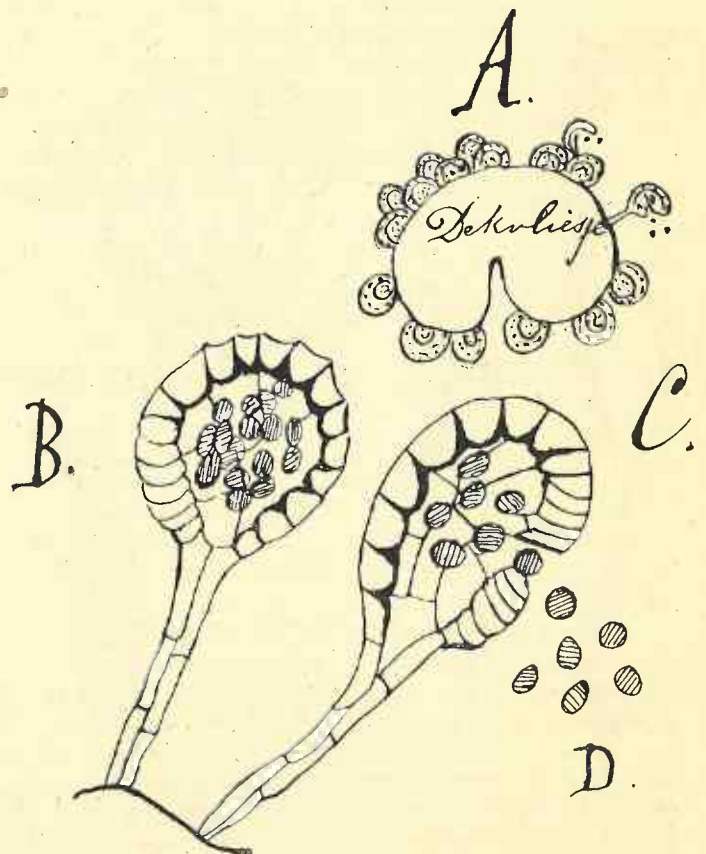
Ook de grote groep der *Mossen* behoren tot de sporeplanten. De mossen zijn algemeen bekende planten. In geen onzer bossen ontbreken zij. Sommige plantjes eindigen in een bruin rood-geel kransje; daarin staan de mannelijke voortplantingsorganen, die met een vreemde naam anteridiën genoemd worden.

Andere plantjes eindigen in een knopje waarin de vrouwelijke voortplantingsorganen of de archegoniën liggen. Ze zijn flesvormig en vormen een buik, waarin het eiselletje ligt. Als het mos flink nat is ontvlucht de mannelijke bevruchtingsstof (de z.g. spermatozoiden) de antheridiën en zwemt met trilharen in het water rond. In de hals der archegoniën (de vrouwelijke voortplantingsorganen) bevindt zich rietsuiker. Door de rietsuiker worden de spermatozoiden verlost de archegoniën

Voorkiem van een Varen.
W. vrouwelijk orgaan. M. O. mannelik orgaan.

binnen te dringen. Onder de rietsuiker ligt de eisel, die nu meteen door een spermatozoïde bevrucht wordt. Spermatozoïde en eisel smelten n.l. samen. Uit de bevruchte eisel ontwikkelt zich een vruchtje dat sporen bevat. Dat vruchtje staat op een lange steel. Bij droog weer gaat het vruchtje open en de sporen waaien er uit. Uit die sporen ontwikkelen zich weer wierachtige plantjes, z.g. voorkiemen die hier en daar knoppen vertonen, waaruit zich weer nieuwe mosplanten ontwik-

A. Hoopje van sporendoosjes van de Varen.
B. Gesloten sporendoos.
C. Geopende sporendoos.
D. Sporen.

Hans Holbein.

Botticelli.

Thomas More.

Jongeling.

VIER PORTRETTEEN.

Opmerkingen door
KOOS VORRINK.

DE meesten onzer vinden „plaatjes kijken” wel een aardige bezigheid. Maar slechts weinigen verstaan deze kunst zodanig, dat het iets meer is dan een genoegelijke tijdpassering. En dit wel om de eenvoudige reden, dat de meeste mensen niet kunnen.....*kijken!*

De meeste mensen kijken te haastig, te vluchtig, vormen zich één twee drie een oordeel: mooi of lelijk of gek of aardig, of wat-is-daar-nou-aan! enz. Ook in museums en op tentoonstellingen blijkt telkens weer datzelfde gebrek. In weinig tijd draven ze of slenteren ze, al naar hun temperament, wat zalen in het rond, blijven es stil staan voor iets, dat ze zich herinneren, als te zijn „erg beroemd” en wat je dus „gezien” moet hebben of verwijlen een ogenblik bij een of ander schilderij, dat hen trekt door een zonderlinge voorstelling of een mooie lijst of wie zal weten waarom!

Maar rustig iets „be-kijken,” rustig iets „be-schouwen,” daarvoor heeft men in deze haastige wereld geen tijd, daarvoor gunt men zich geen tijd en velen schijnen te menen, dat *veel* zien, van meer belang is, dan *goed* zien. En toch is het omgekeerd. Goed zien, daar komt het op aan. Rustig een prent of een schilderij be-schouwen, dat alleen kan ons nader brengen tot wat de kunstenaar heeft willen uitdrukken.

Achtereenvolgens zullen wij een aantal werken uit verschillende tijden en van allerlei kunstenaars met elkaar bespreken, in de hoop, dat men daardoor een genoegen zal vinden in een nauwgezetter, in een liefdevoller beschouwen van oorspronkelijke en gereproduceerde kunstwerken en tevens in de hoop, dat deze liefde en toewijding zullen voeren tot een dieper inzicht

en een hoger begrijpen van de edele zending der kunst.

* * *

Deze keer brengen wij vier portretten.

Wie in vroeger tijden om welke reden dan ook zijn afbeeldsel wilde laten maken, moest noodwendig terecht komen bij een schilder of tekenaar en het maken van portretten was vaak een belangrijke bron van inkomsten voor de beeldende kunstenaars.

Sinds de uitvinding der fotografie is deze noodwendigheid vervallen. De lens en de gevoelige plaat leveren een ieder voor weinig geld een natuurgetrouw beeld van zijn aardse verschijning.

En toch blijven velen een getekend of geschilderd portret van een bekwaam kunstenaar verre verkiezen boven een fotografie.

Waarom?

Omdat een kunstenaar niet alleen geeft een natuurgetrouwe wedergave van de uiterlijke vormen, zoals dat voortreffelijk geschieden kan door middel van lens en gevoelige plaat, maar doordien de kunstenaar *meer* doet dan dat, doordien hij in het beeld brengt het leven zelf, iets van de geest, iets van de ziel van de geportretteerde, iets van ziel en geest, zoals *hij* die meent te ontdekken in de geen, die hij uitbeeldt, dus..... brengt hij feitelijk in het portret iets..... van zichzelf! En naarmate de schilder een groter en fijngevoeliger mens is, zal hij ook meer of minder belangrijke dingen in zijn portretten aan de beschouwers kunnen vertellen.

Voor de mensenkenner is het gelaat de spiegel van de ziel. En de ware kunstenaar is een mensenkenner bij uitnemendheid.

Vincent van Gogh.

Dr. Gachet.

Het gelaat drukt niet alleen uit: jeugd, levens-rijpheid of ouderdom; het gelaat is niet alleen beweeglijk als een waterspiegel, waarover het blijde zonlicht zijn stralen doet schitteren en waarover de donkere wolken hun sombere schaduwen leggen, het is niet alleen ontvankelijk voor de snelle wisseling van onze gemoedsstemming, voor vreugde en smart, voor blijde verrassing en droeve teleurstelling, alle eigenschappen van de geest en alle diepere zielservaren tekenen daarop of groeven daarin hun blijvende lijnen: levenskracht, levenstwifel, levensmoetheid, levenswijsheid, strengheid, sluwheid en zachtmoedigheid vindt de kunstenaar terug in het gelaat des mensen.

* * *

Bezien wij tans onze portretten.

Het zijn alle vier meesterstukken. Of de beeltenissen „leken” op de mensen van vlees en bloed, die zij moeten voorstellen, kan ons onverschillig zijn. Wij kunnen het niet eens meer controleren. Maar zij moeten wel geleken hebben, zo sterk overtuigend zijn zij gegeven.

De portretten van *Holbein* en *Botticelli* staan in zeker opzicht tegenover die van *Van Gogh* en *Rembrandt*. De beide eerste zijn gehouden in een koele, rustige atmosfeer. De beide laatste zijn van een grotere bewogenheid. Bij *Holbein* en *Botticelli* vinden we terug de liefde voor de schone vorm, het zoeken van een fijne, edele lijn, een evenwichtige kompositie. *Rembrandt* en *Van Gogh* zijn vol van een innerlike drift, die in hun vormen, de bewogenheid van de menselijke ziel tot uiting moeten brengen. Deze innerlike drift is bij *Van Gogh* tot een hartstochtelike wildheid geworden, kind als hij was van onze innerlik verscheurde en ontredde tijd.

Holbein geeft ons *Thomas More* in de opgang zijns levens. Hij is kanselier van Engeland. In zijn edel hoofd, geïnspireerd door de werken der grote Romeinse en Griekse schrijvers leven grootse denkbeelden en grootse hervormingsplannen. Met vaste wil en koel doorzicht

Rembrandt.

Janus Lutma.

wil hij pogen die door te voeren. Zo geeft hem ons *Holbein*: een edel, ernstig mens van rustige, zelfverzekerde kracht. Fijn van geest en fijn van gevoel.

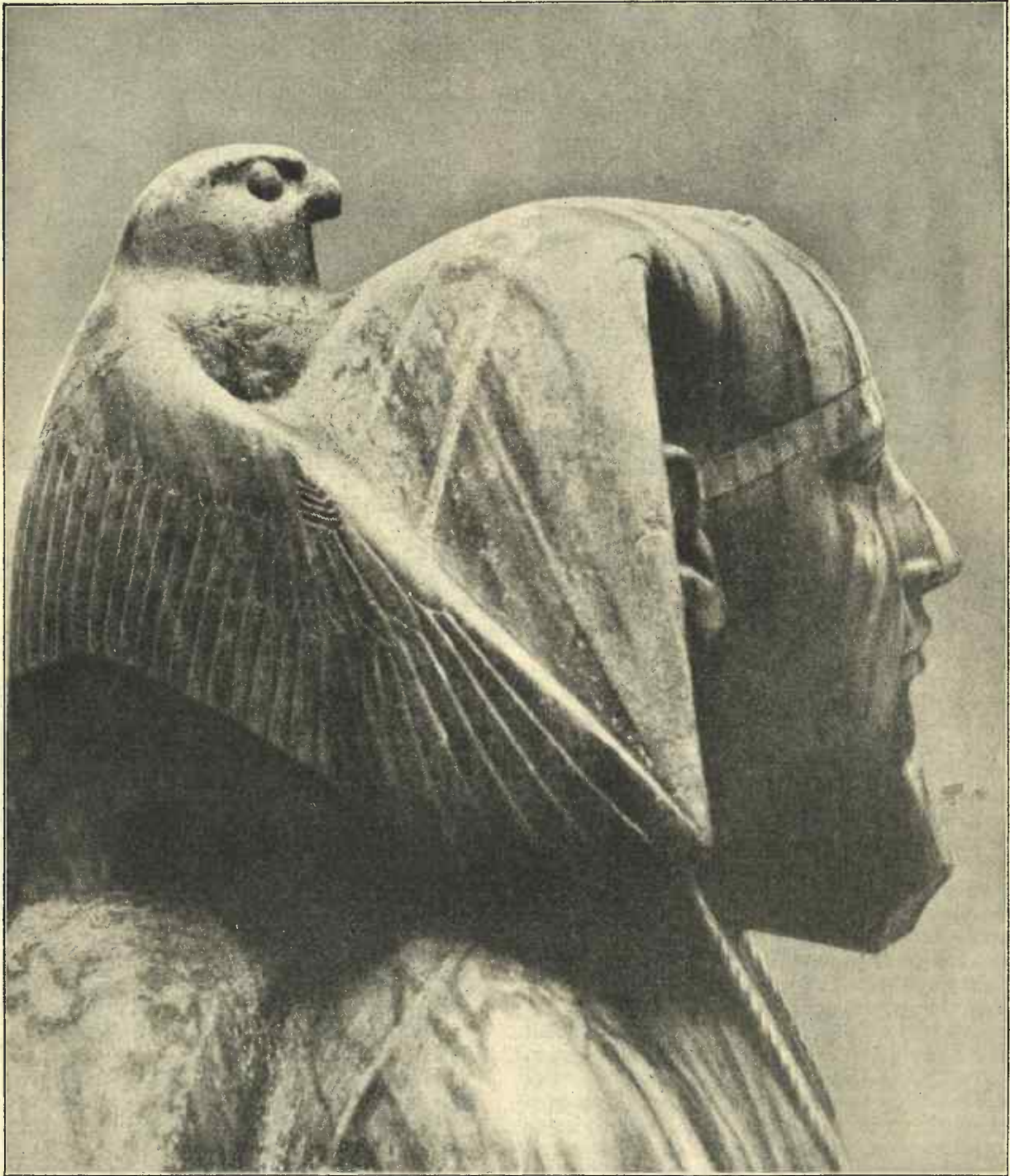
Een jongeling stelt de schilderij van de Italiaan *Botticelli* voor. Hier niet de doel-bewustheid van de volwassen man *Thomas More*. Toch loten van éénzelfde stam: het humanisme. Dezelfde edele voornaamheid, fierheid, zelfbeheersing. Zie de heldere, klare ogen en de sterke mond.

Behaaglijk zit *Janus Lutma*, goudsmid te Groningen, in zijn leuningstoel. *Rembrandt* etste hem als het symbool van de eenvoudige, degelijke gildemeester. Rustig en nadenkend ziet hij voor zich uit. Een leven van kunstvolle en vreugdevolle arbeid ligt achter deze mens. Een wonderlike glimlach speelt over het gelaat. Een sterke, blijmoedige levensvreugde, gelouterd en verklaard door veel levenservaring.

Het felst bewogen is *Vincent van Gogh's* tekening van *Dr. Gachet*. Dit is een gelaat, doorploegd van leed, doorploegd van pijnigende gedachten. In diepe kassen onder zwaar gefronste wenkbrauwen liggen als gloeiende kolen, de onrustige ogen. Zie de magere als onder zenuwkrampen verwrongen hand. Dit vreemd gevormde hoofd wordt gekweld door sombere gedachten aan al het schandelike, lage en smartelike in het mensenlot. Het was in *Vincent's* laatste levensjaar. *Dr. Gachet* was zijn trouwe vriend tot aan het wrede einde van zijn moeizaam leven. Hij begreep al het worstelen, al het zoeken, al de smart, al de wanhoop van die grote en eenvoudige mens, die *Van Gogh* was, en uit deze innige gemeenschap kon een portret groeien als deze tekening.

* * *

Hans Holbein de Jongere, geb. 1497. Gest. 1543.
Sandro Botticelli, geb. 1444 of 1445. Gest. 1510.
Rembrandt, geb. 1606. Gest. 1669.
Vincent van Gogh, geb. 1853. Gest. 1890.

Kop van de Statue van Pharao Chefren ± 2800 v. Chr.

EEN PRAATJE OVER EGYPTE EN EGYPTIESE KUNST.

DOOR ALB. HAHN JR.

ALS je foto's ziet van onze aarde, genomen van uit een vliegtuig, valt je steeds weer op het ontbreken van alle kleine dingen. Een bos, waarin je uren kunt lopen dwalen, wordt een donkere vlek op de foto, en grote huizen, waarin misschien massa's mooie en nuttige dingen liggen opgestapeld, worden kleine blokjes, nauwelijks te onderscheiden en de steden worden vreemde verzamelingen van licht en schaduwplekjes. Op zo'n foto zie je alleen de grote verhoudingen van de verschillende dingen tot elkaar, de details gaan verloren. Dat is voor een enkele keer wel eens goed. Over het algemeen worden meer „de bomen dan het bos" gezien, laten wij voor deze keer het „bos" eens bekijken en niet elke boom afzonderlijk. We willen n.l. in een paar vervolgartikelen een overzicht van de geschiedenis van de kunst geven.

Bij alles wat we gaan vertellen, houden we het begin van dit artikel in het oog. Het is wel eens goed vanuit een vliegtuig onze aarde te zien, het verruimt je blik, geeft je wat beter kijk op toestanden en gebeurtenissen. Als je maar niet vergeet om later als je daarvoor in de gelegenheid bent dezelfde weg, die je vanuit de hoogte hebt gezien, nog eens te volgen, maar dan wandelend op onze goede oude aarde. Schenkt dan ook aandacht aan de bomen van het bos, dat je vroeger al eens vanuit de hoogte bekeken hebt. Elk boompje toch heeft zijn betekenis, elk heeft zijn eigen leven en elke vierkante centimeter van de grond is waardig om goed en rustig onderzocht te worden, want ieder stukje heeft zijn eigen geschiedenis. Laten we dan meteen niet vergeten de mensen, die we bij onze beschouwing uit de hoogte niet zo goed konden zien, eens rustig te bekijken, hoe

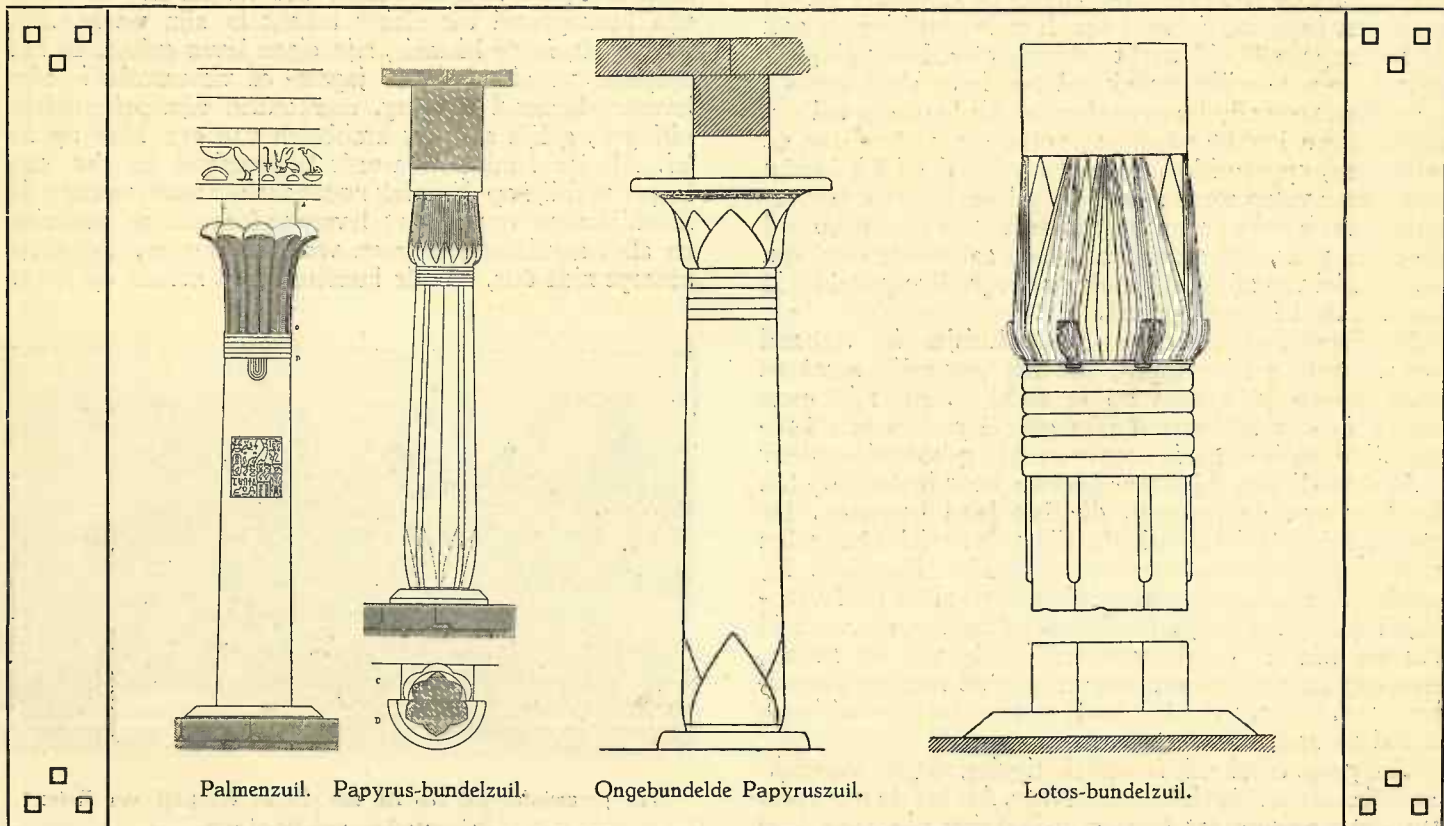
ze leven en hoe ze werken, want als we dat goed doen, dan kunnen we ons indenken hoe zij van de ruwe grond het prachtige bouwland maakten en van het hout en de stenen hun gebouwen optrokken. Op deze wijze is onze beschouwing nuttig, het zal een beknopte handleiding zijn voor hen, die later de weg nog eens wat rustiger zullen naspeuren.

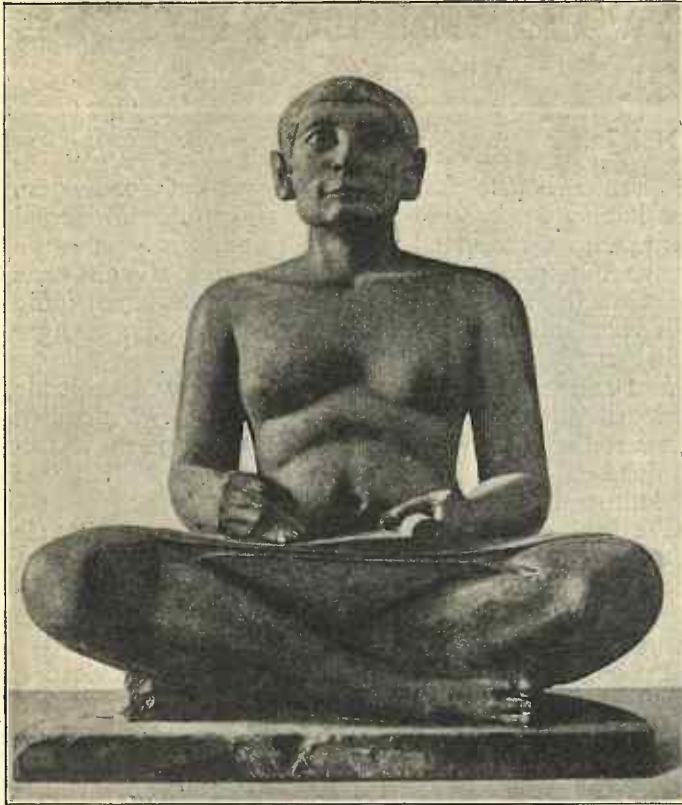
Het zal geen geschiedenis zijn van de verschillende oorlogen, die de mensen gevoerd hebben. Wij zullen iets vertellen over de kunstuitingen van de mens, waarin hij dus bewijzen gaf van de grote hoogte, die hij bereikte in kultureel opzicht.

We hebben bij onze geschiedenis te maken met vele factoren, want de mens staat bij al zijn doen en laten onder direkte invloed van zijn omgeving, zijn medemens, zijn maatschappijvorm, en de hem omringende natuur.

In onze huidige maatschappij zijn die invloeden moeilijker na te sporen. Het leven is zo samengesteld geworden, en tegelijk de verbinding van het ene volk met het andere zo vereenvoudigd door spoorwegen, auto's, vliegtuigen etc., dat er van het eigenlijke volkskarakter veel verloren is gegaan. We kunnen dan ook het verband dat er bestaat tussen de mens, zijn omgeving en de kunst het gemakkelijkst daar nagaan, waar het leven niet zo ingewikkeld is, bij de volken die leefden in eenvoudiger verhoudingen.

Een volk b.v., dat leeft van de akkerbouw, ontleend zijn versieringsmotieven aan de plantenwereld en alles wat daarmee in verband staat, de zon en de regen. Hij begint de schoonheid daarvan te zien als hij speurend zijn akkers doorloopt en ziet hoe het gewas groeit onder de milde invloed van zon en regen, hoe zijn oogst rijp en

De Schrijver.

overvloedig wordt. Als hij dan versieringen gaat aanbrengen op de zelf gemaakte gebruiksvoorwerpen, dan verbeeldt hij daarop de motieven, die hij het liefst ziet; sterke weelderige bladeren, bloemen en planten. Het wild beeldt hij niet zo vaak af, dat is zijn vijand.

Bij de jagersvolken zien we, dat hun versieringen ontleend zijn aan het wild dat ze najagen en in hout of been snijden ze de dieren, die ze op hun tochten scherp bespied hebben. Maar niet alléén de dagelijkse arbeid geeft een bepaalde inhoud aan hun kunstuitingen, ook de bodemgesteldheid werkt daaraan mee. Een volk, dat leeft in een bosrijke streek zal het hout als materiaal gebruiken voor zijn bouwwerken en die houtbouw zal een geheel eigen karakter hebben, volkomen anders dan de gebouwen, opgetrokken door een volk, dat leeft in een land, waar volop steen in alle mogelijke soorten te verkrijgen is en weer anders zullen de huizen zijn, gebouwd door een volk, dat eerst zijn stenen zal moeten bakken uit de klei van zijn land. Ook de geografiese gesteldheid van het land is van invloed.

De Japanners bouwden lichte huisjes in verband met de vele aardbevingen, die het gevaarlijk maakten grote stenen gebouwen op te trekken. En zijn onze huizen in ons kikkerland niet geheel anders van constructie dan die welke in hogere streken gebouwd worden?

Al deze dingen bij elkaar hebben weer invloed op het karakter van de mensen, die het land bewonen. De levenslustige Grieken uit de tijd van Pericles bouwden anders dan de bewoners van het kille Noorden. Zij hadden de zon en het milde klimaat, wat hen tot levensblijve mensen maakte, terwijl in het Noorden de ruwheid van de winters en de wisselvalligheid van de zomer, elke dag maakte tot een dag van strijd met de natuurkrachten. Ernstig, somber haast worden de kunstuitingen van deze mensen.

Van grote betekenis is ook de ligging van de verschillende landen ten opzichte van elkaar. Als het de bewoners van een nog niet tot hoge ontwikkeling gekomen land

mogelijk was in aanraking te komen met verder ontwikkelde volken, dan was dat van grote invloed op de ontwikkeling van beide landen en het is merkwaardig dat de oude cultuurcentrums zich alle gegroepeerd hebben om de grote rivieren en zeën, wat onderlinge gemeenschap door middel van scheepvaart mogelijk maakte. We zien dan ook vaak voorkomen dat het ééne volk iets overneemt van het andere en dat overgenomene dan tot verdere ontwikkeling brengt.

Zo is de grote Griekse kunst ontstaan in de koloniën van het toenmalige Griekenland en is de Romeinse kunst pas tot ontwikkeling gekomen nadat Griekse kunstenaars naar Rome gehaald waren en daar werkten.

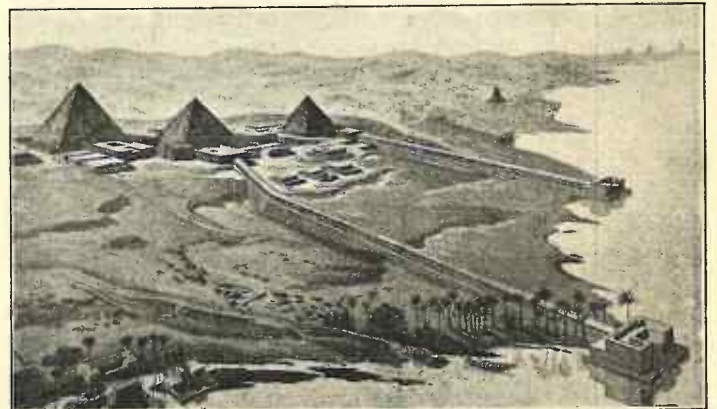
Hiermede hebben we in het kort willen weergeven, dat de omstandigheden waaronder de mensen leven en werken van grote invloed is op hun ideën en hun gevoelsleven, dat dus het maatschappelijk leven van een bepaald volk het gedachtenleven grotendeels beheerst.

* * *

De oorsprong van de kunst is niet meer na te speuren, dat blijft een der grote geheimen uit de ontwikkelingsgeschiedenis van de mensheid, evenals de oorsprong van het leven zelf tot de eeuwige raadselen zal blijven behoren.

Een verhaal vertelt, dat een hevig verliefde oerjongeling zijn meisje voor een rotswand zag staan. 't Was een maannacht. De schaduw van het aanvallige oerliefje viel op de rotswand en de aanbieder zag plotseling dat die schaduw het juiste profiel van het meisje weer gaf, op de manier van een Chinese schim. Hij wist blijkbaar wel, dat een beeld in rots gehouwen standvastiger is dan de schone jonge dame, die ervoor stond; tenminste hij kraste met een scherp voorwerp de buitenkant van de schaduw in de rots. Aldus het beeld van zijn aangebedene vereeuwigend..... als het niet waar gebeurd is, is het toch aardig bedacht.

We kunnen de oorsprong van het kunstgevoel niet naspeuren, we kunnen echter wel volgen hoe de mens zijn kunstgevoel tot uiting bracht in zijn werken. Elk volk heeft, in de historie, zijn eigen leven gehad. In het tijdperk waarin het als jagers- of vissersvolk in zijn levensonderhoud voorzag, ontstonden zijn primitiefste uitingen, gelijk aan het krabbelen van een kind op de lei. Als de landbouw wordt uitgeoefend en dus een langer verblijf op één plek noodzakelijk wordt, worden de moeilijkheden om in het levensonderhoud te voorzien en alles regelmatig te laten verlopen, groter, de geest scherpt zich dus, ook de kunstuitingen komen op hoger

Het pyramiedenveld van Ab usir (Zuid- Westelijk van Kairo)
Rekonstruktie van Borchardt.

plan te staan. Langzaam ontwikkelt zich de maatschappijvorm, en, met het veranderen van de maatschappij verandert de kunst en ontwikkelt zich naar het bloeitijdperk waarin alle krachten, die in dat volk leefden tot hoogste uiting komen, om dan, als een bloem die uitgebloeid is, te verdorren en te verschrompelen.

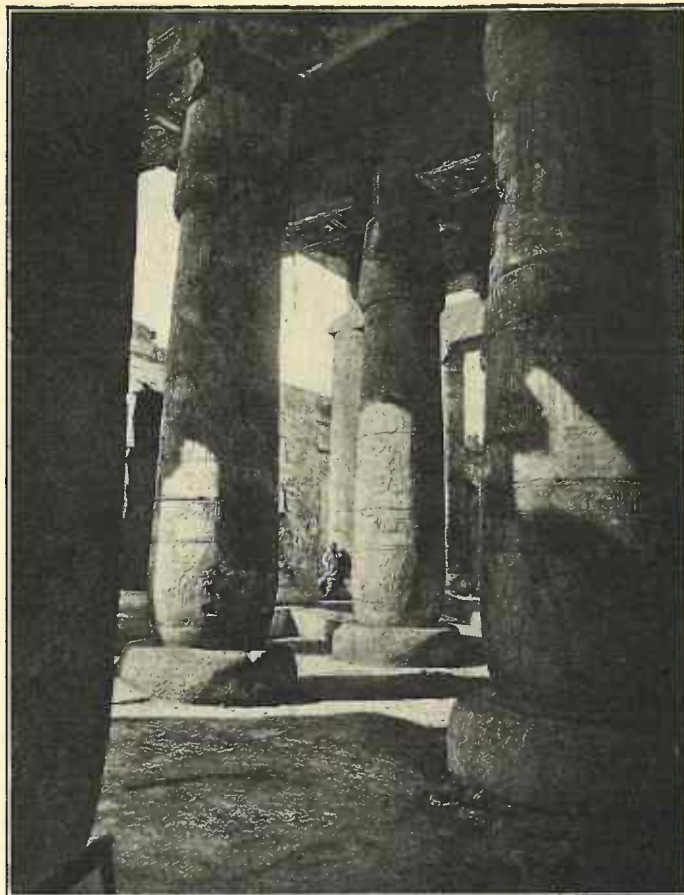
Zo zien we dus de ontwikkeling der kunst als een opeenvolging van verschillende kulturen, die ons nu nog schoonheid in overvloed geven. Elk naar eigen aard en die, hoe vreemd ze soms voor ons lijken, ons laten zien hoe de mensen zich de schoonheid dachten, hoe ze gezocht en gezwoegd hebben om het beste wat ze bezaten in beelden vast te leggen. Elke kunst had andere idealen te verbeelden, zoals elke tijd andere behoeften had.

We beginnen onze geschiedenis met een paar volken uit de oudheid. We rekenen de oudheid, beginnende bij de oudste tijden en lopende tot de 5e eeuw na Christus, de val van Rome. Dit tijdvak omvat de Egyptiese, de Klein Aziatische, Griekse en Romeinse kunst. We zullen proberen jullie iets duidelijk te maken van de hoogte, die de kunst bereikte in die ververwijderde tijden.

Een groot Engels kunstenaar *William Morris* heeft gezegd, „de zogenaamde geschiedenis liet de vorsten en krijgslieden voortleven omdat zij verwoestten, maar de kunst liet het volk voortleven, omdat het schiep.” Het kennismaken van de cultuur van andere volkeren zal ons zelf op hoger plan brengen. We zullen meédelen in de ontzaglijk rijke erfenis, die al die volken ons nagelaten hebben. Het zou onverantwoordelijk zijn, dit bezit alléén aan anderen over te laten.

Toen in ons Europa nog alles woest was, zij het dan niet helemaal ledig, in die tijden bouwden in het Noord-Oostelijk hoekje van Afrika kleine mensen bouwwerken, die nu nog tot de meest indrukwekkende monumenten gerekend worden, de pyramieden. In dat Noord-Oostelijk hoekje van Afrika, omsloten door de eindeloze woestijn, stroomt de rivier de Nijl. Een Grieks geschiedschrijver, Herodotus, noemt het land Egypte, een geschenk van de Nijl. Toen, minstens 70 eeuwen geleden, kleine Aziatische stammen Egypte binnen trokken, vonden ze een vruchtbare grond en namen bezit van het land om als landbouwers en herders in hun onderhoud te voorzien. Door de komst van andere stammen ontwikkelde zich een sterk gemeenschapsleven. De bossen, die aanvankelijk langs de rivier groeiden, werden uitgerooid, en vruchtbare weilanden kwamen ervoor in de plaats. In lichte bootjes werd jacht gemaakt op de dieren, die leefden in de Nijl.

In de begintijd staan aan het hoofd van het volk de

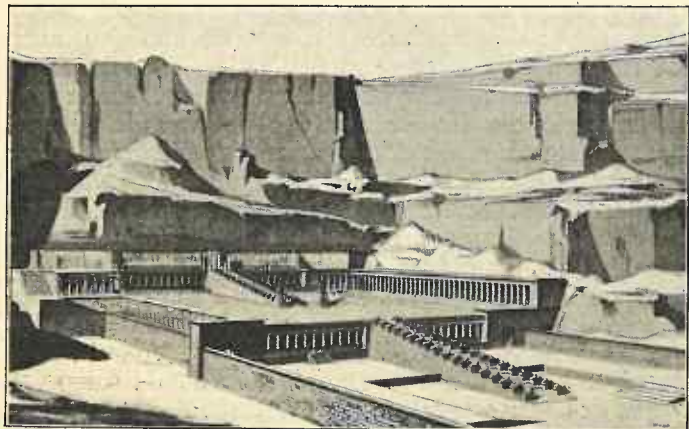

Zuilenzaal in de Tempel te Abydos.

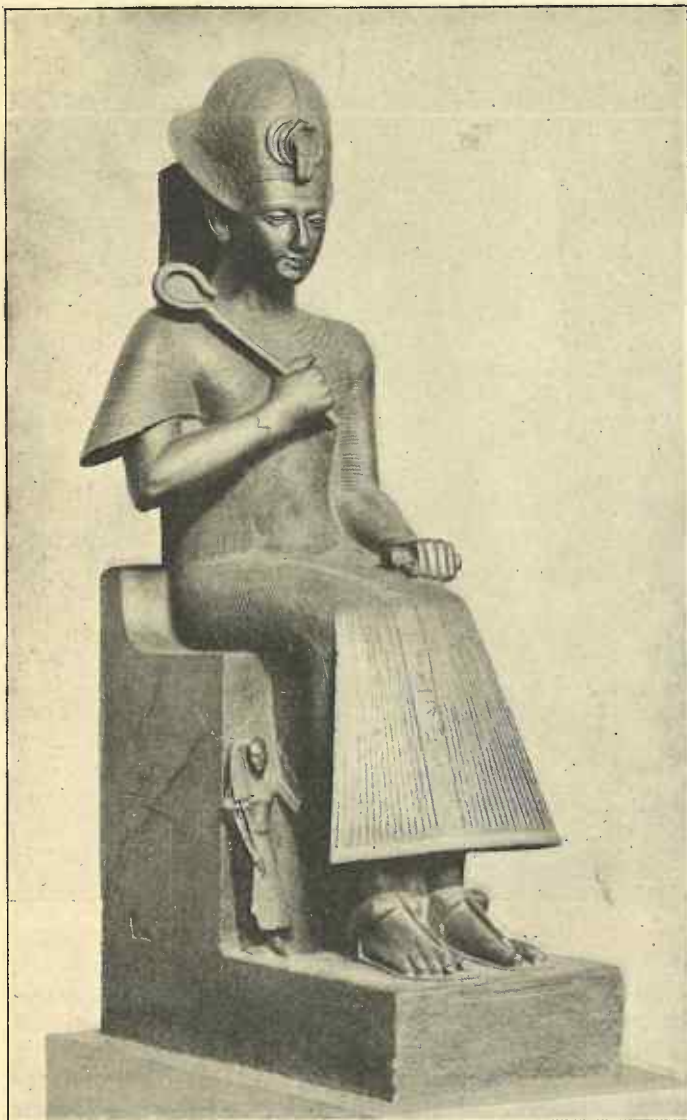
priesters. Als het land vooruitgaat in ekonomies en maatschappelijk opzicht worden de omwonende stammen afgunstig en doen geregeld invallen in het bloeiende gebied. Hiertegen werd een weermacht in het leven geroepen, die steeds meer macht kreeg totdat de aanvoerder der militairen tot vorst werd uitgeroepen, het priestendom aldus verdringend van zijn eerste plaats.

Egypte leefde hoofdzakelijk van de landbouw. Drie-maal per jaar overstroomde de Nijl het land en liet dan een vruchtbaar slib achter. Er moest dan vlug gezaaid en geoogst worden. Daarvoor was ieders arbeidskracht nodig, want alleen door intensief werken van de gehele bevolking kon de oogst tijdig binnen zijn. Zo zien we daar voor het eerst de massa-arbeid ontstaan. Het individu telde niet mee en het is merkwaardig, dat ook in de kunst dezelfde algemeenheid naar voren komt, dat we vrijwel geen individuele kunstuitingen zien. Evenals voor de arbeid werden later ook voor de kunst bindende bepalingen gemaakt en geen arbeider of kunstenaar kon zich straffeloos onttrekken aan die eenmaal vastgestelde wetten. Het is te begrijpen dat zich bij dit volk, geheel van de natuurkrachten afhankelijk, een sterk religieus gevoel ontwikkelde, zich in hoofdzaak op de zon en de Nijl inspirerend. Egypte ligt in het regenloos gebied van de aarde en zou dus zonder behulp van het water van de Nijl een stuk dorre woestijn zijn.

We zien dan ook een Godsdienst zich ontwikkelen, waarbij de zon de voornaamste plaats inneemt, daarnaast worden de Nijl en de dieren en planten, die daarin leven vereerd als van zuiver Goddelijke oorsprong. Door de zware arbeid die vereist werd van de Egyptenaar en de troosteloze eenzaamheid van de woestijn rondom, is weinig plaats voor levensblijheid. De dood voelen zij om zich, het leven was kort en hard en kleurloos, de dood zou wel verlossing brengen. Het lichaam dachten ze

De Tempel van Dêrfel = bahri (bij Thebe)
Rekonstruktie van Mariëtte

Koning Ramses II (zwart graniet).

zich als een zelfstandig iets. De geest had er maar tijdelijk bezit van genomen. Als de geest weer wegging, werd het lichaam weer levenloos, maar omdat vroeger of later de geest weer bezit zou kunnen willen nemen van het lichaam, moest dit goed bewaard worden. Als het verloren ging, zou de geest moeten rondzwerven en zou uit wraak de nabestaanden verschrikken en ongelukkig maken. Daarom werd het lichaam gebalsemd en angstvallig opgeborgen, zó dat niemand het dode lichaam beschadigen kon.

Als we deze dingen even voor ogen houden, begrijpen we beter de betekenis van de verschillende kunstuitingen van de Egyptenaren.

Voor hun godsdienst hadden ze tempels nodig, die merendeels aan de zon werden gewijd; voor hun doden, begraafplaatsen, die sterk moesten zijn en mooi, want de geest leefde voort en stelde prijs op een goede omgeving. Maar nog meer deden de Egyptenaren. Zij regelden de stroom van de Nijl en maakten grote reservoirs, zodat ze altijd water in voorraad hadden, als het eens voorkwam, dat de rivier niet voldoende overstroomde. Zij groeven kanalen om het water ver het land in te brengen, daardoor werden ze waterbouwkundigen van grote betekenis. Zij werden scheepsbouwers, want de stenen voor de tempels moesten van ver gehaald worden, straten waren nodig en woonhuizen voor de bewoners. Van de

klei bakten ze potten en kruiken om wijn en water in te bewaren. Sterrekundigen bestudeerden op de torens van de tempels de loop van zón en sterren. Zo werkte en zwoegde dat volk en maakte kunstwerken, die nog heden ten dage als wonderen van schoonheid en durf worden beschouwd.

We verdelen de Egyptiese geschiedenis in 3 perioden:

I. Het oude rijk van 5000 v. Christus tot 2100 v. Chr. In deze periode is de stad Memphis, de hoofdstad van het rijk, gesticht door koning Menes. In het oude rijk werden de bekende pyramieden gebouwd en de eerste tempels.

II. Het nieuwe rijk duurde van 1700—525 v. Chr. Hierin valt het bloeitijdperk onder Pharao (koning) Ramses II 1461—1393 v. Chr.

III. Daarna komt het tijdperk van overheersing door de Perzen, Grieken en de Romeinen, die in 82 v. Chr. een einde maakten aan het zelfstandig bestaan van Egypte en het geheel verzwakte volk onder het Romeinse juk brachten.

De oudste monumenten in Egypte zijn de Pyramieden of koningsgraven. Men veronderstelt dat de oudste bekende 5000 v. Chr. gebouwd zijn, Natuurlijk is er voor die tijd ook al gebouwd en geschilderd, want een wild volk kan niet plotseling zulke bouwwerken gemaakt hebben zonder voorafgaande kleinere.

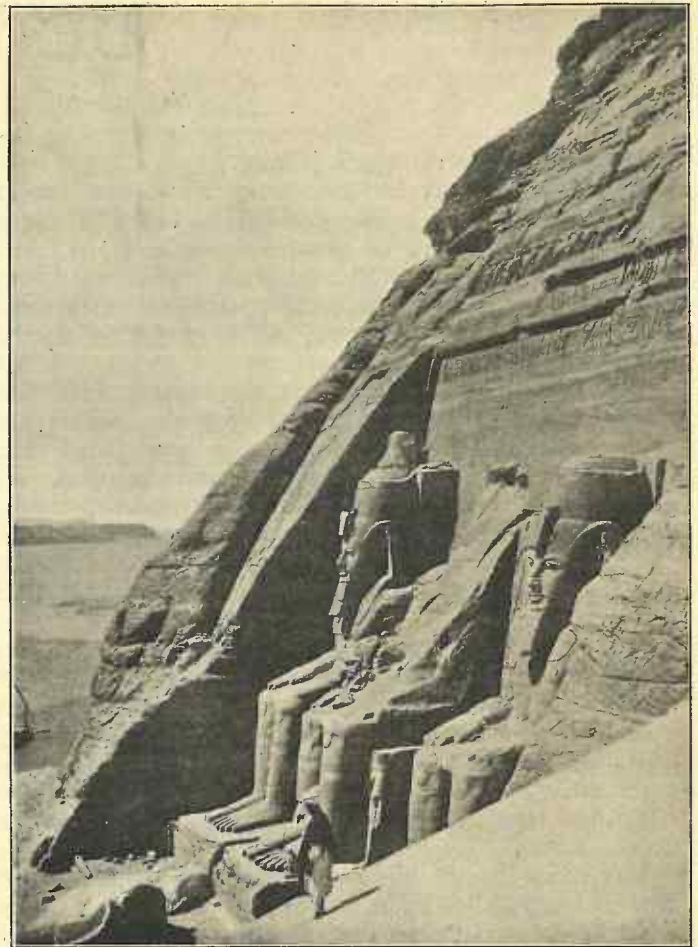
Het zijn ontzaglijke kolossen van stenen, die allen ongeveer 1 M³ inhoud hebben. Hoe de pyramieden presies gebouwd werden weet men niet, men denkt in terrassen. De Pharao liet direkt bij zijn troonsbestijging beginnen met de bouw van zijn graf. Bleef hij lang aan de regering, dan werd het heel hoog en groot, als zijn regering kort duurde, kreeg hij een kleine eeuwige rustplaats. Stierf de vorst, dan maakte zijn opvolger de pyramiede af. Bovenop kwam een metalen punt en verder werd het hele bouwwerk met marmer bekleed, wat door al de rijke kleuren een buitengewoon fantastiese indruk zal hebben gemaakt. In die geweldige steenklomp was een kleine kamer uitgespaard, de z.g.n. koningskamer. Daarin werd de bazaltstenen kist gezet, die het stoffelijk gebalsemd overblijfsel van de vorst bevatte. Eerst werden om het gebalsemd lijk in elkaar passende houten kisten gemaakt, die beschilderd werden met het gelaat van de overledene en met allerlei tekens, alles in felle kleuren. Vijf of zes van die dozen omsloten het lichaam, waarna alles bij elkaar in de zware bezalten kist geplaatst werd. Op de muren van de koningskamer werd het leven van de Pharao in talloze kleine tafereeltjes geschilderd en gebeeldhouwd, alles voorzien van aantekeningen in het eigenaardige Egyptiese schrift. Verder kwamen in de koningskamer eetwaren, om de geest op zijn reis door de onderwereld van voedsel te voorzien. Voor de geest diende ook het sloopje, wat hij kon gebruiken om rivieren mee over te steken. Als alles klaar was, (soms was onder in de pyramiede nog een grafkamer voor de koningin die kleiner was dan die van de Pharao, maar overigens gelijk ingericht) werd alles afgesloten, zó dat geen rovers het lijk konden bestelen van zijn kostbaarheden. In later tijd werden geen pyramieden meer gebouwd, maar grote grafkelders in de rotsen uitgehouwen. Ook hier werden de wanden versierd en het voedsel dat vroeger in natura werd meegegeven, werd nu op de muren geschilderd. De manier, waarop de Egyptenaren de mensen afbeeldden was merkwaardig: het hoofd van terzijde gezien, de romp van voren, de benen weer van terzij. Waarom ze het zo deden is niet presies bekend.

De groep van grootste pyramieden is die van Gizeh. De grootste daarvan is die van Cheops. Vóór deze groep

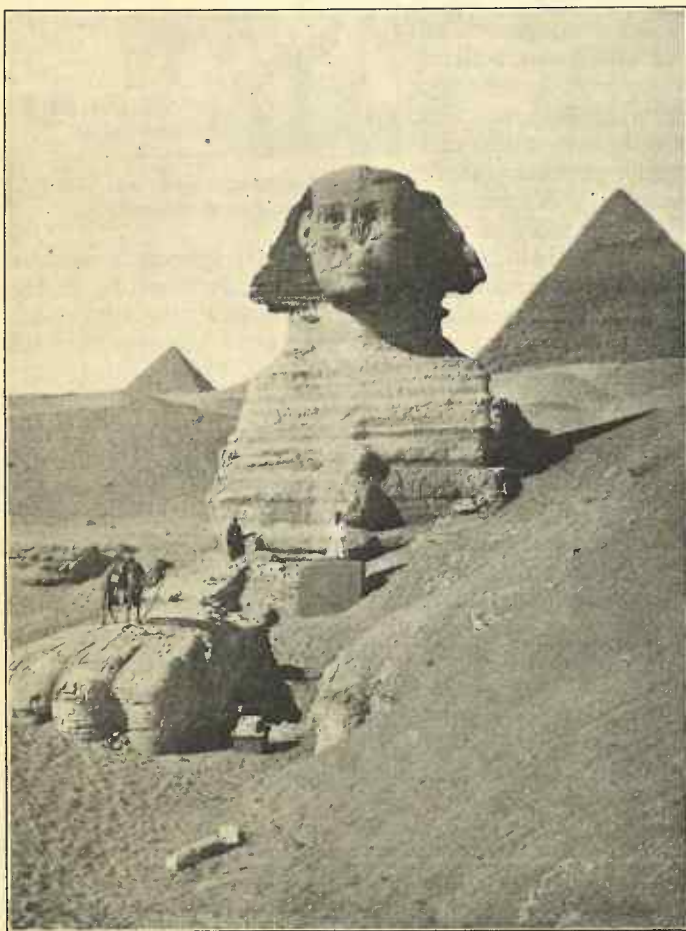
ligt de grote Sfinx, die nog altijd het grote raadsel van zijn aanwezigheid niet opgelost heeft.

De tempelbouw was geheel in overeenstemming met het ernstige karakter van de godsdienst. Massaal als een ontzaglijke doos ligt de tempel op het land. De wanden zijn bedekt met voorstellingen. Alles is rustig gehouden, alleen de ingangspoort steekt wat boven de rest uit en aan vier kleine vlaggestokken wapperen de kleine vlaggen, die wat leven brengen aan het sombere geheel. Het inwendige was een verbeelding van de aarde. De zuilen of kolommen waren voorstellingen van de planten die in de Nijl groeiden, de Lotus en de Papyrus, een rietsoort, soms ook van de Palm. Daarboven was de hemel, donkerblauw met gouden sterren en de zolder was zó aangebracht, dat hij scheen te zweven boven de zware bundel-pijlers.

Voor de grote tempels b.v. die van Karnak (gebouwd tijdens de regering van Ramses II) was een grote laan, waarvan aan beide zijden een rij sfinxen lag. De tempels waren sterk gekleurd, onder de brandende zon zouden gedempte kleuren weggevallen zijn. Veel later wordt de tempelbouw rijker, wordt er b.v. meer aandacht geschonken aan de schaduwwerking van uitstekende delen. Een geliefkoosd motief bij de tempelversiering was de gevleugelde zonnescijf, rijk van kleur en met verscheidene symbolen omgeven. De beeldhouwkunst stond zeer hoog. Majestueus zijn de koningsstatuen uit bazalt gehouwen. Dat materiaal liet door zijn hardheid niet toe veel aan details te werken. Alles moest groot en fors gehouwen worden. De beelden zijn van een prachtige verheven rust. Ondanks dat aan de kunstenaars geen vrijheid werd gelaten om hun persoonlijkheid te laten meespreken, vindt men toch zo nu en dan onder de

De Tempel van Aboe Simbel.

De Grote Sfinx van Gizeh.

tallose muurversieringen echt menselijke tafereeltjes.

Tussen al die duizende figuurtjes staan de schrifttekens, zo heel anders dan onze letters. Eeuwenlang heeft men gezocht naar de betekenis ervan, totdat een Frans officier een steen vond, waarop niet alleen in Egypties schrift iets was geschreven, maar ook in twee hem bekende talen. Met behulp van deze sleutel heeft men het raadsel van het z.g.n. Hiërogllyphenschrift opgelost. Elk figuurtje stelt een woord voor. Dank zij deze vondst weet men van de geschiedenis van Egypte zeer veel.

De Egyptenaren aanbidden een groot aantal Goden. Vrijwel voor alles wat in het dagelijks leven van enige betekenis was, bestond een God.

De belangrijkste waren Ammon-Re, de koning der goden, die een zonnescijf op het hoofd droeg. Verder waren er Goden met koppen van vogels.

Jammer genoeg moeten we het bij dit overzicht laten. We moesten nog veel laten liggen, maar de ruimte laat niet meer toe voor deze keer.

Gedachten van Lassalle.

De zedelijke idee van de arbeidersstand is deze, dat de onbelemmerde en vrije werkzaamheid van de individuele krachten nog niet voldoende is, maar dat er in een zedelijk geordende maatschappij nog bij moet komen: de solidariteit der belangen, het gemeenschappelijke en wederkerige in de ontwikkeling.

LASSALLE (Arbeidersprogram. 1862).

DE GANS.

SCHOOL-IDYLLE DOOR MR. PUNCH.

IJ was een goeie jongen.

Je bemerkte dat direkt, als je hem zag en je vond je mening dadelik bevestigd als je hem voor de gek gehouden had.

Hij liep wat sjokkerig als 'n oud paard voor een zware kar stenen. Z'n hoofd en z'n knieën streefden het meest vooruit, de rest van z'n korpus bleef daarbij 'n paar maten achter.

Dat hoofd zou goedigheid gedemonstreerd hebben als het gedurfd had; het bracht het niet verder dan vruchteloze struisvogelpolitiek in de goedigheid. Het had een paar altijd verbaasd-opkijkende ogen, die gewend schenen telkens snel te onderzoeken, waarin de aardigheid school, die immer uit elke hoek verraderlik opdook. Het had 'n enigszins openstaande, altijd vragende mond, die slechts te dienen scheen om even pijnlik te lachen.

Het was alles te zamen een zeer dwaas en een zeer belachelik hoofd, ekspres geschapen ten bate van het speels vernuft van anderen. Bovendien stond het — het hoofd dan — op een hoge boord als 'n ronde knop op een wandelstok. 'n Klein zwart strikdasje plakte daar tegenaan, zwevend boven 't witte overhemd, dat zich heel diep toespitste als de sneeuw witte borst van een zwarte kater.

Bovendien heette hij Van den Arend. Zijn bijnaam was dus „gans.” Al z'n kameraden noemden hem zo korthedshalve, uitgezonderd dan de gymnastiekleraar, die geestig was en hem „Van den Adelaar” vereerde.

* * *

't Is geen buitenkansje, een goeie jongen te zijn en er kameraden op na te houden. Want jongens van omstreeks zestien zijn voortdurend grappig. 't Is opmerkelijk hoe vaak je ze ziet lachen en nog opmerkelijker is dat ze meestal zelf niet weten, waarom ze lachen. Maar is er 'n goeie jongen bij de bende dan weten ze 't altijd; dan lachen ze eenvoudig van 's morgens tot 's avonds om die goeie jongen.

Van den Arend was de hele dag omwolkt met de geestdrift van z'n medescholieren. Ze duwden hem van achter de tas met boeken onder z'n arm vandaan en dan lachten ze schaterend. Als ze het dwaze gezicht genoten, dat de patiënt trok, kwam de tweede lachbui. En als Van den Arend z'n tas moeizaam opkrabbelde en hem stijf onder z'n arm perste, dan stonden de anderen krom. Er is in de wereld veel krom en dus is 't niet opmerkelijk als jongens 't ook een ogenblik zijn.

Van den Arend was voorts het mikpunt in school. Z'n buurman griste 'n boek van hem weg en gaf het dóór

„De Gans.”

aan anderen, totdat eindelijk iemand het wegstopte. En Van den Arend miste z'n boek — z'n vragende ogen speurden vragender dan ooit — zodat rondom hem gezichten krampachtig werden saamgetrokken om niet te lachen. Van den Arend kreeg straf, nadat hij stamelend de terechtwijzing van z'n leraar had trachten af te weren en de hele bende proestte, gebogen achter de lessenaartjes.

Van den Arend was ook het mikpunt van leraren, die de naam hadden geestig te zijn. De één vroeg, wijzend op z'n laag uitgesneden vest, of hij om 't jawoord geweest was; de ander informeerde met kiese lonk naar z'n hoog boord of hij muurvlakte te huur had, de derde was een zeer spitsvondig man en wierp de kwestie op of de broek van z'n slachtoffer een korte lange of een lange korte was.

Al deze hoogtepunten der opvoedkunde werden na de les met van inspanning rode hoofden beschaterd en „de gans” genoot er nog dagenlang van na het gewichtig moment, waarop de geestelike bagage van z'n kameraden ermee was verrijkt.

Hij scheen hard te blokken — en dat bezorgde hem de minachting van z'n makkers, die overeen waren gekomen te beweren, dat ze nooit iets uitvoerden — maar op de les was 't altijd mis; de plompe gans kwam zó stuntelig voor de dag, struikelde zó onhandig over z'n eigen woorden, werd zó sarkasties -welwillend door z'n leraren op weg geholpen, en werd met zulk een buitengewone interesse gadegeslagen, dat hij meestal niet tot op de helft van z'n mompelende speech arriveerde, doch deze reeds na enkele stamelende woorden onderging in een kameraadschappelijk gelach, dat ter ere van z'n falen en van het daarop geleverde kommentaar van de onderwijzer, werd aangeheven.

* * *

Goeie jongens hebben zelden vrienden als het tenminste geen goeie jongens uit een roman zijn. 't Is heel treurig maar niettemin volkomen juist, dat er weinig helden op de wereld zijn, behalve dan alweer in de romans. En vriend zijn van een goeie jongen vereist meer heldenmoed dan het redden van schipbreukelingen, zoals Prins Hendrik dat bij de ramp van de „Berlin” gedaan heeft.

Vriend te zijn van „de gans” betekende noodwendig ruzie met alle anderen en dat niet voor één enkele keer, maar dag aan dag.

Want jongens, die geestig zijn en daarvoor dagelijks brood behoeven, laten zich dit niet ontnemen door een hunner kameraden. Liever promoveren ze de vriend tot tweede mikpunt en fabriceren voor dit nieuwe afzetgebied de nodige varianten op de ouwe moppen waarmee ze hun eerste slachtoffer het leven hebben opgevrolikt.

Daartegen is het kwaad vechten. Geestigheid is niet met een bloedneus te genezen en evenmin met een blauw

Wel Adelaengebroed, wat kijk je vandaag weer ondeugend....

oog. Bovendien zijn geestige jongens kuddedieren als de wolven tijdens de winter. Vechten tegen één is vechten tegen allemaal. En edelmoedigheid gaat niet samen met verslaafdheid aan 't lachen; je kon even goed aan 'n troep uitgehongerde wolven vragen om het één voor één met hen uit te vechten als deze vraag te richten tot een bende jouwend-lachende jongens.

Ook zou vriendschap met de gans de ongenade met zich voeren van de meest geliefde leraren. Want ook die laten zich hun prooi niet ontnemen, die hen aan een gemakkelijke populariteit helpt. Ze hebben het recht te eisen dat er gelachen wordt als ze geestig zijn. Niet te lachen ware een grievende belediging, die misschien 'n ogenblik verbeterd zou worden, doch stellig goed onthouden en even stellig met meer geraffineerde geestigheid gewroken.

Zulk een heldenrol te spelen; alleen tegen kameraden en leraren met als enige bondgenoot „de gans”, dat is niet iets van *deze* wereld, dat kan hier beneden van niemand geëist worden.

Zo bleef dus het slachtoffer alleen tegen allen en zij

...mens, houdt ervan op, 't is om je 'n bult te lachen.

Als hij, met 'n dikke ronde stok in z'n vuist geklemd, voor de rij der jongens stond, zou hij b.v. zeggen:

— Wel, Adelarengbroed, wat kijk je vandaag weer ondeugend.....

De aldus aangesprokene zwijgt en tracht te glimlachen. Het auditorium grinnikt. De leraar vervolgt op z'n dooie gemak:

— Heb je misschien een eerzame jongedochter geschaakt of heb je een niet uit de loterij getrokken.....

Van den Arend krijgt een kleur; het publiek lacht schaterend. Om de brede, grijnzende mond van de turnbaas trekt een zelfgenoegzame lach, als hij vervolgt:

— Zeg jij maar niks hoor; ik weet toch wel waar je aan denkt. Kom maar es effe voor 't front een driepasje maken met huppen op de tweede tel.....

't Gelach sterft weg; de hele bende bereidt zich verknukelend voor op het fijne genot, dat komende is. Ze hebben de gans immers al zovele keren zien driepassen en dat is gewoon om je een beroerte te lachen.

Verbeeld je. —

De gans, met z'n kromme stijve jatten, passen nemend als een krokodil; huppand presies tegen de maat in, als iemand wiens paraplu door een rukwind gegrepen wordt; met z'n ene arm harkerig boven z'n hoofd gebogen en z'n andere zwaaiend als 'n pompzwengel; met z'n hoofd schuin achterover, plichtgetrouw de hand bestarend, die

met zulk een elegantie wordt hooggehouden..... mens, houd er van op, 't is om je 'n bult te lachen.

Dus komt Van den Arend voor 't front. Zijn gezicht is verwrongen; hij heeft 'n hoogrode kleur. Haastig begint hij te waggelen, maar 'n scherp bevel zet hem weer even spoedig stop.

— Wat zelle we *nou* hebben..... je ben toch 'n *gedresseerde* adelaar, niet? Welnou..... ken je dan niet op m'n bevel wachten?

Van den Arend staat voor 't front en al de hoon, die uitgaat van die proestende rij jongens, drukt op hem. 't Is een zielig oud mannetje, ellendig in z'n hulpbehoevendheid, triest en laf, zonder enige weerstand tegen z'n belagers.

Dan komt het bevel en schichtig maakt de gans enkele passen. De rij jongens valt brullend uiteen en minutenlang staat alles weer krom.

Van den Arend is intussen stil naar z'n plaats geslopen, blij dat het voor *die* dag weer achter de rug is.

* * *

Het mikpunt te zijn van een bende kameraden is erger dan een zware misdaad te hebben begaan. In het laatste geval is er tenminste nog de eindelijke hoop z'n hart te kunnen ontlasten, waarna de schuldige tenminste weet waar hij aan toe is en kan gaan proberen z'n eigen achtting en die van anderen terug te winnen.

Doch een mikpunt is als een opgejaagd hert; de honden zitten dag aan dag achter hem aan en laten hem geen moment rust. Hij vindt niet de gelegenheid ooit zich-zelf te zijn, want de hoon van z'n makkers woelt dag en nacht in z'n binnenste.

Verbeelding tovert hem nooit romantiese perspectieven voor ogen, want hij durft volstrekt niet meer geloven dat hij tot wat groots of wat goeds in staat is. Hij is alleen maar belachelijk en zelfs als hij zich absoluut alleen weet, zal hij nu en dan schichtig omzien en luisteren als een haas in zijn leger.

Goeie jongens hebben meest een weifelend karakter, ze hebben een drijvende kracht nodig, die hun leert om soms liever met vastheid *verkeerd* te beslissen, dan te blijven dralen, wanneer oordelen noodzakelijk is. Ze moeten geleid worden tot het idee, dat ze 't heus zelf wel kunnen, dat ze helemaal niet anders zijn dan hun kameraden, die 't dadelik zo goed weten. Hen moet geleerd worden, dat zelfvertrouwen ook 'n goed ding is, al steunt het niet altijd op 'n volkomen solide basis. Zij moeten méér nog dan andere naturen bemerken dat men ze voor vol aanziet en hun weifelend optreden niet aan geestelijke minderwaardigheid wijt.

Inplaats daarvan worden ze genegerd en gehoond, dag aan dag met spot en grove handtastelikheden gekwetst, onder lachende instemming of humaan door de vingers zien van ouderen.

Is het wonder dat hun slachtoffers een triest bestaan voort-slepen en dat hun karakterfouten zich steeds sterker laten gelden en van de geplaagden tenslotte

Die kookstellen vulden de duistere kamer met een fantasties lichtspel.

werkelijk de erbarmelijke stumpers maken, die zij in 't begin slechts *schenen*?

Natuurlijk hebben de kwelgeesten dat niet bedoeld. Ze hebben de sul alleen wat willen ontbolsteren. Niemand zou er aan gedacht hebben, hem werkelijk iets kwaads te doen of iets kwaads te wensen. 't Was alles maar als grappenmakerij bedoeld.

Doch wanneer ze hem in ernst 'n gat in z'n hoofd hadden geslagen, waaraan hij drie maanden ernstig ziek zou gelegen hebben, dan hadden zij minder onherstelbare schade berokkend dan door hun „onschuldige” grappenkampagne.

* * *

't Bericht, dat de gans ziek was, bracht grote beroering in de schare. Stel je voor; een klas waarin dit dierbaarste kleinood ontbrak! Wat zou *dat* saai worden.

De leraren zouden helemaal geen tijd verleuteren en langademige lessen en lage rapportcijfers waren dus onafwendbaar. Bovendien was de klas zonder gans hopeloos saai. Misschien was dit laatste een bewijs, dat de geestigheid van de jongens zeer armelijk was, doch zóver dachten ze niet.

't Kwam presies uit als iedereen verwacht had.

De leraren werkten met een ernst, alsof ze plotseling al hun geestigheid ergens verloren hadden. De bliksem-aflaider werkte niet en enkele brancies brandden met hun hele reputatie tot de grond toe af.

Op de speelplaats was het mede een duffe boel. Eerst hadden enkelen getracht om een tijdelijk remplacant voor „gans” te vinden, doch deze onderzoekingen waren op een pak slaag uitgedraaid. 't Ras van de „goeie” jongens is inderdaad betreurenswaardig zeldzaam.

En zó kwam de bende ertoe, „gans” te *missen*. Zijn afwezigheid werd dieper gevoeld dan dat er 'n stuk of vijf „gewone” jongens absent geweest waren. *Zijn* ledige plaats was niet te vervullen. De jongens merkten nu voor 't eerst, dat ze zich aan de „gans” hadden gehecht, zoals je 't aan een hond doet, die je allerlei kunstjes hebt geleerd.

Ze praatten nu met zekere aangedaanheid over „dat reuzetiep” en oude herinneringen werden vermooid onder elkaar opgehaald, alsof ieder er niet zelf bij was geweest en niet heel goed wist, dat de zaak toch eigenlijk niet zo aardig was, als ze hem nu voorstelden.

Gans werd een soort dierbare herinnering; hij was presies als een dode, waarvan men alleen 't *goede* vertelt, vooral als die „men” de dode tijdens zijn leven onrecht heeft gedaan.

En zó kwam de bende er tenslotte toe een deputatie van vijf jongens te benoemen, die de zieke een tros druiven zou brengen, waarvoor het benodigde geld door allen tezamen was opgebracht.

* * *

In een lange eentonige straat, waarachter hoge, zwart-berookte fabrieksgebouwen oprezen, vond de deputatie het adelaarsnest.

Het huis zag er presies uit als alle andere, maar toch aarzelden de jongens als was er aan de onderneming heel wat risico verbonden.

De bel klingelde als in een leeg huis en de jongens keken naar de vervelozе deur alsof deze de verwachte raadselen ontsluiere kon.

Gans deed zelf open. Hij schrok merkbaar toen hij de vijf vrienden zag. Bovendien was hij half gekleed, zodat hij voor spot dadelik in aanmerking kon komen.

Doch de jongens dachten niet aan aardigheden. Ze waren even verlegen met de situatie als Gans zelf. 't Was beroerd lastig om nu zelf geen gek figuur te maken.

„We kwamme es kijke, hoe 't met je was” zei eindelijk één der afgezanten.

Gans verbaasde zich meer en meer. Hij scheen heel zenuwachtig, maar dat kwam wellicht omdat hij niet gekleed was.

„Kom maar effen boven,” zei hij tenslotte.

Met 'n blik van verstandhouding volgden de vijf hem stil op de vervelozе, kale trap, tegen een warme, benauwde atmosfeer, die hun tegemoet kwam.

* * *

Over een donker portaalje bereikte Gans een grote, lage kamer, die in schemerduister was gehuld. De jongens volgden hem. Iets van dit benauwende halfduister scheen zwaar op hen te wegen; zij spraken gedempt, fluisterend aan elkaars oren.

Doch het vertrek, waarvoor zij stonden, sloeg hen met ontsteltenis. Het was heel groot en laag, doch de hoeken waren in tastbaar duister verdwenen. Een grote ouderwetse ongedekte tafel was vrijwel alles wat men zag. Daarop stonden zes kookstellen te branden, sommige met een waterketel of een pan erop, andere walmend en een zich grillig bewegend lichtvlak aftekenend op de houten zolder. Die zes kookstellen vulden de duistere kamer met een fantasties lichtspel; op 'n ouwerwetse mahoniehouten kast, op kalken beeldjes van de schoorsteen, op de ruiten, overal trilde het licht spokerig en onhuiselijk.

Met schroom traden de jongens binnen. Eerst had het vertrek hun verlaten toegeschenen, maar toen hun ogen zich hadden gewend aan het gedans van licht en duister ontdekten zij eindelijk een oude vrouw, die in een rieten leuningstoel zat te slapen. Ze snorkte zachtjes en zakte telkens wat dieper voorover tot ze zich — al slapend — met een schok oprichtte, om dan weer zoetjesaan voorover te gaan. Haar gelaat was doorvoord met diepe rimpels en de goedigheid van Gans was erop terug te vinden, alleen gemengd met iets onbeschrijflijk droevigs.

„M'n grootmoeder,” zei Van den Arend zachtjes, „maak ze niet wakker..... ze is 'n beetje kinds..... en as ze jullie zag zou ze misschien schrikken.....”

Een gevoel van beklemming be kroop de vijf jongens. Was *dat* nou het adelaarsnest? Moest ie *hier* zitten blokken in die sinistere kamer met dat ouwe kindse mens bij zich?

„Waar is je moeder?” vroeg tenslotte een der jongens. „M'n moeder is dood en m'n vader ook; al vijf jaar,” zei de Gans zachtjes.

„En ken dat geen kwaad met die vijf kookstellen?” vroeg 'n ander weer bezorgd.

„Nee, daar zorg ik wel voor,” fluisterde de gastheer. „As 'k naar school ga neem ik de lusifers mee en 's avonds ben ik er zelf bij.....” en de ontsteltenis bemerkend, die zich op de gezichten van z'n makkers aftekende, voegde hij erbij: „Ze is volstrekt niet kwaad zie je..... en d'r verstand is nog goed genoeg..... maar ze heb soms kindse buien.....”

* * *

Toen de jongens weer op straat waren, moesten ze zichzelf bekennen, dat ze zich als gekken hadden aangesteld. Het pakje druiven hadden ze op tafel laten staan zonder er 'n woord van te zeggen. Ze hadden de gans niet eens naar z'n ziekte gevraagd; als de andere jongens morgen informeerden of het de rui of de ganzeziekte was zouden ze met een mond vol tanden staan.

En toen ze buiten waren, onder elkaar, was er 'n stilte, die wel heel ongewoon was. Zwijgend stapten de vijf vrienden naar huis, ieder bezig met z'n eigen gedachten.

„Wat benne we lollig vanavond!” merkte ten slotte een der jongens op. Hij kreeg eerst geen antwoord, alsof de anderen over z'n opmerking nadachten. Maar ten slotte zei er een: „'k geloof, dat we ons eige lelik schamen, ouwe jongens. D'r zal aan de gans voortaan geen eer te behalen wezen.”

En als bidders, die van een begrafenis komen gingen de vijf vrienden naar huis.

* * *

Toen Van den Arend op school terug kwam, werd hij met een zeker ontzag behandeld. De klasse was haar mikpunt voor goed kwijt; zelfs de leraren bespotten de gans niet meer, toen ze bemerkten dat de jongens er niet om lachten.

Vriendschap tussen Van den Arend en de overigen ontstond evenmin. De lange stuntelige jongen verdween uit het leven van z'n kameraden, die even een knagend zelfverwijt voelen als iemand z'n herinnering soms ophaalt.

BEUGVISSCHERIJ.

DOOR J. METZELAAR.

Met 10 illustraties naar foto's van de Filmfabriek „Polygoon”, Haarlem.

Spelling De Vries en Te Winkel.

Pvereerend verzoek der redactie stel ik mij voor hier eens iets te vertellen van dezen alouden tak van onze Hollandsche visscherij. Van oudsher werd deze reeds beoefend, vooral vanuit eenige Zuidhollandsche plaatsjes, met z.g. „sloepen.” Men moet bij dit woord, waarschijnlijk verbasterd uit het Fransche „chaloûpe”, niet aan een klein bootje denken, maar aan een flink zeilvaartuig met twee masten, dat na den Franschen tijd zijn intrede bij ons deed. De beugvisscherij is een eigenaardig bedrijf, waarbij in het geheel geen netten worden gebruikt en dat er volkomen op ingericht is om de visch *levend* te houden, tenminste des winters. Daartoe beschikt men over een z.g. „bun,” d. i. een gedeelte midden in het schip, waarin het zeewater vrijen toegang heeft en dat door den z.g. „bunkoker” vanaf het dek te bereiken is. Door de verschillende bewegingen van het schip stroomt steeds versch water in en uit de bungaten, zoodat de visch er a. h. w. in haar natuurlijke element verkeert en levend en wel ter markt wordt gebracht.

Ofschoon nu de trawlvisscherij een ernstige concurrent is geworden heeft zij het beugen toch nooit geheel kunnen verdringen en wel juist doordat die sleepnetten een groot deel der vangst zóó beschadigen, dat de visschen reeds dood aan boord komen. Zij moeten dan op ijs

worden bewaard, sommigen wel een week lang, en zijn dan natuurlijk nooit zóó frisch meer als de levende. Zoo komt het, dat het beugen, zij het op bescheiden schaal, zich steeds heeft kunnen handhaven en tegenwoordig zelfs met een aantal *stoomvaartuigen* vanuit Vlaardingen en Maassluis wordt beoefend. Des zomers worden de bungaten dichtgestopt en gaat men varen „te zoute”, d. w. z. de visch wordt gesneden en in tonnen gezouten.

Ik stel mij nu voor met u gezamenlijk een reisje met een stoombeuger te maken, want het is een zeer belangwekkend bedrijf dat groote eischen stelt aan de bedrevenheid der visschers. Het beginsel is eenvoudig genoeg: een aantal hoeken met aas aan een lijn geregen, die op den zeebodem wordt gelegd en dan weer ingehaald. Maar als we bedenken dat een stoomboot met 15 man equipage hierin een loonend bedrijf kan vinden begrijpt ge dat er heel wat visch moet gevangen worden om de onkosten goed te maken en dat de schipper precies op de hoogte moet wezen van de vischgronden, den trek der visschen, enz. om zich een goede vangst te verzekeren.

Op de uitreis wordt de beug nagezien.

En wat zal hij als aas gebruiken? De visch moet het goed kunnen *zien*; dus gebruikt men b.v. een stukje van een sterk blinkenden zeebewoner, gelijk de *geep*; ge weet wel, dat lange dier met heel spitsen bek engroenen

Maassluiser stoombeuger, visschende.

Stellen zetten (nazien van de beug.)

Het azen.

graat, dat uit Den Helder in het voorjaar hier komt. Edoch, op een goede 50 M. onder den waterspiegel heerscht maar een zeer gedempt licht. Het aas moet dus ook goed te *ruiken* zijn. Als zoodanig komen in aanmerking: gezouten koelever, makreel, Noorsche sardijn (eigenlijk sprot) of ook wel het harde vleesch van inktvissen.

Deze laatste zijn zeer vlugge, sierlijke weekdieren met kolossale oogen en twee vangarmen met zuigschijfjes, die zij verraderlijk uit kunnen strekken naar een voorbijzwemmend vischje. Em ofschoon zij nu volstrekt niet zoo snel kunnen zwemmen als bijv. een haring kunnen zij toch verwoestingen onder de haring scholen aanrichten doordat zij betrekkelijk heel verstandig zijn, zich met kleurenwisseling treffend kunnen maskeeren en een zeer krachtigen snavel hebben. In het jaar 1909 o.a. waren er enorme troepen van in de Noordzee.

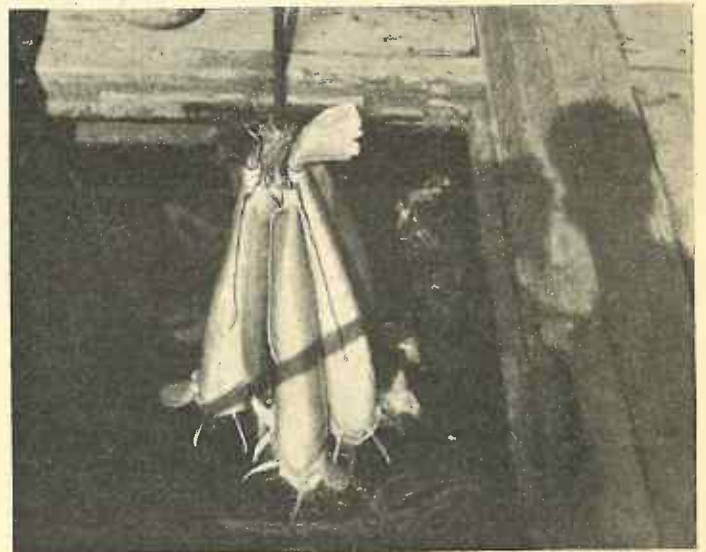
Al naar zijn smaak en den tijd van het jaar doet men nu een keuze uit al deze soorten van aas; soms gebruikt men er twee door elkaar. Het allerbest is echter niet gezouten, maar *versch* aas. Daarom koopt men zoo mogelijk in den Helder z.g. *Nieuwedieper haring*, die in het voorjaar met eb het Marsdiep komt opzwellen om in de Zuiderzee te gaan „kuitschieten” (d. w. z. haar eieren aan te kleven aan den zandigen zeebodem). Deze

Vangst van een leng.

haring neemt men op ijs mee naar zee. Als het ons echter niet mag gelukken dit zoo begeerde aas te krijgen, hebben we nog een ander middel: in het voorjaar heeft elke beuger haringnetten aan boord van bijzonder licht materiaal, waarmede men des nachts een licht slag harinkjes tracht te vangen die dan kersversch aan den hoek worden geslagen!

Waar zullen we nu heen gaan? Het is al Mei en de visch trekt zoetjes aan weer Noordelijker op. De schipper heeft in zijn hut een uitvoerige kaart van de Noordzee waarop niet alleen de diepten maar ook de grondsoort staat aangeteekend. Deze kaart kent hij volkomen uit het hoofd. De moeilijke Engelsche namen spreekt hij op een wonderlijke manier uit, maar voor elk plekje vischgrond heeft hij zoo zijn eigen benamingen, hij spreekt van de „Oorlap”, het „Zuidende,” de „Spleet,” „het Rif,” namen die den koopvaardijzeeman volslagen onbekend zijn. Maar dat niet alleen, de schipper weet precies wat daar alzoo op die verschillende plekken groeit. In de eerste plaats heeft men groote velden met z.g. „bankwier” in drie soorten, en die de visscherij niet weinig kunnen bemoeilijken. Intusschen, hoezeer deze gewassen ook den vorm van vertakte blaadjes mogen

Een bos lengen wordt in het bun afgelaten.

hebben, het zijn in werkelijkheid volstrekt geen planten, maar kolonies van microscopisch kleine diertjes, die met hun duizenden enorme formaties samenstellen. Want het moge vreemd schijnen, maar er zijn op den *zeebodem* in het geheel geen planten van eenige belangrijke grootte zoodra men buiten het bereik van de kust is. Er zijn *bijna uitsluitend* dieren, maar zóó verscheiden van voorkomen, dat de stoutste verbeelding der schilders niet haalt bij de werkelijkheid. Sommige van hen graven zich in het zand en zuigen hieruit de weinige verteerbare bestanddeelen. Andere verzamelen het voedzame zwevende slib op fijne zeefstelletjes. Maar de groote meerderheid dezer lagere dieren kan of vrijelijk over den grond kruipen, of hecht zich in de jeugd aan een vast voorwerp vast (een steen of een schelp) en blijft daar dan levenslang op vastgegroeid. Daardoor vindt men op steenachtige plekken gewoonlijk een rijker dierenleven dan op „schoonen grond” en daardoor zijn de eerste dikwijls rijker aan visch, die er haar voedsel zoekt.

Hieruit zien we reeds dat op de verschillende gronden der Noordzee onmogelijk overal dezelfde dieren kunnen voorkomen. Dit hangt af van grondsoort en diepte maar ook van de stroomingen; en omtrent het juiste verband

in dezen verkeer en wij nog grootelijks in het duister. Een feit is het, dat op bepaalde gronden elk jaar weder bepaalde dieren in groote overmaat voorkomen; de visscherman noemt dat zijn „grondteeken”. Zoo heeft hij zijn „kaneeltakken” in den modder, zijn „hane-kammen” (trossen gekartelde, gladde, lichtbruine slierten), enorm groote, gebaarde mosselen, sierlijk gegroefde „kokhanen” met vermiljoenen voet en gouden oogjes, en prachtige witte en roode „naarsgaten” of zee-anemonen. Flinke kinkhorens zuigen aan zijn aas, terwijl ginds, in de „scherpte” zeesterren met negen armen hem concurrentie aandoen.

Als ik eens een stoute vergelijking mag gebruiken is voor den visscherman de zee a.h.w. een groote dierentuin, waar de meeste soorten hun vaste plaats innemen. Zelfs de trawlvisserij, die voortdurend de schepselen van den zeebodem her- en derwaarts sleept, vermag in deze verdeling geen duurzame verandering te brengen.

Onbewust van al deze wonderen der diepte stoomen we nu over de blauwe oppervlakte naar het Noorden, terwijl de matrozen de beug klaarmaken, d. w. z. in het aas zetten. De beug is feitelijk niets anders dan een groot aantal aaneengeknoopte lijnen van elk 90 M. lang,

Visch-snijden.

dragende een twintigtal kleine hoeken, ieder aan een „sneu” of koordje van een el lang. Twintig zulke lijnen, juist een Engelsche mijl lengte, worden tezamen in een bak opgeschoten en de heele beug is 10 à 12 zulke „bakken want.” Men begrijpt, dat bij het uitschieten hiervan een groote afstand wordt afgelegd.

Zijn we nu volgens log, kompas en „breedte”-bepaling van den schipper op de gewenschte plaats aangekomen, dan wordt het vischtuig „uitgeschoten”, nadat de bochten der lijnen eerst keurig netjes zijn opgeschoten met alle aasjes naar een kant, om het verwarren te voorkomen. Na elke bak zet men een boei met een vlaggetje („joon”), door een klein ankertje op zijn plaats gehouden, en met de z.g. „baaklijn” aan de beug bevestigd. Bij begin-eind-joon geschiedt dit echter door de „sprenkel-lijnen.”

Men ziet, dat de visserij dus al buitengewoon eenvoudig is: een lange rij hoeken, op afstanden door een boei gemerkt. En toch is de uitvoering bijzonder bewerkelijk zoodat men op een beuger met meer menschen vaart dan op eenig ander visschersvaartuig. De schipper moet ter dege rekening houden met de windrichting, ook met den stroom; en indien hij op al te steenachtige

De schipper met een heilbotje.

plaatsen heeft „geschoten” blijft zijn lijn haken en breekt zoo straks af.

Als nu het laatste *joontje* is uitgezet wacht men een uur of $1\frac{1}{2}$ en haalt het dan weer in, en zoo komt ook het eind van de beuglijn weer binnen boord. Zoetjesaan stoomende palmt men nu het heele gevalletje weer in, zoodat men ten slotte weer op het punt van uitgang terug is; maar hier gaan wel een uur of 8 mede heen.

Ieder is nu in spanning, wat er aan zal zitten. Aan de eerste lijnen alvast niets, maar deze hebben ook het kortst op den zeebodem gelegen. Alleen een paar „waterzakjes” zijn aan de hoeken vastgehaakt. Dit zijn onoogelijke, leerachtige zakjes ter grootte van een kwetsepruim. Als men ze open maakt ziet men echter dat het inwendige grootendeels wordt ingenomen door een zeer sierlijk korfje met ragfijne mazen, tegelijk dienende voor ademhaling en voor het af-filtreeren van voedsel.

Heel merkwaardig is een klein, blind, vrouwelijk schaaldiertje, dat hier steeds gastvrijheid geniet en nu en dan door de mannetjes (die vrij rondzwemmen) bezocht wordt.

Soms komt het aas (heele- of stukjes haring) nog onbeschadigd boven; in andere gevallen zitten er kleine, sierlijke slakjes aan te raspen. Maar..... daar schemert iets wits. „Ik zie d'r een!” roept een der drie haalders,„”

Het inbakken.

Het „spleten.“

„Das beter dan geen!“, antwoordt de vanuit het stuurhuisje toekijkende schipper alwaar hij richting en snelheid van het vaartuig regelt. Gewillig komt nu een groote kabeljauw mee naar boven. Om te voorkomen dat hij zoometeen in de waterlijn zich door heftig slaan van den hoek zal bevrijden, wordt hij door den derden man in een groot schepnet „onderschept.“ Onmiddellijk wordt nu aan dek de haak losgerukt, hetgeen geen levensgevaarlijke wond veroorzaakt. Indien wij het dier nu zonder verdere kunstbewerking in het bun zouden werpen, zou het blijven bovendrijven door de bij het ophalen sterk uitgezette zwemblaas. Daarom krijgt het achter een der beide „oorvinnen“ een flinke prik, die de overtollige lucht doet ontwijken, hetgeen door heen en weer slaan nog bevorderd wordt en eerst dan mag de verontwaardigde visch weer gaan zwemmen in het voorste vak van het bun.

Opnieuw hebben we beet, ditmaal een groote leng. Deze visch lijkt wel wat op een kabeljauw, maar is veel langer en wordt vooral door de israelieten gaarne gegeten. Ook zij wordt z.g. „gelaten“ (n.l. van den overtolligen wind), ditmaal door een prik in de aarsstreek. Gemeenlijk is de zwembalg van een leng dermate ontzet, dat de maag er door uit den bek wordt gestulpt, die dan met een stokje weer moet worden teruggeduwd. Eerst thans hangt men de visch met een dun touw stevig om den staart, in het middelbun op. Men begrijpt echter, dat niet zelden na gelukte operatie de patient overlijdt!

Een tijdlang krijgen we nu niets dan groene „zandballen“, die er uitzien als nauwelijks levende stekelvarkentjes. Plotseling weerklinkt de juichkreet „Oranje boven.“ — „Ik mag 't gelooven!“ antwoordt de schipper en inderdaad: drie groote kabeljauwen verschijnen achter elkaar aan dek. Alleen de allerbeste doet men nu in het bun; de andere laat men dadelijk leegbloeden en zij worden, ondan van kop en graat, op zoutevisch verwerkt.

Soms komt er ook een groote „platte visch“ schemerachtig naar boven onder woedende rukken aan de lijn, waaraan de halers dadelijk door opvieren toegeven. Als deze heilbot dicht genoeg bij is wordt zij met een haakje in den buik gepikt en zoo met vereende krachten scheep gehaald. Heilbot heeft gelukkig geen zwemblaas en hoeft dus niet verder gemarteld te worden, maar wordt opgehangen met den staart half boven water.

Zoo gaat nu de vangst onverpoosd door, en ieder heeft de handen vol. Het werk geschiedt echter zeer zindelijk en regelmatig, zoodat het dek bij lange na niet zoo'n

vuilen boel te zien geeft als haring- of trawlvisscherij.

De ingehaalde beuglijn wordt door den *inbakker* ruw opgeschoten.

Gelijk men uit het bovenstaande heeft bemerkt, is versche kabeljauw, leng en heilbot het hoofdprodukt. Natuurlijk kan men de andere visschen niet verbieden ook eens van het aas te proeven, en zoo komt er af en toe ook wel een schelvischje of een rog, die wordt schoongemaakt („gestript“ is de term) en op ijs gezet. Dit blijft echter geheel bijzaak want de schipper bezoekt in hoofdzaak de echte kabeljauwsgonden. Ziet hij nu aan de opgehaalde „grondteekens“ dat zijne berekening eenige minuten breedte of lengte heeft gefaald, zoo stroomt hij eerst eenige mijlen verderop, alvorens den volgenden ochtend de beug opnieuw wordt geschoten. Inmiddels wordt echter het heele stel lijnen, keurig netjes opgeschoten met de hoeken alle op een gespleten houtje geregen, weer geaasd en klaargezet voor den volgenden dag.

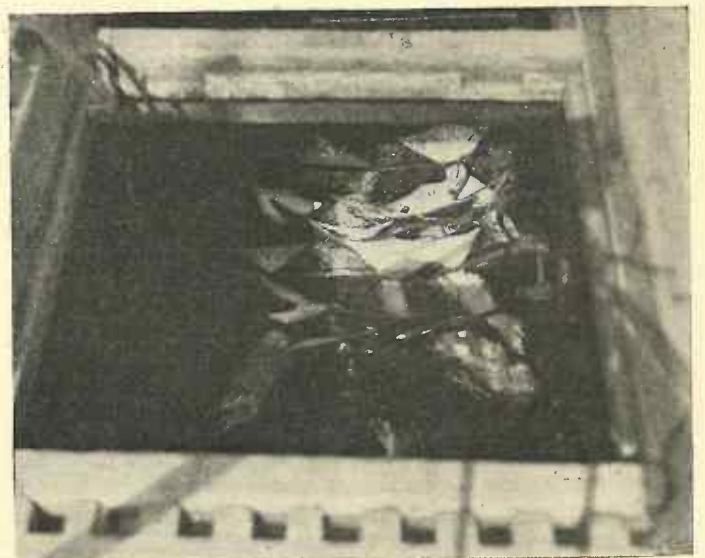
„Spleten.“

Zoo wordt nu de visscherij eenige dagen lang vervolgd; des daags beugende, des nachts aan de haringvleet, gelijk boven vermeld. Het werk is zeer zwaar en vermoeiend, maar wordt van Zaterdag middag tot Zondagavond onderbroken. Voorts wordt door de groote afgelegenheid der vischgronden het werk telkens onderbroken door uit- en thuisvaren, als wanneer bij goed weer het dekpersoneel een „lauw bestek“ heeft, zoodat dooreengenomen het aantal „vischdagen“ bij b.v. 3 reizen per maand, slechts circa de helft bedraagt van het totale aantal (15 van de 30).

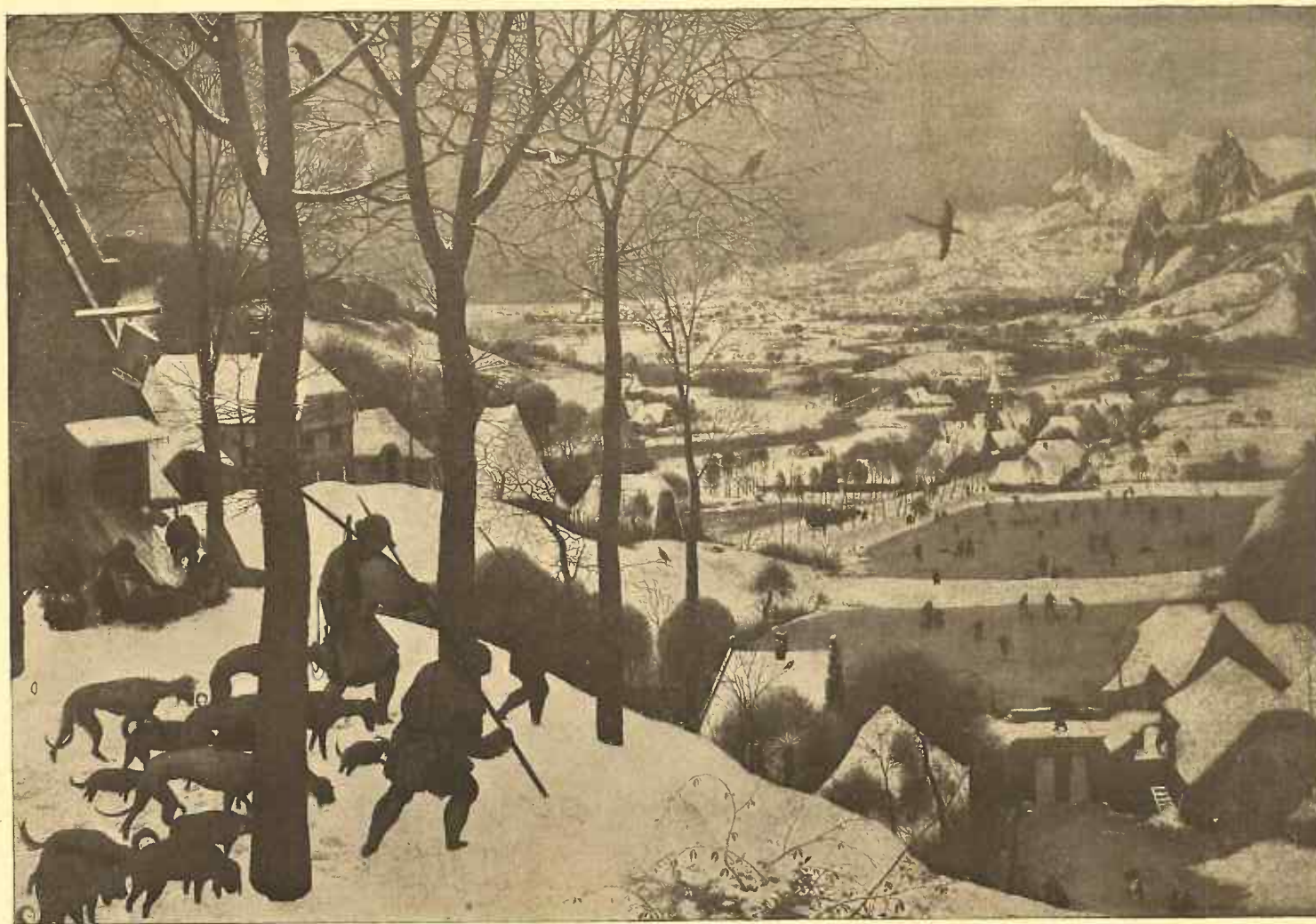
Men moet dus menschen hebben, die een geweldige hoeveelheid werk ineens kunnen afdoen, gevolgd door een betrekkelijk langdurige rustperioede, waarin zij weer behoorlijk eten en slapen. Naar mijn persoonlijke ondervinding geschiedt het werk echter met groote opgewektheid — althans indien het weer medewerkt — waartoe ook bijdraagt het feit, dat de menschen een direkt aandeel in de besomming hebben en dus grootendeels „voor zichzelf“ werken.

En hiermede heb ik de beschikbare ruimte reeds overschreden en aanvaarden wij dus de terugreis naar IJmuiden, onderweg nog eens een steelschen blik werpend onder het bundeksel, waar we de springlevende heilbotten hooren plassen en flapperen met de staarten.

En als er des ochtends mochten blijken, in het bun eenige dooden gevallen te zijn hoop ik dat de schipper u zoo'n kabeljauwtje mee naar huis geeft.

Heilbot, in 't bun hangende.

APRIL
1923

OPGANG

2^E JAARGANG
No. 2

DRIEMAANDELIKS JEUGDTIJDSCRIFT VOOR
KUNST, WETENSCHAP EN ARBEIDERSBEWEGING

REDAKTEUR: KOOS VORRINK

UITGAVE VAN DE CENTRALE VAN ARBEIDERSJEUGDVERENIGINGEN — (A. J. C.)
ABONNEMENTSPRIJS f 1.25 PER JAAR - LOSSE NUMMERS f 0.40
ADRES VAN REDAKTIE EN ADMINISTRATIE: REGULIERSGRACHT 78^{II} AMSTERDAM - TEL. C. 691

EPISODEN UIT DE BEVRIJDINGSSTRIJD DER ARBEIDERS.

DE LUDDIETEN.

DOOR P. VOOGD.

 MSTREEKS het jaar 1811 kon het gebeuren, dat in het Engelse weversdistrikt Nottingham arbeiders op een avond een fabriek binnendrongen en met de boodschap, dat „Nedd Ludd” of „Generaal Ludd” hun gezonden had, de machines kapot sloegen.

Nedd Ludd schijnt de naam geweest te zijn van een arme zwakzinnige wever. De geschiedenis vertelt niet met zekerheid, waar en wanneer hij heeft geleefd. Maar de overlevering verhaalt, dat hij aan zijn breimachine gezeten, op zekere dag, in woede ontstoken door zijn werk of zijn werkgever, zijn getouw verbrijzelde. En sinds kwam onder de wevers, die in hun verbittering de kwelling van hun droevig slavenbestaan aan de nieuwe machine toeschreven, de spreekwijze in zwang: „Ik heb veel zin om haar te „Nedd Ludden.”

* * *

De naam was nieuw, de zaak geenszins. Al in het jaar 1769 was er een Engelse wet uitgevaardigd tegen de verbrijzeling van machines en de verwoesting van fabrieksgebouwen.

In Midden- en Noord-Engeland echter namen deze moderne beeldenstormers in aantal toe ondanks de zware straffen, die op de overtreding dier wet waren gesteld.

In November 1779 zagen zich de rechters van Preston in het distrikt Lancashire genoodzaakt, bijzondere maatregelen te nemen tegen een opstandige beweging, die op de verwoesting van fabrieken en machines gericht was.

Zij trachtten de bevolking te overtuigen, dat de machines toch zulke nuttige dingen waren en verzekerden in een door hen uitgevaardigd besluit:

„De oorzaak van de grote oproerige beweging is de invoering van de nieuwe machines in de textielmanufaktur. Het hele distrikt trok veel nut uit deze invoering; haar verwoesting kon slechts tengevolge hebben, dat andere distrikten zich van haar zullen bedienen; en als ze door de wetgeving in heel Groot-Brittanje mochten worden verboden, dan zouden ze — tot grote schade van de Britse nijverheid — in het buitenland worden gebruikt.”

Maar de arbeiders lieten zich niet overtuigen. Zij zagen slechts de duivelse invloed, die er van de machines scheen uit te gaan, op hun eigen levensomstandigheden op het lot van hun vrouwen en kinderen.

* * *

Vroeger beheerste de mens het eenvoudige werktuig. Het was zijn nuttig instrument, zijn dienaar, niet zijn meester.

Wanneer de nieuwe werktuigen samengestelder en produktiever worden, dan keren reeds de handwerkslieden der Middeleeuwen zich tegen hen. Zij zijn hun gevreesde concurrenten. De strijd van het handwerk tegen de grote werkplaats, de manufaktur, een der eerste bedrijfvormen van het industriele kapitaal, is tevens de strijd tegen de machine.

De ambachtsman voelt dan reeds instinktief, dat de machine hem het brood ontsteelt; hij kan met zijn handen en zijn eenvoudiger werktuigen onmogelijk even goedkoop voortbrengen.

De publieke opinie heeft hij dan nog op zijn hand. Stedelijke regeringen in de Middeleeuwen laten uitvinders ter dood brengen en hun nieuwe machines in het openbaar verbranden.

Staatslieden laten zich nog lang daarna afkeurend uit over de nieuwe broodrovers.

Maar deze doen hun werk verder met een ijsskoude onverschilligheid en een nauwgezette stiptheid.

Ze verdragen lijdzaam de tegenstand, ze gaan voort, vermeerderen in aantal en soort.

En wanneer eenmaal aan het eind der achttiende eeuw de wind en het water als drijfkracht door de stoom worden vervangen, dan gaat het ijzeren werktuig pas zijn onmisbaarheid bewijzen.

De kalme gang der voortbrenging maakt plaats voor het snelle snorren der raderen.

De produkten stapelen zich op. Het schijnt een wonder, hoe vlug en veel de nieuwe machines in dezelfde tijd kunnen leveren, waarin eertijds slechts weinig met moeite werd voortgebracht.

De arbeider voelt zich vernederd, teruggedrongen. Het ingewikkelde werk wordt door de machine verricht; wat overblijft zijn de ruwe, eenvoudige handgrepen.

Zij neemt telkens een nieuw deel van het arbeidsproces voor haar rekening; het produkt doorloopt een reeks van machinale bewerkingen, de arbeider heeft nog slechts enkele handgrepen te verrichten, is het aanhangsel, het toevoegsel geworden, dat versuft en verstompt door de eentonige, zich steeds herhalende bewegingen.

De machine is onvermoeibaar: ze draait nacht en dag. De hoge aanschaffingskosten moeten spoedig verdiend. Dreigt niet steeds het gevaar, dat een nieuwe vinding de machine waardeloos zal maken? Daarom rusteloos voort, altijd voort.

De arbeider moet mee, nacht en dag, de machine kent geen rust, kent geen gevoel, dwingt harteloos als het kapitaal, dat haar invoerde, de mens in haar dienst.

De machine lacht om spierkracht; fijne, tere vingers van vrouwen en kinderen zijn haar liever.

En ze komen, de fijne, tere vrouwen- en kinderkrachten die zo goedkoop zijn, ze komen om de razende wedloop van het ijzeren monster bij te houden, het monster, dat de fijne kinderlevens vermaalt, de tere vrouwengevoelens vergroft en vernietigt.

„Vroeger” — zegt Marx — „verkocht de arbeider zijn eigen arbeidskracht, waarover hij als formeel vrij man beschikte. Hij verkoopt nu vrouw en kind. Hij wordt slavenhandelaar.”

* * *

Dat alles geschiedt het eerst in Oud-Engeland, het land met zijn vroege economische bloei, dat het eerst voor de wereldhandel produceerde en veel eerder zijn politieke burgerlijke revoluties had dan de andere landen van Europa.

Engeland, dat zeer lang het enige industriele land ter wereld was.

Daar verhieven zich ook voor het eerst die machinale, als met bovenaardse krachten toegeruste demonen, wier komst een revolutie betekende van alles, wat vast en onveranderlijk voor de eeuwigheid bestemd scheen.

Het ambacht, het kleinbedrijf verdrongen, de eervoorwaardige rust verbroken, kalme verhoudingen vernietigd, de gezinnen uiteengerukt, zelfstandige persoonlijkheden in slappe onderhorigen veranderd. De massaproductie en de grote steden, de rijkdom en de armoede, dat alles scheen door het ontluikende machinewezen veroorzaakt.

De Engelse arbeider zag de verandering vol schrik en verbazing.

Hij zag zijn haveloze vermagerde kameraden, zijn wegwijnende vrouw en kinderen in de morsige stegen der grote fabriekssteden, in de krotten en kelderwoningen, waar zij hongerden en aan een dierlijk bestaan werden prijs gegeven.

Hij zag hoe zij door toring en typhus ten grave werden gesleept, slachtoffers der lage lonen, der onvoldoende en slechte voeding, der ontbrekende geneeskundige behandeling.

Hij zag hun angst en vrees in tijden van crisis en werkloosheid, de gruwelijke kindersterfte, het afjakkeren en mishandelen der broze wezens in moordende fabrieken gedurende de eindeloos, eindeloos lange werktijd.....

Hij zag de verwildering en verdierliking, waaraan de arbeiders ten prooi vielen, de verwoestende uitwerking van de alkohol, de ontzenuwende invloed van de overmatige geslachtelijke omgang, de enige „genoegens,” die men de proletarier gelaten had, de proletarier, waarin de mens gedood scheen.

Hij zag de afgrond van onwetendheid, van geestelijk verval dezer verwaarloosden en uitgestotenen, de gruwelijke demoralisatie van het nijvere deel der Britse bevolking.

Hij voelde zich tegenover dat alles machteloos. De heersende klasse deed niets om verbetering te brengen.

Kranten en rapporten brachten ontzettende toestanden aan het licht.

De heersende klasse liet alles begaan, maakte zich dus — om de woorden van Engels te gebruiken — niet slechts schuldig aan doodslag, maar aan bewuste sociale moord.

Haar ekonomen zongen de lof van het vrije spel der maatschappelijke krachten. De vermeerdering der produktie, die een kleine groep ten goede kwam en de meesten in een poel van ellende stortte, werd de afgod, waarvoor men knielde. In de wet van vraag en aanbod was de arbeid een koopwaar als elke andere en daarom moest organisatie der arbeiders, die de prijs dier koopwaar zou kunnen beïnvloeden, verboden blijven en overtreding van het verbod gestraft worden.

Zo stond de Engelse arbeider alleen en machteloos. Hij kon niet begrijpen, welke geheime kracht hem en zijn klasse in de afgrond dreef. En steeds nieuwe machines werden ingevoerd, gevolgd door ontslag van arbeiders met de sombere nasleep van brodeloosheid en wanhoop.

En een haat, een gloeiende haat tegen de machine, de onmiddellijke aanleiding van hun ellende, maakte zich van de Engelse arbeiders meester.

Waar openlik optreden ter verbetering der toestanden hun verboden was, waar petitionnementen aan het parlement, die om een verbod van machines en fabrieken vroegen, vruchteloos gebleken waren, daar schoolden de arbeiders in 't geheim samen en namen ze hun toevlucht weer tot het oude middel, het gewelddadige verzet, de vernieling der machines.

* * *

Voor al in het jaar 1811 steeg de nood en de ontevredenheid van het Engelse fabrieksvolk.

Misgewas had schaarste van levensmiddelen, van brood en aardappelen veroorzaakt. De crisis deed de bestaansonzekerheid toenemen en de lonen dalen. De oorlog met Frankrijk kostte Engeland zware offers aan goed en bloed.

Onder de invloed van al deze omstandigheden ontstond een gewelddadige stemming onder de Engelse arbeiders in de fabrieksdistricten, die het aanzien gaf aan de *Luddietenbeweging*.

Het begon in de stad Nottingham. Daar waren breienkantmachines ingevoerd, die grote groepen arbeiders brodeloos hadden gemaakt.

In het begin van het jaar 1811 waren bovendien de lonen der arbeiders verlaagd ondanks de afgrijpselijke toestanden.

De fabrieksbevolking liep de 11e Maart op het marktplein te hoop. Niets bezielde de wanhopige arbeiders dan het gevoel van wraak. Versterkt door de ontevreden arbeidersgroepen uit de omgeving trok men er op uit. Op één avond werden in het naburige Arnold niet minder dan zestig machines vernield. En het ging als een lopend vuur verder. In drie weken tijds waren twee honderd machines verwoest.

De hele bevolking dezer streek ging de vernietiging der machines als een wapen in hun strijd tegen de fabrikanten beschouwen. De gedachte, dat hun kwelgeesten op deze wijze een niet onaanzienlijke financiële schade werd toegebracht — een breimachine kostte ongeveer vijfhonderd gulden — bevredigde hun gevoel van wraak en haat.

De hamer, die men gebruikte bij het vernielingswerk, noemde men Henoeh. Zo heette een bekend machinefabrikant en de arbeiders zeiden bij het gebruik van de hamer: „Henoeh heeft de machine gemaakt, Henoeh zal ze ook verbrijzelen.”

De regering zond soldaten om de fabrikanten te beschermen en de daders te straffen. Evenwel, zelden of nooit gelukte het, hen in handen te krijgen. Niemand waagde het een kameraad te verraden.

In de geheime vereniging heerste een onverbreekelijke solidariteit. De leden waren niet met name, maar als nummers bekend. Ze hadden bij hun toetreden een vreselijke eed moeten afleggen, waarin ze de plechtige gelofte deden, nooit of te nimmer iemand of iets te verraden op straffe van onmiddellike uit de weg ruiming door de eerste de beste broeder en elke verrader door de dood te straffen, al vluchtte hij naar het einde der wereld.

Het geheimzinnige van de hele beweging versterkte de vrees, die zij verspreidde.

De Luddieten bepaalden zich niet tot het vernielen van machine's.

Zij kwamen op tegen de hoge prijzen der levensmiddelen. Verkopers, die woekerneigingen bleken te hebben, werden gedwongen, hun waren goedkoper of zelfs kosteloos af te staan. Dat wilde „Generaal Ludd.”

En in naam van „Nedd Ludd” drongen de arme arbeiders de huizen der rijken binnen en eisten ondersteuning.

De kinderen liepen op straat achter de fabrikanten aan en schreeuwden hen na: „Ik ben Generaal Ludd!” alleen maar om hun angst aan te jagen.

De politie kon weinig uitrichten. Zij had de hele fabrieksbevolking tegen zich.

Aan het eind van het jaar sloeg de beweging over naar andere districten, naar Derbyshire en Leicestershire. Kavallerie en infanterie bleek niet in staat, de beweging

te stuiten. Het werd een volksofstand, die door de arrestaties en verbanningen van Luddieten niet gedempt kon worden. De grote onbekende Generaal Ludd was de geheimzinnige beschermheilige. Onder het aanroepen van zijn naam stelden de arbeiders zich in het bezit van geld en wapenen.

Het was onmogelijk elk dorp voldoende militaire bezetting te zenden, elke fabriek te bewaken. Uit een groot aantal plaatsen kwamen alarmerende geruchten.

De soldaten trokken van het ene fabrieksdorp naar het andere, maar kwamen gewoonlijk pas aan als het te laat was en moesten onder het hoongelach der bevolking weer aftrekken.

* * *

De regering besloot tot strenger optreden. Zij diende een wetsontwerp in, waarbij de vernietiging van machines met de doodstraf werd bedreigd.

Lord Byron, een der grootste Engelse dichters, die kort te voren lid van het Hogerhuis, de Engelse Eerste Kamer, was geworden, hield bij deze gelegenheid een belangrijke redevoering.

Hij stelde de zaken niet mooier voor dan ze waren. „Geen twaalf uur verlopen er in Nottingham,” aldus Lord Byron, „zonder nieuwe gewelddaden. Op de dag, dat ik het distrikt verliet, werd mij medegedeeld, dat er veertig machines vernield waren, zonder dat, zoals gewoonlijk, de daders zijn ontdekt.”

Maar Byron noemde tevens de oorzaak en de ware schuldige. Een ellende zonder weerga, het absolute gebrek — zo zei hij — had een nijvere fabrieksbevolking tot wanhoop, tot razernij en daardoor tot geweld gedreven. Arbeiders, die arm waren, die hun kinderen niet konden onderhouden, waren door de invoering der machines aan de rand van de hongerdood gebracht. Was het mogelijk, dat zij onder zulke omstandigheden zich verheugden over de zegenrijke gevolgen voor de mensheid, die elke machine zou moeten betekenen? Zij meenden in hun eenvoud, dat het welzijn van vlijtige arme mensen meer waard was dan de verrijking van enige individuen en dat niet zij de slachtoffers van de machines behoefden te zijn.

In striemende woorden geselde hij het parlement, dat voor de verhongerende arbeiders niets beters wist dan de doodstraf.

„Deze mannen wilden graven, maar de spa was in de hand van anderen. Niet de schaamte weerhield hen te bedelen, maar zij vonden geen hulp. De enige weg om in hun onderhoud te voorzien, werd hun afgesneden. De arbeid werd door anderen verricht en hun uitspattingen, hoezeer men ze ook moet beklagen en afkeuren, behoeven ons niet te verwonderen.”

Sarkasties wenste hij de regering geluk met de „overwinningen,” die de Engelse dragonders op hun medeburgers behaalden.

„Gij noemt” — zo riep hij uit — „deze mensen plebs, dol, gevaarlijk, onwetend! Gij meent, dat het enige middel om hen tot rust te brengen daarin bestaat, enkelen van hen een hoofd kleiner te maken. Maar zelfs plebs kan door stevig, maar verzoenend optreden eerder tot rede gebracht worden dan door meerdere ophitsing en verdubbelde straf. Weet gij wel, wat gij aan dit plebs schuldig zijt? Het is hetzelfde plebs, dat uw velden bewerkt, dat in uw huizen dient, dat uw schepen bemant en de gelederen van uw legers vult. Het is het plebs, dat u in staat gesteld heeft, de hele wereld uit te dagen en dat ook u kan uitdagen als verwaarlozing, nood en ellende het tot wanhoop brengen.”

Hij geselt de Engelse huichelarij. Voor de Portugezen,

die geleden hadden onder de gevolgen van de oorlog wordt veel geld bijeengebracht, maar de ongelukkige medeburgers in het eigen land laat men aan nood en honger over.

Nergens in de hele wereld, zelfs niet bij de Turken en Italianen — zegt Byron — heb ik zulk een vuil, zulk een ellende gezien als hier in dit „Christelike” land.

En wat is uw hulp? Nietsdoen en als dat niet helpt..... de doodstraf. Hebt ge geen doodstraffen genoeg in uw wetboeken? Moet er nog meer bloed vergoten worden, dat ten hemel stijgt om tegen u te getuigen? Zijn galgen en gevangnissen uw hulp voor een verhongerend en wanhopig volk?

Ze zullen niet helpen. Wat uw grenadiers niet konden, vermogen uwe beulen evenmin.....”

Dit krachtig pleidooi, deze vlammende aanklacht — zij waren vergeefs. De wet trad in kracht, nadat ze er in het parlement doorgejaagd was.

Kort daarna, de 11e Mei 1812, werd de Minister, die dit op zijn geweten had, doodgeschoten.

Het bleek later, dat geen Luddiet de dader van deze aanslag was.

Maar de stemming jegens de gedode minister en de heersende klasse bleek duidelijk in Nottingham, toen het bericht van de aanslag er bekend was geworden.

Met vliegende vaandels en slaande trom trokken de arbeiders door de stad.....

* * *

Al spoedig bleek de juistheid van Byron's opvatting, dat de wet niet zou helpen.

Immers de oorzaak van de verbittering der arbeiders was niet weggenomen.

De lakenscheerders, die altijd, vergeleken bij hun medearbeiders, een vrij goed bestaan hadden gehad, voelden de verandering door de invoering der machine dubbel hard.

In hun geheime vergaderingen bleek men de nuttelosheid van de machineverwoesting wel in te zien. Maar het gevoel overheerste het verstand. In een hunner liederen riep men op tot de strijd tegen de tyrannen „met bijl, piek en geweer” en werd de grote hamer „Henoeh” verheerlijkt.

De lakenscheermachine was het eerst ingevoerd door de fabrikant *William Cartwright*. Beducht voor de woede der arbeiders maakte hij van zijn fabriek Rawfoldo in Liversegde een vesting door haar heimelijk in staat van tegenweer te brengen.

Het gelukte hem de aanval der arbeiders af te slaan. Bij dit treffen vielen twee doden en een groot aantal gewonden. Grote vreugde bij zijn medefabrikanten in het Noorden, die hem ter aanmoediging drie duizend pond sterling (36000 gulden) ten geschenke gaven.

Aanslagen op het leven van Cartwright en andere fabrikanten volgden, de Luddieten-beweging breidde zich uit tot steeds nieuwe distrikten.

Fabrieken gingen in vlammen op, tuighuizen werden door de Luddieten geplunderd, de regering zond steeds nieuwe versterkingen, maar niets was in staat de beweging, waarbij zich ook de door de machines van hun zelfstandigheid beroofde bazen uit het kleinbedrijf voegden, in haar vaart te stuiten.

Toen de gewone rechtbanken in het oog der regering niet goed en snel genoeg optraden tegen degenen, die beschuldigd werden van geweldpleging, stelde zij bijzondere gerechtshoven in.

Met behulp hiervan werd krachtig tegen de Luddieten opgetreden. Men schroomde de gemeenste middelen hierbij niet. Spionnen drongen in de geheime organi-

saties, zetten de arbeiders tot gewelddaden aan en als deze aan hun provokaties gehoor gaven, waren hun namen al bij het gerecht bekend, dat zonder veel omslag hen tot de galg veroordeelde.

Op de 15e Januari 1813 werden in York niet minder dan veertien personen opgehangen.

Graag gebruikten gewone rovers of moordenaars om gedekt te zijn, de naam van Nedd Ludd. De regering en de pers schreef een groot aantal misdaden toe aan de Luddieten, ook als ze er doodonschuldig aan waren.

Onder de regeringsspionnen is een zekere Oliver bekend geworden. In 1816 schijnt hij Brandreth, de zogenaamde „Kapitein van Nottingham,” overgehaald te hebben om aan het hoofd van een troep gewapende arbeiders naar de stad op te trekken. Toen deze in de nabijheid kwam, stonden de soldaten gereed, die de troep uiteen joegen en Brandreth gevangen namen. Deze riep uit, toen hij onder de galg stond: „Dit alles is het werk van Oliver!”

Dezelfde regeringsspion Oliver stookte in 1817 de arbeiders in Manchester op om van de stad een tweede Moskou te maken, wat betekende haar in brand te steken, als de kapitalisten niet voor werk en brood zorgden. Gelukkig werd deze spion nog bijtijds ontmaskerd. Hij werd later door de regering voor zijn heldendaden met een pensioen beloond.

Na 1817 is het met de Luddietenbeweging gedaan. Zij leefde alleen nog voort in de verachting, die de arbeiders koesterden voor allen, die verdacht werden van aanbrenging en verklikking, in de herinnering der tijdgenoten en in de liederen, waarin de hamer Henoeh, verwoeste machines, verbrijzelde vensters en brandende fabrieksgebouwen bezongen werden.

* * *

Zo eindigde deze episode uit de bevrijdingsstrijd der arbeiders. De beweging, uit sociale nood geboren, moest vruchteloos eindigen, omdat het middel van geweld en verwoesting ondoeltreffend bleek.

Nog dikwijls daarna hebben arbeiders gemeend, zich tegen invoering van nieuwe machines te moeten verzetten.

In ons land is het nog niet zo lang geleden, dat Rotterdamse bootwerkers — zij het al niet met woest geweld — meenden, de invoering der nieuwe elevators te kunnen verhinderen.

Maar wie het rad van tijd en maatschappelijke ontwikkeling wil tegenhouden, heeft kans er zelf onder te komen.

De arbeiders hebben in een moeilijke periode van leed en strijd andere en betere, doeltreffender middelen leren kennen, zij hebben geleerd, dat niet de machine op zich zelf de vijand der arbeiders en der mensheid is, maar het feit, dat zij werkt in dienst van enkele bezitters.

In een rechtvaardige samenleving, waarin de arbeid gericht is op de behoeftevoorziening der mensen, niet op de winst van kapitalisten, zal elke nieuwe machine betekenen meer produktie bij minder inspanning, vermeerdering van de tijd, die de mensheid vrij krijgt voor hoger belangen dan het materieel welzijn.

Dan wordt zij met gejuich ingehaald, en gewaardeerd als de voornaamste dienaar van de mensheid!

Haar dienaar, niet haar meester!

In de komende samenleving zal wellicht het eigenlike machinetijdperk pas aanbreken, maar tevens de tijd, waarin de ziel zich zal ontdoen van de slaafse smetten, die zij verkreeg, toen het machinale werktuig, zelf in dienst van de winzucht, het mensdom beheerste en vernederde.

TERUGGEVONDEN STEDEN.

DOOR J. HEMELRIJK.

INLEIDING.

EM een stad terug te vinden moet ze eerst zoek geraakt zijn. Dat is voor een stad niet heel gemakkelijk. 't Lijkt ons onmogelijk, dat de herinnering aan een grote stad-van-nu zou verdwijnen. Toch kunnen we ons voorstellen, dat in een oorlog een stad zo grondig platgeschoten wordt, dat men ze niet meer opbouwt. Als de bergen puin iedereen ervan terugschrikken, om te gaan opruimen, of als de mensen met de stad uitgeroeid zijn, of — als er alleen over herstel *gepraat* wordt, dan zal zo'n stad daar blijven liggen als een verminkte plek der invalide aarde. „Maar dan is ze nog niet zoek geraakt,” zal een leperd zeggen. „Dan is ze alleen maar vermoord en blijft het lijk daar liggen te vergaan. Maar iedereen, die er langs komt, zal het weten: dat daar de Europese beschaving in een vlaag van waanzin zelfmoord heeft gepleegd.” — Neen, een stad, zelfs een vermoorde, raakt niet zo gauw zoek, als het berouw en de schaamte der heersende klasse over haar misdaad. Er zijn twee dingen voor nodig:

1e. *Het verre verleden*, toen er nog geen kranten waren, geen aardrijkskunde geleerd werd en niemand op de aarde de weg wist. De afstanden waren groter; de stammen of volkeren konden elkaar missen als kiespijn; een rijk kon ondergaan en zijn bevolking uitsterven zonder dat een naburig volk er van wist.

2e. *Moest de natuur de stad begraven*. — Vier soorten graven heeft de natuur beschikbaar:

a. Een aardbeving, waarbij de aarde eenvoudig haar muil opent en wat daar boven ligt als een kluijfe inslikt.

b. Een overstroming, die vaak tegelijkertijd met een aardbeving optreedt aan de zee kust. (In de Middellandse Zee is op die manier heel wat verzonken).

c. Woestijnzand, dat als een fijne zandregen alles bedelft en prachtig bewaart. (In Egypte en Mesopotamie).

d. Een vulkaniese uitbarsting (Pompeji en Herculaneum).

I.

HET DAL EL AMARNA IN EGYPTE.

In Egypte is zo een teruggevonden stad. Wel zijn er veel oudere steden in Egypte *geweest*, steden waarvan we de tijd van stichting niet weten; maar er is niets van overgebleven dan de herinnering door de beschrijving en afbeeldingen in de graven. Het waren de residenties der oude koningen vanaf 3000 voor Christus, niet veel meer dan kampen. Alle gebouwen, ook het paleis waren van licht materiaal. Ze hielden 't niet veel langer uit dan een mensenleven. De enige soliede bouwwerken waren de tempel en het graf van koning en aanzienliken; *die* alleen zijn behouden gebleven; de oudste graven in de eenvoudige vorm van reusachtige zandhopen (pyramides) en de latere in de rotsen. Het leven is kort, de dood is lang, vonden de oudste volken. Vandaar, dat bijna overal op aarde de oudste monumenten, verblijven voor de doden zijn. (In ons land de hunnebedden).

Ongeveer 100 jaargeleden was het al in Europa bekend, dat in Egypte aan de Nijl de ruine's van een grote stad

bedolven lagen. In 1840 begon een Pruisiese wetenschappelijke expeditie het onderzoek in het dal El-Amarna. De fundamenten van een hele stad kwamen voor de dag. Je kon de straten en gebouwen duidelijk herkennen. Zoiets was in heel Egypte nog nooit gevonden. Het was een groot raadsel. Hoe kwam die stad daar? Hoe was ze verwoest? Nergens was van die stad gesproken, niet in de geschiedenisboeken (de eerste der wereld) van de Grieken, die vanaf 800 jaar voor Christus in Egypte kwamen en er reisden; ook niet in de verhalen der Egyptiese graven zelf. Was er een groot ongeluk gebeurd? Maar welk dan? Vulkanen zijn er niet in de buurt. Een aardbeving, die juist die ene stad had getroffen? Maar dan was het verhaal wel vermeld en bewaard gebleven. En dan was toch de tempel tenminste wel weer opgebouwd. Hoe meer men vond, hoe raadselachtiger het geval werd.

Wel werden drie dingen al duidelijk.

1e. De stad moest nog zeer jong geweest zijn, toen de vernieling plaats had. Dat was te zien aan de overblijfselen.

2e. Ze moest door mensenhanden vernield zijn en was daarna totaal verlaten blijven liggen. Het woestijnzand had toen de restjes netjes ingepakt en presies zo voor ons bewaard, door ze luchtdicht af te sluiten. Ja, de lucht is schadelijk voor al wat dood is en onontbeerlijk voor al wat leeft. Want sommige vondsten hadden 14 dagen na de opgraving al meer geleden dan al die eeuwen onder het zand.

3e. Niet een buitenlandse vijand had de stad verwoest, want die zou niet zover het land intrekken om daar één stad te vernielen. Het was dus een gevolg van een binnenlandse oorlog, een oproer. Maar waarom was dan alles kort en klein geslagen, de hele stad, de arbeiderswijken, de huizen der aanzienliken, het paleis en — wat het gekste was — de tempel. Voordat Egyptenaren hun eigen tempel of die van hun burens afbraken, moest 't toch eerst in hun bol geslagen zijn. Dat de vernielers aan de geschiedenis een dienst hebben bewezen, is duidelijk. Want door de plotselinge vernietiging is het beeld van de stad voor ons bewaard. Vermoorde steden zijn de enige uit het verre verleden, die voor ons zijn blijven leven. Van een stad daarentegen, die blijft leven, sterft het verleden voortdurend af. Telkens worden oude gebouwen, muren, poorten enz. gesloopt en door nieuwe vervangen. Slechts enkele oudheden worden opzettelijk in stand gehouden.

Hoe werd nu het raadsel van deze stad opgelost?

Door twee vondsten. Ten eerste. Het dal wordt ingesloten door rots wanden. In die rotsen ontdekte men gaten in de vorm van poorten. Dat bleken de ingangen van grotten te zijn. En in die grotten vond men graven met massa's inschriften en afbeeldingen. Ook een koning lag daar begraven: Amenhophis IV. *Hij* had die stad laten bouwen ± 1400 jaar voor Christus. Langzamerhand werd nu de geschiedenis duidelijk, vooral door de tweede vondst in 1888, toen boeren bij het graven naar mergel met hun schop op houten kisten stieten, die nog vrij goed waren. Vol verwachting maakten zij ze open. Wat zou daar inzitten? Misschien wel oude koningsschatten. Maar ze werden teleurgesteld. Er zaten platte, dunne stenen in, van klei gebakken — meer niets. Ze waren

allemaal volgekrabbeld (zie afb. 1.) „Oude rommel” zei de een. „Moet je niet zeggen,” zei de ander. „Ik neem eens zo'n kei mee naar de stad, naar een antiquair. Die gekken in Europa betalen veel geld voor elke oude scherf.” En of hij sukses had! De antiquair zette grote ogen op van blijde verrassing. De boer kreeg er een aardig duitje voor, maar was toch nog bedrogen. Want hij kreeg nog geen honderdste van de waarde. En — er waren wel 300 van die „keien” in de kisten. Om er zoveel mogelijk geld uit te slaan, sloegen de boeren de grootste exemplaren in stukken. Want twee halven zijn meer dan één hele,..... als je ze niet tegelijk verkoopt. Gelukkig werd de zaak gauw bekend. De regering greep in, en de hele vondst werd nog bijtijds geborgen. 't Grootste deel ligt in het Brits museum (vanwege de vriendschap tussen Engeland en Egypte). Anders waren de stukken over de wereld verspreid en hadden ze hier en daar op een buffet of schrijftafel als souvenir te pronk gestaan.

Twee verrassingen brachten de stenen.

1e. Ze waren geschreven in het Babylonies spijkerschrift. De Babyloniers sloegen het eerst spijkers met koppen. Als je een streep wilt krassen op een steen wordt het begin van die streep van zelf de kop.

Dan schrijf je Babylonies
— 't schrift n.l., niet de taal. <I III I<- ^ <<II." Zo ziet het eruit:

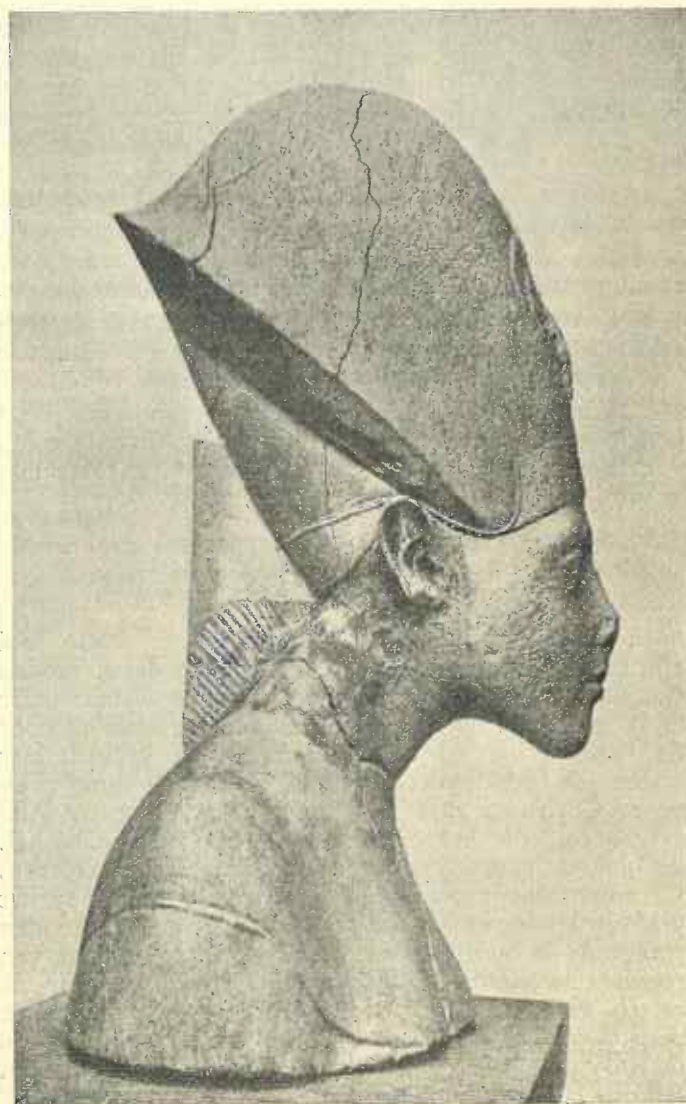
2e. Uit de inhoud van de teksten bleek, dat het een archief was van diplomatieke en handelsbrieven aan de koning en zijn vader. De grootste steen op afb. 1 b.v. is een brief van de vorst van Jeruzalem, een vazal (onderdaan) aan zijn heer en meester, de koning van Egypte. Daarin klaagt hij over invallen der *Habiri* in zijn land Kanaan. Wat een ontdekking! Een echte brief over de komst der Hebreërs in Kanaan. En Jeruzalem bestond al lang! En de tijd was presies uit te rekenen. Een massa belangrijk nieuws kwam er voor de dag. En dan dat Babylonies, dat de internationale taal bleek te zijn! Brieven van de koningen van Babylonië en Assyrië over koninklike zaken als ruil van metalen, hout en kleren en koningsdochters. Een van de brieven uit klein-Azie bevat de oudste vermelding van de pest. De koning van een landje in die streek vroeg zilver in ruil voor koper; olie, kleren en kunstnijverheidprodukten in ruil voor hout. Een stuk van de brief luidt: „Nu mijn Heer Broeder (het praten over broederschap is al een oud gebruik in de diplomatie), heb ik 500 talenten koper gestuurd ten geschenke; dat het te weinig is, moge uw hart niet bedroeven. Want in mijn land heeft de hand van Nergal

(de pestgod) alle beamten gedood en koper kan daardoor niet voortgebracht worden.....(daar moeten de beamten toch een beetje voor leven)..... En mijn Heer Broeder, neem het ook niet kwalik, dat Uw gezant drie jaar in mijn land bleef. Immers de hand van Nergal heerst hier en in mijn huis. Ook een zoon van mijn vrouw is nu dood”.....

De vondsten in de rotsgraven waren nog verrassender.

Daar had je vooreerst: de beelden van de koning. (Zie afb. 2) Was dat het beeld van een koning? Kom nou! Een koning was toch honderd keer zo groot als een mens. Hij was immers de zoon van een god en een sterfelijke vrouw! Hij zat ook niet gewoon, alsof hij op een kopje tee wachtte; hij zat plechtig en toch niet stijf, strak en toch gemakkelijk, want hij zat voor de eeuwigheid. Ook keek een koning, een echte, niet koninklik-welwillend of streng; hij keek helemaal niet. Zijn blik was verloren in de eeuwigheid. Zijn hand lag niet toevallig los weg op zijn knie en zijn andere in zijn zak. Eenvoudig belachelijk zou dat zijn. Het beeld was toch geen portret van de levende koning. Het hele beeld was als een gebed; onveranderlik, plechtig, geheimzinnig, verheven. Het was de uitdrukking in steen van de onsterfelijke ziel, onaandoenlik voor al het aardse, afwezig ver weg, van hoog boven dit leven.

En dan moest je deze beelden zien. Een enkele was nog ouderwets. Maar de mééste, absoluut veranderd.

Afb. 2.

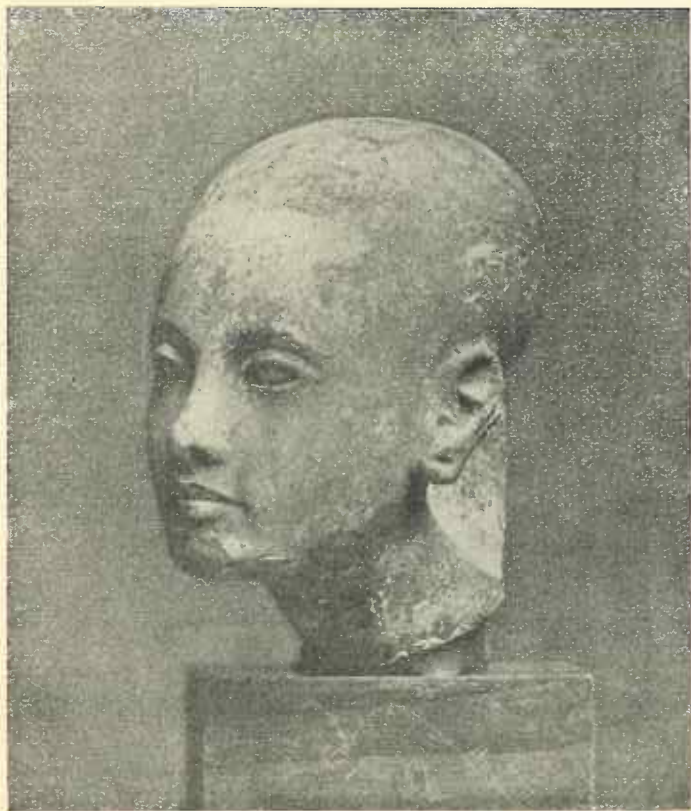
Amenhotep IV.

Kijk die kop — een mensenkop van gewone grootte. Kijk die nek! Als of de man zo voortstappen zal. Kijk dat gezicht eens! Net of het dadelik vriendelik zal gaan glimlachen. Om zijn mond is een trek van leven, alsof hij zo zal gaan spreken. Wat zal hij spreken? Geen bevel tot het uitdelen van stokslagen aan ongehoorzame onderdanen zal hij geven. Daarvoor is zijn kin, is zijn hele fijngevormde gezicht véél te zacht. Ook geen trotse koninklike woorden of genadig-welwillende zal hij spreken. Want hij draagt het hoofd niet in de nek en kijkt niet uit de hoogte. Hij voelt zich een mens, gewoon, onder andere mensen, anders liet hij zich niet zo afbeelden. De eerste vorst als „medemens”!

Het zijn steeds uitzonderingen gebleven. De meeste vorsten waren elkaars mede-onnensen. Deze wilde niet heersen met de stok, maar met zijn liefde. Zijn kop is de kop van een prediker, van een idealist met vastberadenheid zonder enige hardheid of wreedheid; een dweper! — de kop van een revolutionnair, die alleen voor zijn ideaal leeft en — desnoods — ondergaat, maar met het fanatieke geloof in de zegepraal van zijn waarheid.

Dit soort beelden wezen op een revolutie in de kunst. Die moest het gevolg zijn van een geestelike, een gedachten-, een geloofsrevolutie. Want tot nu toe waren alleen de arbeiders, boeren, krijgsgevangenen, dieren enz. op de wanden der graven vol leven afgebeeld, wel in een bepaalde *stijl*, om het rustige vlakke van de wanden niet te breken, maar de beelden van de dode in het graf droegen het vaste karakter. Nu was daarmee gebroken, al was 't voor korte tijd. Want ook de andere beelden waren zo. Kijk maar eens naar afb. 3, het kopje van een prinses.

Ook glad tegen de heilige gewoonte in. Afb. 4 is een relief in de wand van het koningsgraf. Dat is gewoon iets ongehoords! Daar zitten me de koning en zijn vrouw gezellig bij elkaar, net als een gewone familie. Van het leven van de koning wisten de onderdanen nooit iets, evenmin als van de keizer van Japan.

Afb. 3.

Kop van een Prinses.

Afb. 4.

Amenhophis IV en zijn gezin onder zijn godheid Aton (de zonnescijf).

Het gewone zou afbreuk doen aan de verering. Zelfs zijn naam mocht niet uitgesproken worden, evenmin als die van God. Dat was heiligschennis. Ieder moest spreken van Pharao! (dat is: het grote huis). En daar zit nu de koning als een vader, die zo van zijn werk komt, met een kind op zijn arm. Hij kust het en het kraait en slaat met z'n armpjes. De koningin zit met twee spruiten op schoot. De ene wil met alle geweld ook op vaders knie spelen, de andere aait zijn moeder. En zo zijn nu ook de andere afbeeldingen. Lelik anders, die gezichten, hè? Het is de overdrijving van het nieuwe type, van het fijne, tere, gevoelige.

De inscripties op de rotsen en in de graven gaven een indruk van het gebeurde, maar geen nauwkeurige beschrijving. Zodat geschiedkundigen nogal van mening verschillen. Als je een paar krabbels tekent, zegt de ene jongen: „'t wordt een olifant.” „Och, jô,” zegt de ander, „'t wordt een konijn!” Als er tien meeraden, komt er één misschien dicht bij. Die heeft 't beste begrip en kennis van lijnen. Zo gaat 't met de geschiedenis, óók van onze tijd. En zo blijft er altijd verschil van mening, vooral over oude tijden, waarvan 't aantal gegevens vaak zo gering is. — De geschiedenis van Amenhophis IV komt hierop neer:

De voorvaderen van deze koning hadden Egypte bevrijd van indringers, die er ruim een eeuw de baas hadden gespeeld. En bij het bevrijden van hun land hadden ze de indringers vervolgd in Palestina en Syrië en waren zo van bevrijders zelf indringers geworden. Zo gaat 't meer met nationale verdedigers. 't Gevolg was, dat Egypte voor 't eerst buiten zijn grenzen trad en een wereldheerschappij kreeg, de eerste in het Oosten.

Er kwam nu ook een beroepsleger. Vroeger waren er wel gewapende handelsexpedities geweest, maar geen oorlogen zoals nu. Zo'n wereldheerschappij is altijd 't begin van het einde geweest voor een land. En voor Egypte was dat einde na een paar eeuwen het verlies van zijn zelfstandigheid voor altijd!

Amenhophis nu kwam juist in die „bloeitijd” op de troon. Zijn moeder was niet van adel. Een gewone vrouw, zelfs met negerbloed in de aderen. (zie afb. 5). Daar komt misschien het bijzondere van de zoon uit voort. De koning was almachtig. Privaatbezit van de grond bestond er niet. Alles was kroondomein of tempelbezit (zo was de *nieuwe* toestand!) Alle beamten waren dienaren

Afb. 5.

Kop van de Koningin Teje.

van de kroon. De opbrengst, vooral het koren ging naar de koninklijke magazijnen en werd van daar uit gedistribueerd naar loonschalen — aan boeren, arbeiders, ambtenaren enz. Een prachtige administratie met kadaster was ervoor ingericht en met volledig giroverkeer. Ons giro-systeem is er een navolging van. Het geheel was een soort staatsocialisme, verenigd met absoluut despotisme. De oorlogen brachten voor 't eerst slaven in 't land. Ze waren goedkope werkkrachten en hun invoer was nadelig voor de behandeling van boeren en arbeiders. 't Gevolg was, dat er oproeren en stakingen kwamen, waarvan er één uitvoerig in „Het Jonge Volk” is beschreven. Ze waren nooit gericht tegen de monarchie, maar altijd tegen onbekwame of oneerlijke hoofden van bestuur.

Handel en verkeer was er weinig. De buitenlandse ruilhandel was een speciale liefhebberij van de koning. Die handel was ook in de „bloeitijd” pas opgekomen. 't Oude Rijk had dan ook weinig soldaten nodig gehad. Uit de beschrijving van een lichterij blijkt de tegenzin tegen 't soldatenwerk. Wie van de lichterij vrijgesteld werden, vlogen blij naar huis, gelukkig dat ze er met de schrik af waren gekomen. En die op moesten komen en mee uit moesten rukken werden door de familie als doden betreurd. De dienstweigeraars werden met stokslagen gedwongen. Nu was er een staand leger van huurlingen. De oorlogsbuit kwam aan de tempels vooral aan die van god Amon in de hoofdstad Thebe. Die tempels met een erfelijke priesterstand werden staatjes in de staat. Voor 't eerst was er nu een internationale verhouding gekomen. Die bevorderde de revolutionaire plannen van deze koning Amenhophis. Want die wilde: re. Inplaats van het zwaard, de vrede; in plaats van onder-

werping, verbroedering. Hij was de eerste apostel voor een volkenbond. 't Gevolg was, dat de onderworpen volken vrij werden en..... dat er van alle kanten invallen gedaan werden in het Rijk. Tevergeefs vroegen de trouwe vazallen, o.a. die van Jeruzalem, zoals we zagen, aan de koning om „voor zijn land te zorgen.” De hulpstroepen kwamen niet!

Latere vorsten hebben de oude toestand hersteld.

2e. Hij wilde het volk bevrijden van het oude bijgeloof met zijn angsten en de grote verzameling afzonderlijke goden vervangen door één God, niet de god der Egyptenaren, nee de god der mensheid! Zijn uitbeelding was de zon, het licht, het beginsel van alle leven. Hij was niet een mens, ook niet een dier, of half-om-half. Nee de zon, zoals je hem zag met zijn stralen, die in zege-nende handen uitliepen (zie afb. 4). Familie had hij niet, ook geen koning als zoon. De koning was alleen zijn profeet. Hij is de eerste profeet van het monotheïsme (ééngodendom). Zijn god was de algoede god voor alle mensen. De geloofsbelijdenis staat in het graf (een hymne aan god).

Wat werd er voor de nieuwe godsdienst gedaan?

Alles, wat mogelijk was. De tempels der oude goden werden gesloten, tot ergernis der priesters. Stel je eens voor, dat nu een keizer de kerken sloot! Maar gedwongen tot aanbidding en bekering werd niemand. Ieder godenbeeld werd afgeschaft. In de open lucht werd de nieuwe leer beoefend. Openlike tegenstand was er niet, maar verborgen wrok en angst voor de wraak der oude goden. Opdat niets hem aan het oude zou herinneren, stichtte de koning een nieuwe stad, aan god gewijd. Achttien jaar heeft hij daar geregeerd.

Maar na zijn dood kwam de reactie, die steeds volgt op een revolutie, die te ver vooruit heeft willen grijpen. De nieuwe leer werd uitgeroeid. Onder leiding der oude priesters werd al het zichtbare verwoest in naam van het oude beproefde geloof. De „kerk” kreeg een macht zo groot als ze nooit ergens meer gehad heeft, totdat zelfs de opperpriester koning werd. Aan die priesterregering is Egypte te gronde gegaan. Ook het zwaard werd weer opgenomen. De nieuwe leer had nog niet de zekerheid kunnen geven en alle twijfel kunnen bannen. En twijfel wil gebannen worden, hoe dan ook; het is het enige dat ze wil. Toch had de geest van de nieuwe leer wortel geschoten, groeide langzaam en nestelde zich. Want er was behoefte geweest aan een stap in die richting, maar

Afb. 6.

Opgravingswerk te Nuffar.

voor de snelle mars van die ene voorganger waren de benen te zwak. 1500 jaar later werd eenzelfde prediking, nu met meer sukses, door Jezus herhaald.

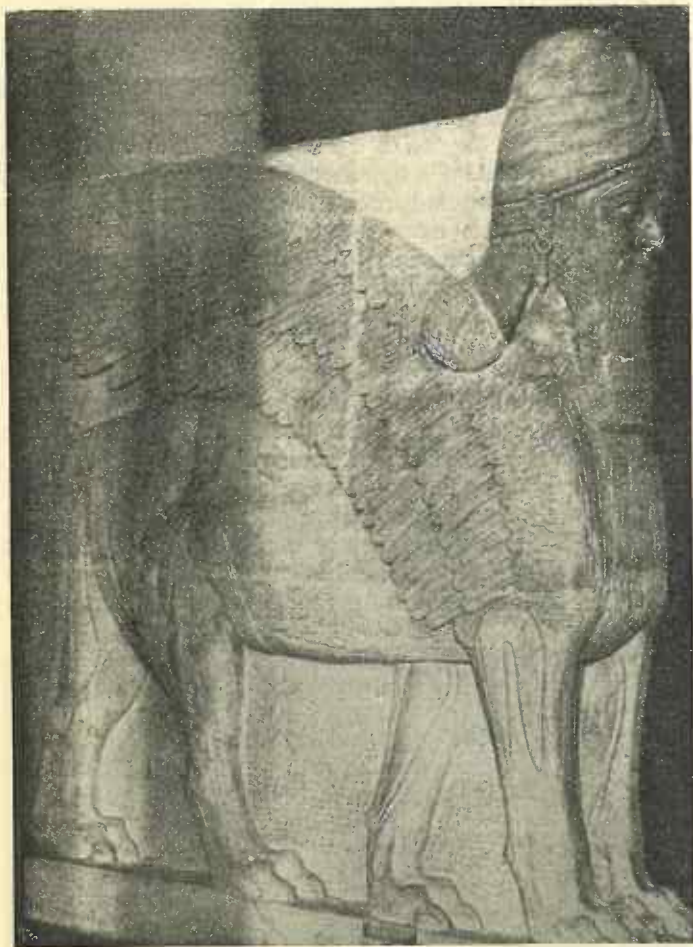
* * *

Eén bijzonderheid moet ik nog ophelderen. Was de naam van Amenhophis nergens vermeld? En er waren toch o.a. lijsten der opeenvolgende koningen op verschillende monumenten! Maar zijn naam was eenvoudig overgeslagen en waar hij stond was hij uitgebeiteld. Niet altijd heeft de mensheid haar edelste voorgangers geëerd!

II.

BABYLON EN NINIVE.

„Daar heb ik wel eens van gehoord,” zeggen de meesten. „In Babylon is immers die poging gedaan, om de hemel te veroveren door het bouwen van een toren, altijd maar hoger. En toen wendde God nog bijtijds het gevaar af, door „de taal der mensen te verwarren.” Daar moet ook een koningin geweest zijn, een mevrouw Semiramis met een merkwaardige voorliefde voor „hangende tuinen.” Vol bewondering worden die in oude boeken vermeld. Maar niemand heeft van dergelijke akrobatiese tuinen enige voorstelling. Ze hangen tot nu toe nog in de lucht. En Nebucadnezar kennen jullie ook, de koning die Jeruzalem verwoestte in 586 v. Chr. en de inwoners overpootte naar zijn land aan de Euphraat. Daar was nog plaats genoeg in de grote vlakke. En dan dat griezelige verhaal van de laatste koning Belsazar, die buitengewoon opgewekt en als een koning zo vrolijk 's nachts feest vierde. (Sommige feesten, waaronder ook koninklike, kunnen n.l. het daglicht minder goed ver-

Afb 7. Albasten leeuw met mensekop als drempelwachter in een Arsyries paleis.

Afb. 8.

Chamoerabi.

dragen). En die koning staart dan midden in één van zijn protserig-bluffende feestdronken, bleek-verstomd naar de muur, waar met „onzichtbare hand geschreven werd: „gij zijt gewogen en te licht bevonden.” Wat blijkbaar betekende, dat de volgende dag een eind maakte aan hem en zijn rijk. Als we zo'n hand nu beschikbaar hadden, wat zou die in Europa een muren vol te schrijven hebben! Ja van dat Babylon, die machtige stad aan de Euphraat, zal ik vertellen; van die „trots der koninkrijken.” met een omtrek van 12 mijl, volgens een Grieks geschiedschrijver.

De stad, waarvan een joods profeet voorspeld had, dat ze „zou neerdalen in de aarde en het stof, zonder troon.”

En *Ninive*. Hebben we daar wel eens van gehoord? Dat moet daar ook in de buurt liggen. Ja, 't lag een eind noordelijker aan de andere rivier, de Tigris. Die de bijbel kent, weet ook uit 't oude testament de naam Nimrod, „de grote jager voor den Heer.” Hij stichtte Ninive, de grote vesting — de prachtige stad door een profeet de „goddelijk-grote stad” genoemd. Haar rijkdom vergelijkt deze bij een vijver vol vissen, haar kooplieden bij de sterren des hemels. „Ninive zal hij (de God der Joden) woest maken, dor als een woestijn, dat er zich zullen legeren allerlei dieren.” Dit woord van een profeet is waarheid geworden.

Kijk maar eens naar de foto op afb. 6. Daar wordt Ninive, diezelfde stad uit haar graf weer opgedolven. En met Babylon en nog meer steden gaat

Afb. 9. Mishandeling van krijgsgevangenen.
Relief van de bronzen toren aan het paleis van Salmanassar II.

het evenzo. Zoals het land op die foto, zo ziet de hele vlakte van Mesopotamië eruit, één grote dorre woestijn. En dat was nou ééns de rijkste streek der aarde. Daar meent de gelovige, dat het paradijs van Adam en Eva geweest moet zijn. Wel al vanaf 7000, misschien wel 10.000 en nog meer tot aan 600 jaar vóór Christus was het de aardmagneet, die mensen trok; stammen uit het Noorden met ons, Europeanen, verwant; (Scythen, Meden en Perzen) en Semitische stammen uit het Zuiden (Babyloniërs, Assyriërs, Arabieren, Joden). Bij iedere intocht lag de boel weer overhoop. Dat heb je zelfs bij vreedzame bezettingen. En vreedzaam waren ze nooit, want ze „volksverhuisden” uit honger. En Mesopotamië gaf van zijn overvloed aan ieder, die erbij kwam.

Voor een jager waren er bossen zonder eind van eiken, dennen en platanen. Ontzaglijke graanvelden hielden de gewone bevolking op de been en deze weer de graanvelden.

Daar ergens in Voor-Azië heeft ook de mens het graan in 't wild groeiend aangetroffen en is hierdoor voor't eerst aangemoedigd te gaan „boeren.” Fruit was er naar ieders smaak. Je had de keus tussen dadels en vijgen, appels en olijven, noten en amandelen, granaatappels enz. Hoe is die weelde tot zo'n woestijn vervallen? Wel door een kleinigheid, het beste middel tegen alle leven — door een oorlog. „Maar hoe kan 't land weer ontgonnen worden?” vraagt een toekomstig wethouder, die plannen heeft voor de werklozen in die buurt. Wel, door het verwaarloosde kanaal- en bevoeiingssysteem, dat nog duidelijk zichtbaar is, weer opnieuw in te richten. Voorlopig komt daar niets van. Eerst moeten we grondig van een ander bevoeiingssysteem af, dat sinds 1914 op Europa toegepast wordt.

Nu al ruim 2000 jaar is Mesopotamië een woestijn en liggen de resten van haar steden onder puin in verlatenheid begraven. In 115 na Chr. vond de Romeinse keizer Trajanus, wiens wereldrijk tot daar reikte, Babylon geheel in puin. Slechts enkele joodse en Christelijke nederzettingen woonden er. Toen ± 1000 na Chr. in de buurt de Arabiese stad Hilla ontstond, werden de puinhopen van Babylon geheel verlaten en stoven onder het zand. En van Ninive wist niemand meer de plaats, waar het gelegen had!

De ontdekking. Aan de Tigris ligt een Turkse stad, Mosoel. Onder de inwoners gingen altijd vreemde geruchten rond over de zonderlinge grote heuvels aan de

overkant van de rivier. Daar was o.a. een heuvel, waarin de inheemse Arabieren het graf van Jonas vereerden. En die kwamen soms met verhalen om van te griezelen. Ook vonden ze wel wat, maar meestal „waardeloze” brokken en stenen.

Europese reizigers, die ervan hoorden, werden nieuwsgierig. En een van hen, een Engels resident, die op zijn terugreis van Indië 4 maanden in de stad logeerde hoorde verhalen over dieren en mensenbeelden, die in die heuvels lagen. Hij ging aan 't snuffelen en vond..... een paar tichelstenen volgekrabbeld met spijkerschrift, die hij naar het Brits museum stuurde. Van toen af (± 170 jaar geleden) begonnen Franse en Engelse Commissies daar te graven. En al gauw ging het wonderbaarlijk bericht door Europa, dat er een geweldig Assyries paleis voor de dag gekomen was en 5 jaar later nog vier andere. Men was op de plaats van het oude Ninive. De Engelsman die daar groef werd op een morgen in zijn tent opgeschrikt door twee Arabieren, die vol opwinding waren komen aandraven. „Ze hadden..... Nimrod-zelf gevonden; ze hadden hem met eigen ogen gezien, vertelden ze. En ze brachten hun heer naar een pas geopende groeve. In de diepte zag hij..... een reusachtig griezellig-bleek mensenhoofd, dat de Arabiese gravers de stuipen op 't lijf gejaagd had en heel Mosoel in opwinding bracht. Het was de menskop van een albasten leeuw, die bij 't portaal van een Assyries paleis stond (zie afb. 7) Sindsdien is er en wordt er nog geregeld gegraven. Een ongelofelike hoeveelheid komt er voor de dag. Maar meer nog zit er in de grond. In verband met het oude Testament worden er ook onderzoekingen gedaan, die veel verhalen eruit bevestigen. Het wordt nu geschiedenis; maar nog erg verward en onvolledig. Tot 4000 jaar voor Chr. reiken de „geschriften” al. Ze zijn geschreven in de Babylonië-Assyriëse taal, die zeer verwant is met het Hebreeuws.

De grote vondsten zijn: oude tempels, paleizen en vestingen. Geen grote graven, zoals bij de Egyptenaren. Wel vestingen, de eerste der wereld! Want ieder land, dat zich handhaven wou, moest dit doen met militaire macht, door de voortdurende bedreiging van zijn veiligheid. Daardoor is deze streek het terrein geweest van een sterk militarisme in zijn ergste vorm. Daardoor ook wisselden de wereldrijken elkaar hier af. Het eindresultaat is alleszins bemoedigend voor ons Europees militarisme.

Op afb. 8 zie je het portret van de eerste koning van het verenigde Babyloniëse rijk. Hij heet Chamoerabi en leefde ± 2000 vóór Chr. Veel gevonden inschriften vermelden zijn daden. Daaruit blijkt zijn genie als staatsman op alle gebied, zoiets als Karel de Grote..... in 't groot. Hij prijst zichzelf dan ook niet weinig. (Wij wachten daarmee meestal éérs ongeduldig tot een ander het laat). Hoor maar: „Chamoerabi, de machtige koning, de koning van Babylon, de koning der

Afb. 10.

Jacht op wilde ezels. Relief op behangsel.

vier wereldstreken, de stichter van het land enz....., de gunsteling van god M., de lieveling van God S. ben ik." Hij beroemt zich op *vredesdaden*: „Babylon heb ik voor eeuwig tot een behagelijke woonplaats gemaakt." Een belangrijk stuk van zijn regeringswerk is in 1902 teruggevonden, zijn wet„boek" — het oudste der wereld. Het is een groot stenen blok met 282 wetsartikelen en staat in Parijs. Van nu af was Babel de hoofdstad en de grootste stad van het Oosten.

Kijk nu eens naar afb. 9. Die van een overwinnaar medelijden verwacht, kan eer geloven, dat een leeuw vegetariër zal worden. Zó doet een-Assyries vorst! Hij laat zijn gevangenen verminken met een wreedheid, die doet denken aan verhalen uit..... elke oorlog. En dat niet alleen. Hij is er trots op! Hij laat 't beeldhouwen, de muren van zijn kamer ermee behangen. En niet één koning deed dat, maar de meeste Assyriëse. Ze waren burenen der Babyloniërs en woonden in Ninive. Kijk wat een verfijnde wreedheid. Eén voor één gaan ze eraan! Kijk de angstige koppen der nog opgesloten gevangenen. Ook in het wrede uit zich de kunst. Berucht zijn de Assyriërs om hun wreedheid. Vol glorie vertellen ze op weergevonden inscripties, hoe ze bij een veldtocht lijken zaaiden. „Met de talrijke vijandelijke troepen deed ik als een onweer van Adad (de God). De lijken der soldaten strooide ik over het veld als stroo enz."

Het Assyriëse volk is het eerste echte soldatenvolk in de geschiedenis. 't Is waar, ze werden voortdurend bedreigd door invallen. Daardoor leerden ze het „verdedigen" volgens het nog bekende resept.

Hun daden strekken nog menige goudkraag ten voorbeeld. Ze hebben ook een wereldrijk gehad, het ze na Egypte. Zelfs Egypte was er bij ingelijfd. Maar toen de onderworpen volken de kans kregen, hebben ze van heel Assyrië geen spaan overgelaten. In 607 is de machtige hoofdstad met de grond gelijk gemaakt en gebleven.

Afb. 10. Dol waren de Ass. koningen ook op *dierenjacht*. Grote wildparken („paradijzen") hielden ze er op na, om op hun gemak allerlei wild te kunnen jagen. Dit relief is een stuk behang uit een paleis. Het is een jacht op wilde ezels. Sommige storten neer, door pijlen dodelijk getroffen, andere worden in dolle angst en pijn door bloedhonden gegrepen. En onderaan... een roerend toneeltje. Daar houdt een ezelin haar vaart in en kijkt schichtig bezorgd om of haar veulen de vlucht volhoudt en niet door de woeste honden gegrepen wordt. Niet iedere Assyriër was een wreedaard! Maar van bijna ieder mens kan er een gemaakt worden.

Op afb. 11 is een leeuwenjacht afgebeeld. Het is

Afb. 11.

Leeuwenjacht.

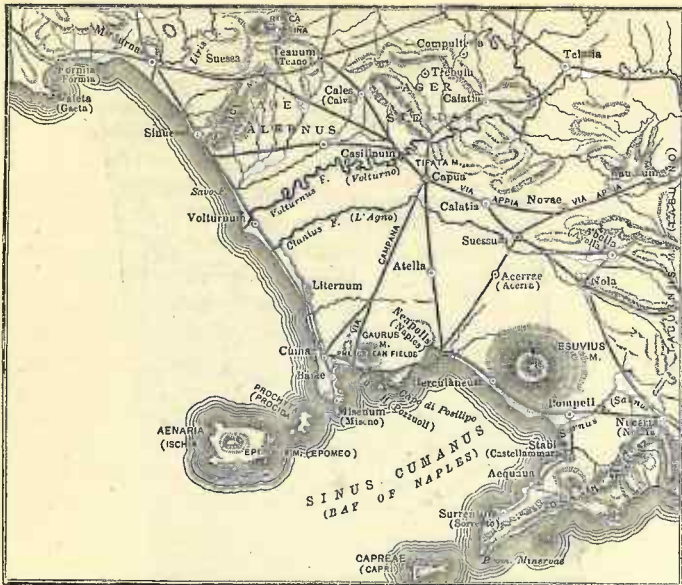
Afb. 12.

een stuk „behang" uit een andere zaal, de leeuwenzaal van een koning. Op de bovenste helft staat gekrast „Ik Aschschurbanipal, de koning der wereld, de koning van Assyrië, greep met het hoogste genoegen een woeste leeuw bij zijn staart en spleet hem met behulp van Ninib en Nergal, mijn helpende goden, met het zwaard in mijn hand de schedel." Op de onderste helft staat, dat hij vier leeuwen heeft gedood en ze ten offer wijdt door wijn over hen uit te gieten. Blijkbaar verwacht hij een erg onnozel nageslacht, dat hij denkt ons bij de neus, door een leeuw bij de staart te nemen.

De meeste reliefs stellen krijgstochten voor en bestormingen van vestingen. De kunst evenals de mens in dienst van het despotisme, zonder verheffing, zonder ideaal, maar prachtig werk.

Afb. 12. is een deel van de kostbaarste schat, die gevonden is. Het is een stuk uit de oudste bibliotheek der wereld, te Ninive gevonden. 22000 exemplaren zijn al voor de dag gekomen. 't Zijn gebrande kleitabletten, waarvan verscheidene gebroken waren. Op 't eerste gezicht was 't net een hoop scherven. Om ze te lezen moeten geleerden ze onder een vergrootglas bekijken. Waarschijnlijk is de bibliotheek verbrand en daardoor zo goed behouden. Want de boeken zijn door het vuur zo verhard, dat ze de eeuwen konden trotseren. Sommige hadden nog een enveloppe van klei om zich heen. Zelfs de katalogus is gevonden. De ontsijfering is nog lang niet klaar. Sinds 1802 kan men die spijkers lezen. Jaren en jaren hadden de geleerdste koppen van Europa er op gepiekerd zonder enig resultaat. En daar komt onverwacht een Duits gymnasiumleraar *Grotefend* met een oplossing voor de dag, die de wereld verbaasde. Geen ontdekking heeft in de geleerde wereld zo'n bewondering gewekt als deze en die van het Egypties schrift door de 11-jarige Franse wonderjongen *Champollion*.

Er zijn nog meer steden daar opgegraven. De Amerikanen hebben de oudste gevonden, waarin een ontzaglijke tempel van Bal (een z.g. „toren van Babel" — maar van die taalverwarring geen spoor), oude stadspoorten, straten met resten van winkels en een vrij goed bewaarde keuken van 4000 voor Christus.

Afb. 13.

Kaart van het oude Campanië.

Ook de stad Ur is gevonden, vanwaar Thara zijn zoon Abram met Lot en Sarah uitzond naar Kanaan.

Tot slot moet ik nog het eind van Babylon vertellen.

In 539 werd het veroverd door de Perzen en daarmee was 't met Babylon voorgoed gedaan.

Homo homini lupus.

(De mens is voor de mens een wolf).

III.

POMPEJI.

Inleiding. Wat weet iedereen van Pompeji? Dat het een Romeinse stad was, die bij een uitbarsting van haar buurman de Vesuvius onder lava bedolven is. Daarvan is het laatste niet eens waar, zoals je lezen zult. Veel dingen, die we „weten” zijn niet waar, doordat ze al verouderd zijn. In de wetenschap n.l. geldt de spreuk: *al gaat de waarheid nog zo snel, een andere achterhaalt haar well*

Je zult de bedoeling niet zómaar begrijpen. Daarom twee voorbeelden in verband met Pompeji.

1°. Van een gloeiende lavastroom, die uit de krater van de Vesuvius stroomde en de 3 steden Pompeji, Herculaneum en Stabiae heeft bedolven is nu geen sprake meer.

2°. De vroegere opvatting, dat aardbevingen een gevolg waren van de werking van vulkanen is „achterhaald”. In een modern wetenschappelijk boek staat: „Men weet nu, dat verreweg het grootst aantal aardbevingen niets met vulkanen te maken heeft.”

Maar Pompeji heeft er erg mee te maken gehad.

Hoe was de toestand in die tijd ten opzichte van vulkanen en aardbevingen? 1°. Van een werkende *vulkaan* is in Griekenland vóór de 3e eeuw vóór Chr. niets bekend. Van de werking van de Vesuvius in Italië was vóór de uitbarsting in 79 na Chr. niets bekend. In het gebied om de Middellandse Zee waren alleen de 2 vulkanen de Etna op Sicilië en de Stromboli op een klein eilandje actief. Al de andere vulkanen waren dooie of slapende — dus schijn dood. 2°. Maar van *aardbevingen* hadden die landen *geregeld* last. In Griekenland siddert bijna *dagelijks* wel ergens de bodem.” Vreselijke rampen zijn daarvan dikwijls het gevolg. De verschrikkelijkste is de verwoesting van Messina op Sicilië in 1908, waarbij 80.000 mensen om het leven kwamen. Bij een aardbeving aan de kust steigert meestal de zee mee en verzwelgt hele stukken land. In 373 vóór Chr. verdween een

hele Griekse stad met man en muis in de zee. Ook Sodom en Gomorra schijnen zó verdwenen te zijn. Daardoor is vanouds het geloof ontstaan aan de zeegod Poseidon, die in zijn vierspan rijdend bij een slecht humeur met zijn drietand tegen de kust porde. Om hem te bewegen van die aardigheden af te zien, brachten de Grieken hem offers en aanbaden hem als de „aardschokker”. Zijn beeld staat ook wel in Hollandse parken. Dan kijkt hij net, of hij met zijn drietand moet gaan hooien.

Aardbevingen hebben hun *vaste routes*. Ze gaan meestal langs de z.g. breuklijnen van de aarde. Langs die breuklijnen staan ook de vulkanen. Twee zulke oude aardscheuren kruisen elkaar bij Pompeji en op het kruispunt ligt de Vesuvius, de *enige* nog werkende vulkaan op het Europees vastland. (Zie kaartje.)

De hellingen van de Vesuvius zijn met de vlakke rondom (Campanië) de vruchtbaarste streek van heel Italië. Er is geen betere grond dan verweerd vulkanies gesteente. Druiven en olijven groeien nergens liever dan in vulkaniese as. In de buurt van vulkanen is dan ook de bevolking altijd zeer dicht. Wij in het Noorden denken wel eens: hoe krijgen die lui in het Zuiden het in hun hoofd om na een aardbeving maar kalm weer op dezelfde plaats te gaan wonen. Zijn ze dan niet bang? We vinden 't stom, lopen er over te praten — in de mist! en komen met een zware verkoudheid thuis. 't Gaat hen als ons. We leven liever met gevaar, dan dat we in veiligheid doodgaan.

In de tijd vóór 79 wist trouwens niemand iets kwaads van de Vesuvius. Het was een goeie, beste berg. Hij blies zijn wolkjes rook uit zó kalm, alsof de aarde daàr uitrustte om een pijpje te roken. Van een uitbarsting had nooit iemand gehoord.

En zó lag Pompeji zeer gerust aan de voet van de berg.

Het lag op 'n heuvel, die blijkt een oude verstijfde lavastroom te zijn. Het was, zoals de hele wereld toen, onder Rome's heerschappij. Behalve het Romeinse oppertoezicht had het zelfbestuur, want het was een „kolonie”. Ongeveer 20.000 inwoners had het.

De uitbarsting. De aardbevingen waren gewoonlijk nogal goedaardig, maar in 't jaar 63 was er een heftige, waarvan Pompeji het middelpunt was. De stad stortte groten-deels in. Je zou haast zeggen, dat 't een waarschuwing was. Dadelik begon men weer met de opbouw. En — toen de stad weer zo goed als op de been stond, ging ze in 79 voor goed te gronde door een plotselinge, geheel onverwachte werking van de Vesuvius. Uit brieven van een Romein Plinius kennen we 't verloop. Die Plinius logeerde bij zijn oom Plinius een vlootkoomandant in Misenum (zie kaartje). Op de 24e Augustus 's morgens

Afb. 14.

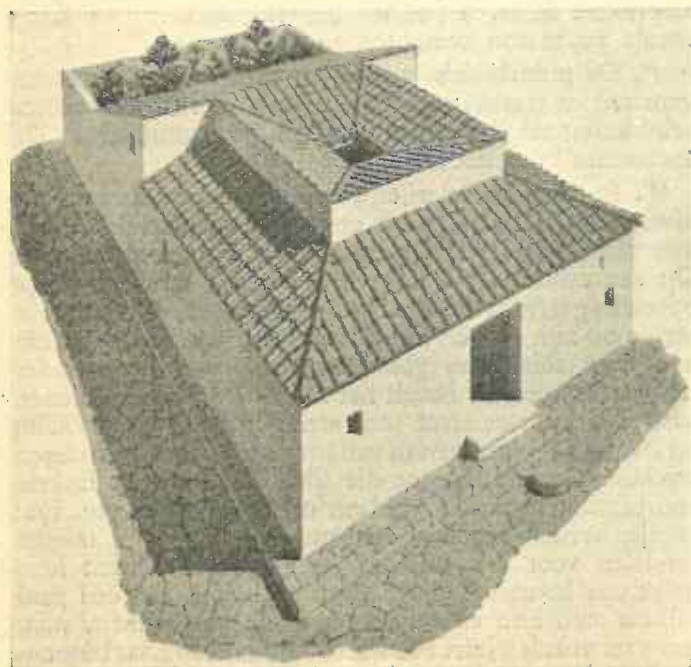
Gipsafgietsel van een man.

vroeg begon de werking van het onderaardse vuur. De massa's as en puimsteen van vroeger uitbarstingen stortten in de krater en werden met een nieuwe lading de lucht ingeslingerd. Als dikke zwarte modderwolken dreven ze door de lucht. Uit die wolken viel na afkoeling eerst een regen van puimstenen tot 2 à 3 Meter hoog en daarna een regen van as met water tot 2 meter hoog. Met het begin van de asregen begonnen ook regelmatige hevige aardbevingen.

Vanuit Misenum zag men al vroeg de zwarte wolken uit de berg komen en boven de omtrek drijven. 's Middags kreeg Plinius bericht, dat het gevaar dreigend werd en alleen de vlucht op zee redding kon brengen. Bij ontvangst van die brief zag Plinius de massa's stenen en as, die Pompeji zouden begraven nog als spitse wolken boven de Vesuvius zweven. Dadelijk vertrok de vloot; eerst naar Herculaneum, om de bedreigde bewoners te helpen. Te laat! Hier was geen landing meer mogelijk. De vloot ontmoette de puimsteenregen in zee. Plinius voer toen naar Stabiae, waar hij overnachtte. Maar de puimsteenregen bereikte in die nacht ook Stabiae. En Plinius moest zijn slaapkamer verlaten, omdat de stenen de deur dreigden te versperren. (Alle kamers komen op een open binnenhof uit). De volgende morgen stierf hij, voor hij zich weer inschepen kon, aan giftige uitwasemingen van de grond.

Op die morgen begonnen de sterke aardbevingen tot aan Misenum toe. En tegelijk viel ook de eerste as. Als een pikzwarte wolk door bliksemstralen doorbroken breidde de asregen zich uit en daalde neer op land en zee tot in Misenum toe, zó dicht, dat het pikdonker werd, „niet zoals in een maanloze, bewolkte nacht” schrijft neef Plinius, „maar als in een volledig gesloten donkere kamer.”

Toen de asregen ophield, stond de zon nog aan de hemel. In Misenum, waar geen puimsteen gevallen was, lag alles hoog onder de as. Maar de bewoners keerden ondanks de aardbevingen in hun woningen terug. Pompeji en Stabiae echter waren zo ondergeregend, dat alleen de daken der huizen, die niet ingestort waren, er boven uit staken. Herculaneum was spoorloos verdwenen.

Afb. 15.

Oud Pompejaans huis.

Afb. 16.

Dorische Tempel (te Girgenti).

Opgravingen. Herculaneum lag het diepst. Er boven op is een nieuwe stad, Resina, gebouwd. Het opgraven is dus moeilijk. Men probeert nu door onderaardse gangen in de oude stad te komen en met grote moeite en kosten gelukt dit.

In Pompeji werden dadelijk na de ramp de eerste opgravingen begonnen door de lui, die zich bijtijds uit de voeten gemaakt hadden.

Ze kwamen terug om van boven af in hun eigen huizen in te breken. Maar makkelijk ging 't niet. De aslaag van een paar meter was tot een harde korst geworden. Als je daar maar eenmaal door was, konden de puimstenen makkelijk opgeruimd worden. Iedereen wist natuurlijk, waar goud en zilver bewaard werd. Dat kwam nu te pas. 't Meeste huisraad en kostbaarheden zijn toen verdwenen. Ook dure bouwmaterialen, zoals marmer, werden uitgegraven en weggehaald, zodat van grote marmeren gebouwen alleen stompjes zijn overgebleven. Na die eerste plunderingen bleef die plek verlaten liggen tot voor 200 jaar. Toen is men begonnen Pompeji weer aan 't licht te brengen. Dat is een buitengewoon voorzichtig en moeilijk werk. In manden wordt het stof weggedragen. Met de handen moet alles nagezocht worden, omdat werktuigen zo licht iets beschadigen. $\frac{3}{5}$ van de stad is nu blootgelegd. En 't zal nog 100 jaar duren voor de hele stad weer ontdekt is.

De vondsten. 1°. Wat is er van de mensen gevonden? Aan de rivier de Sarno op enige afstand van de stad zijn een groot aantal geraamten opgegraven, die verpakt lagen tussen hopen gouden sieraden en huisraad. Vermoedelijk zijn al die mensen met hun dierbaarste schatten uit Pompeji naar de haven gevlucht om zich in te schepen of over de brug verder naar 't Zuiden te vluchten. Geen van beide is hun gelukt.

Bij het doorgraven van de aslaag vond men telkens eigenaardige holte's. Niets zat er in. Wat zou dat zijn? Niemand begreep hoe ze ontstaan waren. Totdat er een op het slimme idee kwam, de holttes met vloeibaar gips vol te gieten en daarna de verharde gips voorzichtig eruit te graven. Wat kwam er na die operatie voor de dag? Dat zie je op afbeelding 14. 't Was een man, die na de puimsteenregen zich op straat gewaagd had en onder de as was geraakt. Nu werden alle holttes zo opgevuld en kwamen de mensen weer in gips uit de as te voorschijn presies zó, als ze overvallen waren. Van de slachtoffers in de huizen zijn de geraamtes gevonden. In de kelder van een villa b.v. twintig. Ze meenden daar nog bescherming te vinden, toen 't voor vluchten te laat was.

In de kelder van een boerenhoeve is een man gevonden met meer dan 1000 goudstukken, zes gouden armbanden,

een gouden halsband en prachtig zilveren tafелgerei. Hij was op zijn vlucht hier gaan schuilen.

Maar de meesten hebben nog tijd genoeg gehad en zijn aan de dood ontkomen. Men schat het aantal slachtoffers op 2000.

2°. De *bouwwerken*. Die zijn buitengewoon merkwaardig. Alle openbare gebouwen, tempels, teaters, badhuizen, basilica's zijn Griekse gebouwen. De aanzienlijke partikuliere huizen zijn net een pet met een hoed op: het oude Italiaanse huis met het Griekse erachter tot een gebouw verbonden. Het gewone Italiaanse huis ziet er aldus uit van buiten: afbeelding 15. 't Felle zonlicht, dat van boven in 't „regengat”, en van achter door de „tuin” valt verlicht de vertrekken. Dooie straten zullen dat geweest zijn. Ook de aanzienlijke huizen zagen er van buiten zo gesloten uit. De hoofdstraten waren winkelstraten. Van binnen is de inrichting hoe eenvoudig soms ook, altijd smaakvol.

3°. De *beeldhouwwerken*, muur- en plafondschilderingen, mozaïkvloeren — zijn allemaal *Grieks*. Wat wil dat zeggen? De Romeinen waren toch niet onder Griekse heerschappij! Ze hadden toch de hele wereld met de Grieken inkluis onderworpen! En toch hadden de Grieken hun overwinnaars overwonnen. Want iedere Romein die sjiek wou zijn, deed een Griek na, sprak Grieks en streefde er naar een Griek te lijken. Heel Zuid-Italië en Sicilië was al Griekse kolonie, toen Rome nog een eenvoudige stad van boeren was.

Enige Gebouwen. I. Het oudste gebouw is een *Dorische* tempel uit de 6e eeuw vóór Chr. Omdat er maar een paar stompjes van over zijn, laat ik op afbeelding 16 een beter bewaarde zien. „Dories” wat is dat? Dat is de naam van een Griekse stam. En ook de naam van een bouwstijl, van een *zuil*. De Dorische handelssteden Korinthe en Megara hadden veel kolonies gesticht in Italië 700 v. Chr. Hier vooral staan nog prachtige marmeren Dorische tempels uit die tijd.

De Dorische zuil is de oudste, dus de eenvoudigste. Kijk hem eens aan: net een gekartelde marmeren boomstam.

De Grieken hadden, zoals de andere Indo-Germanen oorspronkelijk zeker ook op een open plek in 't bos hun altaar. De bomen rondom waren de houten zuilen, de hemel het dak. De tempel is daarvan de afbeelding in steen of marmer. Maar alles wijst er op, dat de stenen bouw zich heeft ontwikkeld uit een oude houten bouw. Een gewelf was er niet in. Alles horizontaal en vertikaal. Het gewelf is Romeins.

II. Kijk eens naar afbeelding 17. Dat is het marktplein of „forum”. met de Vesuvius op de achtergrond. Het is de Griekse zuil die aan het plein zijn statigheid geeft. Geen rommelige bouw van winkels en pakhuizen, met hier een hoge spits en daar een ronde koepel, maar de *rustige eenheid* met mooie ruimteverdeling, *zonder eentonigheid*.

Geen enkel partikulier huis stond er. Romeinse boogpoorten gaven toegang, maar alleen aan voetgangers. En toch kwam iedereen er dagelijks. 1°. Bij godsdienstige feesten ging de gemeente naar het forum. Daar stonden drie tempels met altaren er voor. Het plein zelf was dan de *kerk*. In de tempel kwam alleen de priester. 2°. Als je een schaap wou kopen of een zoodje vis of een wollen doek als winterjas kon je ook naar het forum. De markthallen naast de tempel. Een praktische godsdienst. Die markthallen hadden ook ingangen buiten het forum. En vanaf het forum zag je het geroezemoes niet. De grootste markthal heet *basilika*. De bouw der *christelijke*

Afb. 17.

Pompeji. Het Forum.

kerk heeft zich uit zulke markthallen ontwikkeld. De oudste maken door hun feestelijk innerlijk dan ook meer de indruk van danszalen. Waar nu het koor met altaar staat, stond in de markthal de tribune der rechters. Marktruzie's werden hier meteen beslecht. De rechters hadden dus dagelijks volop werk.

3°. De bestuurskollege's hadden hier hun lokalen. Voor alle gemeente- en politiezaken moest je op het forum zijn.

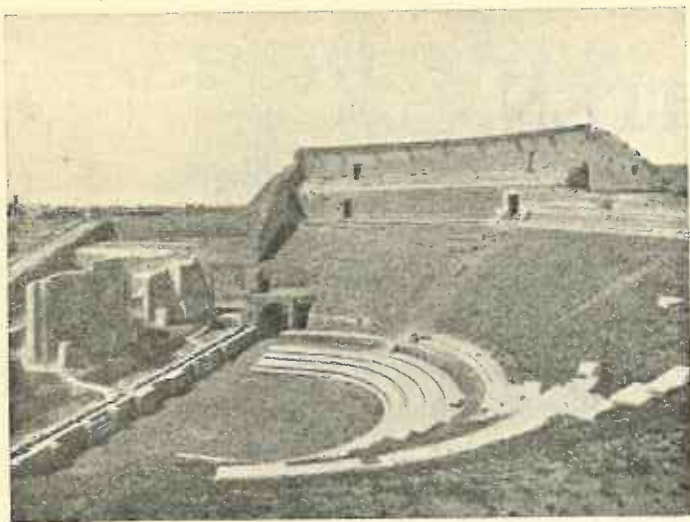
4°. Rondom waren vóór alle gebouwen ruime zuilengalerijen ter beschutting tegen zon en regen. Hier waren de wandelgangen en de sociteit voor gegoede klaplopers. Het hele plein was gewoonlijk een groot openluchtcafé.

5°. Het was het museum van de stad. Van de talrijke marmeren beelden, die hier in hun passende omgeving in de stralende zon schitterden, zijn alleen de voetstukken teruggevonden. De wandbeschilderingen vormden het schilderijmuseum.

6°. Alle politieke vergaderingen werden hier gehouden. Zaalhuur kenden ze niet. Het grote stenen podium voor sprekers stond vóór de hoofdtempel. Voor een cursusvergadering kon je een hoekje van het forum met mekaar afspreken. Maar de politiek beperkte zich in hoofdzaak tot de keuze van beamtenden en bestuurders.

7°. De publikatie's, wetten en verordeningen werden voor aan de tempel van Jupiter bevestigd. Op een wand-schildering zie je burgers de kennisgevingen lezen. „De stadskrant” was het hier.

8°. In de zuilengalerijen rondom was nog de grootste afwisseling. Dat blijkt uit gevonden wandschilderingen van tafelen uit de zuilenhallen. Daar waren ook scholen. Op een afbeelding staat een belangrijk moment in de opvoeding afgebeeld. Een grote jongen heeft een stout jochie op zijn nek en houdt de armen van de booswicht over zijn schouderaars geslagen stevig vast. Een ander hulpie van meester houdt het stoute jong bij zijn benen vast. De meester slaat met een bosje roeden er kalm op los, op het blote zitvlak van het slachtoffer. De anderen wachten met de les, tot die film afgelopen is. Enkele voorbijgangers kijken voldaan of medelijdend toe. Een eindje verder zit een schoenmaker bij zijn tafeltje sandalen voor een juffrouw te repareren. Naast hem prijst een koopman zijn hamers en beitels aan een paar kijkers aan. Een eindje verder is de gaarkeuken, waar een paar vrienden juist een warm bakkie soep naar binnenwerken. En aan de overkant zit een briefschrijver, die je voor een stuiver een brief schrijft, als je 't zelf niet kunt.

Afb. 18.

Pompeji. Het grote teater.

9°. Ten slotte was het forum het feestplein, concertgebouw en toen er nog geen apart gebouw voor was: de plaats der gladiatorenspelen en stierengevechten.

III. Op afbeelding 18 zie je het grote teater — waar Griekse of in 't Latijn bewerkte Griekse toneelstukken en operettes werden opgevoerd. Een stadje als Pompeji had er wel drie, één voor 5000 toeschouwers, een tweede voor 1500 toeschouwers. Aan de gevonden teaters kan men o.a. de verbreiding der Griekse kunst in het Romeinse wereldrijk zien. *Ieder provinciestadje had zijn teater.* Overal, ook in Noord-Afrika liggen nog de ruïne's van verscheidene grote teaters, alle in dezelfde stijl gebouwd. Achter dit teater in Pompeji was een groot plein met zuilengalerij en vertrekken rondom en een park in 't midden tot foyer ingericht. Later is dit in Romeinse tijd tot gladiatorenkazerne omgebouwd voor rondtrekkende gladiatorenroepen. Verschillende rijke Romeinen hadden hun partikuliere gladiatorenroep.

Eén (of meer) kamers waren als sel ingericht voor gestraften. Daarin zijn voetijzers gevonden, waar ze op een rijtje konden ingeklemd worden. De geraamtes van 4 gevangenen zijn in die sel gevonden. In een andere kamer vol gladiatorenwapens lagen 18 geraamtes en — héél gek — een geraamte van een vrouw, rijk met gouden sieraden beladen. Dat de beste gladiatoren vaak lievelingen van Romeinse dames waren, blijkt uit opschriften. Het gladiatorengevecht was de sport voor de Romeinen.

Ze waren er net zo gek op als onze Zondagsmensen op voetbal.

In géén Griekse stad is ooit een amphitheater voor boks -en steekpartijen gebouwd. Het is een *echt Romeins gebouw*. In Rome stond er een, dat 80.000 toeschouwers kon bevatten, „het kolosseum”. Voor zulke massagebouwen was de Griekse techniek absoluut ongeschikt. Het geweldige, grote, massale is in overeenstemming met het grootse van het Romeinse rijk. De Romeinen zijn de ingenieurs van Europa geweest.

IV. De Grieken hadden hun badhuizen (thermes). De Romeinen hebben ze overgenomen en er met hun techniek *paleizen* van gemaakt. Het zijn de meest-typiese Romeinse gebouwen. Nergens was de luxe zo groot. Rijke klaplopers brachten hier hun dagen door.

Ruimtes voor allerlei bad- en zweminrichtingen, zweetruimtes in de open lucht, sportterreinen voor atleten- en balspelen, concert-café's en bibliotheek, *alles* verenigde zo'n gebouw tot één prachtig architectonies geheel, rijk versierd en beschilderd. Het geheel was sentraal verwarmd, voor zover 't nodig was, met warme lucht onder de vloer en in holle wanden.

In Pompeji zijn tot nu toe twee dubbele en een enkel stadsbadhuis gevonden en twee partikuliere.

Slot. De prachtige wandbeschilderingen, die allemaal verhalen uit Griekse sagen en godenleer weergeven, sla ik over. Een eigenaardige tegenstelling tot die deftige schilderijen vormen de afbeeldingen uit het dagelijks leven op de *buitenmuren* der volkshuizen geschilderd, voor ons van veel meer belang, omdat ze het dagelijks leven der bevolking vereeuwigd hebben. Koopsce'ne's, kroegsce'ne's, schoolsce'ne's, stilleven's enz.

Die witte buitenmuren waren voor alle publikaties geschikt. Een kandidaat werd aanbevolen met het onderschrift: „hij zal de geldbuidel goed dicht houden.” Een kandidaat dus van de veiligstellingspartij van de Pompejaanse gulden.

Een kandidaat voor politie-inspekteur wordt afgemaakt met het onderschrift: „Hem wensen alle spitsboeven tot inspekteur”. of „alle suffers en drinkebroers”.

Programma's voor spelen en toneel werden op de muren geschilderd. Advertenties als de volgende: „Een koperen vat is uit deze winkel verdwenen; die het terugbrengt krijgt een riks, die de dief aangeeft, nog meer.”

Als je iemand niet tuis trof, schreef je je visitekaartje op de muur. Eén daarvan luidt: „Samius wenst zijn kollega, dat hij zich op mag hangen”. De kunst van lezen en schrijven was zo goed als algemeen, veel meer dan nu.

Woorden van Marx.

De produktiewijze van het stoffelijk leven is de voorwaarde voor het hele sosiale, politieke en geestelijke proces des levens. Het is niet het bewustzijn der mensen, dat hun zijn, maar hun *maatschappelijk zijn*, dat hun *bewustzijn* bepaalt.

Zur Kritik der politischen Ökonomie. 1859.

Sosiale revolutie is de door veranderingen der maatschappelijke grondslagen bewerkte meer of minder snelle omwenteling van de gehele juridiese en politieke bovenbouw der maatschappij.

Voorrede v. Zur Kritik der politischen Ökonomie. 1859.

De Kommunistiese revolutie is het radikaalste breken met de overgeleverde eigendomsverhoudingen.

Kommunisties Manifest. 1848.

De arbeider moet op zekere dag de politieke macht in handen hebben om de nieuwe organisatie van de arbeid te grondvesten. Hij moet de oude politiek omverwerpen, die de oude instellingen in stand houdt..... Maar wij hebben niet beweerd, dat de wegen om dit doel te bereiken, overal dezelfde zouden zijn. Wij weten, dat men met de instellingen, de zeden en de traditie der verschillende streken rekening moet houden, en wij ontkennen niet, dat er landen zijn als Amerika, Engeland enz., als ik uw instellingen beter kende, zou ik er misschien bijvoegen Holland, waar de arbeiders op vreedzame wijze hun doel bereiken kunnen. Maar niet in alle landen is dit het geval.

Marx op een volksvergadering te Amsterdam. 1872. Aangehaald bij Kautsky, Democratie of diktatuur. Blz. 10.

GEDICHTEN.

HET KOREN.

DOOR MARGOT VOS.

De aren, de aren
Staan zwellend en zware
Van rollende waren,
Van glinsterend goud,
Komt snel, eer de winden
De korrelen vinden,
Ze dansend verzwinden
In weide en woud!

Komt snel, eer de regen
Hun glans doet vervegen,
Eer over de wegen
Het herfstblad holt!
De sikkels geronden,
De schoven gebonden,
Bij wagen vracht blonde
In de schuren gerold!

Op donkere delen
Daar bloeit het zoo gele,
Daar staan er al velen
Bij vroegen dag.
Daar is het een dorschen
Op guldene torsen,
Daar luiden de forschen
Den vlegelslag.

Het graan is gebleven;
In schuddende zeven
Wordt zuiver gewreven
Wat malen moet.
Als vreugd in den wandel,
Als vloek in den handel,
O boertje, behandel
Het koren goed!

MEI!

DOOR J. W. JACOBS.

Door de poort, daar komt de Mei
en over den weg, daar naderen wij.
Hoog in de lucht hangt een zingende merel,
tusschen ons in zingt een vroolijke kerel.
En boven ons uit dreigt een wolk als een krater
en ver van de aarde een honend geschater,
Maar de donkere wereld, die gaan we voorbij!
Want: de merel en de schater,
en de kerel en de krater,
zijn wij!

Door de poort, daar komt de Mei!
Zij maakt ons zoo heerlijk, vroolijk en blij.
Over ons uit hangt de hemel te droomen,
tusschen ons in is de hemel gekomen.
Al dreigt ook de stad met haar sombere torens
star tot den hemel om al dit verloren!
Maar de donkere stad, o die zijn we voorbij!
Want: de zangers en de merels,
en de jonge roode kerels,
zijn wij!

Door de poort, daar komt de Mei
en over den weg al dansende wij.
Zoet is de lucht van de wuivende bloemen,
tusschen ons in is een bij aan het zoemen.
En achter ons dreigt nog de stad als een trechter
en hoont nog een fluit om de muitende knechten!
Maar de sombere wereld die zijn we voorbij!
Want: de trechter en de fluit,
en de zanger en de mouter,
zijn wij!

NEDERLANDSE LANDSCHAPPEN

DOOR AUG. REITSMA.

WESTELIK NOORD-BRABANT EN DE ZEEUWSE EILANDEN.

WANNEER men in onze noordelijke provinciën over Brabant spreekt, krijgt men een enkele keer nog wel eens de indruk, of de mensen daar menen, dat dit hoekje van ons vaderland toch eigenlijk anders is dan de rest: een oord, dat als bij toeval binnen onze grenzen is verdwaald geraakt en waar al zo iets van de vreemde in de lucht zit.

Deze zonderlinge opvatting is voor een deel misschien gegrond op oude historische verhoudingen, nog daterend uit de tijd van de Republiek der Zeven Provinciën en die in de geest der mensen zijn blijven voortleven, ook nu de toestand geheel anders is geworden. Brabant was toen door de andere gewesten niet als gelijkbetroefde in de Unie opgenomen; 't werd beschouwd als veroverd gebied, waarover men de baas mocht spelen. In de geschiedenis van ons land tijdens de Republiek hoort men dan ook vrijwel nooit van dit gewest spreken.

Maar dit eigenaardig oordeel over Brabant berust zeer zeker ook nog op iets anders: namelijk op de alles-overheersende positie van de Katholieke kerk in deze provincie.

Ongetwijfeld is ook in Nederland ten noorden van de Moerdijk het Katholicisme een faktor van grote betekenis in het politieke en maatschappelijke leven. Maar het kerkelijk leven onzer Roomse landgenoten, hun geloofsleven, treedt daar niet op de voorgrond. Het speelt zich af binnen de muren der huiskamers en der kerken en krijgt daardoor voor de niet-Katholieke iets mysterieus, iets vreemds, waar hij zich geheel voelt buiten staan. De eigenaardige plechtigheden en ceremoniën van de kerkdienst, de gehoorzaamheid, waarmee de Roomse zich onderwerpt aan allerlei plichten, liggen zo geheel buiten zijn sfeer, dat hij er niets van begrijpt.

En zie, dat alles nu treedt in Brabant sterk naar voren. Daar vindt men kerken en kloosters zonder tal, daar ziet men overal de paters in hun sombere kleding, de zwaargebaarde monniken in hun grove pijen; daar trekken processie's langs de wegen, daar viert men voor de vasten vrolijk en uitgelaten Carnaval. Dit alles doet de bewoner der noordelijke provinciën vreemd aan.

Maar wie werkelijk land en volk wil leren kennen, moet ook dit zeer kenmerkende van Brabant ondergaan en nergens zal het Katholieke leven zich schoner aan hem openbaren, dan in enkele van de heerlijke kerken, die deze provincie telt.

Wij denken dan wel in de eerste plaats aan dat wonder van bouwkunst, de beroemde Sint-Janskerk te 's-Hertogenbosch. De rijke zijgevels met hun weelde van beeldhouwwerk, de machtige koepel, die het midden kroont, maken een overweldigende indruk. Vooral het Noorderportaal, gewijd aan de Moeder Gods, wier beeld aan de middelste deurpijler is aangebracht en waarboven de gevel in een lijst van slanke pinakels en gekroond door een kantwerk van lichtig ornament, zich massief en toch ook weer vol fijnheid verheft, treft de toeschouwer door zijn schone verhoudingen en nobele versiering.

Beelden van heiligen, Bijbelse figuren, vorsten en vorstinnen omgeven de Moedermaagd en zijn ook aangebracht op de kapellen, die dit schone middenstuk belenden.

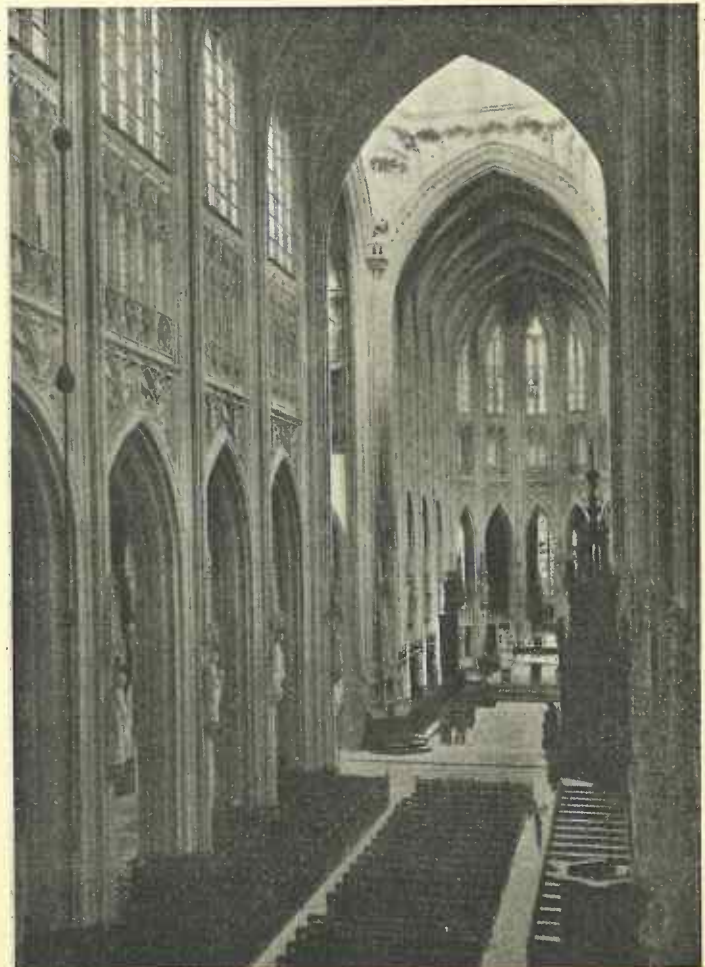
Typies doet daartussen het beeld aan van een half-liggende burger, die neerkijkt op een omgevallen ketel met kleine ronde balletjes. Het is de bekende figuur van de „erwtenteller.”

Het oude verhaal zegt, dat het de beeltenis is van de bouwmeester der kerk, die toen zijn vrouw hem als maal op het karwei een ketel erwten bracht, dit eten naar beneden schopte en verontwaardigd uitriep:

„Is dat nu kost voor eenen man,
„Die een braspenninc winnen kan.”

Of 't waar is, zouden we niet durven beweren; misschien is 't beeld een speelse uiting van een Middeleeuws kunstenaar, die als zovele van zijn broederen er vermaak in vond te midden van al dit heilige even in zijn werk de snaakse lach te doen klinken. Voor deze mensen stonden het verhevene en het gewoon menselijke nog niet zo ver van elkaar.

Ook het inwendige van dit machtig kerkgebouw is van een diepe schoonheid. In het middenschip, dat voor de godsdiensttoefening wordt gebruikt en waar de rijkgebeeldhouwde preekstoel zich bevindt, vallen vooral de slanke doorgaande pijlers op, die in de nok zich, als in gebed gebogen, door de gewelven verenigen. In het

De St. Janskerk te 's-Hertogenbosch.

koor, dat zich hierbij aansluit, staan de kunstvolle oude priesterbanken en onder een statige troonhemel ziet men de zetel van de bisschop. Hier bevindt zich ook het hoofdaltaar.

Uit de hoge spitsbogenvensters in het bovenste gedeelte van het schip daalt het licht in tere bundels neder en geeft de rijke kleurenweelde een zachtheid, die vol stemming is. Nog dieper is de toon der kleuren in de kleine zijkapellen, die de kerk omgeven en vooral vroeger ware schatkamers waren. Veel van die rijkdom is verloren gegaan, deels in de godsdienststrijd, deels door onverschilligheid ook van Katholieke zijde.

Zo werd b.v. het koor vroeger afgesloten door een prachtig marmeren oxaal met kunstig bewerkt hek. In 1866 verkocht het kerkbestuur dit sieraad voor 1200 gulden aan een antiquair, die het kort daarop van de hand deed voor bijna 11000 gulden aan 't South Kensington museum te Londen. Het was toen een tijd, dat men hier in ons land weinig voor oude kunst gevoelde. Heel wat mooie dingen werden in klinkende munt omgezet, en fraaie oude gevels, die door de tijd hadden geleden, brak men af of ging ze restaureren op foielelike wijze, zonder enige kennis van zaken. Twee mannen zijn daar toen met grote volharding tegenop gekomen: de vermaarde architect *Dr. Kuypers*, bouwmeester van 't Rijksmuseum en 't Centraalstation te Amsterdam, en de energieke *Jhr. Victor de Stuers*. Door hun optreden heeft zich de publieke opinie gewijzigd. Men ging de zorg voor oude kunst als regeringszaak beschouwen en ook particuliere verenigingen zijn opgericht, die dit schoon uit langvervlogen tijden zoeken te behouden. Het restaureren der oude gebouwen is nu toevertrouwd aan kundige leiders. De Sint-Janskerk is er een treffend

In het Mastbos bij Breda.

Ven bij Oosterwijk.

voorbeeld van. Want het gebouw had ontzettend geleden. Ons vochtig klimaat tast beelden en ornamenten aan en doet ze langzamerhand verwerpen.

Een gedeelte van het kerkgebouw vertoont nog de desolate toestand, maar de tijd is niet verre meer, dat de kerk in volle luister zal prijken.

Eenzelfde verjongingskuur ondergaat een ander bedehuis in Brabant n.l. de Grote Kerk te Breda. Naast de weersgesteldheid heeft hier vooral het vandalisme der Beeldenstormers verwoestingen aangericht. Als men het inwendige van dit gebouw rondgaat, wordt men smartelijk getroffen door de treurige ontreddering, die hier de blik aanschouwt. Tal van grafmonumenten zijn geschonden, maar één, het schoonste van alle, bleef bewaard. Het is de tombe van graaf Engelbrecht II van Nassau en zijn vrouw Cuneberg van Baden.

Wij hebben wat uitvoerig deze twee kerkgebouwen besproken, omdat we menen, dat wie van reizen en trekken houdt, zich niet alleen moet bepalen tot het zoeken van natuurschoon, maar ook, het mooie van onze oude steden en oude kunst moet leren waarderen.

Wie daar eenmaal oog voor heeft gekregen, heeft zichzelf een bron van genot geschonken.

Maar nu zeggen we de stad vaarwel en trekken naar buiten. Wilt ge een aardige fietstocht maken om dit Brabantse land goed te zien, begin dan uw reis bij de hoofdstad, Den Bosch. Een beschaduwde straatweg voert over Vucht naar Boxtel. Op enkele plaatsen is aan weerszijden van de straat bos en vooral reizigers uit onze vlakke, boomarme noordelijke provinciën, gaat hier 't hart open. Zij snuiven vol welbehagen de heerlijke dennenlucht in.

Maar reeds verdwijnt het dicht geboomte en ge komt in het stroomgebied van de Dommel, het aardige riviertje, dat tussen zijn frisgroene oevers voortschiet en waarin schilderachtige groepjes opgaande wilgen zich spiegelen.

Na Boxtel voert uw weg langs een fietspad naar Oirschot. Het is een aantrekkelijk gedeelte van de tocht. Hoge bomen, langs dit vriendelijke weggetje, maken het er heerlijk koel en ge ziet aan weerskanten het aardige landschap, de boerenhuisjes, verscholen in het groen, de kleine akkertjes, beschut door laag struikgewas en de frisse weiden. Daar doemt de zware toren van Oirschot voor ons op, een steile reus, die trots op alles neerziet.

Nu naar rechts over een ietwat saaie grindweg, maar slechts voor een ogenblik, want eensklaps ziet ge om u de heide en ge slaat rechts af, er dwars door heen.

Kom er in Julie en Augustus, als 't heidekruid bloeit en de uitgestrekte vlakte is als een golvende roze zee,

Stadspoorten.

Zierikzee.

waarboven de strakke witte hemel straalt. Aan de horizon ziet ge de bossen en ge zwoegt, vol begeerte naar hun groene koelte, voort langs het mulle pad. Een enkele lage struik aan de rand van een ondiepe poel biedt geen schaduw.

Als ge hier 's avonds rijdt staan die lage boompjes daar als stille getuigen van uw tocht en als dan uit de plas de vreemde witte nevels in lange slierten wuivend omhoog gaan is 't of een geheimzinnig leven daar beweegt. Zo is waarschijnlijk 't verhaal ontstaan van de *Kattenkuil* bij *Tichelt*, een plaatsje meer westwaarts gelegen ten zuiden van Breda. Wilt ge het horen in Brabantse tongval?

„De Kattenuil plocht vruger mar ne vervèrelijke kuil te zen, en ginne wonder, want ze hebbe der doar al veul mee de kladde g'ad. Asge der overdag nève goat, dan zieder niks, mar asge der 's naachts om twaolluf ure, turbij komt, dan zit heal de kuil vol katte, die er den kattendans houë. Die katte houë bekoare oallemaal mee de poate vast en danse dan in de rondte. En as z'ow zin, dan komme ze noar oew toe en trekken oew in de kuil en dan môtte mar mee daanse. Dor is nog is ne vent turbij gekome, die bedronke woar. De katte pakten um oan en ze daanste mee um in de kuil: en omdat i zat woar, kon ie der nie uit en i most lèvend in de kuil verzuipe. Op ne andere kear kwaamp er 's naachts is ne slaachter vuurbij. Tun ie er tegenover woar, kwaampen er ook verschaaie katte vur den dag; ze sprunge vur um en ater um, mar d'n slaachter haai zen groat slaachtersmes bij um en hij begon der mee da mes onder te hakke, mar konder gin ean van raoke. Tun gonk i op d'n laop en hij woar blij dat i der vanaf woar.”

Gij zijt ondertussen over de hei bij de bossen gekomen; nog even trappen en daar ligt Oisterwijk. Dit is misschien wel het mooiste gedeelte van Brabant. In deze provincie vindt men op verschillende plaatsen kleine plassen en meren, waarschijnlijk nog afkomstig uit de ijstijd, toen machtige stromen hier hun water heenvoerden. Veelal liggen die meertjes in de open heide, maar bij Oisterwijk zijn ze door de bossen omgeven en daardoor heeft deze streek een wondere schoonheid gekregen. Als het zonlicht door de hoge dennebomen speelt op het met mos bedekte zand en glinstert en fonkelt in het donkere water der „vennen” dan is men als in een sprookjesland, waar de vriendelijke elfen dansen tussen de lage struiken. In het hoge riet langs de oever zingen en kwetteren de honderden vogels, die hier huizen en mooie moerasbloemen steken hun kopjes uit het groen. In de herfst is er een kleurenweelde, die ons doet denken aan het rijke koloriet van de schilderijen van Theophile de Bock.

Maar ook kan het er somber zijn en droef als een landschap van die grote Brabander Vincent van Gogh.

Om de Oisterwijkse bossen strekt zich de heide uit. en geeft gelegenheid tot heerlijke zwerftochten.

Oostwaarts komt men over Tilburg bij Breda, waar het Mastbos met zijn statige lanen en aardig kasteeltje een geliefkoosd plekje is. Nog verder ligt het Liesbos bij Prinsenhage en heel in de uithoek ten zuiden van Bergen op Zoom is de Wouwse plantage nog wel een bezoek waard.

Het dorpje, dat in de nabijheid van dit laatste bos ligt, 't kleine, onbeduidende Wouw, heeft een oude kerk met prachtige koorbanken, die uit een Antwerpens klooster afkomstig zijn.

En zo naderen we de grens van Brabant en waait ons de wind over de Zeeuwse stromen reeds tegemoet. Bij Bergen-op-Zoom hebben we het eindpunt bereikt. Een stadje vol historische herinneringen. Tot tweemaal toe heeft de Spanjaard het getracht te nemen. Het mooie, klankvolle lied: „Bergen op Zoom, Houdt u vroom!” vertelt ons van die bange dagen.

Van de oude vestingmuren, door Menno van Coehoorn aangelegd, die eens de vijand moesten keren, is nog een enkel brok over. De tegenwoordige kazerne was eens het statige Markiezenhof en het kloelke stadhuis met zijn deftige gevel getuigt ook nog van roemrijker dagen.

Het beleg, dat de Fransen in 1747 de stad deden ondergaan, heeft veel van het oude schoon vernietigd. Een hevig bombardement deed toen kerk en toren in vlammen opgaan.

Wanneer men door de Gevangenpoort gaat, komt men aan de haven van Bergen, die uitmondt in de brede Oosterschelde. Deze machtige zeearm verdeelt de Zeeuwse eilanden in twee netjes gerangschikte rijen. Voor de toerist bezitten om verschillende redenen Walcheren en Schouwen de grootste aantrekkelijkheid, maar ook

Plompe Toren op Schouwen.
Enig overblijfsel van Koudekerke.

de andere hebben alle iets eigenaardigs. Op *Tolen* zijn het de oude plaatsjes, allereerst wel het stadje van die naam met zijn straatjes, zo smal, zo smal, dat het is of de huisjes dichtbijelkaar zijn geschoven om het drukke leven te beletten hun vredige rust te storen. De hoge gevel van 't stadhuis is er als verdwaald en de massieve kerk ligt er gelijk een goedige reus te dromen te midden van dit stille wereldje.

Scherpenisse en Maartensdijk zien er, wanneer men ze van de straatweg in het oog krijgt, met hun kleurige daakjes en coquet torentje uit als een „echt-Hollands schildersgrapje.”

Heel anders is *Zuid-Beveland*. Kom in 't voorjaar in de buurt van Wemeldinge, als de boomgaarden in volle bloei staan. Ge ziet het Lentefeest der natuur! Kom in het begin van de zomer, als de sappige kersen zich vertonen tussen het groen, als jong en oud bezig zijn met de pluk en de kleine jochies met ratels en hun eigen hoge stemmen de snoepende spreuwen verjagen. Wat een bedrijvigheid!

Meer westwaarts liggen de uitgestrekte bouwlanden. Wie in Augustus van de hoge boomdijk die golvende gouden zee heeft aanschouwd, kent de rijkdom van dit land, d. w. z. de rijkdom van — de grote boeren. Die rijden op marktdagen naar Goes, het middelpunt van dit eiland, „hun glanzende peerden te kijk, en hun wijf in heur Zondagse wezen.”

Wat 'n pronkzucht in die Zeeuwse boerinetjes! Vooral de Zuidbevelandse kleding is vol kleur en nog weer vol verscheidenheid. Aan het pak kunt ge de Katolieke boeren en boerinnen onderkennen van de Protestantse. De leuke hoedjes der mannen zijn ongelijk en ook de luchtige vleugels van de kanten mutsen der vrouwen. Bij de Roomsers zijn ze rechthoekig, bij de Hervormden rond.

Maar ook in hun levenswijze en geaardheid verschillen beide sekten. De Protestant is stijf, stug, de Katoliek kan ook de fleurige zijde van het leven waarderen. Een oud volkspel b.v. als het gaai- of vogelschieten komt nog voornamelijk op de Roomse dorpen voor. Weet ge hoe het gaat?

Buiten het dorp staat een „steng” aan wier top op feestdagen dwarsstengen worden bevestigd. Daarop plaatst men vogels van kurk met pluimpjes opgesierd. Bovenop troont ook zo'n diertje.

Met pijl en boog schiet het jongvolk naar de vogels en ieder tracht de meeste punten te verwerven. Jongens met hoeden, wier brede randen hun gezicht beschermen, zoeken de pijlen op, die geen doel raakten. De prijswinner is schutterkoning voor het jaar. Wie enige jaren achtereen die titel voert, wordt keizer.

Behalve met pijl en boog, schiet men ook wel met geweren.

En nu komt ons misschien onwillekeurig 't aandoenlijk verhaal van de dichter Staring in de gedachte „'t *Vogelschieten te Terborg*” waarbij de jonkman, die bij elke ronde de hoogste punten haalde, door een noodlottig toeval zijn bruid doodt.

Er is een tegenhanger van deze droeve historie n.l. „*Rosje*” van Bellamy, een Zeeuwse vertelling. Er bestond in vroeger dagen een ruw gebruik, dat jongemannen aan het strand de meisjes een eind in zee droegen, zich vermakend met het angstig gegil der deerntjes. In Bellamy's ballade komen een jonge man en zijn meisje daarbij om 't leven.

Een Zuid-Bevelands vermaak zal dit wel niet zijn geweest, daar 't eiland niet aan zee ligt. Bellamy was van *Walcheren*, geboren te Vlissingen. Een enkel woord ook over dit eiland.

In de kerk te 's-Heer Arendskerke.

Kan men Zuid-Beveland de rijke akker van Zeeland noemen, Walcheren is de vriendelijke tuin.

Over de prachtige oude steden Middelburg en Vere behoeven we niet uit te weiden, daar in de vorige jaargang van ons tijdschrift daaraan een afzonderlijk artikel is gewijd.

Maar het bekoorlike land van Walcheren, zo rijk aan afwisseling is ook de moeite waard.

Een wandeling of fietstocht langs de gezellige, bochtige oude wegen, tussen groene heggen, die de velden afsluiten, langs de heldere boerenhuisjes en door de nette dorpen met hun oude, oude torens is reeds een genot opzichzelf. „Knus.” dat is er het rechte woord voor. En de aardige boerenkleding, vooral die der komieke jongetjes, met hun lange broeken en oude-mannetjesjasjes en die der hupse meisjes met hun grootmoederlike mutsen en rokken past hier wel goed in deze omgeving.

Weer iets heel anders biedt de noordkust. Wilt ge een heerlike middag genieten, wandel dan eens van Vere over Vrouwenpolder en Oranjezon en daarna door de bossen der Manteling naar Domburg. 't Is een fikse tippel, een uur of vier, vijf. Eerst hebt ge, als ge van de hoge dijk omziet een verrukkelijk panorama van Vere en dan gedurende de verdere tocht links het wijde uitzicht over akkers en rechts..... O, ik wou dat ge daar eens kondt wezen op een prachtige zomermiddag; dan zoudt ge het zien, dat wonder: de stille, blinkende zee, zo kalm als een spiegel met hier en daar het tere geelbruin der zandbanken en boven alles de wazig-blauwe hemel, waartegen de heerlike meeuwen zich in zwierige lijnen bewegen.

Wie dat eens heeft genoten kan er telkens en telkens naar terugverlangen, als naar iets heel sereens in zijn leven.

In de Oranjezon, een oude boerenherberg met schaduwrijke tuin, is het zalig rusten en dan volgen weldra de bossen van Domburg.

De avond begint gauw te vallen onder het dichte geboomte. Als een betoverd slot ligt het oude kasteel Westhoven daar in het groen. Het is er zo stil, zo stil, dat de hazen en konijnen het wagen hun schuilhoeken te verlaten en ze houden hun grappige vergaderingen, ze spelen hun levendige spelletjes op een open grasveldje en als ge maar bescheiden zijt en rustig langs hen heen gaat, vluchten ze niet voor de naderende mens.

Zo komt ge bij de eerste villa's van de badplaats Domburg en kunt er nog juist de zon in zee zien ondergaan.

Misschien, dat u al die vakantiehoudende badgasten

De vrijers dragen de meisjes in zee.

niet bevallen. Het zuidwesten van Walcheren biedt rustiger oorden. De eenzame, hoge, soms woeste duinen van Valkenisse zullen u wel meer aantrekken. We kunnen die streek als kampeerplaats aanbevelen.

Zo kunt ge dus in overvloed van 't Walcherense land genieten. Wie met de mensen wil kennis maken moet de markt te Middelburg bezoeken en wilt ge een typies volksfeest zien, ga dan op Pinkster-drie het ringrijden te Nieuw- en St. Joosland bijwonen.

Zaterdag, 8 dagen voor Pinksteren geeft de burgemeester op verzoek van een paar jongelui verlof tot het ringrijden op de openbare straat. Bij een herbergier wordt de lijst neergelegd, waar de liefhebbers op Pinkster-Maandag te één ure hun namen laten inschrijven.

Als allen bijeen zijn wordt er geloot om de rijbeurten. Vervolgens gaan vier of vijf der deelnemers naar Middelburg om de prijzen te kopen, een paar anderen kiezen bij een manufakturier in 't dorp zijden linten uit, die bij elk der gekochte prijzen worden gevoegd. Deze linten geven de prijswinnaars aan de boerin van de hofstede, waar zij hun paard ter leen krijgen.

Reeds om 6 uur in de morgen begint des Dinsdags de pret. De rijders stellen zich op aan de beide uiteinden der baan, zodanig dat nummer 1 en 2 afrijden aan het ene einde om nummer 3 en 4 af te halen op het andere einde en zo vervolgens.

In het midden van de baan staat aan weerszijden een paal waartussen een touw wordt gespannen. Hieraan hangt een verschuifbare koker, waarin de ring wordt geplaatst.

Vol moed wordt nu de kamp begonnen.

Wie een der gekochte prijzen wint, mag niet weer meerijden. Het lint, dat bij de prijs behoort wordt hem over de schouder gehangen en hiermee stapt hij dan zegevierend rond.

Gewoonlijk zijn tegen het middaguur de gekochte prijzen „afgereden.” Na een uur rust wordt nu gestreden om gekregen prijzen.

Als laatste prijs hangt aan de paal een houten pollepel. Als een der rijders de ganse dag de ring niet heeft gestoken, wordt hem de lepel geschonken. Maar meestal is dit niet nodig. Dan wordt ook om dit „kunstvoorwerp” met veel lust gereden.

Na het rijden wordt er nog tot laat in de nacht kermis gehouden. En zie dit en nog iets anders is de keerzij der medalje.

Het is n.l. een gebruik, dat de winnaar, zodra hij een prijs heeft „afgestoken” naar de herbergier gaat om de

„suikerkomme” te halen, een grote kom met een halve liter brandewijn en wat suiker. Een eetlepel is daar ingeplaatst en elk der deelnemers neemt een lepel vol drank op de goede afloop. Maar al te vaak komt de ruiter, die 's morgens zo vrolijk te paard zat, 's nachts dronken tuis. Waarom moet die drank ook altijd veel onschuldige vreugd verstoren?

Wij betreuren, dat mooie oude dingen en aardige gebruiken verdwijnen, maar wij zouden het van harte toejuichen als die afschuwelijke oude drinkgewoonte feest te vieren, zonder één enkele wanklank werd verbannen. Dan eerst zal het mogelijk zijn vrolik

En nu naar de overzijde van het brede water, naar Schouwen. Het eerst een kijkje in Zierikzee, de stad vol oude herinneringen, mooie oude poorten, rijke oude gevels, rustige grachtjes en een baas van een oude toren. En dan de poort uit en een tocht ondernomen door het aardige eiland. In de nabijheid der dorpjes lagen vroeger de buitenplaatsen der aanzienlijke Zierikzeese geslachten of de kastelen van de nog oudere adel. Van enkele is nog iets overgebleven zo b.v. van 't slot Moermond bij Renesse. Maar meestal zijn de nog al pralende grafmonumenten die de grote heren zich in de eenvoudige dorpskerkjes lieten oprichten 't enige bewijs, dat ze hier hebben geheerst. Men vindt in de vriendelijke dorpsstraatjes enkele aardige antieke geveltjes o.a. 't raadhuis te Dreischor. En 't stadhuis te Brouwershaven is een meesterwerk. In deze stad staat ook een standbeeld voor de dichter Jacob Cats, die hier werd geboren.

Maar jeugdige reizigers worden natuurlijk 't meest aangetrokken door de duinen. Ze zijn hier op Schouwen deels goed onderhouden en bieden heerlijke plekjes. De staatsduinen in 't noorden zijn smal en woest en verplaatsen zich voortdurend door de felle zeewind landwaarts, zodat streken, die eens aan de binnenkant der duinen lagen nu aan de zeezijde liggen. Vandaar ook dat men zelfs op 't strand een strook veengrond vindt, die eens achter de duinen is ontstaan in poelen en plassen.

Voor de vogelliefhebber is 't hier een paradijs. Hij vindt er nesten van allerlei vogelsoorten en zeker zal hij ook aan de zuidkant van 't eiland genieten. Daar heeft men achter de Scheldedijk nog een binnendijk gelegd. De ruimte tussen beide is een ondiepe poel met kleine eilandjes. Daarop en in't omliggende land leven duizenden meeuwen en sterntjes, die de lucht vervullen met hun gekrijs en vooral hevig te keer gaan als men hun domein nadert. In dichte drommen vliegen zij dan om de bezoeker en trachten hem zo af te schrikken.

Maar de mensen laten zich niet gauw verbidden.

Dat ondervonden eeuwen geleden ook een meermin en haar echtgenoot, de meerman. Vissers van Westerschouwen, zegt de legende, hadden het vrouwtje in hun net gevangen en voerden het zeewonder mee, hoe zij ook smeekte haar in haar element terug te laten keren. De bedroefde meerman volgde al zwemmend, het schip, en voegde zijn beden bij die van zijn vrouwtje, maar de vissers bespotten hem. Toen stierf de zeemeermin nog dezelfde dag en de verbitterde meerman droeg zand aan en versperde de haven der eens machtige stad, zodat geen schip er meer kon binnenvallen. De handel verliet en Westerschouwen werd een onbeduidend gehucht.

De macht van de zee hebben de mensen wel hard gevoeld. Soms rukte zij ganse streken weg, hele steden en dorpen werden verzwolgen, elders heeft zij door verzanding vroegere welvaart doen verdwijnen. Maar de Zeeuwen hebben alle eeuwen door de strijd volgehouden en tenslotte toch nog meer gewonnen dan verloren. Hun trots devies: „Ik worstel en ontkom” mogen zij met fierheid doen horen.

VOORTPLANTING.

DOOR J. DERKSEN.

II.

BIJ verreweg de meeste planten heeft vòòr de voortplanting een bevruchting plaats. Daartoe bezitten deze planten duidelijk waarneembare mannelijke en vrouwelijke geslachtsorganen; organen dus, die bij de bevruchting noodzakelijk zijn om de voortplanting mogelijk te maken. Deze organen zijn de meeldraden als mannelijke, het vruchtbeginsel met stijl en stempel (wat samen de stamper genoemd wordt) als vrouwelijk geslachtsorgaan.

Laten we beide geslachtorganen eens wat nauwkeuriger bekijken...

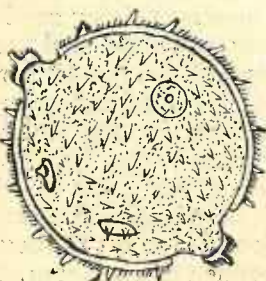
De meeldraden bestaan gewoonlijk uit twee deelen: een helmkraad en een helmknopje, terwijl het helmknopje meestal weer in twee hokjes is verdeeld. Deze hokjes zitten vol met een poeder dat stuifmeel wordt genoemd. Is het stuifmeel rijp, dan springen de hokjes open en het stuifmeel, dat uit tal van korreltjes bestaat, valt er uit. Als men diè stuifmeelkorrels onder het mikroskoop bekijkt, dan blijkt het, dat ze bij verschillende planten zeer verschillend in vorm en kleur zijn. Zo'n stuifmeelkorrel blijkt twee huidjes te bezitten, waardoor echter vocht gemakkelijk kan heendringen tot het eigenlijke inwendige. Gebeurt dit, dat barsten de huidjes op de een of andere plaats open, doordat het inwendige zich door het vocht gaat uitzetten. Dit mag in geen geval gebeuren, daarom gaan bij sommige planten de helmhokjes 's avonds dicht om het stuifmeel tegen de dauw te beschutten, soms sluit de hele bloem zich bij regen of dauw (tulpen b.v.) soms ook zijn afzonderlijke delen der bloem belast met het beschutten der stuifmeelkorrels tegen vocht, soms ook neemt de bloem zo'n stand aan, dat geen vocht bij de stuifmeelkorrels kan komen, kortom tal van middelen worden er in de plantenwereld met sukses aangewend, om het stuifmeel droog te houden.

Binnen het tweede vlies van de stuifmeelkorrel bevindt zich de vloeibare inhoud. Als we deze vloeibare inhoud nauwkeurig onder het mikroskoop onderzoeken, blijkt al spoedig, dat er twee stipjes in aanwezig zijn, die omgeven zijn door een verdikking van de overigens ijle vloeistof. Dit zijn de kernen.

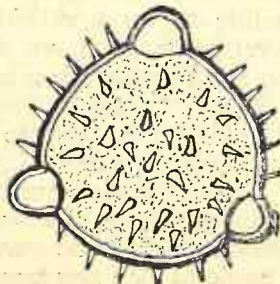
De stuifmeelkorrel gevuld met vloeistof of protoplasma, waarin twee kernen drijven, is rijp om het bevruchtingswerk te beginnen.

* * *

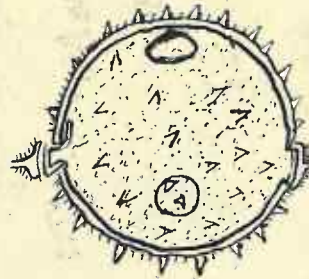
Hoe ziet nu het vrouwelijk voortplantingsorgaan er uit? Het bestaat uit een stamper, die van boven eindigt

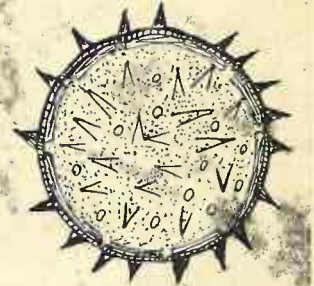
Stuifmeelkorrel van een Zonnebloem.

Stuifmeelkorrel van een Kalabas.

Stuifmeelkorrel van een Pompoen.

Stuifmeelkorrel van het Groot-Kaasjeskruid.

in een of meer stempels, die een kleverig vocht bevatten waarop straks een stuifmeelkorrel gemakkelijk vasthecht. Van onder eindigt de stamper in het vruchtbeginsel. Binnen in het vruchtbeginsel ligt minstens één eitje of zaadknop. Deze zaadknop is met een steeltje, dat de navelstreng genoemd wordt, aan de wand van het vruchtbeginsel vastgehecht. Om de zaadknop heen liggen twee vliezen die uit tal van kleine selletjes opgebouwd zijn. Deze vliezen omsluiten het eitje of de zaadknop niet geheel en al: ze laten een kleine ruimte over, die het poortje genoemd wordt. Binnen deze twee vliezen, die de eivliezen genoemd worden ligt één groote sel: de kiemzak. Deze kiemzak is gevuld met vloeistof; het protoplasma, en in dit protoplasma liggen aanvankelijk evenals in de stuifmeelkorrel twee kernen. Een der kernen vestigt zich boven; de andere onder in de kiemzak in de nabijheid van het poortje.

Nu gaan beide kernen zich delen, waardoor boven en onder in de kiemzak twee kernen ontstaan.

Deze twee kernen delen zich weder en er ontstaan dus boven en onder in de kiemzak vier kernen. In 't geheel zijn er dus acht. Van elk viertal kernen gaat er een naar het midden. In 't midden van de kiemzak komen dus twee kernen, de poolkernen te liggen. Daar elke kern omgeven is door protoplasma moeten we dus eigenlijk van (pool)sellen spreken. Boven in de kiemzak liggen nu drie sellen; onderin eveneens drie en in het midden twee poolsellen.

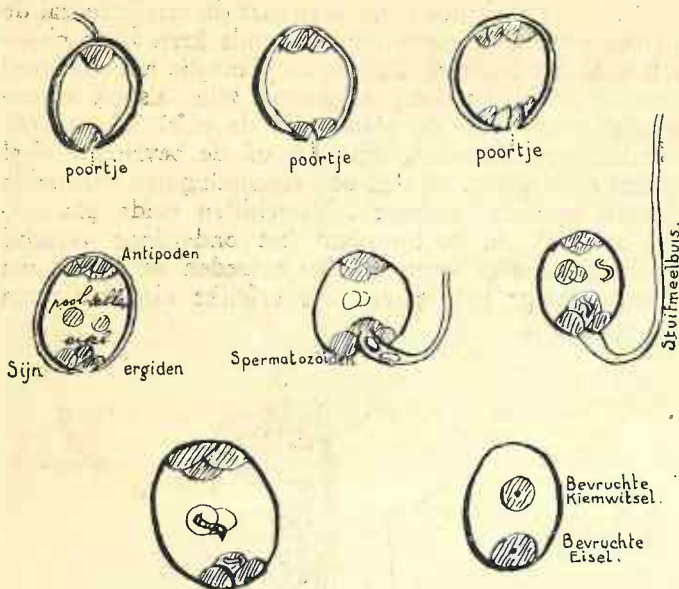
Een der drie sellen in het onderste deel der kiemzak is de eigenlijke eisel, die later bevrucht moet worden. De andere twee worden synergiden genoemd. Dit betekent medehelpers; *syn* is mede en *erg* is afkomstig van een Grieks werkwoord dat werken betekent.

Boven in de kiemzak liggen de drie sellen, die de antipoden genoemd worden. Dit betekent tegenvoeters *anti* is tegen; *pod* is de stam van een Grieks woord dat voet betekent. De beide poolsellen smelten later weer samen tot één enkele sel.

De stamper, die in het vruchtbeginsel er zo uitziet als boven beschreven is, is rijp om de bevruchtende stuifmeelkorrel te ontvangen.

Hoe heeft nu de eigenlijke bevruchting plaats?

We beginnen weer met de stuifmeelkorrel. Door de een of andere oorzaak (de wind, stromend water, insecten enz.) is deze korrel op de stempel van een stamper van een soortgelijke plant als waarvan het stuifmeel afkomstig is, terecht gekomen. Door het kleverige vocht, dat op

Schets van een dubbele bevruchting bij een zaadplant.
(Naar E. Heimans.)

de stempel zit en door de huidjes van de korrel dringt, zwelt het binnenste van de korrel op. De huidjes krijgen een opening (soms is zo'n opening al aanwezig) en de inhoud treedt naar buiten. Er komt dus een verlengstuk, als het ware, aan de korrel. Dit verlengstuk dringt tussen de twee sellenrijen van het stijltje door en zakt al meer en meer naar beneden, tot het eindelijk in het onderste deel van de stamper, het vruchtbeginsel, aanlandt. De beide kernen bevinden zich vóóran het verlengstuk. Tijdens het zakken gaat echter een der kernen zich delen; er ontstaan alzo in plaats van die ene kern twee spermatozoïden.

Het einde der stuifmeelbuis bereikt eindelijk het poortje; de spermatozoïden liggen aan het einde der buis.

Eindelijk dringt de punt der stuifmeelbuis tussen de synergiden of helpers door en komt zo bij de eisel terecht. Waarschijnlijk sluiten nu die synergiden de toegang onmiddellijk achter de spermatozoïden af.

Nu opent zich de stuifmeelbuis en de spermatozoïden treden er uit, en liggen nu vrij in de kiemzak. Een der spermatozoïden zet de reis voort en ontmoet de beide poolkernen in het midden van de kiemzak. Die beide poolkernen zijn bezig zich te verenigen en een der spermatozoïden voegt zich er bij. De andere spermatozoïde legt zich tegen de eisel aan en smelt met deze samen. De beide kernen smelten ook samen, en de vergroete sel omgeeft zich met een huid. De mannelijke kern is dus met de vrouwelijke samengesmolten. Het poortje, waardoor mogelijk nog andere spermatozoïden zouden kunnen binnendringen is gesloten. De bevruchting is geschied.

De beide synergiden, die zo 't schijnt, alleen zorgen moeten voor het op de juiste tijd afsluiten van de toegangspoort, hebben hun taak verricht. Ze zijn voor dat doel dus niet meer nodig en ze lossen zich nu op in het protoplasma van de kiemzak.

De bevruchte eisel, waarin men tevergeefs naar de spermatozoïde zoekt, groeit aan de wand van de kiemzak vast, in de onmiddellike nabijheid van het poortje. Na de bevruchting gaat de eisel groeien. Herhaalde malen deelt zich de kern. De nieuwe kern omhult zich met protoplasma en een wand, en zo ontstaat uit verscheidene selltjes de kiem van het zaad (of de vrucht). Maar wat heeft de spermatozoïde uitgevoerd, die naar de

poolzellen is gemarcheerd? Deze is met deze sellen samen versmolten. Ook daar heeft dus een soort van bevruchting plaats gehad; de bevruchting der poolzellen door de eerste spermatozoïde. We kunnen dus zeggen, dat er twee bevruchtingen door de stuifmeelkorrel zijn verricht; één, waardoor de kiem van het zaad ontstaat en één, waardoor het kiemwit gevormd wordt. Want na de bevruchting der poolzellen wordt het kiemwit gevormd, dat de rest der kiemzak geheel vult. Dit kiemwit is het eerste voedsel voor de groeiende kiem en is, als meel, bijvoorbeeld, in onze graankorrels aanwezig.

Soms, bijvoorbeeld bij de esdoorn, groeit de kiem in de kiemzak sterk door en neemt al het gevormde kiemwit in zich op, waarbij de kiem zelve zich in twee lobben verdeelt.

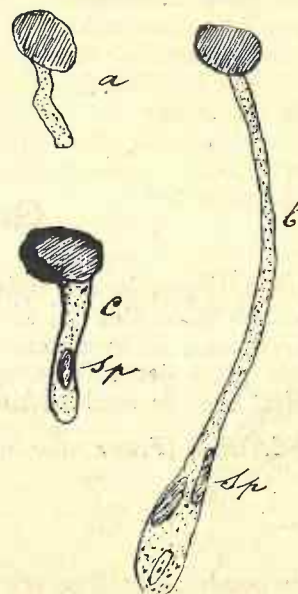
Brengt men nu het zaad in de aarde, dan zal onder bepaalde gunstige omstandigheden de kiem zich uit de voormalige kiemzak (het zaad) losmaken; het kiemwit als eerste voedsel verbruikend. Al spoedig vormt het een stengeltje en in de grond wat worteltjes en het jonge plantje is geboren.

Professor Hugo de Vries heeft aangetoond dat het kiemwit na bevruchting van de poolzellen door de ene spermatozoïde gevormd wordt. Hij kweekte suikermais, een maissort, waarvan het kiemwit niet uit meel, maar grotendeels uit suiker bestaat. De maiskorrel zelve is gerimpeld en bleek van kleur.

De gewone maiskorrel waarvan het kiemwit uit zetmeel bestaat, is glad en donkergeel.

Nu bestoof Prof. de Vries de stamper van de gewone mais, met twee soorten van stuifmeel. Een soort was afkomstig van suikermais, de andere soort van de gewone mais.

De zaden, die tengevolge van deze bevruchting gevormd werden, waren ten dele glad, als die van gewone mais, ten dele gerimpeld zo als bij de suikermais. De poolzellen der vruchtbeginsels van beide maissorten waren dezelfde, dus moesten de spermatozoïden het verschil hebben teweeggebracht. Ook een Duitse botanicus, C. Correns te Tubingen, heeft ongeveer terzelfder tijd, onafhankelijk van de proeven van Professor Hugo de Vries, dezelfde proeven, die het zelfde resultaat hadden, genomen.

a. b. en c. Stuifmeelkorrels met buizen in verschillende ontwikkelingsstadiën.
Sp. Spermatozoïden.

Wij hebben nu de bevruchting van één eiselletje besproken, waaruit één zaadje ontstond. Het spreekt van zelf, dat een vruchtbeginsel meerdere eitjes kan bevatten, die door verschillende korreltjes stuifmeel bevrucht worden.

Zo'n vrucht zal dan ook meerdere zaden voortbrengen.

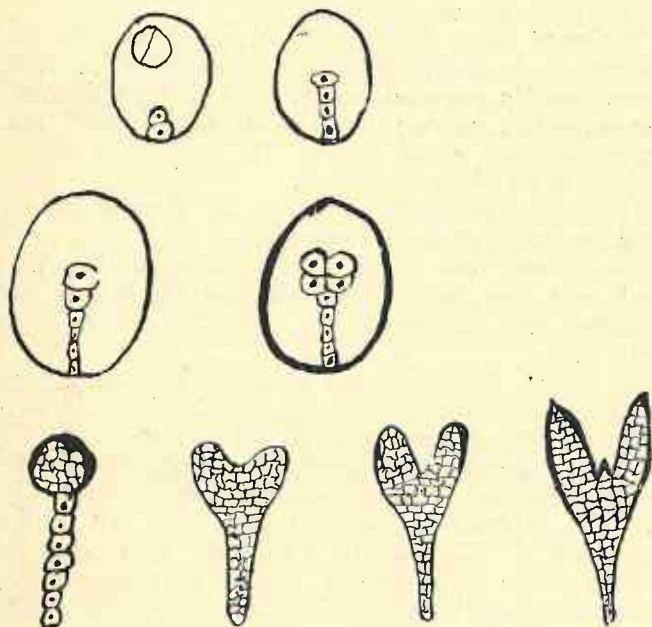
Ten slotte kan de vraag nog gesteld worden: „waar zijn de antipoden gebleven?”

Evenals de synergiden hebben de antipoden zich in de kiemzak opgelost. De eivliezen worden later natuurlijk de vliezen van het zaad.

Ten slotte moeten we nog op één feit de aandacht vestigen.

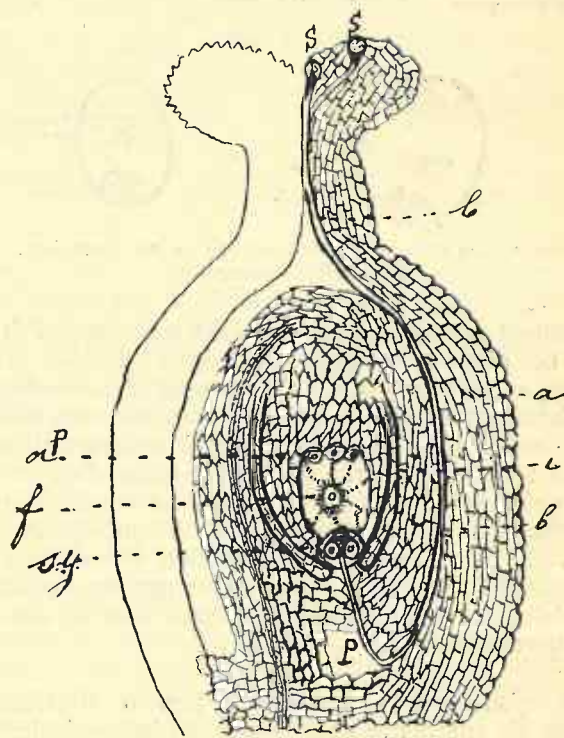
Na de bevruchting van de eisel, of de zaadknop, wordt door herhaalde delingen de kiem gevormd. Voor er echter een deling van de sel plaats grijpt, deelt zich eerst de kern der sel (zie het eerste artikel der vorige jaargang!)

Daar de oorspronkelijke kern ontstaan is uit de ver-

Van eisel tot kiem, met twee zaadlobben en worteltje.
(Naar E. Heimans.)

smelting der stuifmeelkorrelkern met de eiselkern zal de nieuwe uit deze versmelting gevormde kern eigenschappen in zich verenigen, die van de plant die het stuifmeel leverde (de vaderplant) afkomstig zijn, alsook eigenschappen, die van de plant, die de eisel leverde (de moederplant) afkomstig zijn. De uit de bevruchte eisel opgroeiende plant, zal dus ook eigenschappen van beide planten in zich verenigen. Verschillen beide planten, dan zal ook de dochterplant het onderlinge verschil der beide planten vertonen. Nu betreden we echter een nieuw terrein; het terrein der erfelijke eigenschappen van een plant.

Overlangse doorsnede van een stamper.

s s. Stuifmeelkorrels.	f. Kern der kiemzak.
b. Stuifmeelbuis.	a. Wand van het vrucht-
P. Poortje.	beginsel.
sy. Synergiden.	i. Eivliezen.
ap. Antipoden.	

Gedachten van Lassalle.

De besten moeten springen in der tijden kloof,
Slechts boven hunne lijven sluit zij zich,
Slechts hunne lijven zijn de vruchtbre zaden,
Waaruit de groene plant der volkrevrijheid
Weelderig opschiet, heel de aard bevruchtend.....

LASSALLE (Franz von Sickingen. 1859).

* * *

Voor alle dingen houdt uw gemoed vrij van moedeloosheid en twijfel..... Van de hoge bergtoppen der wetenschap ziet men het morgenrood van de nieuwe dag vroeger dan beneden in het gewoel van het dagelijkse leven.

Hebt gij wel eens op een hoge berg de zon zien opgaan?
Een purperen zoom kleurt de uiterste horizont bloedrood en verkondigt het nieuwe licht.

Nevelen en wolken verheffen zich, pakken zich samen, werpen zich voor het morgenrood en verbergen voor een wijle zijn stralen.....

Maar geen macht ter aarde vermag het langzame en majestueuze opkomen van de zon zelf te verhinderen, die een uur later, zichtbaar voor de hele wereld, helder schitterend en verwarmend aan het uitspannel staat.

Wat een uur is in het natuurtafereel van iedere dag, dat zijn enige tientallen jaren in het nog veel indrukwekkender schouwspel van de zonsopgang in de wereldgeschiedenis.

LASSALLE (Arbeidersprogram. 1862. Slot).

JULIE
1923

OPGANG

2^E JAARGANG
No. 3

DRIEMAANDELIKS JEUGDTIJDSCHRIFT VOOR
KUNST, WETENSCHAP EN ARBEIDERSBEWEGING

REDAKTEUR: KOOS VORRINK

UITGAVE VAN DE CENTRALE VAN ARBEIDERSJEUGDVERENIGINGEN — (A. J. C.)
ABONNEMENTSPRIJS f 1.25 PER JAAR - LOSSE NUMMERS f 0.40
ADRES VAN REDAKTIE EN ADMINISTRATIE: REGULIERSGRACHT 78^{II} AMSTERDAM - TEL. 30691

JOOST VAN DEN VONDELS HEKELDICHTEN.

DOOR A. M. DE JONG.

Dies acht men hem voor wijs, die vinger op den mond leit.
O kon ik ook die kunst! maar wat m' op 's harten grond leit,
Dat welt me naar de keel: ik word te stijf geparst
En 't werkt als jonge wijn, die tot de spon uit barst!

(Uit Vondels „Roskam.”)

JOOST van den Vondel, de Prins der Nederlandse dichters, werd op 7 November te Keulen geboren. Zijn ouders waren Doopsgezinde Antwerpenaars, om den geloofswillen naar Duitsland uitgeweken. Als jongen kwam Joost met zijn ouders naar Holland, het land, waar de Reformatie de overwinning had behaald en de gewetensvrijheid, althans voor die tijd, zeer groot was. Over Utrecht kwam de familie naar Amsterdam. Daar vestigde Joosts vader zich in de Warmoesstraat, in het huis „De Trou” als hoedenstoffeerder. Joost bleek al vroeg een onweerstaanbare neiging en een opmerkelijk talent tot dichten te hebben. Aanvankelijk begon hij met verzen in toon en trant der half-middeleeuwse Rederijkers, maar door lectuur en studie ontworstelde hij zich spoedig aan deze verouderde vorm en werd een Renaissance-dichter van de eerste rang. Hij is Amsterdammer gebleven tot zijn dood in 1679 toe, dreef een winkel in zijden kousen (wat in die tijd van de korte broek een zeer winstgevend bedrijf was) en is in zijn ouderdom, door zijn zoon geruïneerd, door de stad aangesteld als boekhouder in de Bank van Lening. Dit laatste klinkt wat benepen en men is geneigd te menen, dat het stadsbestuur werkelijk wel wat meer had mogen doen voor Hollands grootste dichter. Maar als men er even bij bedenkt, dat Vondel Katholiek geworden was en vaak op ongewoon heftige wijze de overheid gehemeld had in woord en geschrift, dan lijkt het van deze streng protestantse magistraten toch een niet onbelangrijk gebaar, getuigend van een breedheid en een verdraagzaamheid, waaraan menig calvinisties regeerder van onze tijd een voorbeeld zou mogen nemen. Te meer, waar zij hem in 1668 uit zijn ambt ontsloegen met behoud van jaarwedde, dus pensioeneerden met zijn volle salaris.

* * *

Vondel was de grootste onzer Renaissance-dichters, zei ik boven. De Renaissance, welk woord „Weder-

geboorte” betekent, is de naam voor het tijdvak in de kunstgeschiedenis, dat volgt op de Middeleeuwen. De naam is gegrond op het verschijnsel, dat in de kunst de liefde voor de oudheid, voor de klassieke Grieken en Romeinen herleefde. Het spreekt van zelf, dat er geen sprake kan zijn van een werkelijk opnieuw ontstaan van een zuiver klassiekheidense kunst. Daarvoor had het Christendom te diep in de ziel der mensen ingewerkt. Daarvoor ook was de nieuwe tijd te sterk van eigen kracht en karakter. Er was alleen een neiging om zich los te rukken van de al te starre levensontkenning der middeleeuwse moraal en godsdienstopvatting en met ongekende kracht barstte het leven in deze nieuwe geslachten naar buiten. Dat men zich terugwendde naar de oudheid, was maar schijn, was eigenlijk maar de onverschillige vorm, die het nieuwe levensprincipe zich koos als openbaring, en de heidense oudheid met haar vergoddeliking van natuur en menselijke schoonheid leek het beste voorbeeld van een levensopvatting lijnrecht tegengesteld aan de verstervingsidee van het middeleeuwse katholicisme.

De invloed van de oudheid op de dichtkunst komt het meest uit in het overvloedig aanwenden van motieven, aan de Griekse en Romeinse godenleer ontleend. Maar het eigenlike van de Renaissance was de herleving, de wedergeboorte van de persoonlijkheid, van de persoonlijke kunstenaar, die zich wist welonderscheiden van de menigte, bevoorrecht boven deze, begaafd met ongewone eigenschappen. De kunstenaar van de middeleeuwen was nog een naamloos onderdeel van de massa, een handwerksman, zeker met de wondere begaafdheid, maar niet met het zelfbewustzijn van de artiest. In de tijd van de Renaissance werd dat anders. De dichter, de schilder, de beeldhouwer, de bouwmeester beschouwde zich als verheven boven „het gemene volk,” het „profanum vulgus.” De dichter werd gekroond met de laurierkrans, een koning in het rijk van de geest.

Het werk van de kunstenaar wordt zorgvuldig voorzien

van zijn naam. Najverig waakt hij voor zijn roem en spoedig ontwikkelt elk kunstenaar, met het ontplooiën van zijn afzonderlike persoonlijkheid, zijn eigen, wel onderscheiden en kenbare stijl. Ook de dichtkunst, vroeger eenvoudig, algemeen, onpersoonlik van vorm en klank, haakt naar nieuwe vormen; naar groter rijkdom en verscheidenheid van samenstelling, naar de bijzonderheid in vorm, klank en atmosfeer, die elke persoonlijkheid naar eigen aard onderscheidt van alle

alisme nog lang niet het verwaten soort zelfvergoding was van onze tegenwoordige burgerlike kunstenaars, die nog altijd, naar het woord van Willem Kloos „goden zijn in 't diepst van hun gedachten.”

Veel meer immers dan de in eenzaamheid zich terugtrekkende dichters van onze tijd, hield de dichter van Vondels periode verband met de mensengemeenschap om hem heen. Hij vond het nog niet beneden zijn goddelike waardigheid deel te nemen aan het dagelijks leven zijner

JOOST VAN DEN VONDEL.

Naar een kopergravure van Jan Lievensz.

andere. Het *individualisme* brak zich baan, in het leven zowel als in de kunst. Het was echter nog een geheel ander individualisme dan wat wij tegenwoordig kennen, het individualisme, dat tot zo grote verfijning en zelfbewustzijn is gekomen, dat het het leven dreigde te vernietigen. Waarop het leven haastig voor een tegengif zorgde en het gemeenschapsbewustzijn heropriep in de ziel der mensen, waaraan het leven zich eindelijk weer dierend zal genezen.

* * *

Om Vondel goed te begrijpen is het nodig dit te weten. En om dat Renaissancistische individualisme goed te begrijpen is het niet ondienstig wat van Vondel te weten. Want het zal spoedig duidelijk worden, dat dit individu-

geving, noch om zijn kunst als een vak te beschouwen, waarmee men ter gelegener tijd geld verdiende. De dichter „maakte” verzen als hem dat gevraagd werd, bruilofsdichten, huldigingszangen e.d. en dat wel zonder zich er voor te schamen. En al is er onder deze soort gedichten heel wat, dat ons verder ontwikkeld kunstgevoel als dichtwerk terugwijst, er was ook nog wel wat bij, dat bewijst, hoe ook een „gelegenheidsgedicht” de ware kunstenaar somwijlen kan bezielen tot een vlekkeloos kunstwerk.

Vondel, de grote geest, die torenhoog boven de overige poëten van zijn tijd uitsteekt, die de aristocratische Huygens in alle opzichten mijlen ver vooruit is en zelfs de fijne en zangerige Hooft ver achter zich laat — Vondel, de vorst

der dichters, een Renaissance-mens in hart en nieren, stond nog volop te midden van het volksleven. En zijn *hekeldichten* zijn daarvan niet in de laatste plaats een bewijs.

Wij zullen in dit opstel zijn dramaties en lyries werk niet nader beschouwen. Zeker heeft daarin de kunstenaar en de renaissancist zich het zuiverst geopenbaard. Maar daar staat tegenover, dat in de *hekeldichten* de mens Vondel, de gemeenschapsbelever, de politieke en sociale, strijdende mens, zich het zuiverst laat kennen. Wij zullen uit deze *hekeldichten* gewaar worden, hoe innig Vondel, ondanks zijn zeer sterk artistiek-persoonlijk bewustzijn, meeleeft in de grote en kleinere gebeurtenissen van zijn tijd en zijn volk, hoe alles wat het politieke en sociale leven van zijn dagen bewoog, door hem werd meegevoeld, meegeleefd en hem dreef tot ingrijpen op de enige manier, die hij verstond: met het woord van de dichter, het critiese, fel hekelende woord, waarin zijn groot, voor recht en rechtvaardigheid warm kloppend mensenhart zich onverholven uitsprekt. Ten spijt van het gevaar, dat hem dreigde, ten spijt van de afkeuring van fijne geesten als Hooft, ten spijt van het nadeel, dat zijn weinig alledaagse en door de overheid niet precies aangebeden openhartigheid hem soms berokkende.

Het motto, dat ik boven dit opstel schreef en dat een citaat is uit een van Vondels meest bekende *hekeldichten* „De Roskam,” waarin hij de toestanden te Amsterdam in die dagen gispte, geeft precies weer hoe het met de dichter geschapen stond. Een opmerkzaam toeschouwer, wien niets ontging, die bewogen meeleeft en geen blad voor de mond nam als hij meende, dat morele plicht hem tot spreken dwong.

Wij zullen nu de aard en de kwaliteit van zijn hekelende verzen bekijken en zien hoe ze in de wereld kwamen.

* * *

Wanneer men denkt aan het ontzaglijk uitgebreide werk van Vondel, zijn lange reeks grote drama's, zijn grote verzameling lyriese verzen, zijn grote leefdichten, dan staat men bij het doorbladeren van zijn *hekeldichten* eigenlijk verbaasd, te zien, dat hij voor zo veel kleinere voorvallen in het Amsterdamse, Hollandse en buitenlandse politieke leven zo veel aandacht had en tijd vond, zich met al die dingen daadwerkelijk te bemoeien. Hij maakt een geestig spotdicht als de Schout van Leiden zijn hondje plechtig laat begraven, hij veegt Amsterdamse magistraten, die zich niet fatsoenlijk van hun plicht kwijten, hardhandig de mantel uit, hij dicht hatelijke grafschriften op Duitse krijgsoversten, hij bindt de strijd aan met het heerszuchtig predikantendom, hij gaat te keer tegen Maurits om diens vervolging van Oldenbarneveld, hij raast tegen Cromwell, die Karel I ombracht, hij scheldt Jacob Cats de huid vol, hij neemt het op voor Hugo de Groot, hij mengt zich in naam der menselijkheid in het geschil tussen Arminianen en Gomaristen omtrent de al of niet voorbeschikking van de mens tot hemel en hel, hij raast op Willem II, die Amsterdam overviel, kortom, hij zit voortdurend midden in het gewoel van de strijd.

Vondel was een eenvoudige burgerjongen en het frisse rode volksbloed stroomde driftig door zijn aderen. Hij was een strijdbare natuur en de vermoënis van een voornaam voorgeslacht woog niet over zijn temperament, noch werd hij van de felle strijd weerhouden door de zwakke, ziekelijke voorkeur voor stillere fijnheid, die de bedenkelijke erfenis schijnt te zijn van een reeks „beschaafde” en deftige voorvaderen. Met echt plebejiese kracht en durf trekt hij op zijn tegenstanders los en slaat er lustig op, dat de spaanders in 't rond vliegen. Niet altijd

tot genoegen van zijn kunstvrienden, die van deitiger afkomst waren en die zijn eerlike, luide stem wel eens wat hinderlijk vonden, die wat ongerust werden om deze onstuimige vechtersbaas, die voor hun gevoel soms veel van een oproerkraaiër had. Zo schreef Hooft, de zoon van een Amsterdamse burgemeester, in een brief, doelende op Vondel, o.a.: „Ick en kan dien stookebranden ter wederzijden niet vergeven hunne reukeloze dulligheid.”¹⁾

De toon, waarin zijn strijdbare poezie geschreven is, kan men niet altijd even fijn, even smaakvol of beschaafd noemen. Men vergeet echter niet, dat deze grofheid, die zich vaak vermaakte met de tegenstander op de onsmakelijkste manier belachelijk te maken, in die tijd heel gewoon was en dat aardigheden, ontleend aan het gebied der uitwerpselen en onwelriekende winden (om maar iets te noemen) lang niet met die preutse afkeer ontvangen werden als nu. Wat nu in besloten kring van minder fijne elementen nog wel aardig gevonden wordt, werd toen in de minder ver ontwikkelde, maar ook veel minder huichelachtige beschaving zonder meer aanvaard. Ziehier b.v., hoe Vondel den draak stak met „de verzen van Morandt, Latijns schoolmeester aan de Oude Zijde 't Amsterdam,” die zijn woede en spottzucht had gaande gemaakt door zijn partij kiezen voor Gommarus (de voorstander van de leer der predestinatie of voorbeschikking, die leert, dat de mens reeds bij zijn geboorte is voorbeschikt om of in de hel of in de hemel te komen):

Morandt verstikte van de veesten,²⁾
De jongens veesten werden geesten:
Die geesten werden rijm en vaars,³⁾
Die vaarsen ruiken naar den aars.
De jongens-geesten-veesten-rijmen
Is 't tegengif om niet te zwijmen
In pestilentielle⁴⁾ lucht,
Daar besje *Gommers*⁵⁾ staag in zucht,
Die nu zijn lijf wil wezen zeker
Die haal' Morandt, den veest-aptheker.

Als de prins onzer dichters zich niet ontzag in deze kwalik-riekende beeldspraak zich te vermeien, kan men zich licht voorstellen, hoe het er met de mindere goden uitzag. Deze soort onfrisheden echter, men kan ze overigens voor eigen tijd beoordelen hoe men wil, treft men overal aan, waar het leven het minst bedorven is en alle oude volkskunsten krioelen er van. Dat heeft men te bedenken eer men uit onbekendheid met tijd en zeden dergelijke spotternij als al te onbeschaafd zou afwijzen.

Wij, met onze hang naar objectiviteit en voornaamheid, zijn ook steeds bereid aan te nemen, dat men uit persoonlijke gekrenktheid niet iemand beledigen of bespotten mag. In de gezonde en krachtige geest van jonger tijden was voor zulke bedenkingen geen plaats en Vondel trapt dan ook zonder veel praatjes meer dan eens regelrecht naar de mensen, die hem hadden dwars gezeten. Zo schreef hij o.a. een grafschrift voor Jan Gijsbrechtszoon, de Amsterdamse schepen, die in verband met Vondels „Palamedes” (waarover straks meer) in den Raad gezegd had: „Men doe wat men wil, maar mocht ik met het recht begaan, Van Vondel zou 't niet meer doen.” Vondel nu lachte hem aldus uit:

Hier leijdt Jan Gijsbrechtszoon. Tree zacht, je zoudt
(hem zeer doen).
Mocht hij met 't recht begaan, Van Vondel zou 't
(niet meer doen).

In deze dingen komt de struise gezondheid en levenskracht onzer zeventiende eeuwers duidelijk tot uiting. Zij tonen, hoe zelfs iemand als Vondel nog dicht bij „het volk” stond en zijn „volksmanieren” niet kwijt was, of verlochende als zijnde „beschaafde mensen onwaardig.” Maar al te gaarne betrok hij „het mindere volk” zelf in zijn veldtocht tegen het een of ander en dichtte een spotlied op een bekend wijsje, zo lustig en fris in de volkstoon, dat het aanstonds populair werd en b.v. de weinig zachtzinnig gecritiseerde overal waar hij liep of stond in de oren klonk. Een voorbeeld hiervan is „Het Sprookje van Reintje de Vos,” dat gedicht werd op de wijs van Breero's bekende volksdeun „Arent Pieter Gijzen” en dat de Amsterdamse burgemeester Reinier Pauw, die ook voorzitter geweest was van Oldenbarnevelds rechters, duchtig over den hekel haalde.

Vondel schreef er tergend bij:

„Gemaakt om op de brug te zingen,
Al zoud' er Reintjen uit zijn vel om springen.”

Reinier Pauw had blijkbaar bij het stadsbestuur wat al te veel om zichzelf, zijn familie en z'n vrienden gedacht en te weinig om het belang der gemeentenaren. Men had hem ten slotte niet herbenoemd als burgemeester en Vondel, verheugd, hoonde hem in een kostelijk volksliedje, waar iedereen plezier in had, behalve Reintje zelf. Het lied gaat op deze leuke wijs z'n gang:

Nou eens van 't looze Reintje
Gezongen dat het klinkt
Daar Nikkertje en Heintje
De welkomst op drinkt,
Nou dat schalke diertje stinkt.
Hoe is 't benard!
Hoe hangt zijn start,
Nou zijn pooten zijn verminkt.

De vrije Amstelboeren
Die hadden iene hen,
Daar zij zoo wel bij voeren
Als ik geen ander ken,
Mit een kakelbonte pen.
Dees leg-hen, ziet,
's Langts⁶⁾ welvaart hiet.
Dat de duivel 't Vosje schenn'.

Dees hen ley alle dagen
Zoo fiks een gouden ei.
Het was geen tijd van klagen
Zoo lang als 't beestje ley.
't Was kermis in de wei:
De rijke boer
Uit melken voer:
't Was al booter, room en klei.

Maar 't lekker vossemuiltje,
Op 't hoendervleis belust,
Kwam kruipen uit zijn kuiltje
Bij d'Amsterlangtse⁷⁾ kust
Daar de boerman zat gerust.
Wel, zei hij langst,⁸⁾
Heb vrees noch angst:
Reintjes deugd is jou bewust.

Reintje haalt de domme boer over hem het kippetje ('s lands welvaart dus) uit te leveren, waarop hij het verslindt. De boeren in nood gaan te keer, maar het loze

vosje beduvelt hen verder, door te beweren, dat hij het zaakje in orde zal brengen, als ze hem maar tot (burge)-meester kiezen. Spoedig echter zien de boeren, dat ze bedrogen zijn en laten Reintje in de steek. En het sarrende liedje eindigt aldus:

De boeren Reintje hitsten
De honden op het lijf,
Die Reintje-vaar bepisten
Om 't elements bedrijf.⁹⁾
Reintje klaagde 't aan zijn wijf,
Vaer, jij hebt schult:
Lijdt met gedult,
Zei ze, al dit ongerijf.

Jij, boeren! neemt exempel,¹⁰⁾
En wacht je voor den Vos,
En zit hem op zijn tempel,¹¹⁾
En jaagt den schalk in 't bosch.
Is hij zwart of is hij ros
Gelooft hem niet
Die 't dorp verriedt,
Stoot den dief zijn tanden los!

Het is licht te begrijpen, dat zulke olike spotliedjes het volk veel vreugde, maar de slachtoffers veel verdriet gaven. En ook, dat Vondels populariteit onder de overheden er niet door toenam!

Niet altijd bleven Vondels aanvallen onbeantwoord. Zo schreef hij eens een prijsvraag van „d'Amsterdamsche Akademie, aan alle poëten en dichters der Vereenigde Nederlanden, liefhebbers van de gouden vrijheit,” waarin hij de onverdraagzaamheid der Synodale predikanten en andere soorten kwaadaardige rustverstoorers hekelde.

Geheel in de stijl der renaissance-dichters worden allerlei motieven gebruikt, ontleend aan de oud-Griekse mythologie. Vondel stelt zijn prijsvraag op in de vorm van een oproep van *Apollo*, de god der dichtkunst, gezeten op de *Helikon*, de Griekse „Berg der dichters”, de zetel van de godheid. De prijs zal bestaan uit een roemerglas, waarin *Minerva*, de godin der wetenschap het portret van Frederik Hendrik sneed, de roemruchte veroveraar van 's Hertogenbosch in de tachtigjarige oorlog. Dit was natuurlijk geen echte wedstrijd, maar alleen een uitdaging tot gedachtenwisseling.

In zijn antwoord haalt de platvloerse Jacob Cats er dan ook *Bacchus*, de god van de wijn nog weer bij, terwijl de *bacchanten* uit het wederwoord van Vondel zijn de priesters van Bacchus, dus hier de zuipers en zwelgers.

„Apol, op Helikon gezeten,
Vraagde al zijn heilige Poëten:
Wat beste en slimste¹²⁾ tongen zijn?
Of waarheit zalig maakt of schijn?
Of dwang van vrome kristenzielen
Niet strekt om Hollandt te vernielen?
Of vrijheit niet en was de schat
Waarom men eerst in oorlog tradt?
Of ook in welbestierde steden
Een oproermaker wordt geleden?¹³⁾
Of huizen plundren vesten sticht?
Of d'eed geen burgerij verplicht?
En of zich leeraars niet verlooppen,
Wanneer ze dezen band ontgloopen?
Wiens antwoord kortst en bondigst is,
En klaarst in deze duisternis,

Dien zullen d'AKADEMIHEEREN
Met eenen PRINCENROEMER eeren:
Daar Pallas, met haar diamant,
In snee den Veldtheer van het land, ¹⁴⁾
Die met 's Hartoghenbosch gaat strijken,
Daar Maurits tweemaal of moest wijken.

Deze vraag lokte het volgende antwoord uit van Jacob Cats, die zijn politieke tegenstander was, de puriteinse huichelaar, die Vondel niet vertrouwde, maar integendeel er van verdacht, de kat in het donker te knipen. Het antwoord is Cats volkomen waardig: het is grof en smakeloos, het is onsmakelijk en machteloos van benepen giftigheid. Voor een calvinisties vroom man is het bovendien niet al te fijn van toon!

d'Amsterdamsche Kakademie
ofte
Guitschool,
Van alle Opeeters, Dronkaarts, Liefhebbers van
de volle kannen.

Alvol op Heele-ton gezeten,
Vraagt al zijn dronke kale Neeten
Wat beste of slimste toogen ¹⁵⁾ zijn?
Of water dronken maakt of wijn?
Of drinkens dwang van Bacchus fielen ¹⁶⁾
Niet strekt om vol-kan te vernielen?
Of zuiperij niet was de schat,
Waarom hij eerst ontstak zijn vat?
Of ook in wel-bebierde steden
Een Bier-verzaker dient geleden?
Of Huis-verdrinken 't lach ontsticht?
Of eedt tot drinken niet verplicht?
En of zich Dronkaarts niet verlopen,
Wanneer z'om bier den broek verkoopen?
Wiens slempmaal slofst en slompigst is,
En gaarst tot Dronkaarts drek en pis,
Dien zullen KAKADEMI-heeren
Met een besmeerden droelpot ¹⁷⁾ eeren
Daar Bacchus met zijn droncke handt,
In snee den vuylsten fielt van 't landt, ¹⁸⁾
Die zoo bespogen heen gaat strijken,
Dat Morsbel voor zijn stank moet wijken.

Dat was op Vondels hooghartige uitdaging wel een ongemeen plomp en onbeschoft antwoord! Een botte verdachtmaking van zuiperij tegen de mannen van de Amsterdamse Academie. Maar Vondel bleef de repliek niet schuldig en sloeg verontwaardigd in dezelfde toon over. Cats en de Synodale heren ontvingen de volgende pil om te verduwen:

Amsterdamsche Kakastorie ¹⁹⁾
of
Muitschool.

Aan alle geestelijke doel- en dronkvaars, liefhebbers
van brassende Klassen ²⁰⁾ en eeuwigdurende
slempsynoden. ²¹⁾

Tapvol op Doeleton gezeten
's Lands beedlers vraagt, die 't volk opeten,
Wat vetst en slimste logens ²²⁾ zijn:
Of bloet ook smaakt, gemengd met wijn? ²³⁾
Of dwang van Gommers plonderzielen ²⁴⁾
Niet strekt om 't brasmaal te vernielen?
Of zuip zuip uit ²⁵⁾ niet was de schat
Daar Gommer om op 't wijnvat zat?
Of ook in wijn-en-cijns-vrij steden
Een Bier-Synodus dient geleden?
Of 't glas uitdrinken 't volk ontstigt?
Of schinken drinken niet verplicht?
En of zich doelvaars niet verlopen,
Wanneer z'om wijn hun ziel verkoopen?
Wiens doelfeest ongebondenst is,
En Gommer hoogst zet aan den disch,
Dien zullen KAKASTORI-HEEREN
Met een Synodusroemer eeren,
Daar Dordrechts grootsten olifant ²⁶⁾
Mee tart Kalkoentjen, ²⁷⁾ aartsbacchant, ²⁸⁾
Die met Karbonkels ²⁹⁾ zoo gaat prijken,
Dat Bacchus zelf de vlag moet strijken.

De eerste regel: „Tapvol op *Doeleton* gezeten” bevat een zinspeling op het feit, dat door de Synode te Dordrecht in „*de Doelen*” werd vergaderd.

Later in de regel „Wiens doelfeest ongebondenst is,” wordt nogmaals daarop gezinspeeld.

Dit is evenmin fijn van toon, maar bij Cats venijnige hatelijkheid en verdachtmaking vergeleken klinkt Vondels uitval als het gebrul van een leeuw tegenover het valse geblaf van een hyena. De zinspeling op Oldenbarnevelds drama en de herhaalde aanval op dominee Gommarus, de man van de predestinatie, voeren ons van zelf tot de twee dingen, die Vondels hekelend talent tot z'n grootste hoogte hebben gevoerd, het hebben ontheven aan de grove spot en de luchtige ironie, het hebben gebracht op de hoogte, waar de edele geest van Vondel eigenlijk eerst volkomen thuis was. In de sfeer van grote ernst, van bewogen waardigheid, van de edelste menselijkheid, die voor zijn ontsteltenis en verontwaardiging de striemendste woorden vindt, zonder ooit tot grofheid of gemeenheid te vervallen. Daarover in een volgend artikel.

1) Hun roekeloze onstuimigheid.
2) Winden. 3) Vers. 4) Van stank verpeste lucht. 5) Dominee Gommarus belijder van de leer der voorbeschikking. 6) 's Lands. 7) Amstellandse 8) Zoetjes, langzaam. 9) Gemene streken. 10) Neemt

daar een voorbeeld aan. 11) Huid. 12) Slechtste. 13) Geduld. 14) Frederik Hendrik. 15) Teugen. 16) Aan de god van de wijn teveel offerende fielten. 17) Waterpot. 18) Vondel. 19) Consistorie of Kerkeraad. 20) Classicale vergaderingen. 21) Sy-

noden, vergaderingen van predikanten. 22) Leugens. 23) Men vertelt, dat sommige dweepzuchtige vijanden van Oldenbarneveld hun zakdoek doopten in zijn bloed bij zijn terechtstelling, deze uitwongen in een glas wijn en dat mengsel

dronken. 24) Plunderzielen. 25) zuip-lapperij. 26) Jacob Cats was pensionaris van Dordrecht. 27) Dominee Triglant, een bekend domper. 28) Toespeling op Triglants rooie neus. 29) aartszwelger.

NEDERLANDSE LANDSCHAPPEN.

DRENTE.

DOOR AUG. REITSMA.

HET is nu al heel wat jaren geleden, dat ik eens op een laat-Augustusdag van Frederiksoord naar Havelte ben gewandeld. Ik herinner mij de weg en de omgeving niet meer zo goed; slechts enkele brokjes vind ik nog tamelijk helder terug in mijn geheugen. Maar één plek is er toch, die nog heel duidelijk mij voor de geest staat. Het is dat deel van de weg, waar de klinkerstraat, langzaam stijgend, tot op de kam van de Bisschopsberg voert. Aan weerszijden strekt zich de heide uit; vooral naar het oosten is 't een onoverzienbaar wijde vlakte met aan de horizon, in 't blauwe verschiet, wat bos. En voor je verheft zich de kale, zware en lang-gerekte rug van de berg.

Op die dag, toen ik daar heel alleen als een klein mensje liep in die grote wijde, kwamen vanuit 't zuiden machtige, sombere wolkgevaarten over de heuvels langs de hoge hemel aandrijven en versterkten nog de indruk van grootse verlatenheid.

Toen viel daar mijn oog op een paar lage, grijze steenhopen. Machtige keien waren 't, die er schots en scheef opeengestapeld lagen; maar zo aan de voet van de berg vielen zij geheel in 't niet bij dat geweldig massief. 't Waren hunebedden, graven van mensen, die hier duizenden jaren geleden hadden geleefd en 't was wel heel vreemd misschien, maar hier, in die wijde eenzaamheid, voelde ik me eensklaps als heel nauw aan hen verwant en nu ik zo alleen stond bij hun laatste rustplaats, greep een wondere ontroering mij aan. Ik heb dat nergens anders zo gehad, noch in het bos te Emmen, waar de wandelweg langs de stenen voert en het oude monument wel een harde rustbank lijkt, noch te Borger of te Rolde, waar deze graven onder de bomen bij 't dorp meer een klein kerkhof schijnen. Hier bij Havelte was 't de indrukwekkende omgeving, die meewerkte; die wijde verlatenheid paste bij de dodenwoning, daar vele eeuwen geleden door de eerste bewoners van ons land gebouwd, vol piëteit en met toegewijde zorg. Met hun zeer primitieve werktuigen hebben zij de machtige blokken voortgerold en opge-

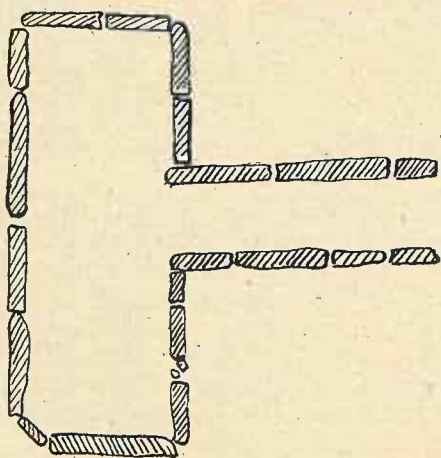

Fig I Ganggraf

stapeld en een grafkelder gemaakt, welks constructie ons treft door de doelmatigheid der inrichting.

Er is een kleine, rechthoekige, lage kamer opgetrokken, ongeveer 1.50 M. hoog, waarvan de vier wanden bestaan uit grote stenen. De openingen tussen die stenen werden met kleinere keien gevuld en de zolder werd gevormd door kolosale dekstenen. Op één plaats is er een opening in de wand. Hier was de toegang tot de grafkelder. Men bereikte die door een korte, lage gang, die er rechthoekig op stond en die ook van boven gedekt was. Om de kelder en de gang was een mantel van zand opgeworpen, zodat het geheel het uiterlijk kreeg van een heuveltje. Teneinde te beletten, dat dit zand zou wegzakken en de kelder dus langzaam bloot zou komen te liggen, werd de hele heuvel met een krans van lage stenen omgeven. (Zie plattegrond fig. 1).

Dit type hebben vrijwel alle hunebedden in ons land. Er is maar één uitzondering: het z.g.n. „putgraf” in de Schimmer Es bij Emmen. Dit is heel anders samengesteld. Een krans van grote stenen omgeven er een ovale, vrij aanzienlijke ruimte. Deze ruimte moet geheel gevuld geweest zijn met zand, zodat als 't ware een kleine hoogvlakte was gevormd midden in het omringende land. De stenen beletten het zand terug te vallen. In het midden van deze aardverhoging is nu een langwerpige kuil gegraven, welks wanden weer bestaan uit stenen en die gedekt wordt met geweldige dekstenen. Hoe moet men nu in deze kuil komen? Aan één der zijanten was naast de kuil een putje gegraven, een soort stoepje. De wand van de kelder vertoonde hier een opening. Men kon dus in dit putje stappen en door de zij-opening in de kelder kruipen, zoals in oude tijd een schoenmaker in zijn pothuis, of zoals een schipper nu nog in zijn kajuit glijdt. (Zie doorsnede, fig. 2).

In deze gang- en putgraven werden door de verwanten de doden in hurkende houding neergezet. Let wel, *men verbrandde de lijken niet*. Dit geschiedde eerst veel, veel later in de Germaanse tijd. Toen kwam de lijkverbranding voor en de as der gestorvenen werd in urnen gedaan en in kleine heuvels bijgezet. Ook deze vindt men in Drente.

Toch bevatten ook de hunebedden urnen, maar deze hadden een geheel ander doel. Zij dienden voor 't voedsel dat men de doden meegaf. Het is heel eenvoudig ruw aardewerk, maar toch is er enige versiering op aangebracht. Voordat het gebakken werd, zijn er n.l. met een stift diep ingedrukte ornamenten op getekend. Deze ornamenten werden met een witte massa gevuld, die met het donkere, grauwe of chocoladekleurige oppervlak van het aardewerk zelf een sterk contrast vormde.

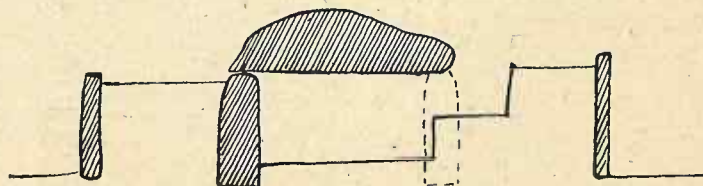

Fig II Putgraf.

Naast deze urnen vond men in de graven stenen wapenen en versierselen, alle daar neergelegd uit liefde voor de dode. Het doet ons denken aan de dodenverering van de oude Egyptenaren; het herinnert ons aan de vondsten, die gedaan zijn in de graven der vroegste bewoners van Griekenland. Zou dit toevallig zijn?

Er zijn geleerden, die geloven, dat de oude stammen, die het eerst de hoge gedeelten van ons land bevolkten, uit het zuiden zijn gekomen, uit de landen om de Middellandse Zee. Daar legden zij hun doden neer in rotsgraven. En in ons land, waar geen rotsen zijn, hebben ze die voorvaderlike graven nagemaakt met de grote stenen, die ze hier vonden!

Misschien zal men nu vragen: „Hoe kwamen die geweldige steenbrokken hier in ons landje?” Ja, dat is een kwestie, die heel wat pennen in beweging heeft gebracht. Men begreep, dat die reusachtige blokken niet door stromen konden zijn aangevoerd, ook al waren deze vroeger groter en geweldiger dan de huppelende beekjes, die nu tussen onze heuvels zich kronkelen. Een Engelsman Lyell en na hem de Nederlandse geoloog Staring kwamen daarom met een andere oplossing. Zij veronderstelden, dat in een tijd, toen het klimaat van Europa veel kouder was dan tegenwoordig, in een z.g.n. ijstijdperk, grote ijsbergen naar onze streken waren komen drijven, en die machtige keien, waaronder er zijn, die wel 40000 K.G. wegen, hier hadden afgezet. Deze theorie scheen zeer aannemelijk. Maar nieuwe onderzoekingen hebben gemaakt, dat men tans nog weer een andere verklaring geeft. In streken van onze breedte zijn in de bodem eigenaardige krassen gevonden, zoals in berglanden door de gletschers worden gemaakt, als ze langzaam over de bergrug naar beneden schuren. De geleerden zijn het er nu over eens, dat in ijstijdperken grote ijsvelden zich van uit Noorwegen hebben uitgestrekt tot in onze landen. Die gletschers voerden die rotsblokken mee en lieten ze, toen ze zelf smolten, hier achter, te midden van het zand, dat de geweldige gletscherstromen hier aanvoerden. Die stromen schuurden in het zand, dat ze zelf hadden meegebracht, brede dalen uit. De Hondsrug in Drente is de oever van zo'n dal. De andere oever wordt gevormd door de heuvelrug in 't oosten van Groningen. In de brede kom daartussen, nu gevuld met veen, golfd eens de woeste wateren van de gletscherrivier. Het smalle stroompje, dat er nu zijn weg vindt, heeft in het diepe dal een eigen klein beddinkje uitgeschuurd. Hoe groot de kracht van die vroegere gletscherbeken was, blijkt hieruit, dat het neerstortende smeltwater vrij diepe kuilen heeft uit-

Emmen.

Grafkelder.

gekolkt. Een van die holten, de Derbingskuil, is bekend door de sage, die er aan verbonden is. In het aardige schoolboekje „Ons Mooi en Nijver Nederland” van Jozef Cohen en Wiltze Keuning staat die historie prettig verteld. Zoals het meer gaat in verhalen, door de volksfantasie geschapen, spelen reuzen ook hier een belangrijke rol. Die geweldenaars dan, konden het in ons land niet langer uithouden en wilden naar het Noorden trekken. Een van hen, Derbing, wou echter niet mee. Hij maakte toen een grote kuil en liet deze vol water stromen, maar in 't midden had hij een eilandje gemaakt, waar hij veilig zat. Zijn broeders moesten zonder hem heengaan, want zij konden niet door het water waden en bij hem komen. Hijzelf was zo groot, dat hij nog met zijn hoofd boven het meertje uitstak, als hij van zijn eiland naar de heide liep. Eens op een nacht, toen hij over de heide zwierf, had hij zich aan een zware steen bezeerd en brulde van pijn. Toen kwam er een boerenmeisje, dat zijn wonde verbond en hem vertelde, waarom zij zo alleen en zo laat op de heide doolde. Ze was n.l. uit het ouderlijk huis gevlucht, omdat haar vader haar aan een rijke boer wilde uithuweliken, terwijl ze zelf met een beste, brave, maar arme jongen wou trouwen. Derbing nam haar nu mee naar zijn eiland en verborg haar daar. Hij bouwde voor haar en de jonge boer, die ze lief had, een mooie hoeve en daar konden ze nu samen wonen.

Maar Derbing moest zijn nobele daad duur bekopen. Hij had n.l. de gelofte gedaan, nooit een mens te zullen helpen. Nu hij zijn gelofte had gebroken, moest hij ons land verlaten.

Het is wel eigenaardig, maar gewoonlijk komen in deze geschiedenissen de reuzen er niet best af. 't Is of de mensen, doodsbang als ze waren voor die geweldige schepsels hunner eigen verbeelding, in die verhalen wraak hebben genomen en de reuzen er steeds aan het kortste eind hebben laten trekken.

Zo is er nog een reuzensage, die in Drente speelt. Midden in deze provincie ligt n.l. een grote heidevlakte, het Ellertsveld. Hier woonden eens twee reuzen Brammert en Ellert, vader en zoon. Geen mens kon op de heide komen, of hij werd door de twee monsterachtige kerels gegrepen, vermoord en beroofd. Toch was 't niet zozeer moordlust of hebzucht, die beide reuzen dreef. Maar hun was voorspeld, dat er eens iemand over hun veld zou trekken, die de sleutel van 't geluk bezat. Die sleutel wilden ze hebben en ze wantrouwden elkander. Ieder was bang, dat de ander de blijde bezitter zou worden.

Rolde.

Hunnebed.

Naar huis.

Toen kwam er eens een meisje over de heide. Brammert en Ellert grepen haar en wilden ze niet weer vrij laten, hoezeer ze ook schreide. Maar Brammert voelde toch medelijden met het kind en zijn vriendelijke blik scheen haar te troosten. Hij voelde zich tot het meisje aange trokken en zij was ook lief en zacht tegen hem. Dit stemde de ruwe reus gelukkig. Hij zag zo blij uit zijn ogen, er lag zo'n stralende lach op zijn gezicht, dat Ellert vermoedde dat zijn vader de gelukksleutel had gevonden. Dit verbitterde hem en eens op een nacht doodde hij Brammert door een scherpe pin hem in het hoofd te drijven. Maar dit kon de tevreden lach niet van 't gelaat van de dode doen verdwijnen. Ook nu hij gestorven was, scheen Brammert gelukkig. Maar het arme meisje weende, omdat zij haar beste vriend had verloren.

Toen werd Ellert aangegrepen door een hevige berouw. In wanhoop vatte hij zijn groot zwaard en stiet het zich in 't hart. Sedert heet de plaats, waar hij leefde en stierf het Ellertsveld. ¹⁾

Het aardigst zijn deze sagen als men ze door een Drentse boer zo gemoedelijk weg, met een tikje humor, hoort vertellen. Vooral 't trouwhartig dialect geeft dan aan 't verhaal een grote bekoring. Wilt ge er een proefje van?

Hier is 't begin van „De spokende haese,” 'n verhael van Boer Leffert:

Scholte ²⁾ Balder van 't Hooveene
Old Gedeputeerde en Ette
Was in 't Leeërveld an 't jaegen
Mit sün honde Snel en Blinder.
't Leup al stapans ³⁾ hen ê middag,
Moar — 't was of de duvel 't spil dreef
Haesen waeren neet te viene ⁴⁾!
Scholte worde büster nortig ⁵⁾
En dat mussen ⁶⁾ honde en veldvlesch
(Ai'j kunt denken) raer ontgelden.
Scheper ⁷⁾ Wijbrand stun ⁸⁾ te breiden
Op 'n bulte ⁹⁾ mank ¹⁰⁾ zün schaepe
En hij gnees, ¹¹⁾ toe Scholte Balder
Vreug ¹²⁾ — of hij gien haes wus liggen.
„Waorum gnies-ie op miin vraoge,
Olde lange gniesebieter?
'k Vraag en antwoord,” zee de Scholte.
„'k Weet een haose,” zee de scheper,
„En ik kan stapans hum wiisen;
Maor wat zalt-oe baeten, Scholte?

¹⁾ Zie Jozef Cohen : Nederl. sagen en legenden, ²⁾ schout, ³⁾ zoetjes-aan, ⁴⁾ vinden, ⁵⁾ nijdig, ⁶⁾ moesten, ⁷⁾ herder, ⁸⁾ stond, ⁹⁾ heuvel, ¹⁰⁾ tussen, ¹¹⁾ spottend lachen, ¹²⁾ vroeg, ¹³⁾ verscheidene, ¹⁴⁾ vloeken, ¹⁵⁾ uw, ¹⁶⁾ deze, ¹⁷⁾ nieuwsgierig, ¹⁸⁾ vechten, ¹⁹⁾ blauwbessenbosje, ²⁰⁾ gluren.

Want ie kunt um toch neet vangen.”
„En waorumme, olde schaopheer?”
„Um dat nooit zoo'n slimme loeder
Onder 't haesenvolk verkeert hef;
Wiis is 'hij, jae wiiser; wed ik
Als partije ¹³⁾ van zijn jaegers!”
„Duvelskiind!”..... „Niet vleuken ¹⁴⁾ Scholte!
'k Zee gien kwaod toch van oe ¹⁵⁾ wiisheid.
Maer de ziinde ¹⁶⁾ is meer as haesig
't Geet mit Vos — zoo heet ê haese —
Lang neet to mit rechte dingen;
Hij..... maor kiik! daar komt ê schobbert
Rustig en as was hij nije ¹⁷⁾
Um mit honde ees te buizen ¹⁸⁾
Over 't blekber-bossien ¹⁹⁾ gloepen! ²⁰⁾
En zoo was 't. „Nooit,” reerde Scholte
„Nooit in al miin levensdaegen
Zag ik zoo'n bertaele, drieste
En anormeliken langoor!
Maor ik zal hem mores leeren
Horre honde! Snel en Blinder.”

(LEOPOLD: *Van de Schelde tot de Weichsel.*)

Het slot is dat de schout al maar jaagt, steeds de haas vlak bij zich heeft, maar hem nooit kan schieten. Het komt, omdat het een spookhaas is. Het dier was vroeger een schout geweest, die op de jacht zich zelf eens vervloekte en nu als haas ten eeuwigen dage moest ronddolen.

Schout Balder, die deze wanhopige jacht toch ondernam, was, (zie maar in de 2e regel), een Ette, d.i. een rechter, die zitting had in de Etstoel, de hoogste rechtbank in oud-Drente. De 24 Etten spraken recht in de Ballöerkuil, bij Assen, „na hunne beste kennisse en zonder zulks na te laten om Lief en Leet, Giften of Gaven, Vriendschap of Vijantschap.”

Van die oude eigenaardigheden is in Drente nog wel iets te vinden. Maar veel is verdwenen. Eeuwen lang leefde dit Landschap een leven op zichzelf; gebruikten, die nog dateerden uit zeer vroege tijden, waren hier bewaard en in 't dorpsleven vindt men er nog overblijfselen van terug.

Zo'n Drents dorp werd gewoonlijk gebouwd in de buurt van een stroompje, niet er vlak aan, want in de winter bij hoge waterstand wordt het dal overstroomd. De huizen waren niets anders dan één grote hal; de muren bestonden uit boomstammen met er tussen een vlechtwerk van takken, besmeerd met leem, of baksteen. Het dak was met stro gedekt. Men treft hier en daar nog wel zo'n oude woning aan.

Gemakkelijk was 't niet zo'n huis te bouwen. De bureu hielpen daarom elkaar. Het „naoberschap,” het verplichte steunen van elkander, bij allerlei gelegenheden,

Morgenstond.

dat we ook in Twente aantreffen, vindt men ook hier. Gewoonlijk liggen de huizen om een soort van pleintje, met hoge bomen begroeid, „de brink.” Verschillende wegen voeren van de brink buiten het dorp naar de essen, de hoge bouwlanden. Nog verder strekt zich de heide uit. Op de grens van de essen en het heideveld groeit vaak het akkermaalshout, laag eikenhakhout. De boeren bezitten elk een gedeelte van de es. Werd een nieuwe es voor de landbouw in gebruik genomen, dan kregen zij ook daar een stuk van. Het bezit der boeren ligt dus nog al verspreid.

In oude tijd werden op de brink geregeld boerenvergaderingen gehouden. Door getoeter op de boerenhoorn werden de mannen bijeengeroepen en dan werd er overlegd, of 't koren al rijp genoeg was, om 't te gaan maaïen, of 't al droog genoeg was, om 't binnen te halen, enz. Gewoonlijk werd de arbeid, als daartoe besloten was, gemeenschappelijk gedaan. Een hoornsignaal was des morgens weer 't sein om te beginnen, eenzelfde teken werd 's avonds gegeven, als 't tijd was, de dagtaak te eindigen.

Ook nu nog wordt de boerenhoorn hier en daar gebruikt 't zij om vergaderingen aan te kondigen, of bij verkopen en brand. Vergaderingen hebben nu meestal bij eenzelfde boer plaats. In Orvelte krijgt hij daarvoor van elk der aanwezigen twee sent.

Toen in vroeger dagen elk dorp nog zijn scheper, zijn schaapherder had, trok deze dagelijks met de schapen naar de hei of de groengronden. Hij kon dan zijn land niet bebouwen. Dit deden de boeren voor hem, ook oogstten zij voor hem het graan en brachten het hem tuis. Zelfs het veen en de brandstof kreeg de herder van de boeren. Zo hielpen de mensen elkaar.

Eigenaardig ging het bij de bemesting der landen. Hiervoor dienden vooral de schapen. Als 't koren van de akker was, liet men er 's nachts deze dieren op lopen. Er werd dan een gedeelte ± 12 Are met hekken afgesloten en dan moesten er één of meer personen bij waken daar de schapen wel eens konden uitbreken. Deze mannen zaten dan in een linnen wagen, waar de wielen waren afgenomen en bleven tot de vroege morgen oppassen. Daarna kwamen jongens hun taak overnemen tot 's morgens 11 uur, als de schapen door de scheper naar de heide werden gebracht. Deze wijze van mesten „schapevalte” bestaat nu niet meer. De kunstmest heeft ze vervangen en hierdoor is 't mogelijk veel meer land in cultuur te brengen. De hele economische toestand van de Drentse boer verandert. Over de oude eigenaardigheden van 't boerenbedrijf vindt men aardige gegevens bijeengebracht door G. J. A. Mulder in „Mooi

Norg.

Langeloër duinen.

Norg.

Schipmeer bij de Oosterduinen.

Drente,” 't helaas opgeheven orgaan van de Vereniging tot bevordering van 't vreemdelingenverkeer in die provincie, waaraan ik een en ander heb ontleend.

Typies waren in Drente ook de gebruiken bij de feestelijke aangelegenheden des levens. Vooral de huwelijksplechtigheid ging met allerlei ceremoniën gepaard.

Evenals in Twente ging ook hier de „Wasschupneuger” rond om de gasten uit te nodigen. Hij droeg een lange stok met groen en slingers versierd. Overal werd hem een glas jenever aangeboden. Op de bodem daarvan lag een zilverstukje, de fooi voor de genomen moeite.

Op de bruiloftsdag verzamelden zich vele genodigden in wagens of te paard voor het huis van de bruidegom en verzochten hem in hun midden plaats te nemen. Naast hem kwam een meisje te zitten, de „broedhen” d.i. de bruid op de heenreis. Zo reed men af naar de woning van de werkelijke bruid, waar alle deuren en vensters gesloten waren. Voor de grote banderdeur werd stilgehouden en een uit de stoet hield een toespraak tot de gasten. Hij drukte zijn bevreemding er over uit, dat er om 't huis zo'n diepe stilte heerste en vroeg, of men eens aan de deur wilde kloppen. Dit geschiedde en ten slotte werd er dan een luik geopend. Een hoofd, getooid met een hoed vol veren, bloemen en oranje-strikken, vertoonde zich en de man, die daareven zijn speech had afgestoken, richtte zich nu tot dat nieuwsgierig kijkende hoofd. Maar een antwoord kreeg hij niet. Wel werd er een vlag uitgestoken en de banderdeuren vlogen open. Onder een vrolijk gejuich reed dan de stoet naar binnen en men trok naar de moeder der bruid. Voorop gingen de bruidegom en de opeiser. Deze deed al weer 't woord en vroeg nu aan de moeder of ze haar dochter, die zij de bruidegom beloofd had, af wilde staan. Maar de moeder weigerde en nu volgde een soort twistgesprek, waarbij ook bijbelteksten te pas kwamen, totdat tenslotte de oude vrouw haar toestemming gaf en de bruidegom verlof verleende zijn aanstaande te zoeken. Als het meisje gevonden was, trok men naar het gemeentehuis en vandaar naar de woning van de bruidegom.

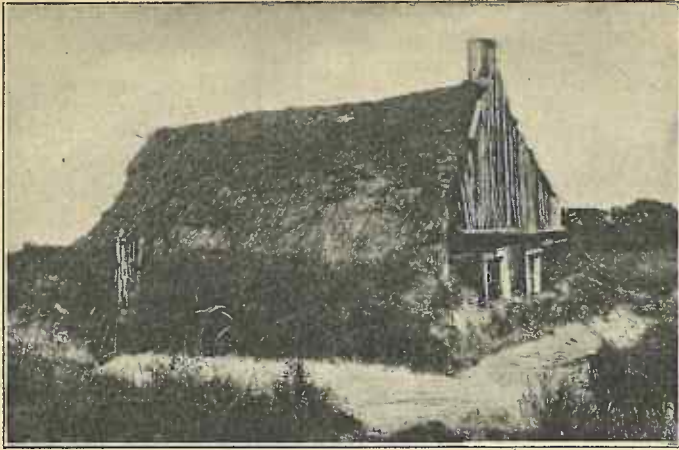
De woordvoerder stelde de jonge vrouw voor aan haar schoonmoeder en vroeg deze om haar zegen.

„Die zij haar geschonken,” was 't korte antwoord, „wat wenst ze nog verder?”

„Zij wenst in uw huis als uw eigen dochter te worden beschouwd.”

„Waarom juist in mijn huis? Kunnen de jonggehuiden niet in een ander huis wonen?”

„Zeker maar zij wenst u in het huishouden de behulpzame hand te bieden, opdat gij een rustige oude dag zoudt hebben.”

Hut op de Drentse hei.

„Indien dit haar oprechte wens is en zij overeenkomstig daarmee handelt, zal ik haar mijn geliefde dochter noemen.”

De jonge vrouw kuste dan de hand van de oude boerin, die haar zegende. ¹⁾

De tegenwoordige huwelijken worden zonder al die omhaal gesloten, zoals ook de begrafenisplechtigheden veel eenvoudiger zijn geworden. Vroeger vervulden de burens bij deze laatste een belangrijke rol. Zij zorgden voor alles; het was hun burenplicht. Nu zijn er begrafenisondernemingen en betaalde krachten, vaak van buiten het dorp, doen het werk er aan verbonden. In het oude gebruik school oneindig veel meer intimiteit en hartelijkheid. Van ouderwetse gezelligheid getuigen ook de vroegere *spinmalen*. De boerendochters en dienstmaagden sponnen zelf het vlas, dat de boer had verbouwd. In elke hoeve vond men een spinnewiel.

In de maanden Januarië en Februarië kwamen de meisjes nu bij elkaar om te spinnen. Er werd koffie gedronken, brood gegeten, oneindig veel gepraat en ook gewerkt. Maar reeds in 't begin der 19e eeuw werd de feestelike gezelligheid hoofdzaak; 't spinnewiel bleef thuis en hoogstens werd er wat breiwerk meegenomen. Doch ook van dit breien kwam niet veel, vooral niet, als de jongens er bij kwamen. Dan werd 't malligheid; men amuseerde zich met spelletjes als „handtien bakken,” men danste de „rozebloem.” Ook wel werd er een deuntje gevrijd.

Deze feestjes ontvaardden later vaak in drinkpartijen en gaven aanleiding tot wanordelijkheid, soms zelfs tot hevige vechtpartijen. Ook dit oude moest verdwijnen. Maar een taaier leven hadden de Paasgebruiken. Nog vrij algemeen worden de Paasvuren gebrand. Weken te voren trekken de jongens naar bos en heide om takken en ruigte te verzamelen en op de morgen van Paasmaandag gaan ze met een wagen door 't dorp en vragen de boeren om brandstof. In Dwingelo zingen ze daarbij:

Hei'j ook 'n olle maande ²⁾
 Die mit Paoschen braane
 Hei'j ook 'n bossien stroo
 Dan komm Paoschen Maendag voo
 Hei'j ook 'n bossen reet ³⁾
 Aens ⁴⁾ komp Paoschen Maendag neet.

¹⁾ Zie M. M. Cohen Jr. in Nieuwe Drentse Volksalmanak van 1884.

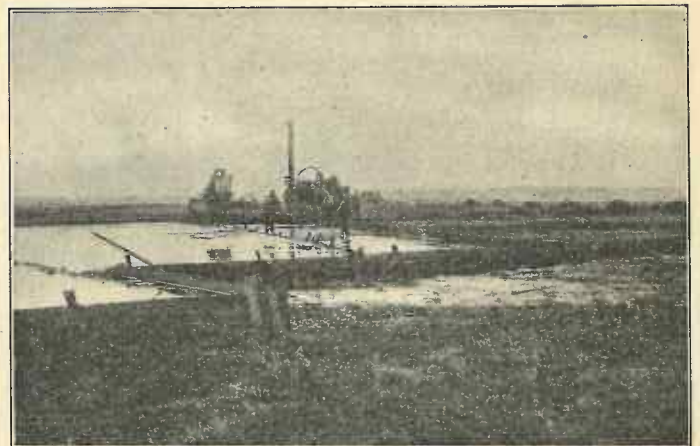
²⁾ mond, ³⁾ riet, ⁴⁾ anders.

En op de avond van de dag branden de vuren door 't oude Landschap en danst en springt de jeugd er om heen. Zal ook dit onschuldig vermaak tenslotte verdwijnen? Drente verandert snel. Het moderne leven laat niets onaangetast. Grote brokken hei worden in cultuur gebracht en veranderen in akkers. De veenderijen graven nu al sinds jaren de turf en op de dalgrond, die ontstaat, loopt 't vee. Er verrijzen fabrieksschoorstenen, waar vroeger alleen een oud kerktorentje omhoog stak. Drente wordt gerukt uit zijn achterlijkheid en neemt deel aan 't grote leven. Maar te hopen is 't, dat er nog wat hoekjes overblijven waar 't natuurschoon nog ongerept de wandelaar kan verkwikken. Ze zijn er gelukkig nog! De omgeving van Havelte heeft heerlike bossen; de omstreken van Dwingelo bieden gelegenheid tot fijne zwerftochten; nog zijn er onmetelike heidevelden. Als ge van Assen naar Gieten fietst, eerst door de bosrijke buurt van Rolde, hebt ge spoedig het wijde heidegebied om u. En dan noordwaarts komen de aardige dorpjes van de Hondsrug met hun oude torentjes, zoals men ze enkel in 't noorden van ons land vindt. En wat een prachtig uitzicht van de heuvelrug over 't schitterende Zuidlaardermeer!

De streek van 't Peizer en Eelderdiep biedt afwisseling van natuurschoon: vriendelike groene weiden langs de stroompjes en daartussen de hei en bosrijk heuvelland. Vooral Norg is een uitgezocht hoekje. Wie van vogels houdt kan hier zijn hart ophalen. Er was in Groningen een professor, een man met een wereldberoemde naam, de grote sterrekundige Kapteyn. Die beminnelike geleerde, die met zijn machtige telescopen het ganse hemelgewelf doorvorste, kon hier op de Drentse hei rustig liggen kijken naar het aardig en vrolik gedoe der blijde zangers.

Leert er ook van genieten. Het zal wezen of een nieuwe wereld je wordt ontsloten. Wie oog heeft voor bloemen, vlinders en vogels, behoeft zich nooit te vervelen. En overall is dat aardige, wondermooie leven te bespieden. Gaat in de zomer naar buiten, neemt ransel en rugzakken mee, wapent je met een vergrootglas of kijker, leert fotograferen en je komt thuis met een rijke schat van herinneringen, die op koude winterdagen even de blijde zomerzon in je kamer doen schijnen.

Het zijn herinneringen, die een bron van vreugde vormen in grauwe tijden. Rijk is de mens, die het eenvoudige buitenleven heeft leren verstaan. Rijk is de mens, die de eeuwig wisselende schoonheid van het landschap kan ondergaan en die zich verdiepen kan in het groeien en bloeien van alle schepselen, de mens, die met open oog en oor door de natuur trekt.

Machinaal turfbaggeren. In de venen.

GEDICHTEN.

DOOR MARIE W. VOS.

NAAR BUITEN!

Jongens we moeten naar buiten vandaag!
Zie, de hemel hangt blauw om de toren,
De zon schenkt de boomen een goudene kraag.
Jongens, we moeten naar buiten vandaag!
Er ging al zooveel verloren!

Waar de boschbeek met glinstrende nimfoogen lacht
En de weide beblauwd van violen,
Vol paarlende, paarsige dauw van de nacht
De lichte liefkoozing der voeten verwacht
De streeling der dansende zolen.

Waar het lentelicht speelt op de goudgroene dreef
En de wind met zijn wieken van zijde,
Die in meidoorn en lijsterbes hangen bleef,
Verlangt van ons hart dat het liederen geev'
Om mee te dragen in 't wijde.

De reuzenstad ratelt en davert gestaag,
Maar 't is haar vandaag niet beschoren
Onze vreugde te smoren in haar roetige laag.
Jongens, wij móeten naar buiten vandaag,
Er ging al te veel verloren!

LENTEWHEELDE.

Liggen onder de berkenval
En het blinkende loof als een waterval
Over je heen te hooren ruischen
En door de takken, die zwaaien en kruisen
Uit te zien in het goud Heelal!

Over de veerende heide gaan
Recht op de rookende popels aan.
Lente is laat tot hen gekomen
Zie ze nu goudgeel de lucht instoomen,
Zie ze nu honingwolkend staan!

Over de wereld gaan met de wind
Warm en fluweelig en welgezind,
Boomen en bloemen en beesten ontmoeten,
Allen begrijpen en allen begroeten
Allen beminnend en ál-bemind!

UIT DE GESCHIEDENIS VAN HET A.B.C.

DOOR J. HEMELRIJK.

1. Inleiding.

Zo op het eerste gezicht denk je: „'t a.b.c.? Maar dat ken ik wel. En ik snap niet, wat daar nou nog meer van te vertellen valt, dan ik in de eerste klas al geleerd heb.” Dus blader je verder en ziet enige bladzijden erover volgedrukt. „Zou daar nog zoveel aan vastzitten?” denk je. En als je de moeite neemt eraan te beginnen, zie je, dat er achter zo'n paar letters, die je gebruikt als een huisvrouw haar lucifers, een wereld van menselijk denken, werken en worstelen zit; — dat aan de levensgeschiedenis van het alfabet de geschiedenis van de hele menselijke beschaving verbonden is. En als je dan leert begrijpen, hoe over dat simpele a.b.c. dikke boeken volgeschreven zijn; — hoe iemand de lust heeft om daarover na te denken, erin te snuffelen, omdat de studie van een onderdeel, welk ook, leert zien en begrijpen de ontwikkeling van het geheel; — als je de belangrijkheid leert zien, van wat je eerst onbelangrijk vond, dan heb je iets gewonnen aan inzicht. Want diepere studie van een onderdeel is beter dan oppervlakkige kennis van het geheel. Dan begrijp je ook, dat ik niet meer doe dan een kruidenier, die van een zak vol mais een paar korrels op zijn hand laat zien.

Ik zal eerst een indruk geven van de ontwikkeling van het schrift en daarna van ons a.b.c. in 't bijzonder.

2. Het a.b.c. doet wonderen.

De letters van het a.b.c. zijn de benen der beschaving. Zij hebben de gang erin gebracht. Stel je maar eens voor, dat plotseling overal alle geschriften en boeken vernietigd werden en dat ook de kennis van het schrift verdween, zodat alleen het gebruik van de mondelinge taal behouden bleef. De uitwerking zou zo noodlottig zijn, dat die van de laatste oorlog daarbij vergeleken maar kinderspel is. De maatschappij zou zijn als een boom, waarvan de wortels gekapt zijn; als een reusachtig gebouw zonder cement tussen de stenen; als een lichaam met gebroken pezen. Ze zou iedere dienst weigeren. En in de hopeloze verwarring zouden misschien alleen boeren en eenvoudige handwerkslieden zich op de been kunnen houden en in kleine stammen, aan elkaar vreemd, dus vijandig, met de geschiedenis van de beschaving van voren af aan beginnen. Want die begint bij de eerste boerderij en de eerste timmermanswerkplaats.

Onze veronderstelling is dwaas, maar laat jullie even zien de rol die het a.b.c. en de kennis van het schrift voor de mensheid vervult en wat de mensen misten, die 't er zonder moesten doen.

3. Hoe is 't a.b.c. ontstaan?

't A.b.c. is niet kant en klaar op de wereld gekomen. Zoals een grote metaalfabriek op de wereld gekomen is als een hamer van vuursteen — de eerste, die een mensenhand zwaaide — en langzamerhand gegroeid is tot voorhamer, smidse, werkplaats, fabriek; zo is 't a.b.c. begonnen als een tekening van een hand, een huis, een boom en is na duizenden jaren pas als een jeugdig maar bijna volledig a.b.c. de reis door de wereld begonnen.

Dat wist men ruim 100 jaar geleden nog niet. Toen waren er nog geleerden, die de vraag bespraken, of Mozes van God-zelf de kunst van schrijven had geleerd.

Ze noemden als bewijs daarvoor bijbelteksten. „Malligheid,” zeiden tegenstanders, „'t is de uitvinding van een genie.” Maar ook dat is niet waar. Het gaat met uitvindingen heel anders dan je oppervlakkig wel denkt. Om dat duidelijk te maken, zal ik vertellen, hoe 't mij met één van die uitvindingen is gegaan. Ik leerde op school, dat in 1450 een Hollander en een Duitser tegelijk de boekdrukkunst uitvonden. Maar wij kregen puike Vaderlandse geschiedenis, eerste soort. Dus snapten wij dadelik, dat 't gemene bluf van de Duitsers was. Alsof die zoiets konden! Maar met onze eer gaan strijken, dat wouen ze wel. Daar kwam niks van in. Wij stemden voor de Hollander (Coster heette hij, geloof ik) uit vaderlandsliefde; en we noemden de Duitsers moffen — ook al uit vaderlandsliefde. Maar toen ik een week later 't jaartal moest noemen en 't vergeten was, moest ik in de hoek staan. Toen kon voor mijn part ook de Hollander naar de pomp lopen. Ik vond 't eigenlijk niet eens zo knap, dat kunstje met die uitgesneden letters, die je in 't zand laat vallen. Die maken natuurlijk een afdruk. En ik vond 't stom, dat Floris de Vijfde of die knappe Karel de Grote niet zo snugger waren geweest. Maar zoiets zeg je niet hardop. En de meester dacht er blijkbaar anders over. Die vond het één van de dingen, waarmee je een standbeeld verdiende. Nu weet ik, dat ik toch gelijk heb gehad daar in die hoek. Zo'n kunstje hadden er wel duizenden vroeger uitgehaald. Een Spartaans koning van vóór Chr. schreef op zijn hand met krijt 't woord „overwinning” en drukte dat ongemerkt bij 't offeren vóór de slag op het offerbeest om de soldaten beet te nemen en door 't voorteken moedig te maken. En nog vroeger, meer dan 1000 vóór Chr., gebruikten ze in Babylonië al zegels, waarmee ze stem-pelden. Op afb. 1 zie je zo'n oud zegel. En nog vroeger,

Afb. 1. Oud-Assyries zegel.

2000 vóór Chr., drukten ze al met losse schrifttekens in de klei. Kijk maar op afb. 2. Daar staat een kleiplaat, die op 't eiland Kreta gevonden is. Het schrift is nog niet ontsijferd. Dit is het oudste voorbeeld van schrift-druk.

In China werden 500 jaar voor onze Coster al boeken en 200 jaar voor zijn „uitvinding” werd de Pekingse krant al gedrukt. Door de kruistochten is Europa met die kunst waarschijnlijk in aanraking gekomen. En — nu komt het voornaamste — doordat in de 15e eeuw in West-Europa de behoefte aan boeken opkwam, zochten ondernemende mensen naar middelen om daaraan gemakkelijk te voldoen. Zo gaat meestal de behoefte aan de „uitvinding” vooraf. En dat uitvinden is geen foefje, maar bestaat dan in 't uitdenken van noodzakelijk geworden verbeteringen; b.v. het losse

Afb. 2. Kleiplaat met hiërogllyphen, die als afzonderlike tekens gesneden, in de klei zijn gedrukt. 2000 jaar vóór Christus.

lettertype. Dat zijn resultaten van jaren lang zoeken naar vereenvoudiging, waaraan de behoefte groot is.

Zó is 't nu ook met 't a.b.c. gegaan. Het is niet uitgevonden, zoals men vroeger dacht. Maar zoals van een baby met het lichaam zijn hand tegelijkertijd groeit, zo is met de groei der beschaving het a.b.c. gegroeid.

Goed verlicht is de weg van ons a.b.c. tot vóór bijna 3000 jaar. In de duizenden jaren daarvoor is 't langzaam ontstaan, gegroeid wou ik zeggen. Maar dat is juist het gekke met 't alfabet: hoe meer 't groeide, hoe kleiner 't werd. 't Groeide als een sneeuwbal in de zon. Met de 240 tekens, waarmee de Babyloniërs nog schreven, was 't nog een baby. Met 22 lettertekens was 't volwassen en ging de wereld in.

We nemen nu een kijkje in die oudste tijden der mensheid. Hoe kunnen we dat doen? Daarvoor zijn twee manieren:

De eerste is: in de aarde te gaan zoeken naar overblijfselen. Die zijn al bij hopen te voorschijn gekomen en worden nog steeds overal opgegraven. Deze studie heet archaeologie of oudheidkunde.

De tweede manier is een tijdje te gaan wonen onder een natuurvolkje in een of ander werelddeel. Heel wat geleerden hebben dat, de laatste 50 jaar vooral, gedaan. Deze studie heet ethnologie of volkenkunde.

Er is nog een derde manier om de mens-van-vroeger te leren kennen; dat is het naspeuren van oude zeden en gebruiken bij de kultuurvolken, oude liedjes en sagen, oud bijgeloof, oude feesten en dansen, vooral op 't platteland. Die studie heet folklore. Maar voor de kennis van het schrift hebben we daaraan niets.

4. De voorlopers van het schrift.

Toen 500 jaar vóór Chr. de Perziese koning Darius, de barbaarse stammen der Scythen bedreigde, stuurden ze hem een vogel, een muis, een kikvors en vijf pijlen. Dat betekende: „als gij Perzen u niet in vogels verandert en wegvliegt, of tot muizen wordt en onder de aarde je verstopt, of als kikvorsen in 't water springt, zult ge, door onze pijlen getroffen, niet in uw land terugkomen.”

Zulke brieven zijn nog bij verschillende stammen bekend. Er zit natuurlijk een zekere *gewoonte* (conventie) aan vast, die het begrijpen vergemakkelikt. Zoals wij b.v. direkt de betekenis begrijpen van hoed-afnemen. Een

stam, die door een vijand bedreigd werd, stak in de weg, waarlangs de vijand komen moest een maiskolf, een kippeveer en een pijl. Dat betekende: „Waagt het niet, ook maar één maisplant te knakken of één kip te stelen, anders zult ge door onze pijlen sterven.” De meest verschillende berichten werden op die manier aan afwezigen gegeven. Zoals een vuist, die je onder je neus geduwd wordt duidelijke taal is, zo spraken de natuurvolken duidelijke taal met allerlei tekens en merken met vaste betekenis, die de leden van een stam of naburige stammen onderling gebruikten. Bij karavaantochten, landverhuizingen en jacht wordt aan de achterblijvers op twee- of driesprongen de weg aangeduid door het breken van takken, of door een bosje gras of bladeren op zijpaden te leggen, of een stok dwars erover of schuin in de grond te steken. Onze signalen zijn daarvan een overblijfsel. Wij hebben meer zulke overblijfsels.

In verschillende streken zijn kerfstokken in gebruik, die niet alleen dienen om te tellen en te rekenen, maar ook om de herinneringen aan gebeurtenissen te helpen bewaren. Ze doen zelfs dienst als kalender. Als je wat op je kerfstok hebt, heb je nog schuld — die je moet boeten. De bakkers- en slagersknechts moeten in vroeger tijd nog zo'n kerfstok om hun nek gedragen hebben, waarop de koop genoteerd werd. Bij de Australiërs b.v. zijn dergelijke stokken in gebruik tot het zenden van berichten en heten dan bodestok. Ze dragen vaste tekens tot het uitnodigen voor een jacht b.v. Bij wilde stammen heeft elke familie haar eigendomsmerkteken, dat op alle gereedschap staat. Het vee kenmerken ze door het teken in de oren te branden of te snijden.

5. Prentschrift of getekend verhaal.

Kijk eens naar een prentje en naar de letters eronder. Vergelijk ze eens goed. „Dat is gauw gedaan” zul je zeggen. „Ze lijken net zoveel op elkaar als een pijp op een kanarievogel.” En toch zijn ze eens presies gelijk geweest. — Als een kind met zijn griffel wil vertellen, dat zijn pappa rookt, dan krast het twee worsten, een grote en een kleine boven elkaar, trekt uit de onderste twee strepen schuin naar beneden, steekt in de bovenste een dwars streepje en het verhaal is klaar. Dat is prentschrift. — Het is de afbeelding van dingen en bewegingen geweest, die tot het schrift en tot ons a.b.c. hebben geleid. De verschillende natuurvolken en ook de oude kultuurvolken zijn daarmee hun schrift begonnen. Met de ontwikkeling der kultuur gaat dan gepaard een vereenvoudiging en verbetering van het schrift.

Die tekening van voorwerpen had niet één bepaalde bedoeling. Als je op afb. 3 die fraaie mammoth (voor-

Afb. 3. Mammoth. Tekening ingekrast op een mammoth-tand uit het oudere steentijdperk.

wereldlike olifant) ziet ingekrast op een grote mammothstam, gevonden in Frankrijk, dan denk je: „dat heeft een jager voor de aardigheid gedaan, een jager van 10 of

20.000 jaar geleden." Maar 't kan ook een stuk jacht-verhaal zijn, ter herinnering en uit trots opgetekend, of een tovermiddel voor de jacht. Want die een afbeelding bezat, had macht over het wezen zelf (afgodsbeeld).

Zo komen we tot deze onderscheiding.

De tekening bedoelt: 1e een aardigheid, een genoegen en heeft geleid tot versiering; tot *kunst*. 2e bezwering en afwering van boze demonen en is geworden tot *amulet* en *wapenschild* (b.v. kruis, leeuw); 3e herinnering en is geworden *gedenksteen* (en later gedenkboek, wetsteen en wetboek). 4e mededeling en is geworden tot brief en *boek*.

De brief en het wapen erop zijn van gelijke oorsprong. „Je maintiendrai” of „ik zal handhaven” is in het letterschrift omgezet, wat de tekening, het wapenschild ons ook moet vertellen. De tekening noemen we dan een zinnebeeld of symbool. Het wapen had oorspronkelijk de toverkracht, die bij alle wilde stammen nog geldt.

Alle wapenschilden zijn oorspronkelijk dergelijke magiese godsdienstige symbolen (magie = tover).

De tekening, die tot het schrift leidde, werd gemaakt te op de huid. Het beschilderen en tatoueren bij wilde volken werd een versiering (zoals bij ons de konfektiepakjes) maar 't was oorspronkelijk bedoeld als godsdienstig tover- en beschermmiddel (zie afb. 4). Want ieder roodhuid droeg op zijn lichaam zijn stamteken of *geboortebewijs* getatouerd. Dat was een dier, de voorvader van een stam, de beschermer van zijn drager. (Wij hebben alleen dierennamen en wapenschilden nog over.) En alle verdere gewichtige gebeurtenissen uit zijn leven kwamen daar nog bij, deels als herinnering aan feesten of roemrijke daden, deels als herkenningsteken, maar ook als bewijs van dapperheid. Het litteken, dat een Duits

Afb. 4. Getatoueerde kop van een opperhoofd der Maori's.

Zwarte pokken

Vrede sluiten
Afb. 5.

Kinkhoest

student op zijn wang moest hebben om voor vol te worden aangezien, bedoelde blijkbaar om de afstamming van barbaren niet uit het oog te verliezen.

2e. Op stenen, in holen, op boombast, op hout, op dierenhuid. Die zijn in grote hoeveelheid te zien in musea zowel van natuurvolken, die nu nog bestaan, als van de oudste bewoners van Europa. Van de laatste natuurlijk alleen tekeningen op rotsen en beenderen. Ze tonen een merkwaardige overeenkomst. En in dat prentschrift zit een langzame vooruitgang.

Een Indianenstam hield op een buffelvel een kalender in prentschrift bij. In een vergadering van alle mannen van de stam werd de belangrijkste gebeurtenis van het afgelopen jaar vastgesteld en opgetekend.

Deze kalender loopt van 1800 tot 1870.

Afb. 5 geeft een paar jaren weer.

In de winter van 1811 op '12 woedden de zwarte pokken onder de stam, dat zie je duidelijk aan de patient. Een andere winter eiste door de kinkhoest veel slachtoffers. Ook dit jaar wordt door een patient voorgesteld, zijn ziekte is ook duidelijk te zien. De twee handen, die elkaar toegestoken worden, betekenen het sluiten van een vrede met een andere stam.

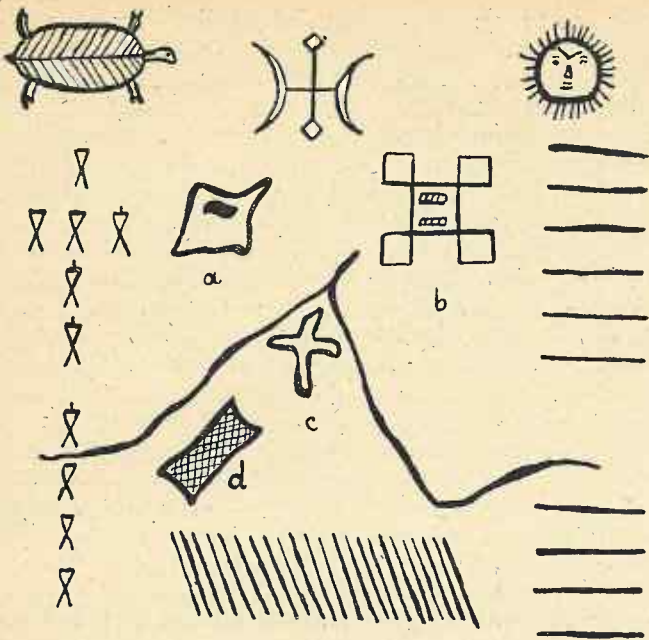
Afb. 6 is een verhaal in boomschors gesneden. Het is het bericht van een Indiaan die aan zijn stamgenoten verslag doet van de heldendaden van het opperhoofd Wingemund, die in 1762 een aanval deed op een Engelse nederzetting. De 23 strepen onderaan zijn krijgslieden. Ze staan voorovergebogen ten teken, dat ze op het oorlogspad zijn. De zon rechts boven heeft tien dagen volbracht. Die 10 dagen zijn verdeeld in een groep van 6 en één van 4. Er zijn dus twee expedities geweest. Die waren gericht tegen fort Pitt (c) aan de samenvloeiing der twee rivieren met de verschansing er vlak bij (d) en tegen de andere beide Engelse versterkingen boven de rivier. Zoals je ziet ligt de linkse op een eilandje. Links zien jullie tien overwonnen vijanden; op één dag drie tegelijk. Vier ervan hebben hun hoofd nog: dat zijn gevangenen. De andere zes zijn doden. Het teken in 't midden boven is niet bekend. De landschildpad betekent: behouden tuiskomst.

In één opzicht is er een nieuwigheid in dit verslag. De schildpad betekent niet gewoon een schildpad, maar een werkzaamheid, die met haar in verband staat. Dat is de overgang naar het symbolen schrift. Denk maar eens na, hoe wil je „vreugde” „gaan,” „neen,” „spreken,” enz. tekenen? De gang van het schrift is dus:

1. de zuivere afbeelding, hier: de zon.
2. de verkorte tekening: de mannen (= pictogram).
3. het symbool: de schildpad (= ideogram).

De tekening der gevangenen wordt in latere berichten nog meer verkort. Dan worden alleen de koppen getekend. Een streep eronder betekent dan, dat de kop afgeslagen is.

Het hele verhaal is vereenvoudigd prentschrift. Hoe die vereenvoudiging in zijn werk gaat kan blijken uit afb. 7 waar een figuur per slot tot een teken vereenvoudigd wordt, waarvan je de betekenis moet leren, net als van ons schrift.

Afb. 6. Beeldschrift op een boom bij de Musking-rivier.

De Indianen hebben 't in 't schrift niet verder gebracht en met hen veel andere natuurlvolken. Hun schrift is met hun ontwikkeling hier tot staan gekomen. Afgezien van een heel oude Middellandse-zee-beschaving van Spanje tot Kreta, is de mensheid vijfmaal tot verdere

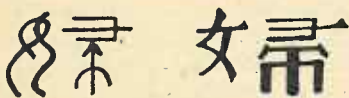

Afb. 7. Ontwikkeling van de menselijke figuur tot lettertekens.

ontwikkeling van het schrift gekomen, n.l.: in Egypte, bij de Hetiten (een Semities volk), in Babylonië, in China en..... in Mexico. De ontwikkeling is bij allen van een gelijke soort, maar heeft niet bij allen het eenvoudige letterschrift bereikt.

De eerste verdere stap is het verbinden van tekens voor één begrip. Enige voorbeelden uit het Chinees

Afb. 8a stelt voor een vrouw met een losse hand

Afb. 8a.

Afb. 8b.

ernaast, waaronder een bezem staat. Het teken heet: „huisvrouw.” Door het gebruik is het gesleten tot afb. 8b. Op dezelfde manier

wordt „zien” voorgesteld door een oog op twee benen. „Denken” is een gezicht, dat uit het hart komt kijken. „Liefhebben” is moeder en kind. „Avond” of „Westen” is een vogel op zijn nest. „Veilig” is een vrouw met een beschermende mannenhand boven haar hoofd. „Gevaar” is een man aan een afgrond. „Duisternis” is de zon onder en „licht” de zon boven een boom. Al die tekens zijn langzamerhand onherkenbaar geworden. Dat is de beslissende overgang, begrijp je? Als je een boom duidelijk tekent, zegt ieder er „boom” tegen in zijn eigen taal. Maar als de boom onherkenbaar is geworden en toch genoemd wordt „boom,” dan wordt het al lezen, zoals wij dat nu doen. Dan heet dat *krabbeltje* „boom,” maar is geen boom meer.

6. Geluidsteken of fonogram.

Als zo'n krabbeltje niet meer een ding voorstelt, maar een naam, een woordklank, dan is het ge-

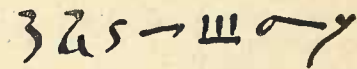
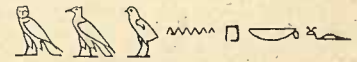
worden tot *geluidsteken of fonogram*. Nu begint het lezen. De jochies leren van de ouderen woorden en zinnen lezen. Ieder woord heeft nu zijn schrijfteken. Zo is 't tenminste in 't Chinees. En een jonge Chinees moet ieder woord apart leren schrijven, zoals wij 26 letters leren. Een ontwikkelde Chinees moet ongeveer 1400 schrijftekens kennen om zijn taal te lezen en te schrijven. „Wat moeilijk!” zucht mijn buurman. „En stom!” zegt een ander. „En die Chinezen zijn altijd zulke slimmelingen geweest.” Zeker en toch is hun schrift niet verder vereenvoudigd. Dat zal je dadelijk duidelijk worden.

7. Syllaben- of lettergreepschrift.

Het oudste Egyptiese schrift, dat we kennen, is van 4000 vóór Chr. Het is prentschrift en heet hieroglyphen (een Grieks woord, dat betekent: heilige tekens). Dat stamt nog af van 't geloof in de heilige kracht van een afbeelding. Maar daarnaast werd al vereenvoudigd prentschrift, dus klankschrift gebruikt. Dat heet hieraties en later nog eenvoudiger: demoties-schrift (= volks-schrift).

Op afb. 9 zie je een hieroglyphen tekst in zijn vereenvoudigde hieratische vorm.

Altijd is het oudste schrift voor heilige doeleinden in gebruik gebleven náást het andere. Want het geloof duldt zelfs geen verandering in de vorm. Het is de rots van conservatisme en heeft zelfs de ontwikkeling van het schrift belemmerd. In dat hieraties schrift, dat op dezelfde hoogte stond als het Chinees woordschrift konden voor alle meerlettergrepige woorden oude tekens gebruikt worden.

Afb. 9. Egypties schrift.

Dezelfde tekst boven in hieroglyphen onder in hieraties.

Met de vijf tekens: voor wer; ken; ver; pen en nen, kunnen de volgende twaalf woorden worden gevormd: wer-ken; ver-wer-ken; wer-pen; ver-wer-pen; pen; ver-ken-nen; ken-nen; ken; pen-nen; ver; ver-wer; wer-ver. Bij woordschrift zijn voor deze woorden *twaalf* tekens nodig.

Dit is syllaben- of lettergreepschrift. Je hebt nu veel minder tekens nodig en de overbodige (die zich toch lang handhaven, zoals veel overbodigheden) moeten langzaam verdwijnen. Het Chinees kon deze ontwikkeling niet doormaken, want het heeft *alleen één-lettergrepige woorden*. Het Japans, dat het Chinees schrift overgenomen heeft (met de kultuur) kon dit wél doen.

Ook in Mexico (vóór Columbus) en onder de Semitiese volken is de ontwikkeling zó gegaan. Nu kan ik kort zijn. Want iedereen kan nu de ontwikkeling verder dóórdenken. In Phoenicië, het kustland ten N. van Palestina, met ook een semitiese bevolking is een inscriptie gevonden van 1000 voor Chr., die de 22 tekens bevat van de 5e kolom op afb. 10. Van al de figuurtjes waren deze het overblijfsel, de uitverkorenen. Maar er is geen teken voor een klinker bij. Dat zijn de jongste spruiten. Het is nog zogenaamd *medeklinkerschrift*, zoals het oud-Hebreeuws, dat een zusje hiervan is. *b* is niet „b” want die bestaat niet zonder klinker, 't is *bu*, of *boo*, of *ba*, dat moet uit het woord of de zin blijken.

8. Letterschrift en ons a.b.c.

Die Phoeniciërs vestigden handelsfactorijen en kolonies op de aantrekkelijke plaatsen langs de kusten en op de

Egypties	Hiero- glyphen		Foenicies		Grieks			Latijn		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
adelaar			aleph	Ⲁ	alpha	Α	Α	Α	Α	a
kraarvogel			beth	Ⲁ	beta	Β	Β	Β	Β	b
kom			gimel	Ⲁ	gamma	Γ	Γ	Γ	Γ	c
hand			dalet	Ⲁ	delta	Δ	Δ	Δ	Δ	d
plattegrond huis?			he	Ⲁ	epsilon	Ε	Ε	Ε	Ε	e
slak			waw	Ⲁ	digamma	Ϝ	Ϝ	Ϝ	Ϝ	f
eend			zayin	Ⲁ	zeta	Ζ	Ζ	Ζ	Ζ	g
zeef			cheth	Ⲁ	eta	Η	Η	Η	Η	h
tang, lus			teth	Ⲁ	theta	Θ	Θ	Θ	Θ	i
bladeren			yod	Ⲁ	iota	Ι	Ι	Ι	Ι	i
trom			kaph	Ⲁ	kappa	Κ	Κ	Κ	Κ	k
leeuwin			lamed	Ⲁ	lambda	Λ	Λ	Λ	Λ	l
uil			mem	Ⲁ	mu	Μ	Μ	Μ	Μ	m
water			nun	Ⲁ	nu	Ν	Ν	Ν	Ν	n
deurgrendel			samekh	Ⲁ	xi	Ξ	Ξ	Ξ	Ξ	
wapen			ayin	Ⲁ	omikron	Ο	Ο	Ο	Ο	o
deur			pe	Ⲁ	pi	Π	Π	Π	Π	p
slang			tsade	Ⲁ	san (ss)	Ϻ	Ϻ	Ϻ	Ϻ	
knie?			qoph	Ⲁ	koppa	Ϙ	Ϙ	Ϙ	Ϙ	q
mond			resh	Ⲁ	rho	Ρ	Ρ	Ρ	Ρ	r
akker			shin	Ⲁ	sigma	Σ	Σ	Σ	Σ	s
arm met hand en broodje			tau	Ⲁ	tau	Τ	Τ	Τ	Τ	t

Afb. 10. Ontwikkelingsgang van de schrifttekens. (trom in kolom 1 moet zijn troon).

eilanden, ook van de Grieken. Zo maakten de Grieken op verschillende plaatsen kennis met het schrift der Phoeniciërs en leerden het gebruiken voor hun eigen taal. Zij legden de laatste hand eraan en maakten het schrift pasklaar voor Europa. De tekens voor medeklinkers die in hun taal niet voorkomen, gebruikten ze voor de klinkers; de e (voor e en ei), de a, de j ook voor i(e), de v ook voor u. De andere klinkers en ook medeklinkers ph enz. maakten ze erbij.

Of het Phoenicies schrift stamt van het Egypties hieraties, zoals op de tabel van afb. 10 of van een Semitiese broederstam, of van Kreta is nog niet bekend.

Ze leerden schrijven van rechts naar links, zoals de Semieten dat allemaal deden en ook nu nog doen. Dat was ongeveer 900 vóór Christus. De oudste Griekse inscripties, die gevonden zijn, lopen nog rechts-

links, maar de wetten van Solon, die evenals vroeger de 10 geboden en alle andere wetten, op steen gesteld werden, waren heen en weer geschreven, de bovenste regels rechts-links, de 2e links-rechts enz. Bij iedere nieuwe regel maakten de letters rechts-omkeerd. Zie maar op de tabel naar de E in de 7e en 8e kolom. Pas in 500 was de gewoonte om van links naar rechts te schrijven in Griekenland algemeen en is dat voor Europa gebleven. Weten we nu zeker, dat de Grieken hun a.b.c. van de Phoeniciërs hebben? Is dat te bewijzen? Ja. Ten eerste blijkt dat uit de lettervormen. Die der Grieken en zelfs die van heel Europa nu nog zijn tamelijk gelijk aan het oer-alphabet der Phoeniciërs. (Zie tabel).

Ten tweede blijkt 't uit de oudste richting van het Griekse schrift, rechts-links.

En ten derde uit de namen van de letters. Hoor maar: Als wij zeggen: „alphabet” dan noemen we daarmee de eerste letters bij hun volle Phoeniciese naam.

„Aleph” noemden de Phoeniciërs de eerste letter. Het woord betekent „rund.” „Bet” was de 2e letter en betekende „huis,” (wij zeggen bajes). De Grieken hebben met de letters de namen overgenomen

Als wij verder opnoemen, zeggen we cee, dee, enz. Dat zijn afkortingen voor de volle naam, net als „Kees” voor „Cornelis.” Die volle namen zijn in 't Phoenicies „gimel” en „dalet,” in 't Grieks verbasterd tot „gamma” en „delta.” Ze betekenen „kameel” en „deur.” 't Is zeer wel mogelijk dat uit de namen blijkt, hoe de oer-grootvader van elke letter er heeft uitgezien.

Toen de Grieken de kunst van lezen en schrijven hadden geleerd, overtroffen ze al gauw hun meesters. Ze brachten 't nu in 300 jaar zo ver als ze 't anders in geen 3000 jaar hadden gebracht. Door de ligging en bodemgesteldheid van hun land ertoe gebracht, gingen ze ook op zee varen en verdrongen de Phoeniciërs langzamerhand uit de Middellandse Zee. Ze zochten de beste en vruchtbaarste plekjes op en brachten er hun landverhuizers naar toe. Zo ontstonden o.a. Marseille in Frankrijk en Syracuse op Sicilië. Ja heel Zuid-Italië werd Grieks. En vanuit de Griekse koloniën werd nu Italië met het a.b.c. ingeënt. De stammen van Italië, ook de Latijnen, kregen op die manier, evenals de Grieken vroeger, het kostbaarste geschenk, dat in de hele wereldsgeschiedenis ooit is uitgereikt. Zo leerden nu ook de Romeinen schrijven. En bij hun verovering van Europa hebben die Romeinen hun alphabet, evenals hun recht, techniek, waterleiding, bouwkunst, bruggen,

Afb. 11. Opengeslagen Getijdeboek. Geschreven boek.

enz. aan heel Europa geschonken. Konden dan de Germanen in Duitsland (en ons land), de Galliërs in Frankrijk, de Helvetiërs in Zwitserland nog helemaal niets neerschrijven? Jawel! De Helvetiërs hadden Griekse letters en de Germaanse priesters kenden ze, maar hielden de kennis voor zich. Vanuit Marseille ging n.l. de grote handelsweg naar 't Noorden tot aan de Oostzee; en handelswegen waren de paden, waarlangs met de kooplieden de hogere beschaving binnendrong. In het oude Duitsland gebruikten de heidense priesters die letters om er waarzeggerij mee te bedrijven. Ze sneden daartoe de letters in beukestaafjes („Buchstaben") en wierpen ze op de grond. De manier waarop ze op de grond kwamen te liggen, gaf de wil der goden te kennen. Zo kon je zien of je geluk zou hebben bij je onderneming of niet. Vandaar hebben wij nog het gebruik van 'n sent opgooien met „kruis of munt."

9. *Het a.b.c. met ondergang bedreigd.*

In 500 na Christus werd het West-Romeinse rijk onder de voet gelopen door de Germanen. Zoals een hond met groot genoegen van een keurige tuin een wildernis maakt, zo speelden de invallende barbaren „de hond" in het grote kultuurrijk der Romeinen. Geef een kind van een jaar een kostbare vaas in de vingers. Je kunt meteen stoffer en blik halen om de scherven op te veegen. Zo doet ook een volwassen mens met alles, waarvan hij de waarde niet kent. Uit onverstand wordt veel misdreven. Geen misdadiger combinatie dan die van domheid en macht. Na de ondergang was de toestand in W. Europa dan ook juist als die in een dierentuin, waar alle kooien geopend zijn. Eeuwen van strijd en verwoesting dreven de onwetende mens tot bijgeloof en angstige slaafsheid. Al wat niet vertrouwen kon op vuist of knods, trok zich in de eenzaamheid terug. Ook het a.b.c. vond een schuilplaats in de kloosters, vooral in Ierland. Belangrijke werken der oude Grieks-Romeinse kultuur zijn daar eeuwen lang bewaard, overgeschreven en bestudeerd.

10. *Het a.b.c. veroverd zijn plaats weer in Europa.*

Reeds de oude kerkvader Hieronymus had aan de monniken opdracht gegeven hun tijd te vullen met de nuttige bezigheid van boeken overschrijven. Dat hield de geest bezig en ontnam de duivel zijn oorkussen. Hoe ze hun taak opvatten, zie je op afb. 11 Moeizaam en met toewijding werden door hen kostbare werken overgeschreven uit andere kloosterbibliotheken. Schrijvers buiten de stand der geesteliken waren voor 1300 nog tamelijk zeldzaam. Vandaar dat het woord „klerk" of „clericus," dat oorspronkelijk geestelijke betekent, nu nog gelijk is aan „schrijver." Ridders namen liever het zwaard dan de pen in hun hand. Zelfs bekende dichters moesten hun gedichten dikteren, omdat ze zelf niet schrijven konden. Ook keizers en koningen konden 't niet. Onder de voorgangers van Karel de Grote, was er één, die zijn naam kon schrijven. Zijn vader en grootvader waren analphabeten. En hij zelf heeft als man nog geprobeerd te leren schrijven. Van koning Hendrik IV in 1100 wordt als bijzonderheid vermeld, dat hij schrijven kon. Wat kan men in zo'n tijd dan van boeren en burgers verwachten. Maar met de toename van handel en verkeer en handwerk kwam de behoefte aan 't schrift. En vanaf 1300 kwamen de eerste scholen en de eerste leerboeken. Hoe de renaissance (de herleving van de studie der Griekse en Romeinse kultuur) en de hervorming van Luther de behoefte aan scholen en boeken zeer versterkt hebben, kan hier slechts even genoemd worden. Uit die behoefte

is de boekdrukkunst geboren. Toch kon in 1600 van 200 boeren er maar één zijn naam schrijven, de anderen schreven 3 kruisjes, om te tonen, dat ze in naam van God, de zoon en de heilige geest de juistheid van het stuk bevestigden.

Slot. Vanaf 1600 tot nu is het Romeinse a.b.c. de baas geworden, ook buiten Europa. Er bestaat een boekje van het Bijbel-genootschap. Daar staat een tekst van de bijbel afgedrukt in 543 talen. Dat kan de „intellectuelen," die zich verbeelden al hele pieten te zijn, als ze er 2 of 3 van kennen tot bescheidenheid stemmen. (Bij die 543 zijn ook de oude „dode" talen en ook b.v. verschillende Chinese talen). Al die talen zijn geschreven in 60 verschillende alfabetten, de meeste afstammende van de vijf hoofdgroepen.

Enige zijn er hierbij afgedrukt.

Hollandse tekst:

„Want alzoo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijnen eeniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk, die in Hem gelooft niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe."

على خاظم هكذا حب الله العباد حتى
سلم في ابنة الوحيد العميد باشما يتملك
فمن كل من يامن به لكن تكون له الحياة
الدايمه *

Arabies.

काहेति ईश्वरने संसारकी असो प्यार करो कि बाने
अपुनो एक उत्पनु मोडाकी दवो कि जो एकजु मनुष्य वपिं
विश्वामु करतुहे वहे नाशु नाहीं होयहे लेकिनु अपारजीतबु
पाहे ।

Baghelkhandi's (Centraal Indië.)

如生, 淪, 之 賜 獨 蓋
此. 其 而 者 世, 生 上
愛 得 免 俾 之 帝
世 永 沉 信 子 以

Chinees.

ᐃᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ
ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ
ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ ᐱᐱᐱᐱᐱᐱ

Eskimo's.

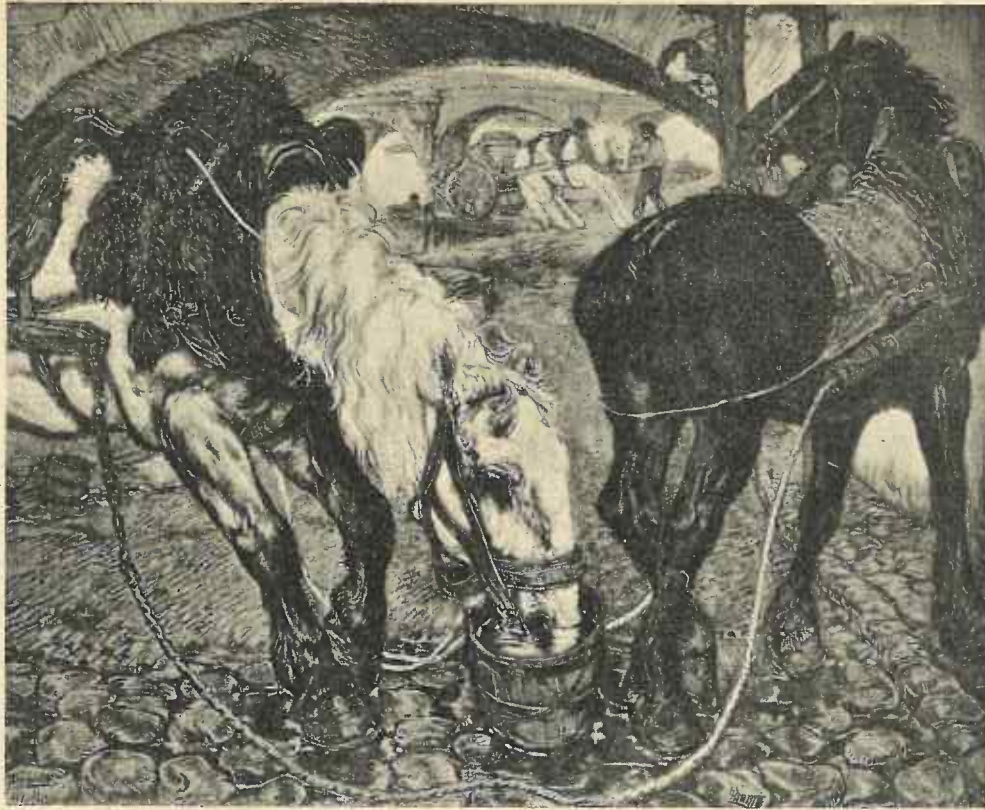
Διότι τόσον ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε
ἔδωκε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, διὰ νὰ μὴ ἀπο-
λεσθῆ ἡ πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν, ἀλλὰ νὰ ἔχη ζωὴν
αἰώνιον.

Grieks.

בִּי-אֱהָבָה רַבָּה אָהַב הָאֱלֹהִים אֶת-הָעוֹלָם עַד-
אֲשֶׁר נָתַן אֶת-בְּנוֹ אֶת-יְחִידוֹ לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא-יָאבֵד
כָּל-הַפֹּאֲמִין בּוֹ כִּי אִסְ-יִתְּיָה חַיֵּי עוֹלָם:

Hebreeuws.

P. Dupont

Drinkende
Paarden

VIER PAARDEN.

Opmerkingen door KOOS VORRINK.

IN een ontwikkelingsgang van millioenen jaren is de mens langs lijnen van geleidelijkheid uit de dieren-wereld omhoog gestegen en is er tegelijkertijd nog met duizend draden aan verbonden.

In het geestesleven van primitieve volkeren nemen de dieren een grote plaats in. Indianenstammen beroepen zich op bepaalde dieren als hun stamvaders. Bekend is de dierenverering in het oude Egypte. Op alle trappen van beschaving onderhoudt de mens velerlei betrekkingen met de dierenwereld. Hij jaagt ze om hem als voedsel te dienen. Hij temt ze om ze als huisdieren voor allerlei doeleinden te exploiteren. Hij verdelgt ze, wanneer ze schadelijk zijn voor zijn leven en werken.

Ook de „beschaafde” mens bekijkt en behandelt het dier niet als een zielloos wezen, maar voelt sympathie of antipatie, medelijden, genegenheid of weerzin. Zoals de mens zichzelf telkens moet openbaren, zich moet bloot-geven tegenover zijn mede-mensen, zo laat hij zijn eigenlijke wezen ook kennen in zijn houding tegenover de dieren. En heel vaak veel eerder door het ontbreken van allerlei redenen tot huichelarij.

Wat ieder uit eigen ervaring van onze hoogst-ontwikkelde huisdieren weet, hebben wetenschappelijke onderzoeken nader aangetoond, dat n.l. het verschil ook in geestelijke vermogens tussen dezen en de mens niet zo groot is, als vroeger wel gemeend werd. De mens herkent zichzelf in het dier, zowel geestelijk als lichamelik, in zijn grote levenshartstochten, in zijn fierheid, in zijn levenskracht, in zijn trots en ook in zijn troosteloze vereenzaming en verworpenheid.

Niets is dus natuurlijker, dan dat kunstenaars vanaf de vroegste tijden het dier hebben afgebeeld.

De oermens kraste een tekening van een mammoth in ivoor of van een hert of een paard op een rotswand.

De oude volken uit Mesopotamië en Egypte hiewen allerlei dier-vormen in steen of in hout, meestal uit godsdienstige overwegingen.

De oude Grieken brachten fijne tekeningen van dieren aan op het aardewerk. Diervormen doen als waterspuwers dienst aan Gotiese Katedralen. Door alle stijlperiodes heen heeft de dierenwereld stof geleverd voor de beeldende kunsten.

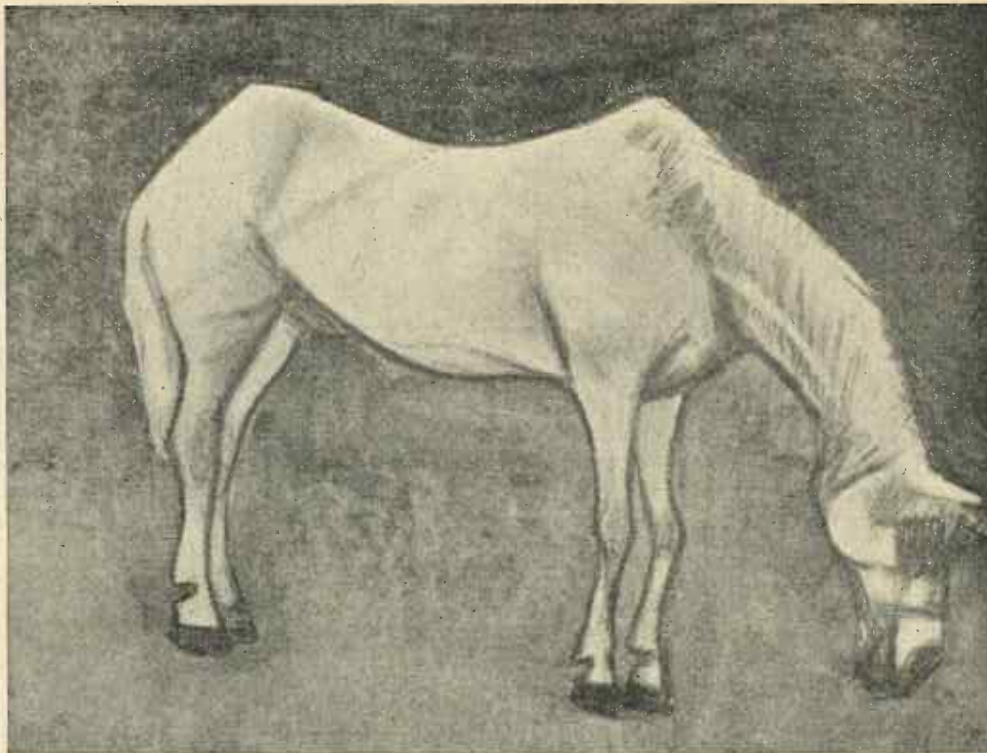
* * *

Wij bepalen ons voor deze keer tot vier afbeeldingen van paarden.

Al sinds onheugelijke tijden vergezelt het paard de mens op zijn weg naar hoger beschaving. Het is zeker met de hond, het huisdier van de grootste verstandelijke vermogens en van de edelste karakteraanleg. Het is de mens van het allergrootste nut geweest; het diende hem als trekkracht voor kar of ploeg of als draagkracht als krijgsros in de oorlog.

Het paard stond daarom in hoog aanzien bij de mens. De letterkunde is vol van verhalen over de dapperheid, de kracht, de vlugheid, de trouw en de zachtmoedigheid van het paard. Paarden behoren met de honden tot de dieren, die het veelvuldigst een eigen persoonsnaam van de mens ontvangen. Vooral in oude sagen en legenden, in middeleeuwse ridderverhalen treden paarden met eigen namen op. Bekend is het ros *Bayard* uit de legende van de vier Heemkinderen.

Merkwaardig is de voorliefde van vele mensen voor afbeeldingen van paarden. Vooral de Engelsen, grote liefhebbers van de paardensport, produceren heel wat

Vincent
van Gogh

De Schimmel

op dat gebied. Het is helaas vrijwel altijd volkomen onbelangrijk.

Vergelijk al die zoetsappige prentjes eens met de reproducties, die hier zijn opgenomen. Karakterloze onbenulligheidjes plegen het te zijn van „lieve meisjes kopjes” bij even „snoezige” paardenkoppen, of slungelige, gepommadeerde jockey's met sierlike rijzweepen naast of op zeer „natuurgetrouwe” volbloeden.

Een kunstenaar is nooit natuurgetrouw in de domme betekenis van een fotografiese lens. Een kunstenaar her-schept, geeft een ontroering weer, beeldt een visie uit.

Wie naast een tekening, als die van van Gogh, samengesteld uit enkele zware omtreklijnen, zo'n Engelse prent legt, waarop alles zeer presies en zeer knap is aangegeven: ogen, oren, manen, poten met allerlei schaduwen en lichteffekten, komt misschien in de verleiding te geloven, dat het toch gemakkelijker is zo'n ruwe schets als van van Gogh te maken, dan zo'n Engels peuterwerk. Maar hij neemt de schijn voor het wezen. Het lieve, suikerige plaatje is het resultaat van ijverig werken en in die zin kan ieder iets bereiken, die ijverig is en zichzelf verbeeldt, dat hij ook artiest is. Maar de waarachtige kunstenaar brengt iets van zijn ziel in het werk, dat hij schépt en hoe zeer ook ieder oprecht kunstenaar studeert en altijd weer studeert, tenslotte steekt in het meest onbeholpen, maar eerlike werk van een kunstenaarsziel meer, oneindig veel meer, dan in het knapste, maar altijd dooie sleurwerk van een geroutineerde alledags-verschijning. De kunstenaar heeft een eigen opvatting, de ander heeft zich laten leren, hoe je dit of dat handwerk het beste, het voordeligste kunt beoefenen, teneinde aan de slechte smaak van het publiek te voldoen.

* * *

En nu onze afbeeldingen.

Drie er van geven het paard in zijn betrekking tot de mensen. De ets van *Dürer* geeft het krijgsros; de pasteltekening van *Dupont*, het trekpaard; de tekening van *van Gogh* laat ons zien wat er van het

paard geworden is, dat door de mens werd uitgebuit. De penseeltekening van de Japanner *Hokusai* daarentegen geeft ons het onstuimige, onafhankelijke, vrijheid-lievende paard, zoals we ons denken kunnen, dat het draaft door de wildernis, over eindeloze steppen en prairieën.

Trots en vurig, vol ingehouden drift geeft ons *Dürer*, de Duitse renaissancist, het krijgsros. De strakke, monumentale bouw van de poort, het stramme zij-aanzicht van het paard brengen een strenge rust in het geheel, slechts even aangenaam gebroken door het opgeheven rechter voorbeen van het dier en de schuin omhoog gestoken lans van de vage lans knecht met zijn fantastiese helm. Sterk gespierd met trillende neusvleugels, trots geheven kop, de oren driftig naar voren gestoken, stampend van nauw bedwongen levenskracht staat daar *Dürer's* ros als een symbool van de opbruisende levensdrift, die de renaissance vanuit Italië over Europa uitsloot.

Dupont brengt een beeld uit de wereld van de arbeid. Geen zelfbewuste trots, maar stoere kracht spreekt uit de beide achter elkaar gespannen dieren. Het is het ras van de trekpaarden, ongeschikt voor de wilde, onstuimige aanval, maar zoveel te beter voor de zware, langdurige arbeid voor de ploeg of voor de wagen. Zie het behaaglike slurpen van het linkse paard met de vooruitgestoken kop en de naar voren vallende witte manen, met het even licht gebogen linker voorbeen. Zie het andere, donkere paard, de kop zenuwachtig omhoog, een wilde warreling in de manen, oren in de nek, krabbend met het linker achterbeen over de ongelijke, glibberige keien.

Tegenover de strenge kompositie van *Dürer's* ets, is de pasteltekening van *Dupont* ongebondener, lossier, schijnbaar toevalliger. Het voorste paard zien we schuin van achter, de kop is naar links gewend. Het staat niet recht voor het drinkende paard, zoals het er recht voor loopt, wanneer de wagen getrokken wordt. Het heeft een willekeurige stand ingenomen en toch zijn die beide paarden rythmies met elkaar verbonden. Het zijn de beide gebogen lijnen van de brug, die in het geheel een verend

evenwicht brengen. Vergeet vooral ook niet aandacht te schenken aan het levendige tafereel onder de brug door. Hoe prachtig wijd en groot is dat op zo 'n kleine ruimte weergegeven.

Als een beeld van uiterste vereenzaming, van troosteloze gelatenheid, geeft *van Gogh* het afgebeulde paard. Het staat daar op slappe, krachteloze poten, met willoos neerhangende kop, een afgejakkerd beest. Als tekening valt op van Gogh's prent heel wat af te dingen. Het is het onbeholpen gestamel van een beginneling. De contouren van de poten lijken wat stuntelig en al te houderig. Vergelijk de tekening van de hoeven eens met de rake, vluchtige aanduiding daarvan bij *Hokusai*. En toch is er iets in dat schamele prentje, dat je vervult met deernis. Het is of er een half verstikte kreet van een gemartelde mensenziel uit spreekt. De diep-voelende, van een groot en machtig medelijden vervulde ziel van van Gogh, die de onvergankelijke waarde uitmaakt van al zijn werk, spreekt ook uit deze tekening.

Hoe anders *Hokusai*, de Japanner! Welk een uitbeelding van onstuimige vrijheidsvreugde! Zie de wuivende manen en de machtige staart. Maak je zelf bewust dat de kunstenaar erin geslaagd is de wilde vaart van dat galopperende, vurige beest uit te beelden met enkele vluchtige penseelstreken, in brede zwaai neergeschreven. Krachtig zetten de achterpoten zich af en werpen het machtige lichaam omhoog en vooruit. De neusvleugels trillen. Niet alleen de kunstenaar, die met sterke, vreugdevolle overtuiging dit beeld op het papier wierp, maar allen die de vrijheid liefhebben en het sterke leven,

Albrecht Dürer

Het Kleine Paard

Hokusai

Paard in Galop

herkennen zichzelf in dit symbool van vreugdevolle levenskracht.

Duidelijk valt op te merken het grote verschil in de aangewende techniek.

Vergelijk de onderkant van de brugboog in de pasteltekening van Dupont met de poortboog van Dürers ets. In brokkelige lijnen schrijft het pastelkrijt en in scherpe krassen is de naald door de etsplaat getrokken. Vergelijk van de poten de fijne lijntekening van de etsnaald bij Dürer, de als spel van lichte en donkere vlakken geziene pasteltekening van Dupont, de vluchtige, ijle maar tevens rake penseelstreken van Hokusai.

* * *

Albrecht Dürer geboren 1471 te Neurenberg in Duitsland. Aldaar gestorven 1528.

Dürer leerde aanvankelijk bij zijn vader het goudsmidsvak, maar ging in 1486 zich bekwamen in de schilderkunst. Hij maakte studiereizen door Zuid-Duitsland, Italië en de Zuidelijke Nederlanden. In zijn schilderijen, tekeningen, houtsneden en gravures legde hij een zeldzame veelzijdigheid aan de dag.

Hokusai Geboren 1760. Gestorven 1850. Japans naturalisties schilder en tekenaar.

Een revolutionair in de wereld der Japanse schilderen tekenkunst van zijn tijd. Weinig in aanzien in de hoge kringen der Japanse samenleving, was hij bij het volk geliefd en vooral bekend door zijn boek- en tijdschrift-illustraties. Als zovele kunstenaars worstelde hij tijdens zijn leven met de bitterste stoffelijke nood, leed honger en gebrek en eerst na zijn dood vond zijn genie erkenning.

Vincent van Gogh geboren 1853 te Groot Zundert in Brabant. Gestorven 1890 te Anvers sur Oise in Frankrijk.

Zoon van een predikant. Ging eerst in de kunsthandel. Werd later onderwijzer in Engeland. Gaat daarna als evangelist werken onder de mijnwerkers van de Belgiese Borinage. Op 30-jarige leeftijd pas tot het schilderen gekomen. Hij maakte in 1890 een einde aan zijn leven.

P. Dupont Nederlander 1870—1911. Hij was tekenleraar aan de Akademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam. Hij maakte voornamelijk etsen en gravures uit het arbeids-leven van mens en dier.

VOORTPLANTING.

DOOR J. DERKSEN.

IN aflevering 1 van deze jaargang, hebben we in korte trekken de voortplanting en de daaraan voorafgaande bevruchting besproken der laagst georganiseerde planten.

In de tweede aflevering bespraken we hoe de bevruchting en voortplanting bij bloemplanten plaats grijpt.

In deze aflevering zullen we de bevruchting van de eenvoudig georganiseerde- tot de hoger ontwikkelde bloemplanten de revue laten passeren.

Tot de meest eenvoudige bloemplanten behoren de Dennen en Taxusgewassen. De zaadknopjes zijn bij deze planten niet opgesloten in vruchtbladeren maar ze liggen open op vruchtschubben. Daarom geeft men aan deze planten de naam van naaktzadigen. De den, die wij als voorbeeld nemen, is eenhuizig. Dat wil zeggen, dat mannelike en vrouwelijke bloemen aan een en dezelfde boom voorkomen. De mannelike bloempjes, dat zijn zij, die alleen meeldraden bezitten, staan allen om een gemeenschappelijke spil. Zij zijn spiraalgewijs daaromheen geplaatst. Daarom lijkt zo'n verzameling van mannelike bloempjes wel wat op een katje. De meeldraden hebben hier niet de vorm van „draden," maar ze vormen een kort schubje, dat aan de onderkant twee helmhokjes bezit. In verhouding tot de bloem zijn de helmhokjes zeer groot. De stuifmeelkorrel is zeer droog. De bloempjes verspreiden geen geur; de meeldraden zelf zijn kleurloos, hieruit valt af te leiden, dat het stuifmeel niet door insecten, doch door de wind op de vrouwelijke bloem gebracht moet worden. Maar als de wind belast is met de bevruchting, dan moet er heel wat stuifmeel geproduceerd worden, want veel zal dan natuurlijk verloren gaan. Welnu, de mannelike bloemen leveren dan ook zoveel stuifmeel, dat na een regenbui de grond onder de denneboom geel bepoederd is. Bijgelovige mensen, die de herkomst van dit gele poeder niet kenden, spraken dan van een zavelregen en knoopten daar allerlei zonderlinge voortekenen aan vast.

Een bijzondere inrichting van de stuifmeelkorrel verhoogt de kans, dat het korreltje zijn doel, de versmelting met het vrouwelijke eitje, bereikt. Het korreltje heeft namelijk twee vliezige half bolvormige blaasjes, waardoor het lange tijd in de lucht kan blijven zweven, en door de wind over een grote uitgestrektheid kan worden meegevoerd.

De vrouwelijke bloempjes zitten ook aan een centrale spil; zij zijn rood gekleurd, klein en zonder geur. Ze staan altijd aan het einde der jonge loten en steken dus aan de buitenkant van de boom uit. Deze stand levert de meeste kans op, dat een stuifmeelkorrel het vrouwelijke bloempje bereikt. De vrouwelijke bloempjes bezitten dicht opeengedrongen vruchtbladeren. Tegen de bloeitijd staan die vruchtbladeren wijd uit, om als het ware de stuifmeelkorrel op te vangen. Zo'n vruchtblad bestaat eigenlijk nog uit twee delen. Het onderste, dat

Fig. I.
Stuifmeelkorrel van de Den.

men wel dekschub noemt en een bovenste vruchtblad. Een groef op het vruchtblaadje leidt naar de twee zaadknoppen. Valt nu een stuifmeelkorrel in die groef, dan rolt het vanzelf naar de zaadknopjes toe. Daar blijft het korreltje stilletjes liggen.

Eerst het volgende voorjaar heeft de versmelting met het vrouwelijke eitje plaats. Intussen zijn de vruchtschubben, die eerst wijd uiteen stonden om de stuifmeelkorrel op te vangen, weer op elkaar gaan liggen. Een harslaagje sluit de opening, die er nog aan de randen zou kunnen zijn, volkomen af, en nu keert het hele kegeltje langzamerhand om; het gaat hangen. In het eerste jaar groeit het dennenappeltje zeer weinig; het tweede jaar echter des te meer. De groene schubjes worden nu langzamerhand bruin en houtachtig. In het voorjaar van het derde jaar zijn de bevruchte eitjes rijpe zaadjes geworden, die aan één kant voorzien zijn van een lange vliezige vleugel. De houtachtige dennenappel zet de schubben bij droog weer wijd uit, zodat de rijpe zaden er uit kunnen glijden. De wind voert de „dennevogeltjes" ver weg. Wordt het nat weer, dan sluiten de schubben zich.

Het zaadje bevat veel kiemwit; valt het op een voor de ontkieming gunstig plaatsje, dan loopt het met 5 à 7 naaldevormige kiemblaadjes uit. Het denneboompje is zijn leven begonnen!

De hier geschetste wijze van bevruchting en voortplanting is bij alle naaktzadige planten gelijk. Hiertoe behoren, behalve de verschillende soorten van Dennen en Sparren, de Lariks, de Jeneverbes, de Cypressen, de Levensbomen of Thuja's, uit onze parken welbekend, de Taxis, de in de tropen groeiende Cycas en de uit Japan afkomstige Ginkgo. In de Zuid-Afrikaanse woestijnen groeit de zonderlinge Welwitschia, die slechts twee reusachtige bladeren bezit, die zich in lange linten scheuren. De plant zelf komt maar weinig boven de grond uit.

De Jeneverbes die men overal op onze heidevelden aantreft, is tweehuizig. De drie bovenste schubben vergroeien met elkaar; ze bezitten elk een eitje. Na de vergroeiing vormen ze een soort van bes om de steenharde zaden. De zaden worden in de herfst van het tweede jaar rijp. De vogels eten de bessen en verspreiden de zaden die onverteerd het lichaam verlaten.

De Taxis kwam vroeger bij ons ook in het wild voor. Tegenwoordig ziet men hem alleen gekweekt in parken en tuinen. Zeer vaak ziet men heggen van Taxisboompjes. In tegenstelling met andere naaldbomen hebben ze geen hars. De naalden zijn breed en scherp en staan duidelijk in twee rijen. Ze zijn zeer vergiftig, vooral voor paarden. De zaden zijn omgeven door een zaadmantel,

Fig. II.
Twee meel„draden" van een Den.

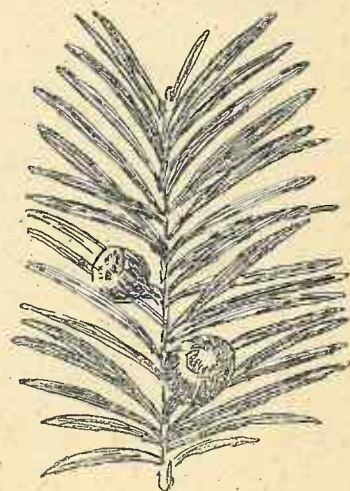

Fig. III.

Takje van een Taxis met rijpe zaden.

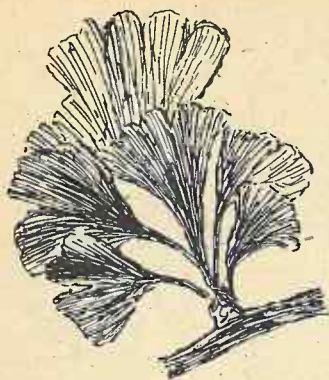

Fig. IV. Ginkgo.

die aan de vrucht de vorm van een bes geeft. De vruchten worden weer gegeten door vogels (lijsterachtigen).

Evenals de Jeneverbes is de Taxis tweehuizig. De hier beschreven naaktzadige planten zijn de eenvoudigst gevormde bloemplanten. Ze planten zich evenals de andere bloemplanten voort door zaad, en hebben duidelijke bloemen.

Daarin verschillen ze dus aanmerkelijk met de in nummer 1 van dit tijdschrift besproken sporeplanten. Toch is bij nauwkeurige waarneming het verschil niet zo groot. De laagst ontwikkelde bloemplanten, de naaktzadigen, volgen geleidelijk op de hoger ontwikkelde sporeplanten. Dit feit is eerst omstreeks de helft van de vorige eeuw door Hofmeester aangetoond.

Ook onze landgenoot Treub, de directeur van 's lands Plantentuin te Buitenzorg, benevens Japanse en Amerikaanse geleerden, hebben door hun onderzoekingen met tal van bewijzen de geleidelijke overgang van sporeplanten in zaad of bloemplanten aangetoond. Deze onderzoekingen zijn de onweerlegbare bewijzen voor de juistheid van Darwins theorie over het ontstaan der soorten. Tussen de sporeplanten en de bloemplanten bestond voor velen een gaping, die men op geen mogelijke wijze aan kon vullen. Tegenstanders van Darwins theorie lieten dan ook niet na, op deze gaping voortdurend te wijzen. Ten slotte hebben bergen van feiten- en onderzoekingsmateriaal zo zonneklaar de juistheid van Darwins inzicht aangetoond, dat er heden geen plantkundigen meer bestaan, die bedenkingen tegen de theorie van deze grote denker durven opperen.

De bevruchting heeft in de ganse natuur op volkomen gelijke wijze plaats, zowel bij de planten als bij de dieren. Zowel bij deze als bij gene bestaat de bevruchting slechts uit de vereniging van het mannelijke zaaddiertje of spermatozoïde met de kern der eisel. Bij alle levende wezens bestaat er dus een vaste eenheid in die bevruchting

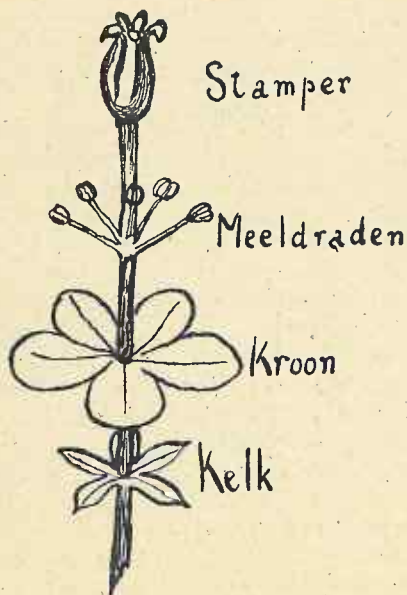

Fig. V.

Bloem met uiteengeschoven kransen.

met variaties naargelang de plant of het dier hoger of lager georganiseerd is. In de vier nummers, die een jaargang van Opgang bevatten, en waarin ik de voortplanting en de daaraan voorafgaande bevruchting zou behandelen kon ik natuurlijk op verre na niet volledig wezen. Met grote sprongen moesten wij het plantenrijk door; hier en daar een enkele plant behandelende als type voor een hele klasse. Maar de tussenvormen, die de overgang van de ene klasse naar de andere konden aantonen, moesten onbesproken blijven. En juist die tussenvormen zijn de belangrijkste schakels in de keten die de laagst georganiseerde plant aan de hoogst ontwikkelde bindt.

Een volledige bloem heeft een kelk, een kroon, meeldraden en stamper(s) die in kransen om een gemeenschappelijke spil zitten en allen een bladachtige natuur, hebben. Zo wij de bloembodem konden uittrekken zou een volledige bloem er dus uitzien als fig. V aangeeft. Vergelijken we hiermee de bloemen van de naaktzadigen, dan zien we dat de meeldraden en de stampers) bij de bloemplanten, dezelfde rol vervullen als de meeldraadschubben en de vruchtbladeren der naaktzadigen. Tot de naaktzadigen behoort ook de in tropiese gewesten voorkomende Cycas. De bladeren worden veel gebruikt voor het maken van kransen voor graven. De vruchtbladeren, die hier bruin gekleurd zijn en dicht behaard, hebben volkomen de vorm der andere bladeren behouden. Aan het onderinde der middennerf zitten de zaadknoppen, die op dezelfde wijze gevormd worden als de bladeren. De mannelijke bloemen zijn gelijkend aan die der Coniferen: aan een gemeenschappelijke spil zitten schubvormige bladeren, die aan de onderkant hoopjes stuifmeel produceren. Bij de Cycas is dus duidelijk waar te nemen, dat de meeldraden evenals de stampers der bloemplanten vervormde bladeren zijn.

Nog om een ander verschijnsel is de Cycas evenals de, ook tot de naaktzadigen behorende Ginkgo vermeldenswaard. Ze hebben een bevruchting die duidelijk overeenkomst vertoont met sommige Cryptogamen (Sporeplanten.) De mannelijke of micro-sporen ontkiemen in de vrouwelijke bloemen, in kleine vochtdroppels, die deze afscheiden. Uit die microsporen ontwikkelen zich de spermatozoiden. Die spermatozoiden hebben kleine trilharen waarmee ze een tijdlang in de druppel vocht rondzwemmen. Ze hebben dus een eigen beweging zoals we dat bij sommige Cryptogamen zagen. Eindelijk vinden ze de vrouwelijke eisel en bevruchten haar.

De Cycas behoort tot de naaktzadigen, en deze staan op de onderste sport der bloemplanten. Maar in hun bevruchtingswijze volgen ze de hoogste Sporeplanten of Cryptogamen. De Cycas is dus een duidelijk grensgeval tussen deze twee planten groepen. Ook het feit, dat de spermatozoiden der Cycas trilharen bezitten, waarmee deze zaaddiertjes kunnen rondzwemmen, brengt de plant, die overigens tot de bloemplanten gerekend moet worden, dichter bij de Cryptogamen.

Ook de Ginkgo is zo'n grensgeval. Deze bloem behoort ook tot de naaktzadigen en dus ook tot de bloemplanten. Hij is afkomstig uit Japan, doch men treft hem nog wel eens in parken en kwekerijen in ons land aan.

De bladeren zijn geen naalden; ze hebben de bouw van een gewoon blad, ze vallen in de herfst ook af. Bij ons komt de boom zelden tot bloeien; in Japan echter wel. De vrouwelijke bloemen zitten aan lange steeltjes. Aan 't bovineinde hebben ze een openingetje, waardoor het korreltje stuifmeel naar binnen kan dringen. Hier groeit de stuifmeelkorrel uit tot een blaasje, waaruit twee spermatozoiden komen. Het vrouwelijke bloempje

is ten dele met water gevuld; de spermatozoiden zwemmen daar een poosje in rond en bevruchten daarna de eisel. Dan ontwikkelt zich in de vrouwelijke bloem de voorkiem.

Bij Varens en andere Cryptogamen ontwikkelt zich de voorkiem op de aarde; hier ontwikkelt zij zich op de bodem van de vrouwelijke bloem. Hier hebben we dus weer een voorbeeld van een bloemplant, die een voorkiem

voortbrengt na zijn bevruchting evenals dit Varens en andere Cryptogamen doen.

Overall in de natuur heeft zowel bij alle planten als bij alle dieren de bevruchting op dezelfde wijze, of liever door dezelfde feiten plaats: de versmelting van een mannelijk zaaddiertje met de vrouwelijke eisel.

De stuifmeelkorrel der bloemplanten kiemt op de stempel: die der lagere planten ontkiemt gewoonlijk op de aarde.

DE KOOPMAN.

SCHETS

DOOR MAURITS DEKKER.

WAAR en donker, grijs als een cementen gewelf, overkoepelde de najaarshemel de grote stad. Gestadig, in dikke ononderbroken stralen, viel de plasregen, deed de leien daken glimmen, verfde brede, kronkelige strepen op de grauwe gevelmuren der huizen, trok glinsterende parelranden om de kroonranden der lanthaarns, herschiep de slanke, hoge torens in naargeestige, van water druipende monumenten en vulde de moddergoten der brede straten, wier asphalt glom als gepolijst metaal, met een gore, troebele brei. Boven het donkere water der stadsgrachten bogen zwarte bomen hun knoestige, bladerloze takken, wierpen een spiegelbeeld op het diep-liggend watervlak, dat van tijd tot tijd gerimpeld werd door een rukwind die snel tussen de stenen walbescherming voortgleed en verdween in de donkere poorten der bruggen. Een eenzame, armzalige mus vloog tjlpend van tak tot tak, dofte met snelle bewegingen van het kleine kopje de veertjes wat op, die telkens weer nat en morsig werden, overgoten door de vallende regen.

Een torenklok sloeg; de klanken werden door windvlagen aan flarden gerukt en weggeslingerd over de hooft daken der huizen.

Het was ochtend.

Nog was het stil in de straten, nog waren het slechts weinigen die hun weg gingen door het geweldige, uitgebreide warnet van straten en straatjes en steegjes, nog was de stad niet ontwaakt. De werkers, die aan de arbeid gingen, liepen dicht langs de huizen, beschutting zoekend tegen de regenvlagen. Zij gingen snel en voorover gebogen, de meesten hunner een geruit-katoenen broodzakje onder de arm en een blikken drinkenskruik, die van links naar rechts slingerde, op de rug dragend. Ze waren grauw en onaanzienlijk, die mannen van de arbeid, haveloos en verregend in het grijze licht van de komende dag. Er waren ook anderen, die beter gekleed waren, in wijde jassen met grote zakken waarin hun handen en armen weggezonden en brede, hoogopstaande kragen, waarin hun hoofden tot aan de hoedrand verborgen waren. Er waren vrouwen en er waren mannen, er waren netten en havelozen en er was een heel-kleine jongen. Heel klein was hij en simpel tussen de grote, donkere mensen, tussen de geweldige muren der hoog opgaande huizen, klein en nietig onder de wijde, grauwe hemel die de stad overkoepelde. Hij was nat, nat vanaf zijn schoenen, tussen welker kapotte zolen het water bij iedere pas een sieper-geluidje maakte, tot aan zijn pet met gebarsten klep, die als een natte prop op zijn haren lag. Hij liep snel, evenals de grote

mensen, niet omdat hij, zoals die anderen, haast had of omdat hij vreesde dat hij te laat op zijn werk zou komen, maar omdat het regende en omdat zijn voeten nu eenmaal snel gingen. Eigenlijk vond hij het ook helemaal niet erg dat het zo hard regende: hij kon toch niet natter worden dan hij al was. Toen het kille straatwater voor de eerste maal in zijn kapotte schoenen drong, had hij het naar gevonden, maar toen zijn kousen geheel doorweekt waren, had hij het niet eens meer gevoeld. 't Was nu juist wel fijn dat zijn voeten goed nat waren: hij ging nu voor geen plas meer opzij, al was hij ook nog zo groot en diep. Met beide voeten plonste hij er in, zo hard, dat de modder naar alle kanten hoog opspatte of hij liet zijn schoenen door het water varen, als kleine, snelle motorbootjes. Reuze-golven kon je in zo'n plas maken! En als hij dan weer op het droge liep en zijn schoenen tegen de stenen kletste, was het net alsof hij helemaal geen gevoel meer in zijn natte voeten had. Het naaste was dat het water aldoor van zijn pet drupte, precies een lekkende kraan, elk ogenblik zo'n koude druppel, juist in zijn hals. Dat de zakken van zijn jas nat werden, was ook niet zo prettig; ze waren nog kleverig van het snoepgoed, dat hij er een paar dagen geleden in had gehad en dat kleefde nu veel erger. Stof en draagsel en oude papiertjes, die in een hoekje van zijn zak bij elkaar waren gekropen, werden ook nat en aldoor haalde hij een propje van die natte prut te voorschijn. Het hield maar niet op; als hij dacht dat er niets meer in was, kwam er weer een beetje nieuwe rommel te voorschijn, er kwam geen eind aan.

Zijn linker broekzak was zwaar van knikkers en sloeg bij iedere voetstap die hij deed tegen zijn been, en in zijn rechter zak was een dikke knobbel, dat waren de droge kousen die zijn moeder hem had meegegeven, om aan te trekken als zijn voeten nat waren.

Het jongetje ging een hoek om en op eens liep hij achter een hele dikke vrouw. Hij vond haar geweldig groot en breed, zo breed dat er wel twee gewone vrouwen uit haar gemaakt konden worden. Ze droeg een grote, zware mand, waggelde als een gans. Haar bovenlijf ging van links naar rechts en het malle, kleine hoedje op haar hoofd schudde heen en weer, als de kop van het mechaniekkereltje in de winkel van Peters.

In een paar passen was hij haar voorbij. Eigenlijk had hij toch best eens aan die dikke, groene prop, die ze van achteren aan haar rok had, kunnen trekken.

Toen hij bij het grote magazijn kwam, waar hij als leerjongen werkte, was de deur al open. Mijnheer Bakker, de chef van zijn afdeling, stond, precies onder de slingerende booglamp, met een klein dik mannetje te praten. Het jongetje vond, dat die lamp heel gevaarlijk slingerde,

van links naar rechts en van rechts naar links. Oei, wat schommelde dat ding! Mijnheer Bakker stond er juist onder; verbeeld je, dat dat ding er eens afwipte — o, dat kon toch best — boven op Bakker z'n kop. Godsie, om je dood te lachen. Wat een klap zou dat geven; de grote glazen bol, bovenop de chef zijn knikker, aan duizend stukken.

De jongen ging in een portiek staan, loerde om het hoekje en kneep in zijn zakken gespannen de natte handen tot vuisten. Maar de chef ging al heel gauw weg en de ballon bleef slingeren. Een zucht van teleurstelling ontsnapte het jongetje en toen ging hij ook maar naar binnen.

Het magazijn waar hij werkte was groot, er waren talrijke afdelingen en heel veel bergplaatsen, waarin je uren kon dwalen. Er waren grote, eenzame zolders, waar bijna nooit iemand kwam en waar duizenden pakken katoen en linnen waren opgeborgen. Hij was in die grote zaak als leerling aangenomen op aanbeveling van de vroegere patroon van zijn vader. Toen hij er kwam, had men hem gezegd, dat hij nu voor zijn hele leven onderdak was en dat hij daar later een mooie betrekking zou krijgen. Men zou een goed koopman van hem maken, net zo'n goeie als al die mensen, die al twintig jaar en langer daar in betrekking waren. Hij had het eigenlijk heel griezelig gevonden, dat hij daar zo lang zou moeten blijven; hij was pas dertien: twintig jaar was zijn hele leven en nog zeven jaar er bij. Maar toen hij de magazijnbedienden, die daar verkopers werden genoemd, eenmaal gezien had, was hij helemaal akelig van die goeie betrekking geworden. Al die lui hadden witte gezichten, ze spraken langzaam en vervelend. Wel hadden ze altijd een mooie rechte scheiding in hun haar en droegen ze prachtige pakken en witte boorden. Dat was waar, maar toch vond hij hen dooie Pieten, saai kerels, die vrouwenwerk deden. Het jongetje had zich vast voorgenomen er geen twintig jaar te blijven: als hij groot was, ging hij weg, naar Amerika of misschien nog veel verder.

Toen hij boven op het magazijn gekomen was, stuurde de chef hem naar de reserve-zolder om etiketten op pakken katoen te plakken. Dat was een buitenkansje! De hele morgen was hij nu onder dak. Fijn, op die reuze zolder, waar niemand kwam. Vlug liep hij de trap op, nam stappen van twee, drie treden tegelijk. De knikkers in zijn zak rammelden geweldig.

De knikkers!

Hij wist een fijn halletje in de zoldervloer, waarin hij goed knikkeren kon. Lang duurde het spel echter niet; hij won steeds maar van zichzelf en hij kreeg er geen knikker bij; dat was ook vervelend. Toen ging hij chauffeurje spelen met een klein steekwagentje, dat gebruikt werd om zware pakken te vervoeren. Snel rende hij met zijn karretje de grote zolder rond, de zware ijzeren wielen met donderend geweld over de hobbelige houten vloer duwend. Drie, vier keer deed hij dat en bleef toen hijgend staan. Zijn oog viel op een grote stapel stukgoederen, die midden op de zolder als een klein, stevig bouwwerk stond. Precies een huis, dacht het jongetje. En toen kreeg hij een prachtidee; hij zou met zijn auto tegen het huis botsen. Hij liet zijn automobiel achteruit rijden, tot aan het einde van de zolder, nam toen puffend een aanloop en reed met zijn wagen met een bons tegen het huis aan. Het gevaarte schudde en slingerde, maar stortte niet ineen. Over, dacht de jongen, nog een botsing maken. De tweede aanrijding was nog heviger dan de eerste: het gebouw sidderde, zwenkte en de stukgoederen vielen met veel geraas op de grond.

Goed gedaan chauffeur, sprak de jongen tot zichzelf, ik ga een blokhuis maken. Een blokhuis in de wildernis, dat was iets! Ineens voelde hij zich een soort Robinson Cursoë. Hij was in het rotsgebergte aan het dwalen, dagen had hij reeds door de wildernis gezwoven, hij had rivieren en stromen doorwaad; zijn kousen en schoenen waren er nog nat van. Ginds bij de lift was de afgrond waarin slangen en ander addergebroed leefde, het fonteintje was de waterval en de trap was de bergpas. Hier, bij de duivelskop zou hij zijn blokhuis bouwen. Hij vergat zijn automobiel, zijn etiketten en zijn knikkers en begon snel te bouwen. Voor het vallen van de duisternis moest de hut gereed zijn. Hij maakte een vierkante wal van de mooie, rechte pakken, stapelde de stukken zo hoog op, dat hij er op zijn tenen staande niet meer bij kon. Toen klom hij over het muurtje in zijn hut, ging op een pak zitten en keek het kamertje eens rond. Hier zouden de roodhuiden hem niet zo gemakkelijk overvallen, hier was hij veilig voor de aanvallen der wilde dieren. Hij wierp een blik door het venster en zag de zon boven de prairie rood ondergaan.

De nacht zal koud worden, mompelde hij, mijn kleren zijn nat, ik moet een vuur aanleggen.

Verdikkie, dat was een idee! Als hij eens een vuurtje ging maken. Op de grond kon het niet, dan gingen de planken in brand. Wat jammer en er was papier in overvloed.

Het stofblik!

Hij zou het stofblik bij het fonteintje weghalen. Vlug klom hij uit zijn woning en haalde de vuurhaard. Nu moest hij nog hout hebben. In de hoek bij het oude papier! Langs de duivelskop en de afgrond begaf de prairiejager zich naar het woud en keerde spoedig met een zware vracht huiswaarts. Voor zijn woning hakte hij het brandhout aan stukjes. Toen ging hij naar binnen en maakte vuur. Prachtig verlichtten de oplaaiende vlammen het inwendige van de hut. De rook kronkelde omhoog en verdween door een gat in het dak. Hij trok zijn kaplaarzen uit en liet zijn voeten bij het vuur drogen. Wat zou Arendsoog opzien, als hij zijn blanke broeder hier vond. Vast en zeker zou het opperhoofd hem helpen als de Maukies hem van hier wilden verdrijven.

— Ben je gek, deugniet, wat mankeert je?

Vreselik schrok het jongetje, hij beefde over heel zijn lichaam. Boven het walletje zag hij het dikke, nijldige hoofd van mijnheer Bakker.

— Maak uit dat vuur, brandstichter en mee, direkt naar de patroon.

Als een kleine, arme zondaar stond het kereltje voor de grote, machtige baas. Stijf omklemde zijn hand het verfrommelde guldenpapiertje. Zijn ogen waren strak naar de grond gericht en hij zag alleen maar vier grote, glimmende schoenen.

Ontslagen was hij. Vreselik, wat zou moeder zeggen, weggestuurd was hij uit de goeie betrekking. Een brandstichter was hij, een deugniet.

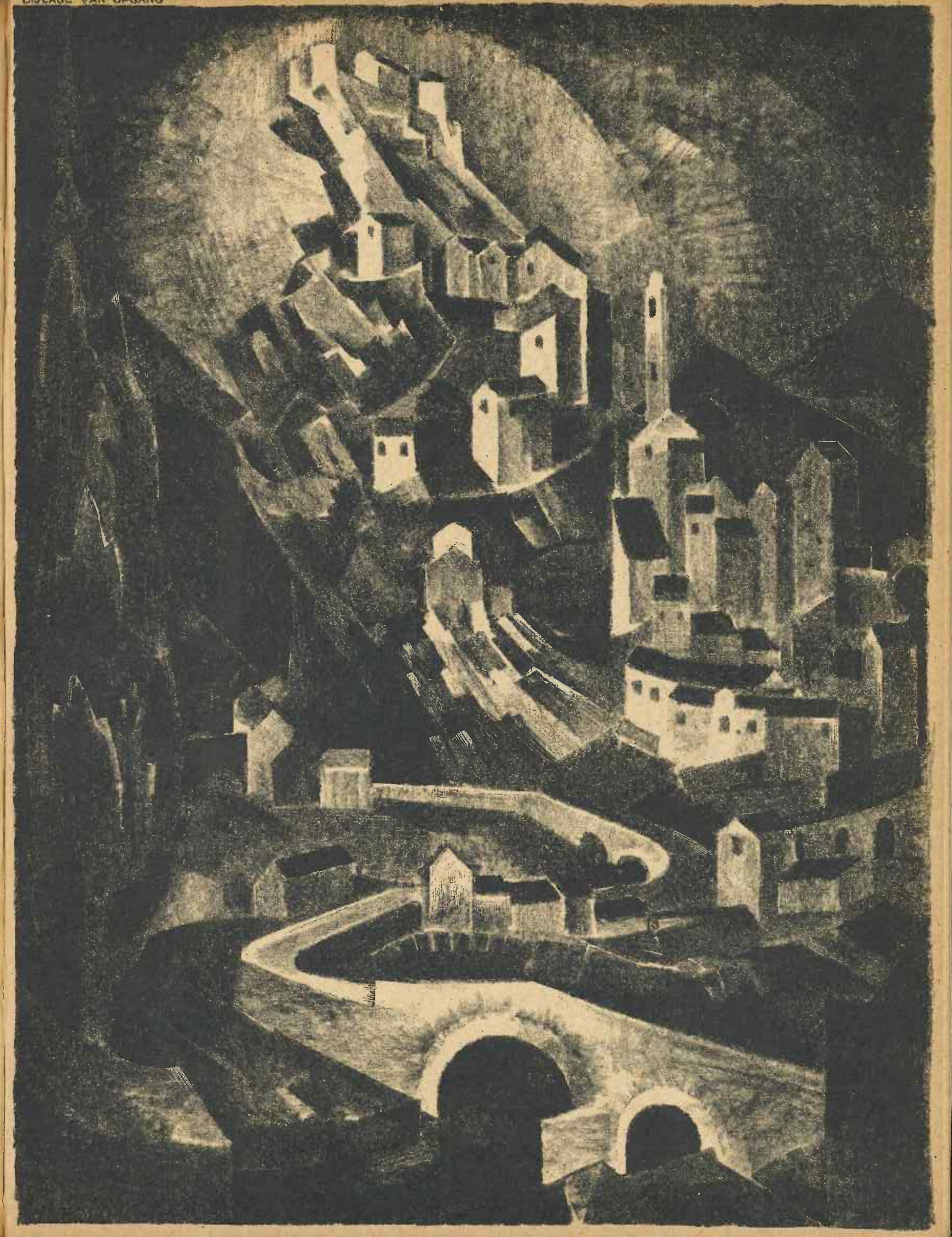
Met gebogen hoofd verliet de jongen het kantoor en heel zacht huilde hij.

Het had opgehouden met regenen, een krachtige wind joeg door de straten en blies de rode straatsteentjes droog.

Een zware bierbrouwersauto reed rammelend en bonkend voorbij. Met een sprong was de jongen er op en klauterde op de lege vaten.

Godsie, wat fijn zat ie, en wat reed dat ding hard. Opeens was hij al zijn leed vergeten.

En de zegewagen verdween in het gewoel der grote wereldstad.

OKTOBER

1923

OPGANG

DRIEMAANDELIKS JEUGDTIJDSCRIFT VOOR
KUNST, WETENSCHAP EN ARBEIDERSBEWEGING

REDAKTEUR: KOOS VORRINK

2^E JAARGANG

No. 4

UITGAVE VAN DE CENTRALE VAN ARBEIDERSJEUGDVERENIGINGEN — (A. J. C.)
ABONNEMENTSPRIJS f 1.25 PER JAAR - LOSSE NUMMERS f 0.40
ADRES VAN REDAKTIE EN ADMINISTRATIE: REGULIERSGRACHT 78^{II} AMSTERDAM - TEL. 30691

NEDERLANDSE LANDSCHAPPEN.

ZUID-LIMBURG.

DOOR AUG. REITSMA.

LR wordt waarschijnlijk geen vak op onze lagere school onderwezen, waarbij men zo maar altijd door de oude sleur volgt, als bij de vaderlandse geschiedenis. Ik zou haast durven wedden, dat 90 % van de onderwijzers nog steeds hun histories onderricht aanvangen met de traditionele holle boomstam, waarin de overgrootvader van Claudius Civilis de Rijn is komen afzakken, om hier in de Betuwe aan land te stappen en er zijn eenvoudige hut te bouwen, waarin hij, ter verpozing van jacht en visserij, lag te dobbelen of een roes uitsliep. Na dit idyllies begin is er geen vreedzaam ogenblik meer in onze geschiedenis. Er wordt gevochten tegen de Romeinen om ossehuiden, tegen evangeliepredikers om afgodsbeelden, met Karel de Grote, omdat hij nieuwe wetten geeft en tegen de Noormannen, wyl ze de boel kort en klein slaan en verbranden.

Dan is eensklaps het toneel in 't donker en ziet men in de schemering slechts de schimmige gestalten van een of andere Dirk, tot Floris V weer door 't volle licht wordt bestraald en aan de jeugd wordt geschilderd als een vorst, die met de S.D.A.P. van die dagen, de lijfeigenen, simpatiseerde, waarom de kapitalisten van zijn tijd hem dood sloegen. Op een moord meer of minder komt 't trouwens niet aan. Het is immers alles oorlog, wat de les verder brengt en helden te water en te land zijn de grote figuren.

Is dit niet een al te eenzijdige behandeling der historie en gaat ze soms niet wat gelijken op een karikatuur van de werkelijkheid? Zou 't niet veel interessanter zijn om, in plaats van al die vaak verkeerd voorgestelde en nauweliks begrepen personen, ook hier uit te gaan van wat uit de oude tijd ons nog is overgebleven en daaruit dat lang vervlogen leven weer te doen spreken?

Kunnen die resten in natura worden aanschouwd, dan is dat 't beste, maar goede afbeeldingen en dan liefst heel veel, kunnen ook te hulp komen.

Aan dit alles dacht ik onwillekeurig, toen ik deze zomer nog eens weer door Zuid-Limburg wandelde en me rekenschap gaf van al de herinneringen, die hier op deze oudste plek van onze bodem uit 't grijs verleden zijn achtergebleven.

Heeft men niet nog onlangs bij de Sint-Pietersberg, aan de voet van vooruitstekende rotsen, die eens mensen

tot woning en schuilplaats dienden, allerlei primitieve stenen werktuigen gevonden, die een vroeger lang uitgestorven vissersvolk heeft gebruikt bij 't vervaardigen van zijn benen of hertshoornen wapens? Hoeveel duizenden jaren zou 't al geleden zijn, dat zij daar leefden?

En bij Heerlen is een urnenveld ontdekt met brandurnen, waarin de resten der afgestorvenen waren verzameld. Men vindt dezelfde soort urnen terug door heel Middel-Europa. Waarschijnlijk zijn ze afkomstig van Galliese stammen, die ook in het Zuiden van ons land hebben gewoond tot in de Romeinse tijd.

De pientere Romeinen zelf zochten eveneens dit gezegende hoekje uit om er hun koloniën te stichten. Toen langs de oevers van de Rijn hun kastelen en legerplaatsen waren verrezen, om de wilde Germanenhorden tegen te houden, toen durfden de vreedzame boerenkolonisten en kooplieden en handwerkslui zich in deze oorden vestigen. De eersten bouwden er hun hoeven, meestal bestaande uit een hof, van voren door een poort gesloten, van achter voorzien van een gat voor wagens en ander gereedschap. Aan beide zijden lagen gebouwen die dienst deden voor schuur, stal en woning. Op verschillende plaatsen in Zuid-Limburg bij Meerssen, Houthem en Valkenburg o.a. heeft men de grondvesten van zulke oude Romeinse hoeven opgegraven, die van de hele inrichting een duidelijk beeld geven.

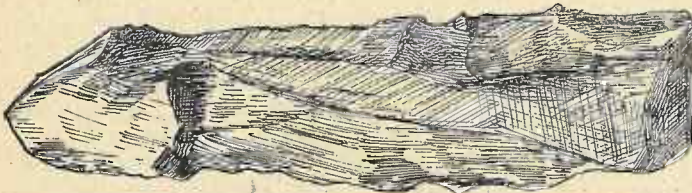
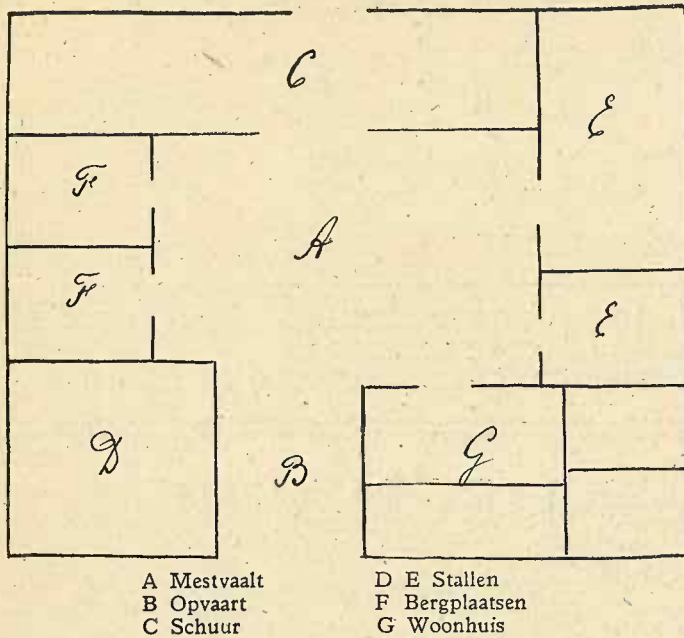
Eigenaardig is 't, dat de tegenwoordige Limburgse boerderijen nog vrijwel ditzelfde type hebben. Ook hier vindt men in het midden van het gehele gebouwencomplex de hof met de grote mestvaalt. (Zie plattegrond).

Er is nog meer gevonden. Wat meer Oostwaarts, aan de Duitse grens in de buurt van Boholz en dus niet zo ver van Aken (het oude Romeinse Aquisgranum) dat toen reeds een stad van betekenis was en waar meer grootstedse weelde ten toon werd gespreid, daar vond men zelfs de fondamente van een grote luxueuse villa met gemetselde kelders, en een centrale verwarmingsinrichting en mozaïekvloeren.

Misschien is 't tegenwoordige Heerlen toen een klein stadje geweest. Men heeft er overblijfsels ontdekt van verscheidene pottenbakkersovens, die aardewerk produceerden, dat men overal in de omstreken heeft opgegraven en dat dateert uit de 1e en 2e eeuw na Christus.

Is 't niet, nu wij dit alles weten, of heel die oude tijd

Grondplan Limburgse Hoeve

Een mes van de oude bewoners van de St. Pietersberg (overgenomen uit de Levende Natuur)

voor ons gaat leven? Zien we niet voor ons dit heerlijke, vruchtbare land, toen nog met veel dichte bossen bedekt, maar daartussen lachende korenvelden en eenvoudige boerenhuizen, die hier en daar tot een gehuchtje verenigd waren met een stille begraafplaats bij een tempeltje, zoals in het Ravenbos is ontdekt? Soms is 't uitgegroeid tot een nijver stadje en aan de weg, die gedeeltelijk door 't Geuldal van Tongeren naar Keulen voerde en waarlangs soms legers trokken, maar meestal vreedzame kooplieden en boeren gingen, verhief zich de grote villa van een aanzienlijk heer.

Onlangs is een prachtig boek verschenen „De Leerschool van de Spade,” waarin verteld wordt van opgravingen in Italië. Hier in Zuid-Limburg hebben wij binnen onze eigen grenzen ook zo'n leerschool.

Willen we nog even doorgaan met onze les? In de 3e eeuw gaat de Romeinse macht tanen. Het grote rijk wordt innerlijk verscheurd en verzwakt en van buiten dreigen de Barbaren, de Germanen. Ze zijn niet meer aan de Rijn tegen te houden. De legers trekken terug en de welvarende streek achter de eens zo veilige „limes” of grenzen werd ontvolkt. De landbewoners zochten een schuilplaats binnen de versterkte steden, waartoe Maastricht misschien heeft behoord.

Soms echter trad een krachtig keizer op, die blokhuizen of *burg* bouwde en er wat troepen in legde om bepaalde gebieden voor vijandelijke invallen te behoeden.

Dr. Holwerda heeft van zo'n burgus de grondslagen gevonden op de Goudsberg bij Valkenburg. Aardewerk en ook munten, die men er op groef, dateren uit 't begin der 4e eeuw, uit de regeringstijd van de energieke Diocletianus (284—305). Dit klopt met de mededeling van de oude geschiedschrijver Zosimus, die met droefheid bericht: „Deze veiligheid heeft Constantinus (306—337) weer bedorven door het merendeel der soldaten uit de

uithoeken van het land weg te halen en ze te leggen in de steden, die geen hulp behoeften, maar de lui die door de Barbaren geteisterd werden, ontblootte hij van verdedigingstroepen.”

In de 2e helft der 4e eeuw is 't hier dan ook gedaan met de Romeinse macht. Een nieuwe invloed gaat werken: de eerste Christenpredikers komen en beginnen moedig hun werk. In de 5e eeuw is er in Maastricht stellig reeds een Christengemeente geweest. Sint Servaas verlegde toen zijn bisschopszetel van Tongeren naar hier. Zijn leven, waarom de legende schone wonderen dichtte, bezielde onze oudste dichters reeds. Als heilige werd de onvermoeide prediker na zijn dood vereerd en toen naar het destijds geldend gebruik zijn lijk op de begraafplaats buiten de stad was ter aarde besteld hebben twee zijner opvolgers een kerk gebouwd boven dit graf. Het bouwwerk werd opgetrokken in de stijl dier dagen en vertoont dus de Romaanse basiliekvorm. In de loop der eeuwen is die basiliek vergroot en zo vinden we er tans allerlei stijlen in terug, die toch tezamen een schoon harmonies geheel vormen. Wie Maastricht bezoekt, verzuime niet de beroemde Sint Servatiuskerk te gaan zien.

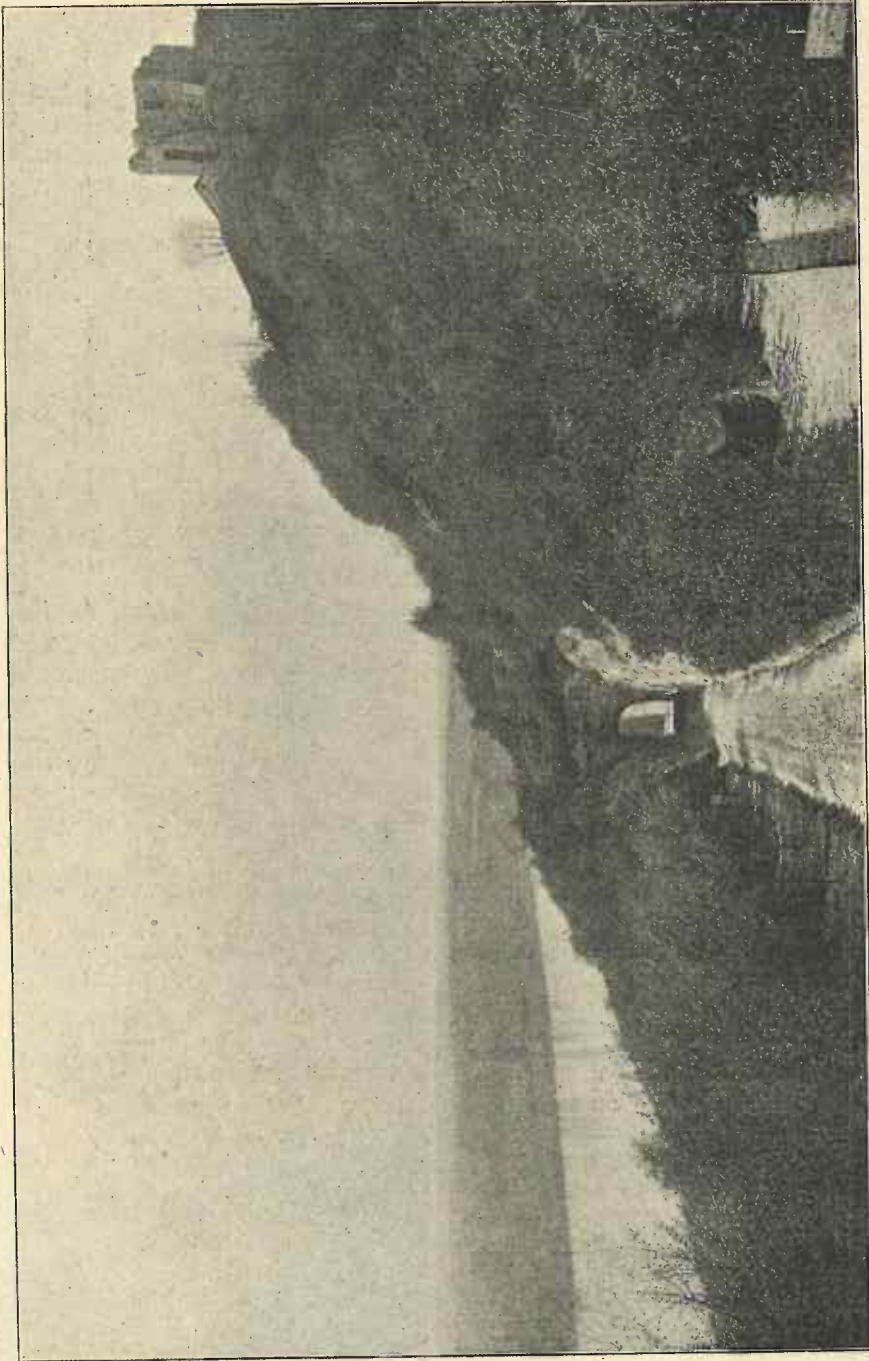
Zuiverder werd de oude stijl echter bewaard in enkele kleine kerkjes in 't oostelijk deel van Zuid-Limburg. Het stemmige bedehuis van Nieswijller in grijze steen opgetrokken, en vooral het vriendelijk kerkje van Holset, in levendig gele steen, zijn er treffende staaltjes van. Beide werden gerestaureerd. Het oude gebouwtje te Lemiers toont in zijn vervallen staat nog duidelijker, hoe simpel die kerkjes in de eerste tijd der Christenprediking er uitzagen. Dit bedehuis dateert nog uit de 9e eeuw, dus uit de regeringsperiode der Karolingers.

Onder de machtige bescherming van de vorsten uit dit geslacht heeft het Christendom zich in deze streken snel verbreid. Kloosters verzezen er ook in Zuid-Limburg en het beschavingswerk, in de Romeinse tijd begonnen, daarna verstoord, werd nu opnieuw aangevangen. De landbouw herleefde. Grote oppervlakten werden in cultuur gebracht. Zelfs begonnen de monniken met het graven van steenkolen. De abdij van Rolduc had reeds in de 11e eeuw mijnen in exploitatie. Eigenaardig is, dat in een onzer oudste Middeleeuwse toneelstukken, hieraan wordt herinnerd. In 't „Spel van den Winter ende van den Somer,” waarin verteld wordt hoe beide jaargetijden om de voorrang strijden, vindt de zomer een verdediger in een arme schooier, Cockijn, omdat deze van de winter het meest heeft te verduren. Als echter winter en zomer overeenkomen om elk een half jaar te

Maastricht.

Helpoort en Torentje van Pater Vink

ST. PIETERSBERG EN RUINE LICHTENBEEK.

Langs het Kanaal naar Luik.

regeren, zucht de ellendige stakkerd, dat hij in de winter maar zal „gaen lopen als een swijn”

Te Maestricht bi den steencolen.
Daer willic gaen ligghen ter scolen
Tot dat die somer comt int lant.

Naast de kerk berust de macht in die vroege Middeleeuwen bij de aanzienlijke edelen. De Kruistochten hadden vooral in Frankrijk een ridderstand in het leven geroepen, die een zekere beschaving ten toon spreidde. Onze Noordnederlandse adel echter was toen nog ruw en vrij onontwikkeld. Maar in Zuid-Limburg had de Franse invloed gewerkt en zo treedt hier reeds in de 12e eeuw een edelman als dichter op van ridderromans. Ook was 't deze Hendrik Veldeke, die de Limburgse heilige, Sint Servaes, in een gedicht bezong.

Mag er in deze werken iets leven van een schoon ridderlijk en geestelijk ideaal, in werkelijkheid was de ridder echter nog maar al te vaak een ongebreidelde, hartstochtelijke woesteling. Daarvan getuigt de sage van Reginald van Valkenburg.

Deze edelman en zijn broer Walram hadden Alix, de dochter van de graaf van Kleef lief. Zij schonk haar hand aan Walram, waarop Reginald, dol van nijd en wraakzucht, beiden vermoordde. Het berouw volgde op deze misdaad. In wanhoop zwierf de moordenaar rond tot hij tenslotte zijn toevlucht nam bij een kluisenaar en deze alles verhaalde. De vrome man legde hem als boete op in een pelgrimsgewaad naar het noorden te wandelen, totdat hij geen aarde meer onder de voeten had. Daar zou een teken hem verder raden. Reginald doolde nu rond, tot hij de zee bereikte, waar een boot hem wachtte en een stem hem gebod: „Treed in.” De boeteling volgde het bevel en bereikte een groot somber schip, grauw van kleur als de donkerste mist en zonder bemanning. In dit vaartuig dobbert hij nu rond en is een schrik voor de arme zeeman, die hem ontmoet.

Eveneens van het woeste ridderleven, maar ook van de dwepende wereldverzaking der kerk spreekt een andere sage, de legende van Sint Gerlach. Deze overmoedige en doldrieste edelman, kwam tot inkeer, toen hij hoorde, hoe zijn verloofde, jonkvrouw Leonora van Valkenburg, van de wallen harer burcht naar beneden was gestort. Sedert achtte hij de wereldse zaken slechts ijdele dingen. Als pelgrim trok hij blootsvoets naar Rome, verzorgde zieken in Jerusalem en hoedde er de varkens van het ziekenhuis. In Limburg teruggekeerd, besteedde hij de inkomsten zijner bezittingen om er de armen en god-

vruchte instellingen mee te steunen. Zelf leefde hij als kluisenaar in een holle boom en mengde zijn brood met as. Veertien dagen leidde hij dit bestaan, toen kwam de dood ook tot hem. Maar in de uiterste ure zond Sint Servaes een engel tot zijn trouwe dienaar, die de ziel van de vrome man meevoerde naar de hemel.

Zo zijn er vele legenden aan Limburgse kloosters en kerken verbonden en leven nog tal van oude gebruiken in dit land, die met die oude histories samenhangen. Er ligt een waas van poëzie over het hele volksleven. De mooiste Meiboom plant men hier in 't Limburgse Noorbeek voor het kapelletje van Sinte Brigida. Des morgens is eerst de oude Meiboom, die er een jaar heeft gestaan en het dorp voor rampen, het vee voor ziekte heeft behoed, naar beneden gehaald onder het lustig geknal van een aantal kruitpotten, het z.g.n. „hameren.” Dan gaat men naar het bos met de feestelik opgetuigde en versierde paarden en daar diep in het woud wordt een mooie hoge fijnspaar uitgezocht en geveld. In vrolijke optocht gaat dan de Sinte-Brigida-Paardenprocessie langs de velden. Bij iedere herberg wordt halt gehouden en iedere voetganger, die men tegenkomt wordt door de kapitein een glaasje brandewijn aangeboden. Zo bereikt de stoet tegen de avond het marktplein en voor de kapel der Heilige wordt nu de nieuwe boom opgericht onder het knallen der vreugdeschoten.

De volgende Zondag wordt een plechtige mis opgedragen en daarna houdt men luidruchtig en uitgelaten de Meikermis.

Voor ons, Noord-Nederlanders, die allen een weinig puriteins zijn en niet vrij van Calvinistische strakheid, heeft deze zonderlinge combinatie misschien iets stuitends. Ons hindert 't wellicht, dat naast de erepoort met 't Mariabeeld en de wapperende engelenvanen, waaronder 's morgens de processie plechtig voortschreed, 's middags de draaimolen tingeltangelt en schiettentjes en kraampjes daveren van fuivende gasten. Laten we de Limburgers niet te hard vallen. Zij zijn nu eenmaal wat anders dan wij, meer emotioneel, meer ogenbliksmensen. De uiterlijke schoonheid van de Roomse eredienst zal hun levendige verbeelding boeien en voor een moment een religieuze ontroering over hen brengen. Maar 't is zoals Dr. Felix Rutten (zelf een Limburger) schrijft: „De godsdienst heeft nooit (hun) levensvreugde gedrukt en de mensen te Venlo zeggen dit in een kenmerkende uitspraak: „Goed naar de kerk en blij naar de dans.” „Onze Lieve heer is geen boeman,” menen de Limburgers, of „geen krententeller” en zij vinden het geen

De Geul.

ontwijding om Zijn naam te gebruiken in hun gezegden. De Limburger gaat met de bewoners van de hemel om als met zijn goede vrienden. Een publieke pomp is hun een voetstuk en een herberg geven zij hun naam."

In dit opzicht doen deze mensen ons denken aan de oude Middeleeuwers; ook wel aan de Vlamingen. Met deze Zuid-Nederlanders hebben zij stellig gemeen een liefde voor uiterlijk vertoon, optochten, schuttersfeesten, fanfarewedstrijden enz.

Als voorbeeld kan gelden de tocht van de schutterij van Sint Martenus te Wijlre naar het kasteel van het dorp. Voorafgegaan door de tamboer-majoor trekken ze het slotplein op en voeren er voor de kasteelvrouw hun oefeningen uit. Daarna volgt een feestelijk onthaal.

Nauw samenhangend met heel oude-heidense gebruiken is het omhakken van de kasteelpaal op verschillende plaatsen in Limburg. Misschien wordt hier in zeer gewijzigde vorm de oude plechtigheid van de lentetriumph gevierd. In zwierige kledij en onder vrolijke muziek trekken ook nu de schutters naar het adellik slot en de *bilemannen* hakken er met hun bijlen de paal om, die de toegang versperde. Met allerlei ceremonien gaat dit gepaard en het einde is een heerlijke reidans, de *bramignon*, waarbij ook de kasteelvrouw meedoet.

Iets van de oude betekenis en macht der aanzienlijke geslachten komt bij deze dorpsfeesten nog naar voren. Maar de vroegere glans is verdwenen. Grote heren hebben hier geheerst, markiezen en baronnen, die zich de koningen voelden van het land. Vanaf hun hoge rots geboden de graven van Valkenburg over het Geuldal. Nu is hun statig stamslot een brokkelige ruïne, een paar muurresten zijn er van over. Andere sloten schijnen beter bewaard. Hoensbroek en Schaesberg verheffen nog trots hun torens. Maar de gebouwen zelf zijn ten ondergang gedoemd en storten bijna ineen. Een enkel kasteel, zoals Neuborg bij Gulpen, of Chaloen bij Valkenburg, is nog goed bewaard en draagt het statige, feodale karakter, maar vele zijn niet anders dan grote boerderijen, waar een brede poort met wapen, een schilderachtige brug over een halfdichtgegroeide gracht of een met klimop bewassen toren nog aan vroegere grootheid herinnert.

Andere zijn grotendeels in moderne buitenplaatsen veranderd en behoren aan vreemdelingen, vooral uit België, of aan rijke burgers, fabrikanten, notarissen, bankiers.

De wildrijke bossen, die de sloten omgaven, zijn veelal geveld en herschapen in welige akkers, die als kleurige

Rotswoningen te Geulem.

lappen de bergen bekleden. Alleen in het Zuidoosten bij Vaals, Vijlen en Epen, heeft men nog veel dichtgeboomte. Daar kan men uren dwalen en ook verdwalen, want vaak zijn er geen paden en moet de zwerver zichzelf een weg banen door de struiken. Maar welk een verrassing, als men dan door het gebladerte eensklaps heel diep het dal beneden zich ziet en heel ver voor zich uit kan blikken tot in Duitsland en België.

Loop eens van Vijlen naar Epen. Eerst gaat 't door aardige, holle wegen, langs echte oud-Limburgse boerenhuisjes, wier witgekalkte vakwerkmuren zo fris afsteken tegen 't groen der heggen en vruchtbomen; daarna beklimt ge de bergrug over een brede bosweg, aan wiens rand in Augustus sappige bramen groeien en dan plotseling ontdekt ge 't lachende Geuldal met zijn dichtbegroeide hellingen en in de diepte groene weiden met hoge populieren. De omgeving van Valkenburg, wel erg bedorven door de vele reklameplaten en aanstellerige cafétjes en villatjes, biedt toch als ge die banaliteiten de rug toegekeerd hebt schilderachtige hoekjes. Wat heerlijke vergezichten van de ruïne en de Wilhelminatoren, of van het terras in het rotspark en als ge westwaarts loopt naar Geulem, ziet ge de krijtwand loodrecht in het dal staan.

Heel anders is 't aan de overzijde van de Geul in de richting van Arens Genhout en Nuth. Geboomte is er weinig, of 't moesten de uitgestrekte boomgaarden zijn, waar het fruit rijp wordt gestoofd tegen de zuidelijke berghelling. Hier ziet men de grote hoeven met hun wat gesloten en vestingachtig-zware buitenmuren; maar kijk eens door de brede poort op de binnenplaats, waar op de mesthoop de haan en het hoendervolk pikken en waar ge heel het intieme boerenleven bespiedt. De heemhond blaft u toe en een ganzenfamilie loopt verontwaardigd waggelend voor u uit, ontstemd dat ge haar vrede komt storen. Daar nadert langs de weg de wagen met zijn korenlast, getrokken door de stoere Limburgse paarden of door een bruinbonte os, die met zijn stevige nek tegen twee paarden opweegt. Biedt dat alles geen aardig tafereel?

Meer oostwaarts ligt Hoensbroek. Hier begint de mijnstreek en door de steeds uitgebreide ontginningen is het landschap totaal van uiterlijk veranderd. Bos en heide verdwenen. Er verheffen zich reusachtige schoorstenen en machines en een rommelig huizengewirwar, zonder plan er neergeworpen, verving de stille rust van het wijde veld. Gelukkig dat men tans met meer oog voor harmonie gaat bouwen.

Heerlerheide biedt van verre gezien al een betere aanblik; in de buurt van Lichtenberg werd ook reeds iets aardigs bereikt. Het zachte rood der baksteengevels

In het Geuldal.

Kasteel Hoensbroek.

en daken komt fijn uit tegen 't matte grijs-groen der sparren en er voor golft de teerpaarse heide.

Van de Hessenberg af overziet ge heel deze streek. Vooral tegen de avond is 't uitzicht verrassend, als de kleurige hemel zich hoog boven alles koepelt.

Hoelang zal het zo blijven? Overal verrijzen als dreigende armen de schoorstenen der mijnen boven het heideveld en verjagen er de sprookjessfeer van kabouters en elfen, die vroeger op de heuvels huisden en de volksverbeelding aan het werk zetten.

Gewoonlik hield die van sombere, ietwat griezelige effecten. De Hessenberg werd tot Heksenberg en men zag er reeds de kwade toverkollen haar sabbath vieren. In dit milieu pasten ook de Bokkenrijders, de brutale rovers, die in de 18e eeuw met moord en geweld de boeren bedreigden. Nog heet bij Schinnen een donker hol pad de Bokkenrijdersweg en de boer, die er 's avonds langs loopt, voelt wellicht nog een huivering zich over de rug gaan, ofschoon het reeds meer dan 150 jaar is geleden dat de woeste troep door galg en rad werd uitgerooid. Door heel Zuid-Limburg had die bende zich georganiseerd en telde zeker wel meer dan 400 leden, die nauw verbonden waren. Onderling verraad werd bloedig gewroken. Met doodsverachting en hardnekkig weigerden gevangen genomen rovers ook maar de geringste mededeling. Het krachtig optreden der Rijksregering heeft echter spoedig een einde gemaakt aan deze wantoestand. Meer dan twee honderd Bokkenrijders werden terechtgesteld.

De zeer gemoedelijke Limburgse magistraten hadden dit stellig niet klaargespeeld. Vooral niet als ze van de soort waren, waartoe de 7 schepenen van Eys behoorden. Hebt ge van die nobele mannen nooit horen spreken? Luister dan wat pastoor Habets in zijn Limburgse legenden van hen vertelt.

„In zeer oude tijden waren in de rijksheerlijkheid Eis bij Wittem, zeven schepenen, zeven wonderen van wijsheid en voorzichtigheid. Wanneer zij onder de grote lindeboom des dorps hun vergaderingen hielden, werden deze, zoals het een hoge vergadering betaamt, ingeleid met de opsomming der leden.

De oude Scholtis echter, die als voorzitter fungeerde, kon nooit tot het getal van zeven komen. Ofwel, hij telde zich zelve tweemaal en kreeg de som van acht, ofwel hij telde zich niet en kreeg het getal van zes. Om alle

twijfel te doen ophouden, werd toen besloten, dat voortaan bij het openen van de vergadering, ieder schepen zijn vuist in de mulle grond zou steken en men alsdan, tot meerdere zekerheid, de gaten zou tellen.”

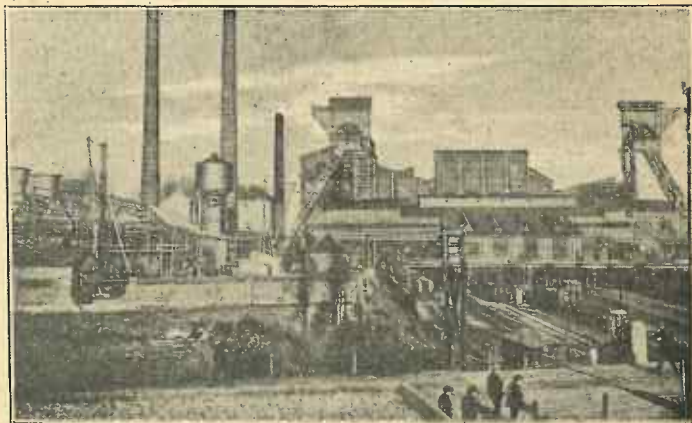
Vernuftig nietwaar?

Op een andere keer losten ze een nieuwe moeilijkheid op schitterende wijze op.

„De kerk van het dorp lag op een hoogte en was door oude lieden moeilijk te bereiken. Om dit ongemak te verhelpen werd een plechtige vergadering uitgeschreven, waarin veel getwist, gewikt en gewogen werd. Eindelijk kwam men tot het besluit om de kerk naar beneden te schuiven, voor ogen houdende de machtspreuk van de profeet van Mekka, die zeide: „Wanneer de bergen niet tot ons komen, moeten wij naar de bergen gaan.” Het zevental plaatste zich met grote krachtsinspanning tegen het kerkgebouw en poogde bij middel hunner forse schouders de tempel van zijn plaats te schuiven. Lang hadden zij gewerkt en er was geen plaatsverandering te ontdekken, alhoewel enige onder hen meenden, dat de kerk wel degelijk aan het schuiven was.

Om zich hiervan te verzekeren, kwam men op een nieuwe inval. Zij ontteden zich van hunne wambuizen, legden die aan de overkant des gebouws om te zien of de kerk werkelijk vooruitschoof. Dan hervatten zij hun arbeid opnieuw, langzaam en aanhoudend. Maar het toeval wilde, dat juist een dief voorbijkwam. Deze stal de wambuizen en zette het op een lopen. Na veel persen en zwoegen ging men wederom zien, of hun poging gelukt was. Hun wambuizen niet meer vindende, riepen zij: „Hoezee, Wilhelmus van Nassouwen,” en meenden dat de kerk over de wambuizen was heengeschoven.”

Ziehier een staaltje van Limburgse humor. Ge merkt 't wel, ge moet een beetje oppassen met die zuiderlingen, want ze zijn er op uit u wat voor de mal te houden en, luchthartig en levendig als ze zijn, een weinig te lachen om ons, die wel eens wat zwaar op de hand kunnen wezen. Misschien zit er wel iets in de Limburgse lucht, dat hen zo vrolijk en bewegelijk maakt. Ik raad u, gaat het eens proberen. Maak eens een zwerftocht door deze landouwen, klim op de bergen, 't zal wezen of ge wat ruimer ademhaalt en of veel van 't moeilijke leven, dat drukt, een moment van de borst wordt gewenteld. Wij hebben u nu vier hoekjes van ons land leren kennen, ga er zelf eens heen, om al het schone te genieten, doe zelf ook ontdekkingstochten. Het geeft u een heerlijke vreugde, waarvan ge de blijde herinnering nog lang met u zult dragen.

Staatsmijn Emma.

EPISODEN UIT DE BEVRIJDINGSSTRIJD DER ARBEIDERS.

BABEUF EN DE SAMENZWERING DER GELIJKEN.

DOOR P. VOOGD.

ET was de 9e Thermidor van het derde jaar naar de nieuwe tijdrekening in de Franse revolutie, de 27e Julie 1794.

Robespierre was gevallen.

Met ijzeren hand had hij geregeerd, honderden had hij in de dood gezonden, maar zijn land en zijn volk had hij bewaard voor de chaos van een burgeroorlog en de schande van een nederlaag.

* * *

Vijf jaren lang hadden de revolutiestormen gewoed.

De sedert eeuwen tot economische macht gerijpte klasse der bourgeoisie had in de revolutie de beslissende slag geslagen en de overwinning behaald over de verenigde standen van adel en geestelijkheid.

Zolang het koningschap met de feodale heren in strijd gewikkeld was, verheugde zich de bourgeoisie in zijn bescherming; het had de staatsmacht gecentraliseerd en door de merkantilistische politiek der monopolies en beschermende rechten of wel door direkte financiële ondersteuning de ontwikkeling der burgerklasse bevorderd. Doch later rijk en zelfbewust geworden, geraakte deze bourgeoisie met het absolute koningschap zelf in konflikt. Zij had goedkope levensmiddelen ten behoeve van lage produktiekosten nodig, doch zag de landbouw in verval. Zij moest de vrije beschikking hebben over arbeidskrachten, maar vond in de banden van het gildewezen een belemmering. Daarbij legde de belastingvrijdom van de grondbezittende adel en geestelijkheid de financiële gevolgen der koninklijke verkwisting op de schouders van boeren en burgers. Deze toestanden waren voor de opkomende burgerklasse onduelbaar. „Tegenover het principe der monarchie „bij de gratie Gods” het beginsel der volkssouvereiniteit. De regering niet de meester, maar de dienaar van het volk.”

De bourgeoisie eist wetgeving door een gekozen volksvertegenwoordiging; vrijheid van geloof, beroep en vestiging; gelijkheid voor de wet; opheffing der voorrechten van adel, kerk en grondbezit; ontbinding der gilden. Deze eisen werden verwezenlijkt door de revolutie.

Een spannende reeks gebeurtenissen, die elkaar verdringen in de rosse gloed der ontketende hartstochten.

De vergadering der rijksstanden op 5 Mei 1789, die de Koning, door geldgebrek genoodzaakt, bijeenroept, is de aanvang, waaruit zich al het verdere als een onontkoombaar noodlot ontwikkelt.

Achtereenvolgens spelen zich af de konstituering der Nationale Vergadering, de Eed in de Kaatsbaan op 20 Junie, waar de derde stand de gelofte aflegt, het volk een grondwet te zullen geven, de bestorming der Bastille, die gehate staatsgevangenis, op 14 Julie, de verwoesting der kastelen, symbolen van het oude régime. Dan komt de beroemde nacht van 4 Augustus, als feodale rechten, gilden, lijfeigenschap, tienden, koopbaarheid der ambten worden afgeschaft, de oude machten afstand doen, een nieuw bestuur wordt ingesteld, het kerkelijk bezit verbeurd verklaard.

De 14e Julie van het volgend jaar, 1790, viert men het herdenkings- en verbroederingsfeest, waar leger, koning

en Nationale Vergadering trouw aan de grondwet zweren.

Des konings heimelijke herroeping van alle in 1789 uitgevaardigde wetten en zijn poging tot ontvluchting in 1791 tonen echter duidelijk aan, dat de Klub der Jakobijnen goede reden heeft, in de monarchie een kontra-revolutionnaire gevaar te zien. Het woedende volk, vernemende, dat Oostenrijk en Pruisen een leger ter bestrijding van het revolutionnaire Frankrijk hebben gezonden, verheft zich.

Geestdriftige scharen snellen onder de klanken der Marseillaise naar de bedreigde grenzen, de invallende reaktionnaire legertroepen tegemoet om de revolutie te redden. Op 10 Augustus 1792 wordt het koninklijk slot door een volksmenigte bestormd en de vorst gevangen genomen. De Jakobijnen winnen aan macht en invloed. Danton vervolgt hun tegenstanders en smoort hun verzet in bloed. Op 21 September komt de nieuwe Nationale Vergadering, de Konventie bijeen. De Jakobijnen hebben de meerderheid. Frankrijk is een republiek geworden; de vorst wordt ter dood veroordeeld en eindigt 23 Junie 1793 op het schavot; in Oktober van hetzelfde jaar valt ook het hoofd van zijn gemalin, Marie Antoinette, onder de bijl der guillotine. De grondwet van 1793 wordt het model van een demokratiese staatsregeling.....

Maar van alle zijden verheft zich de reaktie tegen Robespierre en de zijnen.

Aan de grenzen dreigen de Pruisen en Oostenrijkers; in Lyon, Marseille, Toulon en in de Vendée staat men op tegen de Republiek. Het nieuwe Rijk van Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap is in groot gevaar.

Het Schrikbewind zal het redden.

De gevangenen vullen zich, het bloed van duizenden stroomt langs de trappen van het schavot.

Desmoulins en Danton moeten hun raad, matiging te betrachten, met de dood bekopen.

De strenge Robespierre ziet zijn taak niet alleen in de bestrijding der buitenlandse vijanden, maar ook in het breidelen en het tegengaan der kapitalistische uitbuiting. Maar dit laatste gaat boven zijn macht.

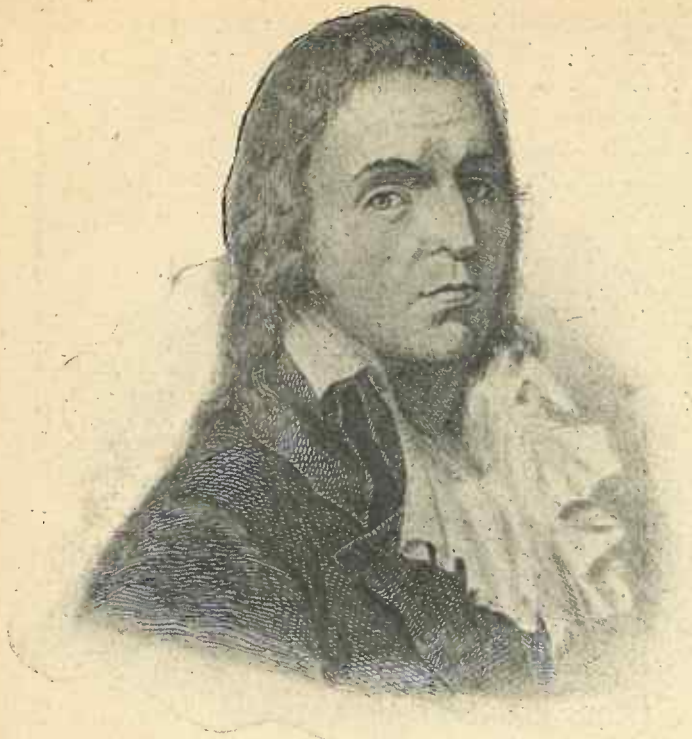
Het onthoofden van uitbuiters en spekulanten kan de kapitalistische ontwikkeling, die nog in haar beginstadium is, niet keren. Integendeel — de Franse Revolutie heeft de historische taak, de banen voor een onbelemmerde ontwikkeling der kapitalistische krachten te openen. Als de buitenlandse machten voorlopig zijn overwonnen en het schrikbewind niet meer nodig blijkt voor de instandhouding der Revolutie, is het afscheidsuur van Robespierre gekomen.

De valbijl maakt in Julie 1794 ook een einde aan zijn leven.

* * *

Er breekt nu een nieuw tijdperk aan, het tijdvak van het Direktorium.

Inplaats van de Koning treedt een kollege van vijf mannen op, die, steunende op twee parlementen — de Raad der Vijfhonderd en de Raad der Ouden — de wetten uitvoeren. Het is een tijdvak enerzijds van doorwerking der revolutionnaire beginselen, anderzijds van

François Noël Gracchus Babeuf (1760—1797.)

reaktie, een periode van een halfslachtig bestuur, dat enige jaren later moet zwichten voor de enige macht, die betrouwbaar en sterk is gebleken, het leger.

Napoleon Bonaparte jaagt op 9 November 1799 met wapengeweld het Direktorium uiteen en maakt zich zelf van de regering meester. Hij treedt op als militair diktator, aanvankelijk onder de titel van Eerste Konsul der Franse Republiek, later — in 1804 — als Keizer der Fransen.

* * *

In deze periode nu van het Direktorium valt de eerste episode uit de bevrijdingsstrijd der Franse arbeiders, n.l. het optreden van Babeuf en de Samenzwering der Gelijken.

Wie was Babeuf?

Een jongen uit een arm gezin in Saint-Quentin.

Veel onderwijs kon er niet op overschieten: veertien jaar oud moest hij als hulp van een landmeter al wat verdienen. Enkele jaren later sterft zijn vader. Na enige betrekkingen bij adellijke heren te hebben vervuld, werd hij in 1787 landrechtkommissaris en had als zodanig het toezicht over de bij de landgoederen der edelen behorende heerlijke rechten.

Hij was toen 27 jaar oud en had reeds volop gelegenheid gehad de hardheden en onrechtvaardigheden des levens te leren kennen.

Behalve voor zijn gezin — hij was in 1782 getrouwd — moest hij zorgen voor zijn moeder, broeders en zuster, een taak, die boven zijn krachten ging.

Al vroeg — te Saint-Quentin, Noyon en Roye — waar hij bij zaakwaarnemers, land- en grondmeters werkte, kreeg hij inzicht in de buitengewoon bevoorrechte positie van de grondbezittende adel.

Hij schreef een boek „Cadastre perpétuel,” waarin hij voorstellen aan de hand deed om de onbillikheden der grondbelasting op te heffen. Het was in 1798 klaar en Babeuf bood het aan aan de Nationale Vergadering. In dit werk komen passages voor, die de schrijver doen

kennen als een pleitbezorger der arbeiders. Hij maakt opmerkzaam op hun lage lonen, op de werkloosheid. Hier en daar komen uitdrukkingen voor, die er op wijzen, dat Babeuf zich rekenschap geeft van de oorzaken der armoede. In 1786 heeft hij reeds in een brief aan de sekretaris van de Akademie te Arras de vraag opgeworpen, hoe het er wel zou uitzien in een maatschappij, waar „de bodem aan niemand, doch aan allen behoorde, waar in één woord, alles gemeen was, tot zelfs de opbrengst van alle soorten van nijverheid.”

In „Cadastre perpétuel” heeft hij het ook over „de aarde, onze gemeenschappelijke moeder,” die slechts voor de duur van elks leven verdeeld had moeten worden. Ofschoon hij het gelijke recht op welvaart voor allen proklameert, trekt hij in de praktijk de konsekwenties nog niet. Hij komt slechts op voor een rechtvaardiger belastingheffing, waarbij het grondbezit niet gespaard zou moeten worden, laat het echter niet bij deze algemene theoretiese verdediging, doch bindt in 1790 te Roye de strijd aan tegen de daar geheven indirecte belastingen op dranken, levensmiddelen, zout en dergelijke.

Zo weinig stond toen de vrijheid van drukpers nog vast, dat Babeuf het schrijven der brochures, waarin hij deze denkbeelden ontwikkelde, met kerkerstraf moest boeten, een gevangenschap, waaruit hij door de tussenkomst van Marat werd verlost.

Nauweliks is hij weer vrij of hij sticht te Noyon een krant, de „Correspondent Picard,” waarin hij zijn campagne, die hem vele vijanden bezorgt, voortzet.

Herhaaldelijk vervolgd, weet hij telkens door een gunstig toeval buiten de gevangenis te blijven.

In 1791 doet hij zich kennen als republikein en aanhanger van de volkssouvereiniteit. Hij wil echter voor alles een akkerwet, d.i. een wet, waarbij ieder de beschikking zou krijgen over een voldoende hoeveelheid grond.

Alle begerenswaardige dingen als gelijke benoembaarheid voor allen, vrijheid van vereniging en vergadering, afschaffing van de krijgswet, invoering van het algemeen kiesrecht — zegt hij — zullen eerst betekenis krijgen, wanneer de akkerwet wordt ingevoerd. „Zonder deze zullen de woorden, vrijheid, gelijkheid, rechten van de mens steeds klinkende frasen, doch woorden leeg van zin blijven.”

Babeuf maakte voor deze vèrgaande denkbeelden geen openlike propaganda. Hij wilde daarvoor een meer geschikte gelegenheid afwachten en bepaalde zich in 1791 er toe, de politiek van Robespierre te ondersteunen, wetende, dat er nog geen partij bestond, die in staat was, de akkerwet te doen aannemen en zijn verder gaande socialistiese denkbeelden te verwezenliken.

Bovendien was er voor hem persoonlijk reden om zich in die tijd wat op de achtergrond te houden. Zijn vijanden hadden misbruik gemaakt van een onvoorzichtigheid, die Babeuf bij het passeren van een koopakte had begaan. Zij hadden hem wegens deze daad, die naar achteraf is gebleken generlei smet op zijn karakter werpt, van valsheid in geschrifte en omkoping beschuldigd en waren er zelfs in geslaagd om een vonnis te verkrijgen, waarin hij als falsaris werd gebrandmerkt.

Om zich aan de uitvoering van dit vonnis te onttrekken vestigde hij zich te Parijs, waar hij bij de levensmiddelen voorziening der Kommune verdienstelijk werk verrichtte.

Tegen het eind van Robespierre's bewind schaarde hij zich te goeder trouw aan de zijde van degenen, die zich wendden tegen de gewelddadige rode terreur.

Maar weldra zag hij in, dat hij zich bedrogen had in de bedoelingen van Robespierre's vijanden. De pogingen

van hen, die inplaats van de grondwet van 1793 een minder democratische staatsregeling voorbereidden en de vrijheid van drukpers schonden, vonden in Grachus Babeuf, zoals hij zich nu noemde, een fel tegenstander. Zijn „Volkstribuun,” die sedert Oktober 1794 verscheen, werd steeds duidelijker in de verdediging der socialistiese denkbeelden.

Wat betekent alleen de vrijheid voor de wet, als men de ekonomiese onvrijheid, de bezitsvoorrechten der rijken laat bestaan?

Het antwoord was weer de gevangenis, waaruit hij echter korte tijd daarna werd bevrijd tengevolge van de algemene amnestie bij de instelling van het Direktorium in 1795.

* * *

Babeuf was nu 35 jaar oud geworden.

Toen de magere, kleine, donker uitzierende man weer in vrijheid gesteld was, stond zijn besluit vast.

In de gevangenis had hij verschillende mensen leren kennen, die zijn inzichten deelden en met hem van mening waren, dat men moest trachten een ommekeer der dingen te bewerken.

Daar waren de harde, fanatieke Darthé, de jonge rechtsgeleerde, die bij de revolutionnaire rechtbanken te Arras en Kamerijk de openbare aanklager was geweest, de Italiaan Buonarotti, de latere geschiedschrijver der samenzwering, de edele, belangeloze oud-burgemeester van Lyon, Bertrand en verschillende anderen.

Om veilig te zijn voor de politie kwam men bijeen in een tuinhuis bij de abdij de Sainte-Geneviève.

Al spoedig werd de klub versterkt door een groot aantal oppositionele elementen. Zij heette de *Klub van het Pantheon* en vergaderde in de eetzaal of de kelder-gewelven der abdij.

„Wie” — zegt Quack — „daar in die kille ruimten, geheimzinnig verlicht door de fakkels, binnentrad, en de staande of ongemakkelijk op de grond zittende figuren zag, half in het duister schuilende of door een rode toortsvlam scherp gekleurd, het doffe gemompel en gebrom der gesprekken hoorde, had toen reeds het gevoel van in een spelonk van samenzweerdere te zijn gekomen.”

Er waren in de klub van het Pantheon twee stromingen, een meer gematigde onder Amer, een radikale onder Babeuf. Deze hield zich persoonlijk zoveel mogelijk schuil. Sinds de regering vruchteloos had geprobeerd hem om te kopen en hij integendeel in de „Volkstribuun” steeds scherper op doortastende hervormingen aandrong en de regering ongenadig kritiseerde, stond hij voortdurend aan vervolging bloot.

Hoezeer hij echter bij het volk zelf reeds populair geworden was, blijkt uit het volgende:

Een agent van politie had hem willen arresteren, doch hij wist te ontkomen. De agent achtervolgde hem, luidkeels roepende: „Houdt de dief!” Driemaal hield het publiek hem vast, maar telkens was het noemen van zijn naam voldoende om te maken, dat men hem weer losliet. Ja, de zakkendragers der Markthallen beletten zelfs de agent, Babeuf verder te vervolgen.

Aanvankelijk had de gematigde richting in de klub van het Pantheon de overhand.

Toen echter de regering niets deed om de grote levensmiddelschaarste en -duurte in Parijs te bestrijden, de arbeidersbevolking hoe langer hoe ontevredener werd en de regering zelfs de domheid beging om Babeufs vrouw te arresteren, sloeg de stemming in de Klub om.

Niet uitsluitend het herstel van de grondwet 1793, uitvoering van de wetten ter beloning van de vaderlandsverdedigers en tot wering van de grote armoede werden

Jacques-Louis David.

De eed in de Kaatsbaan.

meer voldoende geacht, men sloeg krachtiger, meer socialistiese tonen aan.

De regering, terecht bevreesd voor de uitwerking der propaganda, die zelfs bij de militairen insloeg, ontbond de Klub van het Pantheon op 28 Februarie 1796.

Het was Generaal Napoleon Bonaparte zelf, die de bevelen der regering tot sluiting van de Klub, uitvoerde.

* * *

Nu de vrijheid van vereniging op deze wijze was geschonden, bleef Babeuf niets anders over dan in 't geheim verder te werken.

Er werd een geheim Direktorium van het Algemeen Welzijn gevormd, bestaande uit Babeuf, Antonelle, een edelman, die de zijde des volks gekozen had, Sylvain Maréchal, de dichter der revolutionnaire liederen, Felix Lepelletier, de broer van het door de koningsgezinden vermoorde Konventielid Michel. Verder Debon, die op Babeufs mening over Robespierre grote invloed had gehad, Buonarotti en Darthé. Het werd bijgestaan door de sekretaris Nicolas Pillé.

Dit geheime Direktorium zou de opstand organiseren.

De namen dezer zeven mannen werden aan niemand meegedeeld.

De slotemaker Didier, een zeer betrouwbaar bondgenoot, werd de tussenpersoon, die de bevelen van het geheime Direktorium uitvoerde en het de inlichtingen verschafte, die het nodig had.

In elk van de twaalf Parijse arrondissementen werd een agent, een vertrouwensman, aangewezen.

Deze twaalf agenten hadden tot taak zich op de hoogte te stellen van de publieke opinie in hun arrondissement en de openbare mening door verspreiding van geschriften stelselmatig te bewerken.

De agenten kenden elkaar niet. Allen kenden slechts Didier.

Als program van de „Gelijken”, zoals de samenzweerdere zich noemden, werd een stuk uitgegeven, dat tot titel had „*Uiteenzetting der leer van Babeuf.*”

Of deze zelf het stuk geschreven heeft, staat niet vast; in elk geval had hij de inhoud goedgekeurd.

In 15 artikelen worden de belangrijkste gezichtspunten weergegeven.

Men stelt de eis: Invoering der grondwet van 1793 om op die grondslag verder te bouwen en de samenleving van waarlijk gelijken te vestigen.

Artikel 4 luidt: Arbeid en genot moeten voor allen gemeen zijn.

Isidore Pils.

De Marseillaise

Artikel 11: De Revolutie is niet beëindigd, aangezien de rijken alle goederen opslokken en uitsluitend bevelen, terwijl de armen arbeiden als ware slaven, in ellende versmacht en niets zijn in de staat.

Artikel 10: Het doel der Revolutie is het vernietigen der ongelijkheid en het herstel van het geluk voor allen.

Dit manifest werd in duizenden exemplaren onder het volk verspreid en door de arbeiders met graagte gelezen.

Vlugschriften en brochures volgden. Babeuf schreef zijn „Volkstribuun”, Duplay een ander, soortgelijk blad, „de Volksverlichter”. Maréchal dichtte woeste strijdzangen, waarin de arbeiders werden aangevuurd om op te staan en de ware gelijkheid te veroveren.

De propaganda had een buitengewoon sukses: van alle agenten ontving Didier gunstige berichten.

Maar het geheime komitee begreep, dat dit niet voldoende was.

Het moest ook zeker zijn van het leger.

Om de democratische geest weer onder de soldaten wakker te roepen, stichtte het een afzonderlijke commissie tot propaganda onder de militairen.

Tot de commissie behoorde ook een zekere Grisel, een kapitein, die later de Judasrol zou spelen.

De regering bemerkte met schrik, dat brede volkslagen zich tegen haar wilden wenden.

Ze zag de wassende ontevredenheid, waartoe trouwens de toestanden alle aanleiding gaven.

Om de invloed van de gevaarlijke propaganda te keren, belasterde de regering de „Gelijken”.

„Zij willen plundering,” — zo schreef ze in een proklamatie — „zij willen in één woord de schavotten weer oprichten en zich als vroeger baden in uw bloed om zich vol te kunnen stoppen met uw rijkdom zowel als met het kleinste produkt van uw arbeid.”

De regering wist verder een wet aangenomen te krijgen, die allen met de doodstraf bedreigde, die b.v. invoering der grondwet van '93 nastreefden of een akkerwet verlangden.

Tevens werd de vrijheid van drukpers en kolportage aan banden gelegd.

Het geheime komitee stoorde zich daaraan niet. Het ging onvermoeid voort met de propaganda.

In een akte van de opstand werd nauwkeurig vastgelegd, welke maatregelen achtereenvolgens zouden worden genomen; ook werd de organisatie van de nieuwe Republiek tot in onderdelen nauwgezet geregeld. Het kwam

nu nog maar enkel aan op het ogenblik, dat het sein zou worden gegeven.

Op het laatst deden zich onverwachte moeilijkheden voor. Een deel van de militaire commissie wenste dat het Geheime Komitee zou gaan samenwerken met een ander opstandskomitee van oud-konventieleden, die niet zover wensten te gaan als Babeuf en de zijnen.

Na veel moeite werd overeenstemming met het meer gematigde komitee verkregen.

Nu zou dan eindelijk de dag van de opstand bepaald worden. Maar voor dat het zover kwam werden de voornaamste samenzweerders gearresteerd. Tevens werden alle papieren, die op de zaak betrekking hadden, in beslag genomen.

Kapitein Grisel had hen verraden. Om alle argwaan te voorkomen, had hij steeds de schijn gewekt alsof hij de heftigste en ijverigste der samenzweerders was.....

* * *

Het slot van de geschiedenis is kort verteld.

Aanvankelijk werden de saamgezworenen in Parijs gevangen gezet.

Negen-en-vijftig personen werden in staat van beschuldiging gesteld.

Toen het Hooggerechtshof, dat voor deze gelegenheid werd samengesteld, was bijeengekomen, werden de gevangenen onder sterke bewaking geboeid naar Vendôme gevoerd, waar het proces plaats had.

De 28ste Mei 1797 werden Babeuf en Darthé ter dood, een zevental anderen tot verbanning veroordeeld, de overigen vrij gesproken.

De beide ter dood veroordeelden trachtten zich in de rechtzaal een dolk in 't hart te stoten, doch deze poging tot zelfmoord gelukte niet.

De volgende dag stierven zij op het schavot.

* * *

De eerste slachtoffers van de Franse socialistische beweging. Dat zij het socialisme bedoelden blijkt zonneklaar uit het in beslag genomen materiaal.

De tragiek van hun streven ligt hierin, dat zij het socialisme wilden verwezenliken op een tijdstip, dat de economische toestanden nog te onrijp en te onontwikkeld waren om dit mogelijk te maken en op een wijze, die ondoeltreffend moest heten.

Ook wanneer Grisel hen niet verraden had, zou de poging mislukt zijn.

Maar het zaad, dat Babeuf heeft gezaaid, is opgekomen. Latere dagen hebben een ontwikkeling van dit primitieve socialisme gezien, dat aan 't einde der Franse Revolutie reeds heen wees naar een maatschappij, waarin inderdaad de vrijheid, gelijkheid en broederschap zullen zijn verwezenlijkt.

Misschien heeft Babeuf dit reeds gevoeld: zijn offer zou niet vergeefs zijn.

In de afscheidsbrief aan zijn vrouw en kinderen schrijft hij:

„Meent niet, dat ik berouw gevoel, mij te hebben opgeofferd voor de schoonste zaak, zelfs indien al mijn inspanning voor haar nutteloos ware.

Ik heb mijn taak vervuld..... Ik kon geen andere wijze u gelukkig te maken begrijpen dan het gemeenschappelijk geluk. Ik heb schipbreuk geleden; ik heb mij opgeofferd; ook voor u echter sterf ik.”

Ja zeker, hij stierf voor hen, voor ons, hij stierf als pionier voor een betere mensheid.

De vlaggen zijn onze vurige tongen
 Die breken op Aarde de Waarheid baan.
 De vlaggen zijn onze fonklende zeilen
 Waarmee wij de zeeën bemeesteren gaan.

De vlaggen zijn onze lachende vlammen
 Die steken op Aarde de vreugde aan,
 De vlaggen zijn onze stralende vleugels
 Die wij omhoog in den Hemel slaan.

MARIE W. VOS.

JOHANN SEBASTIAN BACH.

(1685—1750)

DOOR PIET TIGGERS.

BACH behoort niet tot de helden der mensheid. Hij schrijdt niet voort in de stoet dier scherpe, strijdende geesten, die in de branding van het leven hebben gestaan en die door hun vurige genialiteit het warm pleidooi hebben geleverd voor het ongelukkige, voor het verkommerde deel der mensheid, dat de vreugden van het stille, vertroostende leven slechts bij naam kent.

Wat Michel Angelo sterk heeft gemaakt in de hevige bewogenheid van zijn kunstenaarsleven, wordt bij Bach, een van de grootste componisten onzer West-Europese muziek, een zwakheid. De diep-uitgezongen klacht, welke Angelo slaakte bijvoorbeeld in zijn slavenfiguren, een klacht, die in zijn geheel uitgroeide tot een schrijnend verwijt in al z'n onstuimigheid gericht op het gehele mensdom, deze aanvallende, deze strijdende activiteit heeft Bach niet gekend en de enkele werken, die hiervan spreken, drukken slechts een onbegrepenheid uit.

Het vurige, ongebreidelde temperament van een Rembrandt of een Goya, een temperament, dat de ziel der wereld in al haar duistere schuilhoeken heeft doorklakkeld, zal men ook vruchteloos zoeken bij Bach, de vrome, de machtige en bovenal de overpeinzende kunstenaar der Reformatie.

We zijn zo geneigd, wellicht onder de indruk van de weifelingen, waarmede de nieuwe tijd zijn weg tracht te zoeken, wellicht ook door de zware offers, welke een ieder moet brengen, steun te zoeken bij die

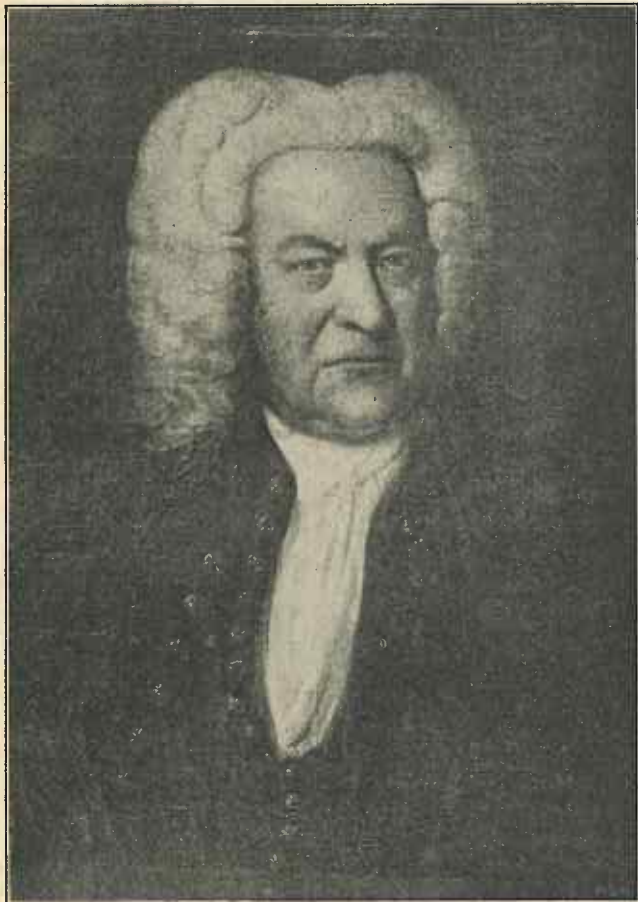

Fig. I. JOH. SEB. BACH.

Fig II. Gezicht op Eisenach.

geesten der mensheid, die de heldhaftigheid van hun wezen beleden hebben in de sombere overpeinzingen en in de grimmige verbetering.

We wensen tans zo gaarne in de ontwikkelingsgang hunner werken (ik denk aan Tolstoi, Goya, Rembrandt, Michel Angelo, Beethoven, Vincent van Gogh) de onheilspellende grondtoon te horen der oproerigheid, van het verzet tegen de lafheid en de halfheid van de mensheid, tegen de domme eigenbaat, tegen de opgeblazen half-zatte burgermans-voldaanheid.

We lezen, hoe Rembrandt de armoede kende en zich tot de ellendige verstotelingen van de maatschappij door zijn kunstenaarsliefde aangetrokken voelde, en hoe hij zelf ten dele tot deze paria's werd teruggestoten; we lezen hoe Goya achtervolgd werd door de overheid en hoe zijn oproerige geest meesterlike etsen vervaardigde, welke de schroeiendste haat jegens de onrechtmatigheid ademen; we zien hoe Tolstoi voor zijn eerlijke belijdenissen voortdurend werd belaagd door de handlangers van een verfoeilijk Czarisme, dat alle vrije uiting ondulbaar achtte. Beethoven spotte met alles en nog wat en nam een loopje met de overheid en beledigde waar hij kon de ingebeelde eigenwaan van een verlopen adeldom en ten slotte lezen we hoe de arme, maar sterke Vincent van Gogh de onzalige strijd tegen de schandelijkste internationale miskennis van zijn hevig-gepassioneerde genialiteit moest opgeven in een toestand, waarin zijn vurige geest door de nachtelijke sombere nevels der krankzinnigheid was omhuld. We zien dus, dat elk genie, dat zich verzet tegen de bestaande maatschappelijke vorm, of dat zich verzet tegen de algemeen gehuldigde inzichten door de tijdgenoten teruggestoten en ingedeeld wordt bij de armsten der samenleving, bij hen, die ook lijden, hongeren, doch op andere wijze dan de kunstenaarsziel. Het is dan voor ons niet onbegrijpelijk hoe Vincent krankzinnig werd en dat vóór hem Lenau, Hugo Wolf, Friederich Nietzsche aan de mensheid dit meest sombere offer reeds gebracht hadden.

Het lijden der grote kunstenaars en zeker niet het minst dat der grote denkers als Galilei, Keppler, Pascal, Rousseau, Kant en vele anderen, heeft de bronnen van vertroosting aangeboord, waaraan de nakomelingenschap zich kan laven. Zij, die lijden, mogen we evenwel niet geheel ongelukkig noemen, want het beste deel der mensheid is immer aan hun zijde geweest.

Wanneer wij dus ook in andere tijden in het bijzonder een geestesuiting trachten te begrijpen, welke de strijd heeft gezocht en welke door de hete hartstocht van het gevecht een zekere nerveuse oproerigheid heeft bekomen, wanneer wij bij Bach een dergelijke uiting veronderstellen, dan komen wij bedrogen uit.

Bach's leven is vrij burgerlik verlopen, zonder de

Fig. III. Geboortehuis van Bach.

romantische buitensporigheden van Beethoven, van Angelo of van Goya. Hij is immer *dienaar* geweest, hetzij van een vorst, hetzij van een kollege van kerkvoogden en moest zich steeds bij het oordeel en de beslissing van hen, die hoger dan hij waren gesteld, nederleggen.

In zekere zin viel hem dit niet gemakkelijk, want ook hij heeft wel de weerspannigheid gekend en toonde die ook dikwijls. Het was evenwel merkwaardig dat Bach deze weerspannigheid uitte in lange brieven, die goed gesteld waren, maar nimmer uit de gebruikelijke toon van onderdanigheid vielen. En deze karakteristieke eigenschap onderdanigheid in de omgang heeft Bach gedurende zijn gehele leven behouden. Hierdoor is het hem mogelijk geworden onder moeilijke omstandigheden te arbeiden, onder een regime en onder omstandigheden, welke de benepen burgerlikheid en het burgermansfatsoen naast de meest fanatieke geloofsovertuiging, als de grondslagen der toenmaals moderne samenleving hadden aangenomen. Bach was protestant en men weet, dat het Protestantisme in die dagen nog betekende de vernieuwing van het geestelijk leven. Het is dan voor ons niet onduidelik, dat dit Protestantisme, om een volks-godsdienst te kunnen worden gelijk het Katholicisme dat was (en nog is) naast het godsdienstig geteoretiseer iets moest brengen wat mee in de ziel van het volk kon ingrijpen. Dat iets was de muziek. De muziek werd in die dagen een belangrijk onderdeel van de Protestantse eredienst: belangrijker, veel belangrijker dan de tegenwoordige muziek onzer kale kerken. Het Protestantisme uit die dagen had vele grote komponisten, wier namen nu niet veel ter zake doen, omdat we deze in de tegenwoordige muziekbeoefening zo goed als nooit meer terug vinden; en onder die grote komponisten, was Bach de meest begaafde, het Genie.

Het Genie voert zijn innerlike krachten op tot een heroïsme, tot een heldhaftigheid, waardoor hij dikwerf martelaar van zijn beleden overtuiging kan worden.

Geniale schepping onderscheidt zich van de produktie van het grote talent hierdoor, dat in de geniale arbeid een *nieuwe* en een *diepere waarde* van het gegevene naar voren treedt.

Het talent trekt dikwerf een wereld van gestalten voor ons op, welke in een zekere nuchterheid zich aan ons voordoet. Een typies talent, een meester van de onpersoonlike, van de objectieve voorstelling was bijvoorbeeld Dickens met zijn alom bekende Pick-wickclub, z'n Kerstvertellingen. Talenten van deze soort leven zich geheel in hun mensen en hun voorwerpen in, zoals de Franse schrijver Flaubert zeide: „Ik ben heden gelijktijdig man en vrouw geweest, minnaar en geliefde; ik ben op een herfstmiddag onder gele bladeren door het bos gereden; ik was paard, bladeren, wind, ruiters, tegelijk met de woorden die men gesproken heeft en zelfs met de grote, rode zon.”

Zie, ook de grote Flaubert is „maar” een talent, doch stellig een van de krachtigste vertegenwoordigers, hij geeft de zinnelijke voorstelling van het levenslot, van het menselijk leed en van de menselijke hartstochten. In de muziek zou men Frédéric Chopin een soortgelijke en nauwverwante natuur mogen noemen. De grote talenten zijn harde werkers en wroeten in hun diepste zelf met een onstuimigheid, welke door hun temperament wordt bepaald.

Het genie moet alle gaven van het talent bezitten; daarenboven scheidt het uit de chaos der menselijkheid een hoger georganiseerde eenheid, een nieuwe eenheid, die als *absolute waarde* de wereld binnentreedt. Elke geniale visie heeft deze absolute waarde tot grondslag: de wereld krijgt een nieuwe betekenis en een nieuw gewaad. De geniale uiting geeft ons niet een zinnelijke voorstelling, maar laat ons de *zin* van *het wezenlike bestaan* tastend vermoeden; het talent richt zich uitsluitend op de *voorstelling* der bestaande werkelijkheid, het genie geeft de *absolute waarde* en mat zich waarlik niet af de uiterlike werkelijkheid „treffend” te geven.

Bij het genie krijgt de wereld een nieuwe betekenis; bij het genie komt de innerlike werkelijkheid tot uiting. Het is niet zuiver „geest” of zuiver „vorm”, maar het werk van de geniale kunstenaar is een nieuwe „natuur” in de kunst geworden, een nieuwe natuur met een nieuwe diepte, een nieuwe horizon, een nieuwe betekenis en waarde.

Het genie ziet door de dingen heen, brengt ons de zin daarvan naar voren; het genie zwakt nimmer af tot kleinigheden en stijgt ondanks of wellicht door zich zelf tot het toppunt van menselijk kunnen. We zouden kunnen zeggen, dat het genie het maximum van ware menselijkheid betekent. Een geniaal mens behoort niet

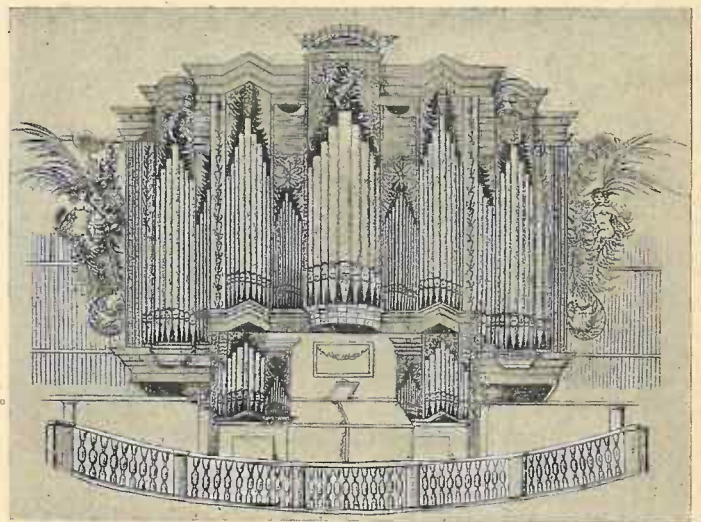

Fig. IV. Het Bach-orgel te Arnstadt.

Fig. V. Thomas-Schule te Leipzig.

tot een bepaalde soort mensen, die zich gemakkelijk laten categoriseren uit hoofde hunner functies bijvoorbeeld, een geniaal mens is een hogere vorm „uit natuur en vrijheid geschapen,” zegt Vondel. Het genie is een vorm van menselijkheid, welke andere vormen overtreft, het is het Ideaal der Menselijkheid, het is de mens wien niets „toevalligs” en niets „tijdeliks” meer aankleeft. Alle smartelijkheid, alle hevige menselijke tragiek, welke bij mindere geesten haar armoedigheid blijft behouden, treedt ons in het genie als de gelukkigste oplossing voor ogen.

Op deze hoogte van pure menselijkheid is het leven niet meer een leven in alledaagse zin, maar een contact met de Geest of de Geestkracht, die het roer der wereld wendt of keert. En zo is het duidelijk, wat wij zo dikwijls zeggen en schrijven, dat het genieën zijn, die de wereld en de wereldgedachte leiden langs de wegen, welke zij twijfelloos als lichtende banen voor hun geest zien uitgerold. Niet alle genialiteit is evenwel gelijk; het genie Beethoven erkende als hoogste Zijn, de stormen der eigen ziel; voor Shakespeare was het de verscheidenheid der menselijke samenleving; voor Bach was het Wezen der wereld gelegen in de overstromende liefde der religie. Zelfs kennen we een hogere en een lagere vorm van genialiteit, want dit monument der mensheid heeft ook haar afdalende trappen. Doch alle genieën hebben dit typiese met elkaar gemeen dat zij niet alleen grote geesten zijn, maar dat ze deze eigenschap ook hebben **verwerkelikt** in hun scheppingen. Absolute waarde hebben en deze tonen betekent tweemaal waarde hebben! En er lopen genoeg grote geesten rond, die de kracht missen om de wereld dit te tonen.

* * *

Hoe meer men tracht het werk van Bach te bevatten, des te meer zal men voelen, dat deze kunst voor de

mensheid iets beslissends aangeeft. Er is bij Bach een wonder volbracht, naar welker betekenis ons psychologies verstand slechts vermag te tasten. Dit wonder is een absolute waarde en zijn diepste wezen zal wel immer gesloten blijven. Want het menselijk denken en voelen staat stil bij het Absolute Zijn. Dat de muziek van Bach werkelijk zo onberekenbaar hoog staat, is nog nader aan te tonen door de eigenaardige verhouding tussen zijn kunst en zijn leven. Bij alle genieën, zoals Dante, Shakespeare, Goethe, Beethoven, Angelo, Rembrandt, zien we het strijdend conflict ontstaan tussen maatschappelijk en individueel leven ten eenre en de eisen, welke het geniaal-artistieke leven stelt ten andere zijde. Bij Bach komen deze conflicten niet voor. Een samenhang tussen zijn dagelijks leven en zijn muzikale arbeid — gedacht als twee tegenover elkaar gestelde polen — een soort verband dus uit welcher koppeling een produkt van ziels-emotie kan worden geboren, is bij Bach niet aanwezig. Hij leeft in goede huishoudelijke verstandhouding; zijn vrouw sterft, hij hertrouwt spoedig en heeft niet minder dan twintig kinderen gehad. Hij ligt overhoop met de kerkelijke en stedelijke magistraten te Leipzig en kruipt in ondergeschiktheid voor koning en keurvorst. Hij bedelt vele jaren achtereen om de titel van „Hof”-kapelmeester en leeft bijna geheel met de kleine burgerij mede. Een geestrijk schrijver over Bach (Lucka) zeide: „Bach heeft zich nooit beklagd in zijn tijd niet begrepen te worden, hij is door het dagelijkse leven gegaan als een burger, die zijn zaken doet en als een uurwerk afloopt!”

Zulk een alledagsleven voor een genie, heeft voor ons iets geheimzinnigs, iets beangstigends.....!

Ontdaan van uiterlike bijkomstigheden heeft de muziek van Bach het kenmerk van het Absolute, van het Grootse, van het Onaantastbare. En dit absolute staat met het begrip: godsvertrouwen in nauw verband. Zoals de gelovige protestantse gemeente zich nederzet in een kerk en het eenstemmig gezang aanheft, zoals de katoliek het gregoriaans koraal zingt, zijn deze gezangen feitelijk bedoeld als een gelofte der mensen hun God trouw te zijn. Het is de verzinking van 's mensen gevoel in het Absolute, in God; en Bach heeft deze oervorm der melodieën, de melodie, die het vertrouwen zoekt en het vertrouwen schenkt begrepen en het tot zijn stalen schild gemaakt. Er bestaan geen grotere vocaal-composities, waarin het vertrouwen vragende koraal niet is verwerkt. Het koraal van Bach is de muzikale vorm van de absolute geloofszekerheid, waarmede de ziel in God, in de Eeuwige werkelijkheid liever gezegd, rust; het koraal bij Bach is de meest volmaakte uitdrukking van het innerlijk religieus bewustzijn, dat aan het aardse leven diepte en vertroosting verleent.

Dit gevoel stijgt menigmaal bij Bach tot een hoogte, waarbij men zwijgend siddert in het aanvoelende besef dat er een mens is geweest, die onmiddellik met het Onbegrijpbare in verbinding heeft gestaan. Dan is het ons duidelijk, wat Berlioz, het groot muzikale talent van Frankrijk, bedoelde met zijn uitspraak: „Bach....., is Bach, zoals God, God is!”

De koralen van Bach zijn niet de taal van een enkel mens en ook niet de taal van vele mensen; maar een ieder wordt zich door deze muziek bewust van zijn afhankelijkheid van de Wereldkracht, van God zeggen velen. De mens voelt zich door deze koralen geworteld in het Eeuwige. Het oergevoel van het Geloof treedt met begeestering naar voren en zo zijn deze vrome melodieën gevat tussen het menselijk element in Bach en de bovenmenselijke openbaring; tussen het tijdelijke en het eeuwige!

Dit is een aanduiding van zijn stijl. Niemand moet nu denken, dat Bach geen andere werken heeft geschreven. Niets is minder waar. Ik wil het zwaartepunt van zijn oeuvre daar leggen waar het mijns inziens hoort. Wanneer men dus Bach's muziek wil leren kennen, dan moet men zijn Mattheuspassie, zijn Johannespassie, zijn grote Mis of enige zijner 198 cantaten gaan horen. Want men heeft zijn plicht niet gedaan met het doorworstelen van enige pagina's verhandelingslitteratuur over Bach. Men moet hem gaan horen. En dat is voor ieder mogelijk. In Nederland bestaat een *Bach-vereniging* onder leiding van Johan Schoonderbeek. Deze instelling is de meest zuiver-gedachte vorm, waarin men Bach's kunst weer tot de mensheid wil laten spreken. Waar dit ensemble een uitvoering geeft, is het nodig, dat men dit concert bijwoont.

In dit ene artikel is er over Bach lang niet alles gezegd en ik ben dus niet van mening, dat ik volledig was. Zelfs ben ik éézijdig geweest, ik geef dat toe. Maar het is beter, dat het genie *Bach* voor u is gaan opleven en dat deze mens in de duizelingwekkende afmetingen, van zijn geestelijk kunnen voor de denkende mens is opgestaan.

De prenten.

Fig. I. Portretschildering van Joh. Seb. Bach. Naar mijn mening de beste. De stoere mond, de vooruitspringende neuskaap, de nerveuse bewogenheid der wenkbrauwen geven meer kracht en levendigheid aan het gelaat, dan de vlezige welgedaanheid der overige bekende prenten.

Fig. II. *Eisenach*, geboorteplaats van Bach in Thuringen. Idyllies landschap met de burcht van het Protestantisme: de Wartburg op de heuvels van de achtergrond.

Fig. III. *Geboortehuis*. Staat tans nog op de „Frauenplatz” te Eisenach. Laatstelijk als Bachmuseum ingericht, waarin vele herinneringen en handschriften.

Fig. IV. *Het Bach-orgel te Arnstadt*. Een anecdote: Bach was in Arnstadt organist (1707) en hinderde de gemeentenaren bijzonder door zijn vreemde harmonieën; doch bovenal was de grief, dat hij tijdens de preek van de dominee, weleens even uitwipte naar het dichtstbij gelegen bierhuis. Ook de aanwezigheid van een „fremde Jungfer” op het orgel werkte minder stichtend op de gemeentenaren. Nu lijkt het mij, dat het Bach-orgel een weinig geschikte plaats was om met vreemde juffers te verkeren. Het zal dus wel boze praat zijn geweest.

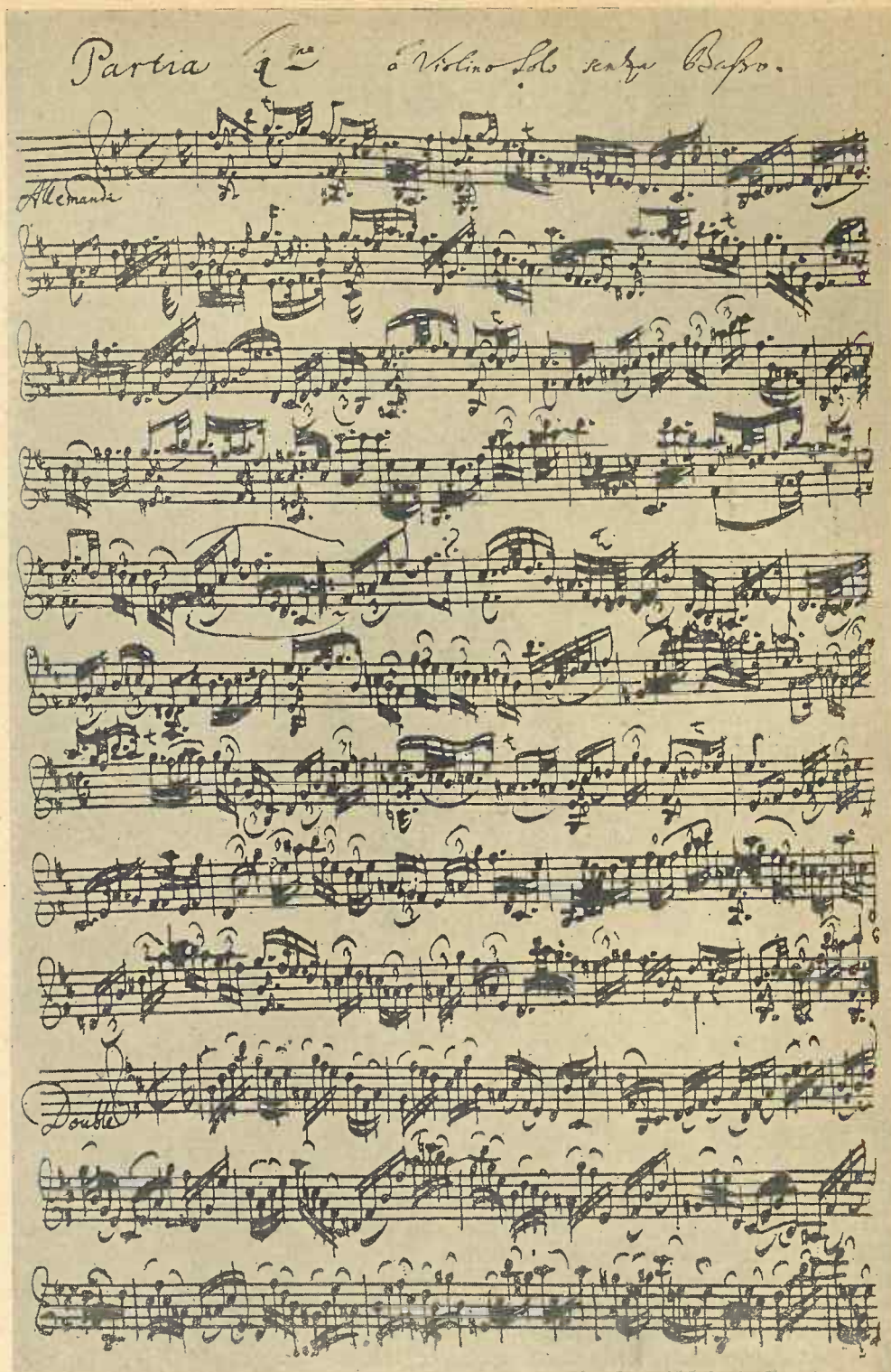
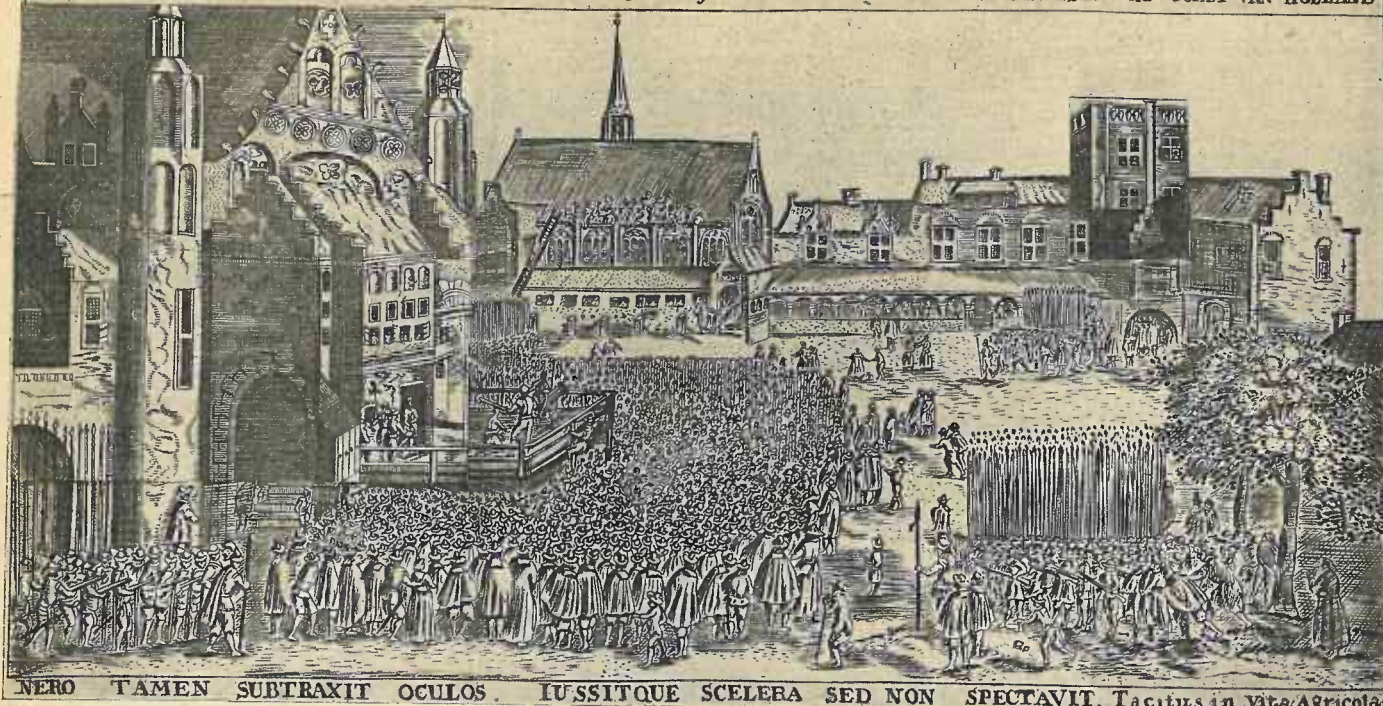

Fig. VI. Handschrift van Bach. (Eerste gedeelte van een viool sonate.)

Fig. V. *Thomasschule in Leipzig omstreeks 1723*. Bach is ten laatste „kantor” d.i. zoveel als koordirigent en directeur van een muziekschool geworden te Leipzig. Een plezierige tijd heeft hij daar niet gehad, want wat B. was, een schoolmeester zeker niet. Het verhaal gaat, dat hij door een van z'n grotere leerlingen eens een keer duchtig is afgerost.

Fig. VI. *Eerste deel van een vioolsonate „zonder bas”*, dus zonder begeleiding van piano of orgel. Ik druk dit af om ook eens een muziekmanuskript onder de ogen van de lezers van Opgang te brengen. Welk een onstuimigheid van schrift! Voor de musicus heeft het typies notenschrift altijd een karakteristieke eigenschap en... bekooring.

AFBEELDING DER EXECUTIE GESCHIED DEN XIII. MAY. 1649. AAN JAN VAN OLDENBARNEVELT GEWESENE ADVOCAET VAN HOLLAND

NERO TAMEN SUBTRAXIT OCULOS. IUSSITQUE SCELEBA SED NON SPECTAVIT. Tacitus in Vita Agricola

Vertaling van het Latijns onderschrift: „Nero echter wendde zijn ogen af. Hij beval de misdaden maar keek er niet naar” (Tacitus in „Het Leven van Agricola”). Op de oorspronkelijke prent in Vondels' Palamedes staat links een afbeelding van Oldenbarneveld, rechts een van Maurits, beide bedekt door een aanpassend gevelbeeld, dat met een smal randje is vastgeplakt en dus kan worden opgelicht. Op de afbeelding zijn de opgeplakte gedeelten wel te herkennen.

JOOST VAN DEN VONDELS HEKELDICHTEN.

DOOR A. M. DE JONG.

II.

De huichlerij heeft nooit een scharper roe gevonden,
Elk woord gaf slagen en de slagen werden wonden.

Antonides van der Goes over Vondel.

VONDELS voor grootmoedigheid en recht zo innig ontvankelijk hart kon zijn leven lang over twee dingen, die zijn tijd in beroering brachten, niet heenkomen. Het eerste was de leer der predestinatie, of voorbeschikking. Dit Calvinistische dogma leerde, dat het in Godsraadsbesluiten bij de geboorte van de mens al vaststaat of hij na zijn dood in de hemel dan wel in het eeuwige hellevuur belanden zal. Calvin zelf gaf al toe, dat dit inderdaad „een gruwelijk besluit” was, maar achtte het toch niet in strijd met de goddelijke rechtvaardigheid. Het schijnt, dat ieder zich alleen terecht vindt met een god, die aan zijn eigen innerlijkste wezen beantwoordt. En zo zag de god, die Vondel zich dacht, er enigszins anders uit dan de blind-wreedaardige verdoemer van onschuldige voorbeschikten. Vondels edelmoedig rechtvaardigheidsgevoel kwam in opstand tegen de idee, dat er een god zou kunnen bestaan, zo monsterachtig wreed, dat hij arme, ongelukkige schepselen geboren zou laten worden, die hij in onbegrijpelijke, gruwzame willekeur al te voren bestemd zou hebben voor de eeuwig loeiende vlammen van de hel, terwijl anderen even willekeurig voor de eindeloze zaligheid zouden bestemd zijn. Tegen dit „Decretum horribile ofte Gruwel der Verwoesting”, zoals een zijner felst bewogen hekeldichten hierover getiteld is, heeft hij zich gekeerd met al de hevige kracht,

die in hem was. Ziehier hoe hij zijn afschuw van Calvin en diens heilloze voorbeschikkingsleer in het begin van dit heftige strijddicht lucht maakt:

„Godt rukt d'onnozelheid van moeders borsten af
En smakt z'in 't eeuwig vier!” O poel! o open graf!
Waar berg ik mij van smart? durft dit gedrocht zijn pooten
Nog branden aan Serveet ¹⁾, en hem ten afgrond stooten,
Als een Godslasteraar, nadien dit schendig boek ²⁾
In 's hemels aanschijn spuwt dien gruwelijken vloek?

Waar ben ik? onder 't licht der Godgeleerde lampen?
Of onder Lucifer, in 't zwarte rijk der dampen?
Is dat het noodlot van 't verkoren wierrookvat ³⁾?
Is dit de ziekentroost en Kristelijken schat?

En verderop de wanhoopsklacht van een moeder, die tweelingen gebaard heeft en in angst zit over het lot der zuigelingen. Wie der twee zal het gruwelijk besluit van de wrede god tot eeuwig branden verdoemd hebben?

„Wat baatme, dat ik heb een tweelingsvrucht geteeld?
En datze beide rein door 't doopsel zijn gewasschen
In Christus' dierbaar bloed, dié kostelijke plassen,
Men twijfelt, wie van twee in 't einde wordt verdoemt.
Men troost ons met een leer, die gruwelen verbloemt,
En teeder ⁴⁾ harsens maakt door 't mijmeren verwarder.

Titelprint van Vondels' Palamedes.

Och, schaapkens, wie van u zal doolen zonder harder
 In duistere woestijn, daar kruyt noch loover wast?
 Daar 't grimmig ongediert des diepen afgronds bast ⁵⁾
 En huilt en brult en loeit, om zoo je kwam te stikken
 Aan 't eerste zog, u voort, als wildbraat, op te slikken!
 Wie van u beide zal een brok zijn van de hel?
 Schept God als Nero dan in dit moorddadig spel
 Des helschen schouwburgs vreugt om zijn verdoemde
 slaven
 In 't ingewant van beer en tiger te begraven?

Zo gaat hij voort, geselt in woedende verontwaardiging
 deze zede- en redeloze opvatting van een vaderlike god,
 deze gruwelleer, die de mens tot wanhoop en krank-
 zinnigheid voeren kan. Om dan ten slotte om te slaan
 van toon en in zachte, milde woorden de moeder te
 troosten, haar vertellend, dat het geheel anders moet zijn,
 dat God niet de monsterachtige wreedaard is, door
 Calvijn voorgesteld:

Mijn kraamziel, zij getroost, gij hebt op uwe zij
 Jehova, die uw zaad al meer bemint als gij.
 Hij heeft zijn hartebloed voor uwe vrucht vergoten
 en teekent ze in den boek der zaalge bondgenooten.

In Nederland werd deze woeste leer der voorbeschik-
 king gepredikt door dominee Gommer, die zijn naam
 naar het gebruik van die tijd ver-latijnste tot Gommarus,
 terwijl dit dogma bestreden werd door Armijn, die zich
 Aminius noemde. Tijdens het twaalfjarig bestand
 braken de godsdiensttwisten over dit punt zeer fel uit.
 De Arminianen en Gommaristen bestreden elkaar met
 ongekende woede. De strijd was overal, in de gezinnen,
 in het openbare leven, in de kerken. Schotschriften

vlogen heen en weer en Vondel liet zich niet onbetuigd.
 De verfoeilijke geestdrijvers der predestinatie vonden
 hem overal op hun pad. Telkens en telkens weer, bij
 elke gelegenheid valt hij naar hen uit met vlijmscherpe
 woorden, bits, woedend, nooit over zijn afschuw en
 verontwaardiging uitgepraat.

Zoals vaak vroeger en later gebeurde, en zoals het
 eigenlijk altijd het geval is, werd het godsdienstig
 geschil doorkruist van politieke kwesties.

In de vredesperiode kwam sterker dan vroeger het
 vraagstuk aan de orde, wie eigenlijk de baas was in de
 republiek. De Staten meenden dat zij de hoogste macht
 betekenden, de stadhouder, Prins Maurits, voelde echter
 weinig voor de ondergeschikte positie, die hem als dienaar
 der staten werd toebedeeld en spoedig ging het hard
 tegen hard. Het verzet tegen de heerszucht van Maurits
 werd verpersoonlijkt in de raadpensionaris van Holland,
 Johan van Oldenbarneveld. En nu zien we, dat Maurits
 zich aan het hoofd plaatste der Gommaristen, ook
 Contra-Remonstranten genoemd, terwijl de Arminianen,
 de Remonstranten, zich om Oldenbarneveld schaarden.
 De politieke kwestie werd daardoor alles behalve zuiver-
 der. Evenals tegenwoordig vertroebelden de godsdienst-
 verschillen de politiek steeds meer en de tegenstelling,
 door de godsdienstige hartstochten tot het toppunt
 opgezweept, moest van de een of andere zijde offers eisen.

Toen de krijgsman Maurits eindelijk de brute macht
 van het geweld in het geding bracht, deed zijn zwaard
 de schaal naar de zijde van Gommer overslaan. Vondel
 schreef daarover het volgende scherpe vers:

Op de weegschaal van Holland
 Of de Hollandsche Transformatie.

Gommer en Armijn te Hoof
 Dongen om het regt geloof.
 Ieders ingebracht bescheit ⁶⁾
 In de weegschaal werd geleit:
 Dokter Gommer, arme knecht
 Had het met den eersten slecht
 Mits den schranderen Armijn
 Tegens Beza en Calvijn
 Ley den rok van d'advocaat
 En de kussens van den Raadt ⁷⁾
 En het brein, dat geenszins scheen
 IJdel ⁸⁾ van gezonde rêen;
 Brieven, die vermelden plat
 't Heilig recht van elke stadt.
 Gommer zag vast hier en gins, ⁹⁾
 Tot zoolang mijnheer de Prins
 Gommers zijd': die boven hing,
 Trooste ¹⁰⁾ met zijn stalen kling.
 Die zoo zwaar was van gewigt,
 Dat al 't ander viel te ligt.
 Doen aanbad elk Gommers pop,
 En Armijn die kreeg de schop.

Hoe zwaar de stalen kling van Maurits wel woog, zou
 spoedig blijken. De prins wou de vraag van de macht
 eens en voor goed oplossen en zo stelde hij Oldenbarne-
 veld en zijn voornaamste medestanders, waaronder
 Hugo de Groot, in staat van beschuldiging; de eeuwig
 terugkerende, grote aanklacht: landverraad. Vondel
 moet geweldig onder de indruk gekomen zijn van het
 nu volgende proces. Vier en twintig rechters werden
 aangesteld, waarvan de meerderheid bestond uit per-
 soonlijke vijanden van de zeventigjarige raadpension-
 naris. Eigenlijke afdoende bewijzen van verraad werden
 niet gevonden, noch het Spaanse goud, dat Oldenbarne-

veld als loon voor zijn misdaad zou hebben ontvangen. Maar dat kon hem niet redden. Zijn invloed en macht moesten gebroken worden. Hij moest schuldig zijn en sterven. Eerder was de prins niet zeker van zijn machtspositie. En zo werd de grijsaard op zeer zwakke aantijgingen ter dood veroordeeld en inderdaad onthoofd, in het jaar 1618.

Vreselik is Vondel door dit drama van machtsmisbruik getroffen. Hij, die vroeger gloeiende lofzangen op Maurits' veldheerstalenten gedicht had, werd zijn verwoedste tegenstander. Zodra hij Maurits zag als een tiran, die voor bloedstorting niet terugdeinsde als het ging om zijn heerschappij, was het uit met bewondering en sympathie. Hij ziet Maurits nog slechts als de bloedgierige beul, Oldenbarneveld als de onbevleete onschuld, de vader des vaderlands, die door haat en machtsbegeerte was ten val gebracht en lafhartig vermoord, op de plaats der walgelijkste schande. Wij zullen ons hier niet verdiepen in de vraag of Oldenbarneveld zo onschuldig en zo onbaatzuchtig was als Vondel hem zag, noch of Maurits zo veel slechter handelde dan honderd andere heersers van zijn en — van onze tijd. Aan weerszijden waren de hartstochten tot het kookpunt verhit. In het vorige artikel heb ik al verteld, hoe sommige haters van Oldenbarneveld zich niet ontzagen zijn bloed, met wijn gemengd, te drinken. Vondels innerlik schuimde over van woede en smart, omdat naar zijn inzicht de onschuld ten offer was gevallen aan het bruut geweld. Prachtige verzen zijn daaruit voortgekomen. Het schoonste van alle is ongetwijfeld zijn „Geuse vesper of Krankentroost,” „voor de vier en twintig.”

Had hij Hollandt dan gedragen
Onder 't hart,
Tot zijn afgeleefde dagen,
Met veel smart,
Om 't meineedig zwaard te laven
Met zijn bloed,
En te mesten kraay en raven
Op zijn goed?

Maar waarom den hals gekorven?
Want zijn bloet
Was in d'aders schier verstorven.
In zijn goet
Vondt men noyt de pistoletten
Van 't verraat,
Uitgestrooit om scharp te wetten
's Volleks haat.

Gierigheid en wreetheit beide,
Die het zwaart
Grimmig rukten uit der scheidde,
Nu bedaart,
Zugten: Wat kan ons vernoegen
Goet en bloet?
Och, hoe knaagt een eeuwig wroegen
Ons gemoet!

Weest tevreen! Haalt Predikanten,
West en Oost:
Gaat en zoekt bij Dordtsche Santen
Heil en troost:
't Is vergeeffs! De Heer komt kloppen
Met zijn Woort
Niemand kan de wellen stoppen
Van dien moort.

Gommer en Arayn te Hoof
Ydenbarnevelds onrecht, geleet
Ydenbarnevelds onrecht, geleet
Ydenbarnevelds onrecht, geleet
Doet Gommer onrecht, geleet
Held met den eersten Recht,
Mits den selanderen Arayn,
Tegen Bezand Calvijn,
Leyden Rock van d'Advocaet
En de Kullens van den Raet
En het bren dat geentuscheen
Ydel van gefonie Keem,
B'jeven die vermalden plat
Heslich Reche van elke Stede
Gommer sach wat hier en gius
Tot so lang mijn Fieer de P
Gommers yd die boren ling
T'opde met sjo stote Kling
Die so vvaers vas van gevigt
Dat al rander viel te ligg,
Doen aenbad eick Gommers pop
En Arayn die kreech de schop,

Illustratie van Vondels':
Op de weegschaal van Hollandt. Of de Hollandsche Transformatie
(Links Maurits, die zijn zwaard, zinnebeeld van het geweld,
in de weegschaal werpt.)

Spiegelt, spiegelt u dan echter,
Wie gij zijt:
Vreest den worm, die dezen rechter
't Hart afbijt.
Schendt uw handen aan geen vaders,
Dol van haat,
Scheldt geen vromen voor verraders
Van den Staat.

Een der edelste verzen, die Vondel ooit schreef. Zwaar en dreigend van klank, toch groot en mild van meelij, heilig van toorn. Talrijk zijn de verzen, die hij nog over Oldenbarnevelds drama schreef, nog talrijker de spitse schimpscheuten, die gezaaid liggen tussen verzen met een andere strekking, maar waar hij plotseling in een herinneringsvlaag een woedende zinspeling op het bloedig gebeuren met de „Vader des Vaderlands” inlast. Men zegt dat Maurits in later jaren zeer leed onder het berouw om zijn wrede houding tegenover zijn grijze tegenstander, die weleer zelf zoveel gedaan had voor de grootheid van de stadhouder. Vondel verheugde zich daarover en verzuimde geen gelegenheid om er op te wijzen en aan te geven, hoe welgegrond dat berouw was. In een „Tsamenspraak” zegt Seneca (Nero's leermeester en door hem ter dood gebracht) tot Oldenbarneveld:

Hij doodde u, die gij had gekweekt in uwen schoot,
Des onze zielen twee men qualijk onderscheiden
Zou kunnen, het en dee 't verschil dat tusschen beide
De Neroos is, en 't waar ik twijfelde bij mij,
Of gij mogt wezen ik, of ik mogt wezen gij,
Zo lijk zijn wij elkaar, in daden en in woorden.

Dan 't onderscheit is dit: dat mijne Nero moorden
De Moeder van zijn vleesch. Uw Nero dèe nog meer,
Want hij heeft u vermoort, den Vader van zijn eer.

Als Vondel veel later zijn geduchte „Roskam” schrijft,
waarin hij de zelfzucht en knevelarij der bestuurders
hekelt, valt hij plotseling, denkend aan het gruwelijke
proces, uit:

Of is 't er niet een beul in 't gansche lant te vinden?
Men vindt er eer wel drie, toen bittre beulsgzinden
En vraagt men wat ik zeg? dat zeg ik, en 't is waar:
Zijn drie nog niet genoeg, zoo neemt er twalef paar!

Maar al de vele kleinere, heftige verzen, waarin hij
schreit om de dood van Oldenbarneveld, en zijn rechters
en beulen vervloekt, gaven hem geen bevrediging. Hij
wilde meer doen, in een groot werk dit gruwelproces,
deze schande van zijn tijd vastspijkeren aan de schand-
paal. En daartoe schreef hij zijn klassiek treurspel
„Palamedes,” dat een zeer doorzichtige dramatisering
is van het conflict Maurits-Oldenbarneveld.

Palamedes was een der krijgsoversten bij de Griekse
veldtocht tegen het oude Troje. Agamemnon, de opperste
legeraanvoerder, vreesde zijn invloed, was bang, door
hem verdrongen te worden. Gesteund door gewetenloze
intriganten en heerszuchtige, bloeddorstige priesters,
wordt er listig een plan beraamd om Palamedes ten val
te brengen. Men laat een krijgsgevangene geld verbergen
in de tent van Palamedes en vermoordt de Trojaan daarna.
Dan wordt de grijze, edele patriot beschuldigd van
verraad, het geld wordt gevonden, en Palamedes wordt
door het woedende grauw, op aanstichting van
Agamemnon en de valse priesters gestenigd.

Duidelijk genoeg blijkt reeds uit dit korte overzicht,
dat Vondel de strijd tussen de twee machten in de staat
in zijn drama uitbeeldde, met de knoeiende dominees op
de achtergrond. Maar voor de mensen van zijn tijd
was het alles nog veel duidelijker, want talloze, algemeen
bekende woorden van de verschillende personen, die in
Oldenbarnevelds proces een rol gespeeld hadden, zijn
tussen de tekst opgenomen, letterlijk zoals ze in het
proces, daarvoor of daarna, gebezigd werden. En heel
het vijfde bedrijf is als een afschuwelijke vervloeking
over het hoofd der moordenaars: een gruwzame schilde-
ring van de wrede, maar wel verdiende straffen, die de
eerloze beulen van de oude Palamedes troffen.

Men vertelt, dat Vondel juist de laatste hand gelegd
had aan zijn „Palamedes,” toen zijn vrouw hem het
bericht bracht van Maurits' dood. „'t Is goed,” ant-
woordde Vondel, „ik heb hem zoëven uitgeluid.” Geen
verzoenende gedachte voor Oldenbarnevelds beul, zelfs
niet in het aangezicht van de dood.

Toen het stuk uitkwam, verwekte het veel opzien.
De ene druk na de andere werd verkocht, maar de over-
heid was er alles behalve over gesticht. De fiscaal van
het Haagse Gerechtshof vroeg aan Amsterdam de uit-
levering van Vondel. Dat zou hem vermoedelijk het hoofd
gekost hebben en Vondel vluchtte. Amsterdam echter
weigerde hem uit te leveren en Vondel kwam er met een
boete van drie honderd gulden af, wat een grote som was
voor die tijd, maar wat men toch „met een vossenstaart
gegeseld” noemde.

In het „Berecht” (Voorbericht) dat Vondel voor
„Palamedes” schreef, komt door herhaalde aanhalingen
uit klassieke schrijvers duidelijk uit, hoe zij Agamemnon
(Maurits) eigenlijk niet waardig achtten, de veldheersstaf
te voeren en het was niet moeilijk te begrijpen, dat Vondel
het, wat Maurits betrof, met deze klassieken roerend

eens was. Het „Berecht” eindigt met een Sonnet (Klink-
dicht, een vers van veertien regels en eigenaardige
rijmbouw), waarin hij op waarlijk schrikwekkende wijze
het spooksel van de wroeging oproept, dat de moordenaars
van Palamedes (Oldenbarneveld) verontrustte.

Het leedt geen zeven jaar, of Palamedes' schaêu¹¹⁾
Ging 's nachts de tenten van zijn regteren doorwaren,
Die rijzende verbaast met opgereze haren

Een schim vernamen¹²⁾ straf mishandelt, blond en blaau.
De baart hing dik van bloet: de keel ging schor en flaaui.
Zij riepen: och, wie komt ons met een toorts vervaeren?¹³⁾

Hij sprak: ik ben 't, en lees uw vonnis uit dees blaëren,
Die mijne onnoozelheit ten prooi gaeft aan 't graau.
Zij zidderden van schrik, zij vloden niet, maar vloogen,
Dan ginder heen, dan hier voor 't branden van zijn oogen,

Hij stapt ze na en liet een bloedvlek waar hij trat,
Totdat het schemerlicht, in 't oosten opgeloken,

d'Angstvalligheid verdreef van 't naar en ijslijk spoken,
De vadermoorders vindt, van 't knagen¹⁴⁾ afgemat.

Waarna als een striemende zweepsflag nog het drie-
regelge versje komt:

Waar is de dankbaarheid te vinden:
Voedt wolven op: voedt honden op,
Opdat ze u fel verslinden.

Dan vangt het treurspel aan en al dadelijk de eerste
regels zijn een zeer doorzichtige toespeling op Olden-
barnevelds droevig lot:

Die zorgt en waakt en slaaft, en ploegt en zwoegt en
(zweet,

Ten oirbaar van het lant een lastig ampt bekleet,
En want de menschen aan zijn vroomheid te verbinden
Zal zich te jammerlijk in 't endt bedrogen vinden
Van 't wispelturig volk, dat, veel te los van hoeft,
Genoten dienst vergeet, en 't ergste liefst gelooft.

Zo gaat het voort, heel het drama door, de ene toe-
speling en duidelijke aanwijzing na de andere.

Men zou echter verkeerd doen te menen, dat „Pala-
medes” alleen maar belangrijk was als histories docu-
ment, als curiositeit in verband met een geschiedkundig
tijdperk en een gebeurtenis van belang. Ook voor wie
onder het lezen niet herinnerd wordt aan een bepaald
geschiedkundig feit, is het drama als drama, als kunst-
werk, volkomen te waarderen, want Vondels taal bloeit
op vele plaatsen in dit werk op buitengewoon schone
wijze. Een bewijs alweer, dat de „tendenz” een kunst-
werk niet behoeft te degraderen tot iets minderwaardigs.

* * *

Ik ben hiermee aan het eind gekomen van mijn korte
beschouwingen over Vondels Hekeldichten. Uit de
aard van de zaak heb ik mij moeten beperken tot datgene,
wat het meest geschikt leek om Vondel als mens en in
het karakter van zijn strijdbaarheid te typeren. Naast
wat ik aangehaald en genoemd heb is nog een massa,
dat belangrijk en interessant genoeg is en het lezen en
bestuderen overwaard.

Ik zal echter tevreden zijn, als ik jullie de lust bijge-
bracht heb om van deze merkwaardige gedichten wat meer
te weten te komen, wat meer te lezen en te onderzoeken,
hoe ze ontstaan zijn. Een heel tijdperk van onze ge-
schiedenis zal daardoor breder voor je opengaan, want
je zult een mens vinden, een sterk levend mens met een

groot en warm hart, die dit tijdperk heel innig en diep meeleeft en beroerd werd door alles wat tijd en mens bewoog. Het zal je ook de overtuiging geven, dat een waarlijk groot kunstenaar, een geniaal dichter als Vondel was, niet de vrees kent, zich te bezoedelen, zijn hoogheid te ontluisteren door zich te bemoeien met de dagelijkse dingen van het woelige leven om hem heen, met politiek

¹⁾ Michael Servet, een Spaans dokter, die door Calvijn in Genève voor ketterij „met klein vuur” levend werd verbrand, wat drie uren aanhield, eer de man den geest gaf. Zachtmoedige liefdeleer des Christendoms! ²⁾ Calvijns werk. ³⁾ Paulus. ⁴⁾ Zwakke. ⁵⁾ Blaft.

en ander geschil, dat volgens de bleke „moderne” opvatting buiten de sfeer van de kunstenaar zou moeten blijven. De kunstenaar moet het leven in zijn volheid aanvaarden en eerst als hij dat doet, en zonder terughouding, bestaat er kans, dat hij leven blijft, ook voor de toekomstige geslachten, zoals Vondel leeft, ook nog voor ons, en leven zal lang na ons, de eeuwen door.

⁶⁾ Bewijsmateriaal. ⁷⁾ Het gezag van de raadpensionaris of landsadvocaat en van de Staten. ⁸⁾ Ledig. ⁹⁾ Keek om hulp rond. ¹⁰⁾ Te hulp kwam. ¹¹⁾ Schim, schaduw. ¹²⁾ Zagen. ¹³⁾ Verschrikken. ¹⁴⁾ Wroeging.

VOORTPLANTING.

DOOR J. DERKSEN.

IV

A LS wij van een bepaald soort aardappel, bijvoorbeeld de Andijker Muis, de knollen weer poten, die de plant het vorige jaar in de grond had gevormd, krijgen we weer aardappelplanten, die in alle opzichten gelijken op de plant, die de knollen leverde. De aardbeiplant, aan de uitloper gevormd, gelijkt volkomen op de plant, die de uitloper uitzond.

Een stek van een Anjer zal zich, in de grond geplaatst, op gelijke wijze ontwikkelen als de oude plant en volkomen gelijken op de plant, waarvan de stek genomen is.

Jonge tulpenbollen zullen later tot dezelfde tulpensoort behoren, als waartoe de oude bol behoorde, die zich a.h.w. in de jonge bolletjes oploste.

Een oog van een bepaald soort roos, zal als het door occulatie op een wilde roosstam geplaatst wordt, uitgroeien en zich ontwikkelen, en dezelfde rozen voortbrengen, als de roos, waarvan het oog genomen is.

In al de genoemde gevallen heeft de voortplanting langs ongeslachtelijke weg plaats gehad. Wel kunnen bepaalde omstandigheden een plant sterk doen veranderen, bijvoorbeeld in vorm of kleur, maar de nakomelingen der plant zullen, onder gewone omstandigheden opgroeiend, de kleur of vormveranderingen van de gestorven plant niet hebben overgenomen. Een paardebloem bijvoorbeeld die onder bomen groeit, zal smalle spitse bladeren krijgen, die bijna rechtop staan. De paardebloem in de weide heeft bredere bladeren, die in een roset op de grond liggen. Zaait men echter het zaad van de paardebloem, die onder de bomen groeide weer op het vlakke veld, dan zullen de komende planten in niets verschillen van de planten, die uit het zaad van de weideplant zich op dat vlakke veld ontwikkelen.

Fig. I stelt twee Paardebloemplanten voor, die men verkregen heeft door de oude plant eenvoudig te scheuren. Eén deel A, heeft men in het gebergte geplant. Het andere deel B, in de vlakte. Hoe zeer beide planten in haar verdere ontwikkeling ook verschillen mogen, het zaad van beide planten levert op gelijke plaats gezaaid en ontkiemd en onder gelijke omstandigheden tot nieuwe planten ontwikkeld, steeds weer gelijke planten op. Of anders gezegd: De dwergvorm van de plant uit het gebergte levert zaad, waarvan de jonge planten in niets verschillen van die, welke uit het zaad van de vlakte-plant voortkomen. De gedrongen vorm erft niet over.

Men kan een Hortensia, die rose bloeit, dwingen om paarse of blauwe bloemen voort te brengen, door een

weinig aluin in de grond te brengen. Stekt men echter zo'n blauw of paars bloeiende plant, dan zal de jonge plant weer gewone rose bloemen voortbrengen.

De door bepaalde omstandigheden aangebrachte veranderingen in vorm of kleur, worden door de jonge planten niet overgeërfd.

Hoe is het nu met planten of dieren, die zich langs geslachtelijke weg voortplanten?

Lange tijd heeft men hieromtrent in het duister getast, tot eindelijk een Augustijner monnik ook voor de nakomelingen der sexuele voortplanting wetenschappelijke regels vaststelde. Deze monnik was Gregor Johann Mendel uit het Klooster te Brun in Moravië. Hij nam zuiver roodbloeiende erwten en kruiste die met zuiver witbloeiende. Zuiver betekent hier, dat het zaad van

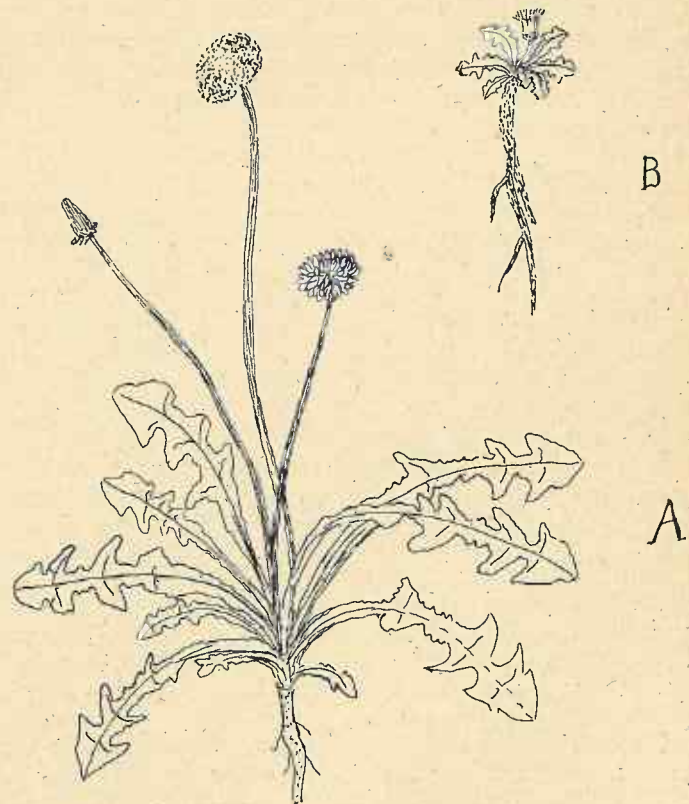

Fig. I. A. Paardebloem in de vlakte gegroeid. B. Dezelfde plant van A (af)gescheurd, doch in het gebergte gegroeid.

de roodbloeiende steeds weer roodbloeiende, en het zaad van de witbloeiende steeds weer witbloeiende erwten levert, als de bloemen gekruist zijn met andere van dezelfde soort of bevrucht met het stuifmeel van dezelfde bloem. En wat zag Mendel? Dat de erwten uit de kruising rood en wit ontstaan, planten leverden, die uitsluitend rood bloeiden. En of hij nu stuifmeel van de rode op de stamper van de witte bracht, of omgekeerd stuifmeel van een witte op de stamper van een rode, hij kreeg steeds een dochtergeneratie, die rood bloeide. De dochtergeneratie had dus uitsluitend het kleurkenmerk van een der ouders overgenomen. Het rode kenmerk overheerste dus het witte bij de eerste nakomelingschap.

Maar hiermee namen Mendels onderzoekingen nog geen einde. De eerste dochtergeneratie pootte hij weer, en toen er bloemen kwamen, bestoof hij ze onderling, of paste zelfbestuiving toe. En wat bleek nu? Het zaad dat van deze eerste dochtergeneratie kwam leverde na zaaiing $\frac{1}{4}$ deel witbloeiers en $\frac{3}{4}$ deel roodbloeiers. Van deze roodbloeiers was $\frac{1}{4}$ deel weer constant rood, terwijl het eerste vierde deel witbloeiers, constant wit was $\frac{2}{4}$ deel of de helft waren dus wat men noemt: niet-zaadvast. Zaaide men deze weer, dan kreeg men in de derde dochtergeneratie weer dezelfde splitsing als bij de tweede; dus weer één constant rode en één constant witte en twee kruisingen van elk viertal zaden. En deze splitsings-regelen kwamen in elke dochtergeneratie van kruisingen precies weer terug. Mendels grote verdienste, dat hij de regel der splitsing vond, ligt dus in het feit, dat deze wetenschappelijke onderzoeker niet ophield bij het resultaat der eerste dochtergeneratie, doch zijn onderzoekingen in de volgende geslachten voortzette. Hij stelde zich nu de zaak zo voor, dat bij de eerste dochtergeneratie, de roodbloeiende dus, het kenmerk van het wit-zijn wel aanwezig was, doch sluimerend of latent bleef. Bij de voortplantingssellen dier eerste dochtergeneratie scheidden zich de paren weer, en de helft van de kern heeft dus de witte, de andere helft de rode eigenschap. En daar dit bij de spermatozoïde en bij de eikernen precies gelijk is, bestaan er dus vier mogelijkheden. Deze mogelijkheden zullen we door letters voorstellen. De hoofdletter R. beteekent, dat het Rood overheerst. De kleine letter w, dat de witte kleur latent, sluimerend, inactief is. Welnu:

R		R. = R. R. = constant rood
		w. = R. w. = onrein rood.
		R. = w. R. onrein rood.
W		W. = W. W. zuiver (constant) wit.

De wetenschappelijke verklaring van de gevonden regel kon Mendel niet geven. Hij gaf hypotesen; waarschijnlijk zou hij wel tot de juiste wetenschappelijke verklaring gekomen zijn, ware het niet, dat hij zijn studiën afbrak en zich geheel en al wijdde aan de strijd-vragen van zijn katholiek geloof.

Bovendien hechtte men in die dagen weinig waarde aan zijn, met zoveel toewijding en zorg genomen proeven. Hij publiceerde zijn vinding in het jaar 1866 wel, zij 't dan in een betrekkelijk weinig gelezen blad, maar niemand, die toentertijd er enige aandacht aan schonk.

Zo gingen de resultaten van zijn bij uitstek wetenschappelijk onderzoek verloren.

In 1884 overleed hij en niemand dacht meer aan Mendel en zijn onderzoekingen. Doch zie: in 1900, dus zestien jaar na zijn dood, namen grote botanici, waaronder we in de eerste plaats onze landgenoot Hugo de Vries noemen, en verder de Oostenrijker Czermack

en de Duitser Correns, talrijke proeven. Deze proeven werden geheel onafhankelijk van elkaar genomen en nu deed zich het merkwaardige geval voor, dat genoemde geleerden tot dezelfde konklusie kwamen, als waartoe Mendel geraakt was. Nu werden de oude proefnemingen van Mendel weer opgediept, en nu langs wetenschappelijke weg vastgesteld werd, wat de monnik als hypothese gegeven had, werd Mendels leer tot de leer der erfelijkheid verheven, en toegepast zowel in het planten- als in het dierenrijk, om doelbewust te komen tot soorten, die men wilde hebben, die men nodig, of nuttig voor de mensheid achtte. Tans wordt in alle beschaafde landen het „Mendelisme” toegepast. Opgemerkt moet worden, dat Mendel ook proeven nam met planten die in meer dan één opzicht verschilden. Hij nam hoogstam en laagstam-erwten, de eerste bloeiden rood, de tweede wit. De hoogstammers overheersten hier de laagstammers, doch bij verdere proefnemingen bleek dat voor beide eigenschappen dezelfde resultaten werden verkregen als hierboven voor de kleur alleen reeds is beschreven. Bij twee eigenschappen zijn bij voortteling zestien combinaties mogelijk en deze zestien combinaties leverden Hoogstam Rood 9, laagstam Rood 3, Hoogstam wit 3, laagstam wit 1. Zodat voor alle eigenschappen de gevonden regels golden.

De Duitser Correns nam kruisingsproeven met twee brandnetelsoorten en met de *Mirabilis* of Nachtschone, een plant uit Peru naar Europa overgebracht. Hij nam een zuiver wit bloeiende en een rood bloeiende Nachtschone soort.

Het resultaat der eerste kruising was, dat in de eerste dochtergeneratie alle nakomelingen rose gekleurd waren. In geen der beide ouders was de kleur dus overheersend of dominant geweest, want anders was de nakomeling of wit of rood geweest.

De tweede dochtergeneratie gaf echter duidelijk de splitsingregel weer: van telkens vier zaden waren:

Eén zuiver wit. Twee hybriden (rose) Een zuiverrood; Beter is 't misschien zo te zeggen:

$\frac{1}{4}$ deel of 25 % is zuiver wit (constant wit).

$\frac{2}{4}$ deel of 50 % is onzuiver (hybride).

$\frac{1}{4}$ deel of 25 % is zuiver rood (constant rood).

De door Mendel gevonden splitsingregels gaan dus precies op. Ook bij de kruising van sterk en zwak gezaagde bladrand-Brandnetels kreeg hij 't zelfde resultaat.

Bij Mendel was het rood bij de erwten overheersend.

Bij Correns was geen overheersing in kleur of bladrand; hij kreeg een Mono-hybride kruising. Een kruising dus, die evenveel van de vader- als van de moederplant had overgeërfd.

Fig. II.

Mirabilis Jalapa. Nachtschone.

Prof. de Vries kreeg gelijke resultaten als Mendel bij kruising van de St. Teunisbloem, het Leeuwenbekje de Papaver en de Mais

Hoe luidt nu de wetenschappelijke verklaring van het „Mendelisme“?

Professor Hugo de Vries, die door zijn proefnemingen zich een wereldnaam op 't gebied der botanie verworven heeft, heeft in artikelen in „De Gids“ in 1903 en 1904, in een voordacht gehouden op de 151e jaarvergadering der Hollandse Maatschappij voor Wetenschappen te Haarlem, en in een boek getiteld: „Oorsprong en Bevruchting der bloemen,“ wetenschappelijk de door Mendel en later door hemzelf gevonden regelen verklaard.

Hij wijst er op, dat elke geslachtelijke voortplanting gelegen is in de verbinding van een mannelike en een vrouwelijke voortplantingscel. Dat wisten we reeds uit voorgaande artikelen.

De jonge plant of het jonge dier dat uit de beide sellen wordt opgebouwd, heeft dan de eigenschappen van de vader, zowel als van de moeder, maar van beide ouders niet altijd in gelijke mate. Dit is de oorzaak geweest, waarom men in de laatste jaren zo'n diepgaande studie heeft gemaakt van de aard, het wezen en de levensverrichtingen van de enkele sel. Zoals reeds in een vroeger opstel werd medegedeeld, bezit elke sel een kern. Soms zijn er wel meer kernen in één sel, doch een sel zonder kern kan niet blijven leven. Dit is bewezen door de proeven van Gerassimow. Deze geleerde nam enige sellen van een wier, die bij ons algemeen in sloten en plassen wordt aangetroffen: de Spirogyra. Een der sellen was juist in deling, toen hij door plotselinge afkoeling dit proces stoorde. De door deling ontstane twee kernen kwamen beide aan één zijde van de selwand te liggen, en toen zich de deling later in de sel geheel voltrok, had één sel twee kernen, de andere er geen. De sel met twee kernen bleef doorgroeien en deelde zich telkens weer in twee-kernige sellen, de sel zonder kern begon te kwijnen, en hoewel het met heel veel moeite nog gelukte, het leven der sel wat te rekken, trad toch vrij spoedig de dood in, niettegenstaande de sel overvloed van voedsel had. Van deling was geen sprake. De kernloze sel was ten ondergang gedoemd.

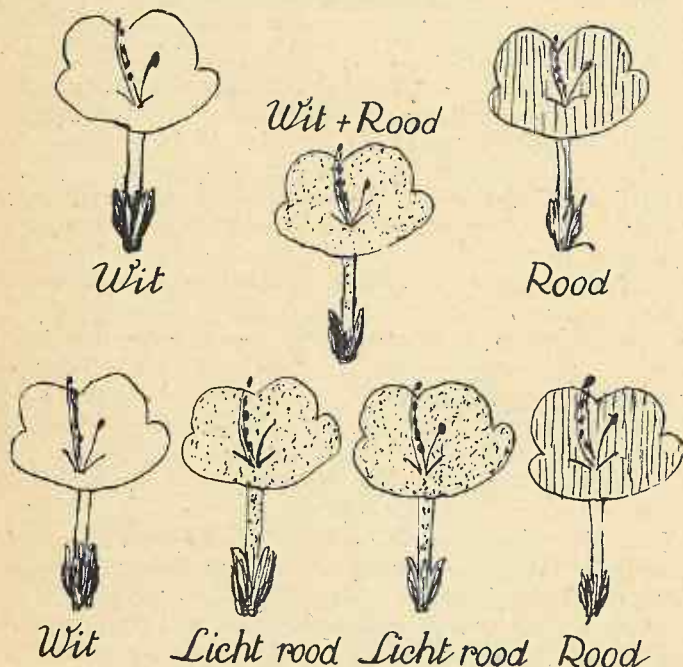

Fig. III. Kruisingsproef van Correns.
Mirabilis-kruising waarbij geen der ouders in kleur domineert dus een Monohybride kruising.

Zijn de kernen dus bron van leven voor de sellen, zij regelen ook de groei en elke levensverrichting van de sel, en daar ten slotte alle kernen als het ware een copie vormen van de enkele kern, die door het mannelik en vrouwelik dier of de mannelike en vrouwelike plant samen gevormd is, zal elke kern van het kind dezelfde eigenschappen hebben als de kernen van de ouders. Men zegt daarom, de selkernen zijn de dragers van de erfelijke eigenschappen. Deze ontdekking door Haeckel gedaan, en door Strasburger en andere geleerden bevestigd, opende een te uitgestrekt arbeidsveld voor onderzoekingen aangaande de bouw en levensfunctien der selkernen.

De kernen zijn in jonge groeiende sellen groter dan in volwassene. Ook de kernen der geslachtssellen, de kernen dus van spermazoën en die der eisellen zijn groter dan kernen van sellen, die met andere levensfunctien zijn belast. De kernen der spermasellen van planten zijn vaak zo groot, dat zij de gehele sel vullen. Wordt nu een plant of dier bevrucht, dan dringt de mannelike kern de vrouwelike eisel binnen en de beide kernen verbinden zich. De eigenlike bevruchting is dus niets anders dan een verbinding der beide kernen. Hoe deze verbinding plaats heeft, heeft de Belgiese geleerde Van Beneden juist verklaard; zijn verklaringen zijn door tal van onderzoekingen tot feiten geworden. Van Beneden was van oordeel dat de beide geslachtskernen zich tegen elkaar aanlegden, maar dat ieder toch zijn zelfstandigheid behield. De nieuwe kern bestond dus uit de innige verbinding der twee geslachtskernen, en deze geslachtskernen scheiden zich weer, bij het vormen van nieuwe geslachtskernen. Elke kern in de sel is dus eigenlijk een dubbelkern en vroeg of laat kan het geval zich voordoen, dat een der beide kernhelften, de samenwerking met de andere opzegt en een zelfstandig bestaan gaat voeren. Dan kan de plant of het dier uitsluitend de eigenschappen van de vader, of die van de moeder gaan vertonen.

Dat Van Beneden goed had gezien bleek nog uit onderzoekingen van Hacker en Ruckert, aangaande de Cyclops, een diertje met één oog, dat evenals de watervlo veel in onze stilstaande waters voorkomt. Bij dit diertje konden de beide geleerden duidelijk aantonen, dat de kern uit elke sel eigenlijk uit twee kerntjes bestaat.

In 't begin van het leven der jonge Cyclops gaat het gemakkelijk de beide kernen in elke sel aan te wijzen; in het latere leven wordt de verbinding tot één kern steeds inniger en gaat het dus moeiliker. Verdere onderzoekingen toonden echter aan, dat de zelfstandigheid der beide kerndelen (voor-kernen noemt prof. Hugo de Vries deze) levenslang bewaard bleef. Ook voor slakken, vissen, zeesterren, zeeëgels en insekten, evenals voor planten is de dualiteit van de kernen aangetoond. In de kernen bevinden zich de kerndraden of Chromosomen, en daar een mannelike en een vrouwelike voor-kern samen één kern vormen heeft elke kern een even aantal Chromosomen, welk aantal bij verschillende planten en dieren weer zeer verschillend is.

In de kerndraden ziet men weer korrelvormige lichaampjes die tot een snoer verbonden zijn. Hoeveel van die korrels er zijn, valt niet te tellen, omdat ons hulpmiddel, het mikroskoop zo'n vergroting niet kan geven. Toch is een schatting mogelijk. Zo kon Eisen in een salamandersoort 12 Chromosomen tellen. Elke Chromosoom had 6 aparte deeltjes en elk deel had 6 korrels, dus in 't geheel waren er $12 \times 6 \times 6 = 398$ korrels. Maar, ook deze korrels zouden bij een grotere vergroting blijken samengesteld te zijn uit vele andere, zodat tans nog niet is te bepalen, uit hoeveel korrels

een kern bestaat. En daar elke korrel weder de drager zal zijn van een erfelijke eigenschap, is de kern de verzameling van alle eigenschappen van de vader en de moeder. De beide geslachtssellen bezitten elk één voor-kern, daaruit is op te maken, dat voor de vorming van een geslachtssel de eigenlijke kern weer uiteen moet gaan; zich weer in tweeën moet splitsen. Daarom heeft elke geslachtssel dus ook de helft van het aantal Chromosomen. De kern waaruit de jonge plant of het jonge dier weer ontstaat, heeft zijn ontstaan te danken aan de voorkernen der ouders, en daar deze van de grootouders afkomstig zijn, zal er een verwantschap tussen grootouders en kinderen aanwezig zijn. Immers waar een sel zich in tweeën splitst, om bijvoorbeeld (bij 't vrouwelijk dier of de vrouwelijke plant) een eisel te vormen, zal ongeveer de helft der eisel een voorkern van de grootvader, de andere helft de voorkern van de grootmoeder bezitten. Voor een spermasel geldt natuurlijk dezelfde regel. Er kunnen dus, als spermakern en eiselkern zich verenigen vier mogelijkheden voordoen. Namelijk deze: een grootvaderlike kern kan een grootvaderlike bevruchten; een grootmoederlike, een grootmoederlike; een grootvaderlike, een grootmoederlike en een grootmoederlike een grootvaderlike. Dit zijn de vier gevallen van bevruchting. We zien, dat de uitkomsten gelijk zijn, aan die van de erwtenkruisingen van Mendel.

Zo zouden de kleinkinderen steeds op de grootouders moeten lijken, maar..... ook de grootouderlike sellen hadden dubbelkernen, zodat de vergelijking niet in alle opzichten doorgaat. En bovendien, zolang de voorkernen verbonden zijn, oefenen ze op elkaar een zeer grote werking uit. De erfelijke eigenschappen, waarvan de Chromosomen de dragers zijn, worden op de meest denkbare manier met elkaar in de voorkernen verbonden. Daaruit vloeit voort, dat een zeer grote variabiliteit onder de nakomelingen moet zijn. Ook de omgeving, het milieu waarin plant of dier opgroeit werkt op die variabiliteit in en vergroot deze. En elke variëteit kan slechts het best gedijen in levensomstandigheden, die gelijk of ongeveer gelijk zijn aan de levensomstandigheden waarin de voorkernen ontstonden. Van het allergrootste belang is het dus, dat kinderen, willen ze gelukkig leven, en wil de maatschappij het grootste profijt er van hebben, hun individuele aanleg zo ruim mogelijk ontwikkelen en uitleven.

Het spreekt van zelf, dat men bij planten het gemakkelijkst de resultaten der kruisingen kan waarnemen. Maar daar de eigenschappen, die zich in het plantenrijk bij de nakomelingen voordoen, dezelfde zijn als bij de dieren, heeft men op grond van het Mendelisme ook in het dierenrijk door kunstmatige teeltkeus rassen verkregen, die voor de mensen van meer nut waren dan de reeds bestaande. Maar daarvoor was nodig dat men nauwkeurig aantekening hield van de ouders en voorouders van een bepaald dier. Zo heeft men stamboeken voor vee gekregen, en zo heeft men voor honden stambomen. In de registratie van de fokdieren vindt men zoveel mogelijk de eigenschappen, goede en slechte van het dier vermeld.

Had men voor Mendel dan niet verschillende rassen? Zeer zeker, maar ze waren ontstaan door toevallige teelt, en dus vaak langs een zeer omslachtige weg. Tans kan men doelbewust, wetenschappelijk, een ras-zuiver dier fokken en dat doel bereikt men daarom natuurlijk eerder, dan dat het aan het toeval was overgelaten.

Dat men in de plantenwereld zijn voordeel met het „Mendelisme” doet, bewijzen de talrijke variaties, die kwekers van bloemen of planten in de handel brengen.

Een tarwesoort, die veel last van „roest” (een zwam) had, doch veel korrels opleverde, heeft men gekruist met een roestvrije soort die echter weinig zaad gaf. Hieruit kweekte men een vaste variëteit, die veel zaad gaf en roestvrij was.

Nog een paar voorbeelden uit de praktijk: De saprijke sinaasappel groeide eertijds alleen in de tropen. De geringste nachtvorst was oorzaak, dat er van de oogst niets terecht kwam, ja, vaak werd in landen benoorden de tropen gelegen de gehele plant door nachtvorst met ondergang bedreigd. Nu kruiste men deze sinaasappel met een soort, die wel tegen een nachtvorstje kon, doch minderwaardige vruchten opleverde.

Uit de kruising behield men de soort, die de eigenschap, enigermate winterhard te zijn, paarde aan de eigenschap: goede vruchten te leveren. Daardoor kon het teeltgebied belangrijk worden uitgebreid en de produktie omhoog gevoerd worden.

Uit de beetwortel, die in het wild in de landen om de Middellandse zee voorkomt, heeft men, deels door selektie, deels door kruising de tegenwoordige suikerbiet gekregen. Het suikergehalte van de Beta, wilde suikerbiet, is 7%; dat van de suikerbiet is ruim 17%.

Over selektie spreken we later nog.

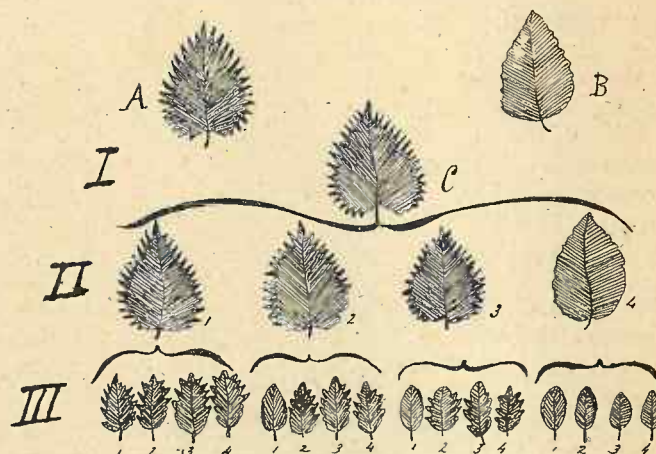

Fig. IV. Kruisingsproef van Correns.

Kruising van twee soorten van Brandnetel. Links met sterk gezaagde bladrand, rechts zeer zwak gezaagde bladrand. Eerste dochter-generatie heeft sterk gezaagde rand. Tweede dochter-generatie: 1 zuiver als A; 2 en 3 hybriden; 4 zuiver als B. Derde dochter-generatie levert 4 zuiver (constant) als A. 2 en 3 hebben zich gesplitst in de verhouding 3:1. 4 heeft weer 4 zuivere of constante vormen als B.

Zo heeft men de sla vervormd, kan men zeggen, tot een plant, die een vaste krop maakt en eerst laat zaad schiet.

Zo heeft men de bonen verbeterd en tal van andere landbouwgewassen.

In de veeteelt heeft men uit het wilde zwijn, dat lange poten, een lange kop en smal lichaam heeft, voor de mesterij soorten gekweekt, die korte poten, een korte kop, en een dik rond lichaam bezitten, terwijl men de speklaag aanzienlijk verdikte.

Vergelijk maar eens het Yorkshire ras met het wilde varken!

Uit het schaap heeft men soorten bekomen met een hoge wolopbrengst en sterke vleesvorming. De melkproduktie der koeien gaat nog steeds omhoog! Deze voorbeelden zouden nog met tientallen te vermeerderen zijn.

In dit verband dienen we echter nog even te spreken over een andere methode om een plant of dier nuttiger voor de mens te maken. Deze methode berust op teeltkeus of selektie. Als we een willekeurige hoeveelheid

zaad nauwkeurig bekijken, dan zien we, dat er een groot verschil is in grootte en gewicht van de zaden onderling. Bekijken we de bladeren van een boom of struik, dan zal het niet mogelijk wezen twee bladeren te vinden, die volkomen elkaar bedekken. Bij alle schijnbare gelijkvormigheid is een grote mate van verschil te bespeuren. Nemen wij een aantal bonen, en wegen we deze, dan vinden we, dat het grootste aantal een gemiddeld gewicht heeft; een klein aantal gaat boven, een ander deel onder dat gemiddelde. Zo heeft men 139 willekeurig genomen bonen gewogen en nu bleek,

dat 1	een gewicht had	van	$1\frac{3}{4}$	—	2	Gram.
„ 6	„	hadden	„	$1\frac{1}{2}$	—	$1\frac{3}{4}$ „
„ 26	„	„	„	$1\frac{1}{4}$	—	$1\frac{1}{2}$ „
„ 54	„	„	„	1	—	$1\frac{1}{4}$ „
„ 29	„	„	„	$\frac{3}{4}$	—	1 „
„ 17	„	„	„	$\frac{1}{2}$	—	$\frac{3}{4}$ „
„ 5	„	„	„	$\frac{1}{4}$	—	$1\frac{1}{2}$ „
„ 1	„	„	„	minder dan $\frac{1}{4}$		Gram.

Het grootste aantal (54) had dus een gemiddelde van $1 - 1\frac{1}{4}$ Gram.

Leggen we de bonen nu in rijtjes naast elkaar, zo, dat de middelste rij de bonen van het gemiddelde gewicht bevat, dan krijgen we deze figuur:

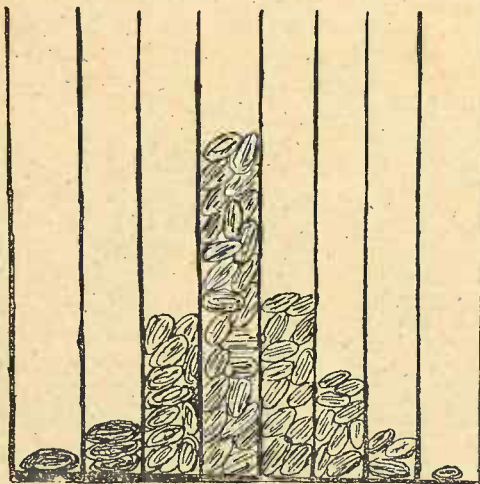

Fig. V. Afwijkingen van het gemiddelde.

Stellen we de rijtjes door lijnen voor en verbinden we de toppen der lijnen, dan krijgen we de z.g. variabiliteitscurve van Galton. Fig. VI.

Zaaien we nu een twintigtal bonen, die zwaarder zijn dan het gemiddelde en op een ander bed een twintigtal die lichter zijn dan het gemiddelde, en oogsten we de zaden, dan kunnen we van de eerste soort de kurve maken op dezelfde wijze als de figuur aangeeft. Van de tweede soort maken we ook weer een kurve. En wat blijkt nu? De top der curve van het bed met de zwaarste zaailingen is niet meer bij $1 - 1\frac{1}{4}$ Gr. maar bij een hoger gewicht.

En van het tweede bed? Daar ligt het hoogste punt der kurve lager dan het gewicht van $1 - 1\frac{1}{4}$ gram.

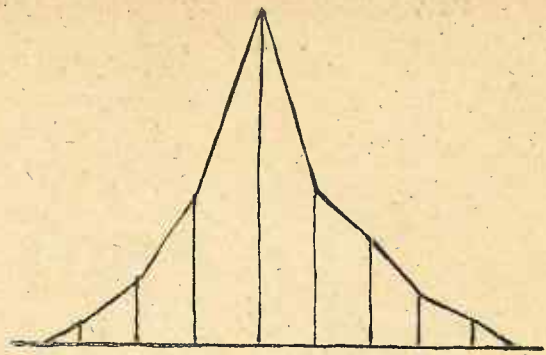

Fig. VI. Variabiliteitscurve volgens Galton

Niet alleen bij 't gewicht van bonen, maar voor alle eigenschappen van planten of dieren kunnen we zo'n kurve maken. Het grootste aantal heeft ongeveer gelijke eigenschap, saprijkheid enz. enz.) Hoe groter de afwijking van het gemiddelde is, des te kleiner wordt het aantal. Quetelet heeft 't eerst deze regel aangetoond voor de lichaamslengte van de mens, en daarom spreekt men van de regel van Quetelet. Wil men nu een bepaalde eigenschap in een plant of dier groter maken in de nakomelingschap, dan neemt men die zaden of die dieren die de gewenste eigenschap in hoge mate bezitten. Past men dit in enige generaties achtereenvolgend toe, dan krijgt men dus een variëteit, die de gewenste eigenschap in hoge mate bezit. Men past dan teeltkeus of selectie toe om plant of dier te verbeteren. Erfelijk zijn de op deze manier verkregen eigenschappen niet.

Wel kan het zijn, dat men bij planten waarbij men zelfbestuiving toe heeft gepast en waarbij men daarna zo'n kurve aanlegt, planten krijgt, die de gewenste eigenschap erfelijk bezitten. Bedoelde planten krijgen dan nakomelingen, die *steeds* de gewenste eigenschap in de hoogste mate bezitten. Op deze wijze zijn ook veel landbouwgewassen verbeterd. Ten slotte kan plotseling zonder dat men de oorzaak er van kan opdiepen, een nieuwe vorm onder een groep planten ontstaan. Een vorm, die geheel afwijkt van de gewone soort plant, en in zijn nakomelingschap zaadvast is.

Prof. Hugo de Vries noemt ze mutaties. Zijn wereldberoemde onderzoekingen aangaande de Grote Teunisbloem, waarbij ook mutaties voorkwamen zijn bekend. Zo is de bruine beuk een mutatie van de gewone groene. De mutatie ontstond plotseling in Thüringen, Tirol en Zwitserland.

Zo is een mutatie van de Els plotseling in Zweden opgetreden. Deze Els heeft diep ingesneden blad en blijkt zaadvast te zijn.

Aangaande het ontstaan of de oorzaken der mutatie weet men nog niets. Professor Hugo de Vries meent, dat elke plant in een periode kan komen, waarbij zonder merkbare oorzaak een nieuwe soort ontstaat.

Hij spreekt van de mutabele periode, en meent, dat het ontstaan van de vele soorten te danken is aan de genoemde mutabele perioden.